

**İHSAN OKTAY ANAR'IN "PUSLU KITALAR
ATLASI" ADLI ROMANININ SÖZCÜK
ANLAMBİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Didem GÖK

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ**

**İHSAN OKTAY ANAR'IN "PUSLU KITALAR ATLASI" ADLI ROMANININ
SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Didem GÖK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	9
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
KISALTMALAR	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	14
1. İHSAN OKTAY ANAR.....	15
1.1. Hayatı	15
1.2. Edebi Kişiliği.....	15
2. DİL.....	19
2.1. Dil Çalışmaları ve Anlambilim	21
2.2. Bir Dizge (Sistem) Olarak Dil ve Alt Dizgeleri.....	23
3. ANLAMBİLİM.....	25
3.1. Genel Anlambilim	26
3.2. Felsefi Anlambilim	26
3.3. Dilbilimsel Anlambilim (Linguistic Semantics).....	27
3.3.1. Dilbilimsel Anlambilim Modelleri	27
3.3.1.1. Yapısal Anlambilim (Structural Semantics).....	27

3.3.1.2. Üretici Anlambilim (Generative Semantics).....	28
3.3.1.3. Yorumlayıcı Anlambilim (İnterpretative Semantics).....	28
3.3.1.4. İlk Örnekler Anlambilim.....	28
3.3.1.5. Metin Anlambilimi (Text Semantics).....	28
4. SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ	30
4.1. Dilde Anlamlı Birimler	31
4.2. Kavramlaştırma (Anamlama).....	31
4.3. “Gösterge” Kavramı ve Sonraki Çalışmalar	32
4.4. Kavram Alan Kuramı.....	35
4.5. Anlam	36
4.5.1. Sözcük ve Anlam	37
4.5.2. Anlam Belirleyiciler ve Ayırıcılar	38
4.5.2.1. Anlam Belirleyiciler	39
4.5.2.2. Anlam Ayırıcıları.....	52
4.5.3. Temel Anlam Ögesi ve Göndergesel Temel Anlam.....	61
4.5.4. Tasarımlar, İmgeler	67
4.5.5. Duygu Değeri	71
4.5.6. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel İsimler	125
4.5.6.1. Yer Adları Bilimi (Toponomi)	127
4.5.6.2. Kişi Adları Bilimi (Antroponomi).....	130
4.5.7. Yan Anlam	133
4.5.8. Mecaz Anlam	135
4.5.9. Terim Anlam.....	139
4.5.10. Benzetme	143
4.5.11. Aktarmalar	146
4.5.11.1. Deyim Aktarması.....	146
4.5.11.1.a. İnsandan Doğaya Deyim Aktarması.....	147
4.5.11.1.b. Doğadan İnsana Deyim Aktarması.....	148
4.5.11.1.c. Doğadaki Nesnelere Arasında Yapılan Aktarmalar	148
4.5.11.1.d. Somutlaştırma	148
4.5.11.1.e. Duyular Arasında Aktarım.....	150
4.5.11.2. Ad Aktarması.....	151
4.5.11.2.a. Güzel Adlandırma.....	153

4.5.12.	Çok Anlamlılık	154
4.5.13.	Eşadlılık.....	157
4.5.14.	Bağlam.....	158
4.5.15.	Ters (Zıt) Anlamlılık.....	161
4.5.15.1.	İkili Karşıtlıklar	163
4.5.15.2.	Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar	163
4.5.15.3.	İlişkisel Karşıtlıklar	164
4.5.15.4.	Dereceli Karşıtlıklar	164
4.5.15.5.	Yön Gösteren Karşıtlıklar	164
4.5.15.6.	Zıt Anlamlı Sözcüklerin Aynı Cümlede Bulunduğu Örnekler....	164
4.5.16.	Bağdaştırma.....	166
4.5.17.	Eş anlamlılık	171
4.5.17.1.	Arapça Kökenli Eş Anlamlı Örnekler	172
4.5.17.2.	Farsça Kökenli Eş Anlamlı Örnekler	177
4.5.17.3.	Fransızca Kökenli Eş Anlamlı Örnekler	178
4.5.17.4.	İtalyanca Kökenli Eş Anlamlı Örnekler	179
4.5.17.5.	Soğdca Kökenli Eş Anlamlı Örnekler	180
4.5.17.6.	Türkçe Kökenli Eş Anlamlı Örnekler	180
4.5.17.7.	Eş Anlamlı Sözcüklerin Aynı Cümlede Yer Aldığı Örnekler.	182
4.5.18.	Argo	182
4.5.19.	Buluşma.....	184
4.5.20.	Eksilti.....	188
4.5.21.	İkilemeler	192
4.5.21.1.	Biri Anlamlı Biri Anlamsız Sözcükten Oluşan İkilemeler.....	193
4.5.21.2.	Eş/Yakın Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler	194
4.5.21.3.	Zıt Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler	196
4.5.21.4.	Aynı sözcüğün tekrarıyla yapılan ikilemeler	197
4.5.21.5.	Eylem + Zarf Fiil Eki ile Oluşturulan İkilemeler	200
4.5.21.6.	İlaveli İkilemeler	204
4.5.21.7.	Deyimlerde Geçen İkilemeler.....	205
4.5.22.	Gelişmeli Anlambilim Açısından Anlam Olayları	206
4.5.22.1.	Başka Anlama Geçiş	207

4.5.22.2. Anlam İyileşmesi	209
4.5.22.3. Anlam Kötüleşmesi	209
4.5.22.4. Anlam Daralması	211
4.5.22.5. Anlam Genişlemesi.....	213
SONUÇ	217
KAYNAKÇA	222
ÖZGEÇMİŞ	226

TEZ ONAY SAYFASI

Didem GÖK tarafından hazırlanan “İHSAN OKTAY ANAR’IN PUSLU KITALAR ATLASI ADLI ROMANININ SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. 16/01/2024

<u>Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)</u>	<u>İmzası</u>
Başkan : Doç. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ (KBÜ)
Üye : Doç. Dr. Sebahat ARMAĞAN (TOĞÜ)
Üye : Dr. Öğr. Nesrin GEZİCİ (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Didem GÖK

İmza:

ÖNSÖZ

İnsanlığın doğuşundan itibaren hayatın içerisinde yer alan, ikili ilişkilerin gelişiminde de önemli bir rol oynayan dil; gelişim sürecini toplumun ilerleyişi ile paralel bir şekilde ilerletmiştir. Hayatı şekillendirmiş, kültürün taşıyıcılığında önemli bir görev üstlenmiştir.

Dilin doğuşuyla ilgili çeşitli fikirler bulunmaktadır. En yaygın fikir yansıma köklerdir. Yansıma köklerin sözcüklerin köklerini oluşturduğu dilbilimcilerce çok kez dile getirilmiştir. Bu görüşte olan kişilerin bu konuyla ilgili fikirleri genel olarak şöyledir: En başta korku, tehlike ve hayatta kalma iç güdüsü ile dil şekillendirilmiştir. İnsanlar tehlike anında iletişim kurmanın yollarını aramışlardır. Doğadan duyulan yansıma sesler, tehlike anında başka bir insanı bilgilendirmek için kullanılmıştır. Yansıma sesler zamanla hecelere, kelimelere, cümlelere sirayet ederek dilin gelişiminde önemli bir unsur olmuştur. Sözcüklere çeşitli anlamlar yüklenmiş, bu da anlambilimin doğuşunun kapılarını aralamıştır.

Dilin yaşayan bir canlı olduğu çeşitli dil tanımlamalarında bulunmaktadır. Dil, tanımlarda da bahsedildiği gibi gelişime açık bir yapıdır. Bu gelişim toplumun ilerlemesiyle sürdürülebilmektedir. Yaşanan kültürel bir değişim; salgın, savaş, göç gibi çeşitli kültürel etkileşimler sebebiyle dilde gelişim gerçekleşmiştir. Örneğin Fransız ihtilali sonrası çeşitli kavramlar ortaya çıkarak tüm dillere etki etmiştir. Türkiye Türkçesinde bu etki, Tanzimat döneminde görülmektedir. Batıyla kurulan bağlantılar sonucu dilde yeni kavramların ortaya çıktığı görülmektedir. Milliyetçilik, kölelik gibi kavramlar bu bağlantı sonucu dilde yer edinmiştir. İslamiyet'in kabulüyle de Türkiye Türkçesinde bu duruma benzer şeyler yaşanmıştır. İslamiyet'in kabulü kültür değişimi özelliği taşımaktadır. Bu değişim elbette dilde de kendini gösterecekti.

İslamiyet'in doğduğu kültür Arap coğrafyasıdır. Yeni bir dine geçiş o dini anlamak ve öğrenmek gerekliliği doğurmuştur. Bunun için Arap kültürü ile iletişim kurulmuştur. İslami metinleri anlamlandırmak için Arapça ve Farsça dilleri öğrenilmiş, okunan metinler bu coğrafyanın yaşayış biçimini öğrenmeyi sağlayarak yaşama uyarlanmıştır. Bu gibi gelişmeler dilin değişimine sebep olmuştur.

Bilimsel buluşlar da dilin gelişimine sebep olan faktörlerdendir. Yakın zamanda yaşanan Kovid-19 salgını buna güzel bir örnek olacaktır. Bu salgın sebebiyle dil ve kültür alanına yeni kavramların girdiği görülmektedir. Teknolojik gelişmeler de bu gelişime sebep olan etkiler içerisinde yer almaktadır. Yaşanılan bu gibi benzer gelişmelerin sonucu olarak dilde araştırma yapma gerekliliği de ortaya çıkmış, bu gereklilik dilbilim alanının oluşmasını sağlamıştır. Bu tezde dilbilimin alt dallarından biri olan sözcük anlambilimi üzerinde durulmuştur. Sözcük anlambilimi, kelimelerin anlamını, dilin gelişim yönünü inceleyen bilim dalıdır.

Farklı anlam türlerini içinde barındırması sözcük ve sözcük gruplarının zenginliği aynı zamanda akademik olarak dilin roman üzerindeki etkisi sebebiyle İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası adlı romanı ele alınmıştır. Roman, modern anlambilim yöntemleri kullanılarak incelenmiştir.

Bu yolda en baştan itibaren bana olan inancını kaybetmeyen, destekleyen, çalışma sürecinde her zaman yol gösteren, bilgilerini benimle paylaşan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ' ye teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca tez sürecim boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olup beni destekleyen aileme ve biricik annem Çiğdem GÖK' e sonsuz teşekkür ederim.

Aynı zamanda kıymetli yazarımız İhsan Oktay ANAR' a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

İhsan Oktay Anar, eserleriyle Türk Dili ve Edebiyatı'nda kayda değer bir konuma sahiptir. Anar'ın dil kullanımı benzersizdir; eserlerinde Osmanlı Türkçesi'nden çeşitli ifadelere sıkça yer verir. Bu çalışma, İhsan Oktay Anar'ın 'Puslu Kıtalar Atlası' adlı romanını sözlüksel anlambilim perspektifinden incelemektedir. Çalışma, beş bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde araştırmanın odak noktası, amaçları, kullanılan yöntemler, kapsam ve sınırlılıklar özlü bir şekilde açıklanmıştır. Birinci bölümde İhsan Oktay Anar'ın biyografisi, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümde dilin çeşitli tanımları ele alınmış ve dil üzerine yapılan araştırmalara dair genel bir bakış sunulmuştur. Üçüncü bölümde, anlambilim konusu detaylı bir şekilde incelenmiş, anlambilim kavramlarına odaklanılmış ve dilbilimsel anlambilim modelleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde, anlam kavramları ele alınarak, bu kavramlarla ilişkilendirilen örnekler roman içerisinden seçilmiş ve yorumlanarak anlaşılabilirlik katılmıştır. Beşinci bölümde, roman metninden alınan cümlelerde kavrama uygun örnekler belirlenip, kendi içinde etkili alt başlıklara ayrılmıştır. Çalışma sürecinde Doğan Aksan'ın anlambilim kitabından önemli ölçüde yararlanılmış, alt başlıklar Türkçenin dil özellikleri, dilin evrimi ve dilde oluşan anlamsal farklılıklar göz önüne alınarak titizlikle oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sözcük anlambilimi, dil, İhsan Oktay Anar, Puslu Kıtalar Atlası

ABSTRACT

İhsan Oktay Anar holds a notable position in Turkish Language and Literature with his works. Anar's use of language is distinctive; he frequently incorporates various expressions from Ottoman Turkish into his works. This study examines İhsan Oktay Anar's the novel of 'Puslu Kıtalar Atlası' from the perspective of lexical semantics. The study is structured in five parts. The introduction succinctly outlines the research's focus, objectives, methods, scope, and limitations. The first section provides information about İhsan Oktay Anar's biography, literate personality and works. In the second section, various definitions of language are discussed, offering a general overview of research on language. The third section delves into the subject of lexical semantics, focusing on semantic concepts and linguistic semantic models. The fourth section explores the concepts of meaning, selecting examples from the novel and interpreting them to enhance understanding. In the fifth section, appropriate examples illustrating the concepts are identified within sentences from the novel, and effective subheadings are created. The study extensively relies on Doğan Aksan's the book of Anlambilim, and the subheadings are meticulously crafted considering the linguistic features of Turkish, the evolution of language, and semantic nuances.

Key Words: Word semantics, language, İhsan Oktay Anar, Puslu Kıtalar Atlası

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası Adlı Romanının Sözcük Anlambilimi Açısından İncelenmesi
Tezin Yazarı	Didem GÖK
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	16/01/2024
Tezin Alanı	Yeni Türk Dili
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	226
Anahtar Kelimeler	Sözcük Anlambilimi, Dil, İhsan Oktay Anar, Puslu Kıtalar Atlası

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	An Investigation of İhsan Oktay Anar's Novel Puslu Kıtalar Atlası in Terms of Lexical Semantics
Author of the Thesis	Didem GÖK
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Dr. Nimet KARA KÜTÜKÇÜ
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	16/01/2024
Field of the Thesis	New Turkish Language
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	226
Keywords	Word Semantics, Language, İhsan Oktay Anar, Puslu Kıtalar Atlası

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
ET.	: Eski Türkçe
Fr.	: Fransızca
Far.	: Farsça
İP	: İsmail Parlatır
İng.	: İngilizce
KL.	: Kubbealtı Lügati
OT.	: Orta Türkçe
S.	: Sayfa
T.	: Türkçe
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TS.	: Türkçe Sözlük
TT.	: Türkiye Türkçesi
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

AraŐtirmanın konusu İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası adlı romanının sözcük anlambilimi açısından incelenmesidir. Bu çalışmada anlambilimin çeşitli kavramları verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezin amacı İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası adlı romanını anlambilimin kurallarını ve yöntemlerini ele alarak incelemektir. AraŐtirmanın önemi anlambilim kavramlarını örneklerle açıklayarak Türk diline, dilbilime ve anlabilime katkı sağlamaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araŐtirmanın ana kaynağı olarak Doğan Aksan'ın “Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi” adlı eser esas alınmıştır. Puslu Kıtalar Atlası adlı romanda yer alan anlabilimsel kavramlar yukarıdaki ana kaynağın içerisinde verilen alt başlıklara göre tespit edilerek sıralanmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

İhsan Oktay Anar tarafından yazılan Puslu Kıtalar Atlası adlı romanın İletişim Yayınları 2016 yılı 58.baskısı ele alınarak romanda yer alan anlabilimsel sözcük ve kavramlar tespit edilmiş, roman üzerine sözcük anlambilim çalışması yapılmıştır.

1. İHSAN OKTAY ANAR

1.1. Hayatı

İhsan Oktay Anar 1960 yılında Yozgat'ta dünyaya gelmiştir. Ailesi İstanbullu olan Anar, 1974'ten beri İzmir'de hayatını sürdürmektedir. İki ablası olan Anar, onlarla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: “Ablalar da babam gibi sürekli okurlardı” (Koçakoğlu, 2008, 20). Ablalarının Anar'ın yaşamında önemli bir yeri vardır. Hatta Suskunlar kitabını onlara ithaf etmiştir.

Kitap okuyan bir aile içerisinde büyüyen Anar'ın lise hayatı kütüphanede geçmiştir. Kitap okumak için Milli Kütüphaneye kaçmış, devamsızlık sebebiyle de okuldan atılıp akşam lisesine başlamıştır. Lise öğrenimini burada tamamlamıştır. Anar, Koçakoğlu ile yaptığı söyleşide bu olayı şu ifadelerle anlatmıştır: “Okuldan kaçıp kütüphaneye gidiyordum. Milli kütüphaneye gidiyordum. Okuldan kaçıyor, orada okuyordum. Maupassant, Çehov, Gogol. Bir gün eve okuldan atıldığım haberi geldi, devam etmediğim için (2008, 21).

Lise eğitimini akşam lisesinde tamamlamasının ona güzel getirileri olmuştur. Kitap okumaya daha çok vakit ayırabilmiş, aynı zamanda da sabahları tabela boyacılığı yapmıştır. Yağlıboya resim yapmaktan da çok keyif alan yazar için tabela boyacılığı çok zevkli bir uğraşı haline gelmiştir.

Üniversite lisans eğitimini Ege Üniversitesi Felsefe bölümünde tamamlayan Anar bu üniversitede Yüksek Lisans eğitimini de tamamlamış, aynı üniversitede öğretim üyeliği görevi yapmıştır. 1999 yılında Özlem Hanım'la evlenen yazar, Ege Üniversitesi'ne bağlı olarak yapmış olduğu öğretim üyeliği görevinden 2011 yılında emekli olmuştur. Yaşamını İzmir'de sürdürmektedir.

1.2. Edebi Kişiliği

İhsan Oktay Anar, Çağdaş Türk Edebiyatının postmodernist tavrılı kalemlerindedir. Eserlerinde postmodernist üst kurmacanın değerli örneklerini sunarak gerçek ve dış dünyanın sınırlarında dolaşmaktadır. Fakat kendisi bu sınıflandırmayı

kabul etmediğini yapmış olduğu röportajda post modern edebiyata girmek gibi bir önceliği olmadığını söylemiştir. (Gümüş, 2011, 20).

İhsan Oktay Anar'ın eserlerinde birçok postmodernist unsur bulunmaktadır. Ancak yazar kendisinin bir kuramcı olmadığını, eserlerini herhangi bir edebî akım kalıpları içerisinde oluşturmadığını söylemektedir. Kendisiyle ilgili ifadesinde, yazdığı eserlerin bir reçetesi ya da bir formülü olmadığını nasıl istediye öyle olduğunu söylemiştir (Koçakoğlu, 2008, 30).

Eserlerinde çeşitli söz oyunları, çerçeve hikâye tekniği kullanmıştır. Bu teknik ve yöntemler postmodernist anlayışın içerisinde yer alan ilkeler arasındadır. Romanlarında çerçeve hikâye yöntemini en belirgin biçimde *Efrasiyâb'ın hikayeleri* kitabında kullanmıştır. *Puslu Kıtalar Atlası* romanında da bu tekniği çok fazla kullandığı görülmektedir. Bu eserde hikâye hikâyenin içine girmektedir. Başta Arap İhsan yanında bir çocukla Haliç'e girerken tam o anda olay kesilerek Bünyamin'in uğursuz parayı bulmasından çok önce diye başlayan kısma geçilmiş olması onun postmodernist yönünü göstermektedir.

Sanat hayatına öykü yazarlığı ile başlayan Anar'ın ilk hikâyesi, Mor Köpük dergisinde yayımlanan *Kâfirler İçin Apologia*'dır. Çalışmalarını roman alanında yoğunlaştıran yazarın şimdiye kadar basılmış sekiz eseri mevcuttur. Anar, ilk romanı *Tamu*'yu 1991'de yazar; çeşitli yayın evleri ile görüşüp basılması için girişimlerde bulunur fakat bu girişimlerden bir sonuç alamaz. Eserini tekrar incelemeye karar veren Anar, eksikleri görüp yayınlamaktan vazgeçmiştir. Bu yönü onun eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Bugüne kadar sekiz romanı yayınlanan yazarın, *Puslu Kıtalar Atlası* adlı romanı, 1995 yılında İletişim Yayınları tarafından yayımlanır. Yirmiden fazla dile çevrilen roman, Kültür Bakanlığı tarafından da tanıtılmıştır. Romanları sırasıyla 1995'te Puslu Kıtalar Atlası, 1996'da *Kitab-ül Hiyel*, 1998'de *Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri*, 2005'te *Amat*, 2007'de *Suskunlar*, 2012'de *Yedinci Gün*, 2014'te *Galiz Kahraman* 2022'de *Tiamat* aynı yayınevi tarafından yayımlanır. Yazar, *Suskunlar* romanı ile 2007 yılı *1. Oğuz Atay Roman Ödülü*nü kazanmıştır. Ayrıca edebiyatımıza kazandırdığı birbirinden önemli romanları, bu romanlarda ortaya koyduğu özgün üslubu nedeniyle, 2009 yılında *Erdal Öz Roman Ödülü*'ne layık görülmüştür.

Kendisini bir joker olarak tanımlayan yazar, eserlerinde gerçekten bu yönünü çok kez yansıtmaktadır. Örneğin: Puslu Kıtalar Atlası romanında yer alan *Alibaz* karakteri oyun ögesini simgelemektedir. Yazar, karakterini oyunbaz bir çocuk olarak tasarlamıştır. Alibaz oyunları seven, oyunları yaşamaktan keyif alan biridir. Karakter, kahramanlık hikayeleri dinleyerek kendini bir oyuna kaptırılmış işler çıkırından çıktıktan sonra küçük bir çocuk olduğunu hatırlamıştır.

Kendisiyle ilgili ifadesi şu şekildedir:

Kimliksiz biri olduğumu düşünüyorum. Ressam, mühendis, tarihçi kimliklerine sıkışıp kalmak istemem. Hatta yazar kimliğine de... Sadece yazıyorum o kadar. Resim yapabilir ve pastra da oynayabilirim. Borges'in söylemeye çalıştığı gibi, Bir insan hem herkes hem de hiç biridir. Ben bir jokerim. Yani bazı iskambil oyunlarında, her kartın yerine geçen bir kart gibi. Kelimenin diğer anlamıyla da joker, yani şakacıyım (Notos, 2011, 27).

Anar'ın romanlarında olayların geçmişte geçtiği görülmektedir. Yazar romanlarında mekân olarak İstanbul ve çevresini seçmektedir. Hem kullandığı dil hem de mekân seçimi bu tarihsel havanın yakalanmasına etki etmektedir.

Eserinde mizaha ve ironiye sıkça yer vermektedir. Romanlarına bakıldığı zaman başlı başına bir hikayesi olan kadın karakterler bulunmamaktadır fakat onun eserlerine bakıldığında insanlıktan ziyade insanlık durumlarını ele aldığı görülmektedir. “Anar birey olarak insanı değil, tıpkı antikite tiyatrosundaki gibi, bazı insanlık durumlarını işlemektedir (İnci, 2011, 31).

Yazarın eserlerinin diline bakıldığı zaman dili zenginlikle kullandığı görülmektedir. Bu yönü onun dilini bir kalıba sokmayı engellemektedir. Çünkü onun kullanmış olduğu dil özel bir dildir. “Özel dil kesinlikle geçerli bir deyiş, sokaktaki insan (ama her sokaktaki değil, varoşlarda ve ara sokaklarda) dili daha etkili kullanıyordu. Kime eşek kime merkep denileceğini biliyorlardı. Hepsi dili öttüren adamlardı. Onlardan öğrendiği şeylerin az olmadığını dile getirmiştir” (Gümüş, 2011, 21).

Anar'ın dilinde deyimlerin önemi fazladır. Kullanmış olduğu eski deyimler oluşturmak istediği tarihi havayı yansıtmak için önemli bir araçtır. Bu deyimler ile tarihi atmosfer oluşturulmuştur. Yazarın kullandığı deyimlerin Osmanlıca oluşu onun eski dili kullandığı anlamına gelmemektedir. Çünkü Osmanlıca deyimleri kullanmakla dil eskiye

dönmemektedir. Okuyucuda eski dil beklentisi bulunmaktadır. Yorumlar doğrultusunda Anar'ın bu beklentiyi karşıladığı görülmektedir (2011, 26).

Yazarın eserlerinde tercih etmiş olduğu dilin menkıbelerde, dinsel metinlerde yer alan masalsı bir üslup olduğu görülmektedir. Eski metinlerden oluşturduğu bu üslup, daha güncel haliyle okuyucu ile buluşmaktadır. Eski dili, yeni dile uyarladığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Eserlerinde kullandığı dil eski gibi görünse de aslında kullanılan deyimler bu havayı vermek amacıyla seçilmiştir. Bu sebepten ötürü genel bir ifade ile eski dili kullanıyor demek doğru değildir. Eskilik-yenilik tartışmasıyla ilgisi olmayan bir dildir İhsan Oktay Anar'ın dili. Eserlerinde kullandığı dil, yaratmış olduğu dünya tasarımı üzerine kurulmuş özel bir dildir (Gümüş, 2011, 37).

Gümüş, onunla ilgili bir başka ifadesinde eserlerinde kullanmış olduğu dille ilgili olarak “Bilinmeyen söz, sözcük, terim arkaik duyguların yarattığı dil: onun adı kesinlikle Osmanlıca -ya da onun bir biçimi- değil, anadili Osmanlıca olan bir yaratıcının uydurmuş olduğu arkaik hayali dillerden bir dildir” ifadesinde bulunmuştur (2011, 39).

Yazarın kullandığı dil Tolkien ile benzerlik oluşturur. Dili ustaca kullanmaktadır. Roman içerisinde liste sözcüğünü kullanırken aynı zamanda Konstantiniyye sözcüğünü de kullanmaktadır. Bu durum dile olan hakimiyetini ustaca göstermektedir. Çeşitli bağdaştırmalar ve dil oyunları kullanmayı sevdiği malzemelerdir.

2. DİL

Dil, insanın dünyadaki yerini ve değerini şekillendirmede çok önemli bir rol oynar. Dil kavramı, bireylerden ve toplumlardan ayrılmaz bir bütündür. Dil aracılığıyla insanlar bilgi edinir ve bunu başkalarına aktarabilir. Ayrıca dil, karşılıklı anlayışı, iletişimi ve duygu ve düşüncelerin ifade edilmesini sağlar. Dilin bir diğer önemli işlevi de kültürün gelecek nesillere aktarılmasıdır. Kültürel değişimler veya toplumsal olaylar dile yansıdığı için dil ve kültür iç içe geçmiştir. Türk halkının İslam'a geçişi, özellikle Arapça ve Farsçadan yeni kavram ve kelimelerin dile dahil edilmesine yol açtığı için bu gerçekçiliğin dikkat çekici bir örneğidir.

Ayrıca, salgın hastalıklar, kıtlıklar veya savaşlar gibi toplumsal olaylar da dilde değişikliklere neden olabilir. Dilin insan varoluşunu şekillendirmedeki rolünü anlamak için, dilbilim ve antropoloji alanında önde gelen bilim insanlarının çalışmalarını dikkate almak gerekir. Dil insan varlığının, iletişiminin ve kültürel aktarımının ayrılmaz bir parçasıdır. Sadece bilgi ve fikir alışverişini kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamikleri yansıtır ve şekillendirir.

Dil, belirli bir toplumsal kurum özelliği taşımaktadır. Nedensiz göstergeler dizgesi olan dil, bir ortaklığın genel kullanımı ve onayıyla var olabilir. Dili konuşan kitlenin değişimi, dilin de koşullu bir değişim geçirmesine yol açar. Dilin gelişimi ve gerilemesi, onu konuşan insanların kullanımına bağlıdır. Bir dil, kullanıcısı kalmadığında ölür (Perrot, 1998, s.110).

Dil ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımlamalarda dilin gelişime meyilli oluşu ortak görüştür. Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan faydalanarak başkalarına aktarılmasında önemli rol oynayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir (Aksan, 2020, s.55).

Genel Dilbilime Giriş kitabının *sunuş* bölümünde dille ilgili ifadeler bulunmaktadır. Yazar tanımında dilin insanın kaderi olduğunu söylemektedir. Ona göre, dil geliştirmemiş insan topluluğu yoktur. İnsanın olduğu her yerde dilde vardır. Yalnızca buna bakarak bile dilin insana ait bir *içgüdü* olduğu, araştırmacılarca ileri sürülebilir. Bugün dillerin; dinlerle, kimliklerle, eğitimle, beyinle, iletişim biçimleriyle, edebiyatla, diğer kültür olgularıyla iç içe olduğunu gözlemleriz (Kerimoğlu, 2019).

Yazara göre dil insana ait olduğu gerçek dünyadan ayrı ve onun yasalarına bağlı olmayan, yapay bir dünya kurma ve doğaya tarihi katma imkânı veren bir sistemdir. Ses-anlam ilişkisi bütünüyle sebepsiz olan, seslerden örülü ortak öğretilmelerin toplamıdır (Karaağaç, 2015, s.7).

Düşünme ve aktarma dizgesi olarak ifade edilen dil, Aksan tarafından beş alt dizgeye ayırmıştır:

- Ses düzeni,
- Bürün (prozodi) düzeni,
- Biçim (yapı) düzeni,
- Sözdizimi düzeni,
- Anlam yapıları, özellikleri düzeni (2021, s. 18).

Yazara göre dil; yalnızca düşünceyi aktaran, ileten bir dizge değil, aynı zamanda onu şekillendiren bir dizgedir (2021, s. 19).

Somut kavramlar zihnimizde belli bir görüntü, belli bir tasarım oluştururlar ve dildeki karşılıkları olan göstergeler(sözcükler) yardımıyla bir başkasına ya da yazıya aktarılabilirler. Bunların yanı sıra gerçek, acıma, beğeni, dilek yargı, pişmanlık gibi pek çok soyut kavram ancak dille vardır; varlıklarını dile borçludur (2021, s. 19).

Yazara göre, dilin öneminin ifade şekli kişilerce farklılaşabilmektedir. Dil büyük bir buluştur. İnsanlığın milyonlarca yıllık gelişimine bakıldığında, dilden daha büyük bir buluş var mıdır? sorusuna evet cevabı vermek kolay olmayacaktır. İnsanlığın bugünkü ilerlemelerinin temelinde dil vardır. İlerleme bilgiyle mümkündür. Bilgiyi üretmek ve paylaşmak dil olmadan olanaksızdır (Kerimoğlu, 2019, s. 1).

Dünya sürekli bir değişim halindedir, bu değişim dili etkilerken yeni kelimelerin de oluşmasına sebep olabilmektedir. Yaşanan bir afet, kıtlık, kriz, salgın, savaş vb. Olaylar dilimize yeni kelimeler girmesinde etkili olabilmektedir.

Dilin değişim yönüyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Dilin toplumdan ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Çünkü dil dünyayı değil, dünya dili belirler bu yüzden dillerdeki her türden değişimin kaynağı, o dilleri kullananların dünyalarında olup biten değişimlerdir (Karaağaç, 2015, s.315).

Dil, toplumdan bağımsız gelişen bir yapı değildir, her ulusun dilinde kendi kültürlerine ait izler bulunmaktadır. Kültür dediğimiz olgu; o toplumun yaşadıklarının, yaşam tarzının ışığında büyür ve gelişir.

2.1. Dil Çalışmaları ve Anlambilim

Dil her zaman insanların merak ettiği konulardan biri olmuştur. Birçok kültür dil ile ilgili sorulara çeşitli cevaplar aramıştır. Bu cevaplar dilbilim çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Dilbilimin gelişiminde önemli faktörlerden biri de kutsal metinlerin doğru ve güzel okunmak istenilmesidir. Modern anlamda Dilbilim çalışmaları Saussure ile başlatılmaktadır.

Platon'un *Kratylos* adlı kitabı Eski Yunan sahasında oluşmuş önemli dilbilim çalışmalarındandır. Bu eserde Aristoteles'in hakemliğinde, iki kişinin dil konusunu tartıştığı görülmektedir (Aksan, 2020, III. Cilt, s.140).

Dil çalışmalarının tarihsel yönüne bakıldığında bu çalışmaların çok eski dönemlere dayandırıldığı görülmektedir. 19. Yy sonu ve 20. Yy başında bu yönde yapılan çalışmalarda önemli değişimler olmuştur. Dilbilim, tarihsel ve karşılaştırmalı çalışmaların yoğunlaştığı bir dönem olan 19. Yy sonu 20. Yy başında ilk çalışmaları tarihsel karşılaştırmalı dil bilgisine ilişkin olan Ferdinand de Saussure tarafından biçimlendirilen bir çalışma alanına dönüşmüştür (Kerimoğlu, 2019, s.23).

Dilbilim çalışmalarının en eski örnekleri Eski Hint'te görülmektedir. Örneğin İ.Ö IV. yüzyılın ünlü dil bilgini Panini'nin *ashtadhyai* adlı çok önemli yapıtını bütünlemeye ve açıklamaya çalışan öteki Hint dilcileri, sözcüklerin, nesnelerin kendisini mi yoksa türünü mü gösterdikleri, tek tek harflerin anlamları olup olmadığı gibi sorunlar üzerinde durmuşlardır (Aksan, 2020, III. Cilt, s.140).

Bugünkü bilgilerimize göre en eski dil çalışmaları Eski Hint'te ve daha sonra Eski Yunan'da gerçekleşmişti. Dinin bir itici güç olarak dil üzerindeki inceleme ve araştırmalarda etken rolü oynaması, birçok ülkede olduğu gibi, Eski Hint'te de kendini göstermiş, Kutsal bilgi derlemeleri *Veda*'ların doğru okunması, değerlendirilmesi ve zamanın aşındırmasından uzak kalabilmesi doğrultusundaki çabalar giderek dil denen olgunun sırlarının çözülmesine yönelmiştir (Aksan, 2021, s.21).

Doğan Aksan'a göre dilbilim çalışmalarının ciddi hal alması Eski Yunan'a dayanmaktadır. Eski Yunan'da çeşitli okullar kurulmuştur. İskenderiye okulu bunlardan biridir. Bu okulda önemli dilciler yetişmiştir. Mısır'da Yunanlılar tarafından kurulmuş olan İskenderiye Okulu İ.Ö 3.-2. Yüzyıllarda Yunan metinlerine eğilmiş, 2.-1. Yüzyılda bu okulda yetişen *Dionysios Thrax*, geleneksel dilbilgisi kitaplarının ilk örneği olduğu için önem arz eden bir Grek dilbilgisi yazmıştır (2021, s.22).

Dil çalışmalarında matbaanın bulunması ve coğrafi keşiflerin arttığı 15.yy. önemlidir. Bu dönemde misyonerler ve seyyahlar diğer kültürleri tanımak için çeşitli gramer kitapları ve sözlükler hazırlamışlardır. Matbaanın bulunmuş olması da bu

çalışmaların kolaylıkla basılmasına ve yayılmasına sebep olmuştur. Coğrafi keşifler ile yeni kültürler ile tanışan insanlar, bu yeni ve farklı coğrafyalarda yaşamını sürdüren bireylerin dillerini ve kültürlerini öğrenmeye, ardından da öğrendiklerini diğer insanlara aktarmaya başlamışlardır.

Dil çalışmaları ile ilgili olarak Kerimoğlu'nun da önemli ifadeleri vardır. Onun görüşüne göre dilbilgisinin doğuşu ve gelişmesinde öteki dillerle tanışılması ve öteki dillerin öğrenilmeye çalışması, güzel konuşma ve yazma ilkelerinin belirlenebilmesi, edebi ve özellikle de dini metinlerin yorumlanmak istenmesi gibi farklı etkenler rol oynamıştır (2019, s.6).

Daha çok akıl yorarak yapılan çalışmalar çeşitli sorular sorulmasına sebep olmuştur. Birçok dilci anlam konusuna değinmiştir. 17. Yy gelince John Locke, sözlüklerin anlamları üzerinde önemle durmuştur, yine aynı yüzyılda Bacon, 18. Yüzyılda Leibniz, Herder ve daha sonraları (Wilhelm von) Humboldt dilin zihinle olan ilgisine dikkat çekmişlerdir (Aksan, 2021, s. 23).

Anlambilimin ilk temellerini, bu önemli gelişmelerden sonra 19.yüzyılın önemli dilcilerden biri olan alman dilci K. Reisig atmıştır. *Latin Dilbilimi Üzerine Dersler* adlı kitabında yunanca *semasia* (anlam) kelimesinden esinlenerek *semasiologie* terimini türetmiştir. Bu terimi başlık olarak kitabında anlama ilişkin konulara genişçe yer vermiştir. Reisig'in attığı temeller 70 yıl sonra, M. Bréal tarafından sağlamaştırılarak, Fr. *Sémantique* terimiyle dilbiliminde yeni bir çalışma alanının ortaya çıkması sağlanmıştır (Aksan, 2021, s.23).

Aksan'a göre dilbilim çalışmaları için 20.Yy. önem arz etmektedir. 20. yüzyılın başlarında ünlü İsviçreli bilgin F. de Saussure dilbiliminde önemli bir atılım gerçekleştirerek *dizge* (sistem) anlayışını getirmiştir, dilin nitelikleri, incelenme yöntemleri üzerinde önemli ilkeler ortaya koyarak, *Gösterge* kavramını dilbilim çalışmaları alanına yerleştirmiştir (2021, s.24).

Aksan'ın ifadesine göre yapısalcılığın Amerika'da yankı bulması Saussure sayesinde kısa sürede gerçekleşmiştir. Bloomfield ve sonrakiler yeni gelişmeler elde etmiştir. Chomsky'nin 1975 yılı ve sonrası önemli çalışmaları günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır (2021, s.24).

Dilbilim alanında yapılan anlam çalışmaları Aksan'a göre, iki alt başlıkta incelenebilmektedir

- Sözcük anlambilimi
- Tümce anlam bilimi (2021, s.26).

Son yıllarda *edibilim* (pragmatics), anlambilim çalışmalarında önemli bir ağırlık kazanmış bulunmakta, ayrıca *metin dilbilimi*, *söz-eylem kuramı*, *göstergebilim*,

biçembilim(stylistics) ve yazın araştırmaları anlambilim incelemeleriyle birçok noktalarda keşişerek alanlar arası, ortak çalışmaların gerçekteştirilmesine olanak sağlamaktadır (2021, s.26).

Gerçekler dünyası olan doğadan beş duyu organı yoluyla elde edilen algıların; saymacalardan oluşan yapay bir dünya olan dil ve düşünce dünyasından dil yoluyla alınan bilgilerin, kişinin önceki algı ve bilgileri ışığında yorumlanmış biçimine *anlam* (sense, meaning) denir (Karaağaç, 2015, s.313).

2.2. Bir Dizge (Sistem) Olarak Dil ve Alt Dizgeleri

Aksan'a göre her dil sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcüklerin her biri anlamlı birimlerdir. Ferdinand de Saussure 'den beri bu birimlere gösterge denmektedir (2021, s.43).

Günay Karaağaç'a göre İnsan, göstergeler kullanan onlara çeşitli anlamlar yükleyen bir varlıktır ve bu göstergelerle kurmuş olduğu dil denilen yapay dünyada yaşamaktadır: bu yüzden, ona göre, her şey bir göstergedir ve her şeyin bir dili vardır (2015, s.314).

Dilin bir göstergeler dizgesi olması demek, göstergelerin rastlantısal bir biçimde değil de belli bir yapı çerçevesinde, belli bir düzeneğe ve kurallara göre bir aradalık göstermesi demektir (Dizge ve yapı terimleri bu bağlamda eş anlamlı olarak kullanılmaktadır) (Huber, 2008, s. 55).

Aksan'a göre dil, şu beş ayrı dizgeden oluşmaktadır:

1. Ses düzeni, ses alt dizgesi: Her dilin kendine özgü ses sistemi bulunmaktadır. Sesin incelenmesi çok boyutlu bir bakış gerektirmektedir. Dilbilimde sese odaklanan iki inceleme alanı, sesbilgisi ve sesbilimdir (Kerimoğlu, 2019, s.147).
2. Bürün(prosody) dizgesi: Dilimizde bölünebilen sesbirimler olduğu gibi, bölünemeyen sesbirimlerde bulunmaktadır. Bu tür sesbirimlerine parça üstü sesbirim denmektedir. Vurgu, uzunluk, ezgi ve ton gibi ögeler [Bürün(prosody) ögeleri de denmektedir] parça üstü sesbirimdir:

“Ordu güzel bir ilimizdir.

Ordu askerî bir terimdir.”

Bu iki cümlede yazılışı aynı olan iki sözcük vardır. Bu iki sözcüğü birbirinden ayırmamızı sağlayan öge, vurgudur (stress). Yer adı olan sözcükte vurgu ilk hecededir:

ORdu il adı orDU askerî terim (Kerimoğlu, 2019, s.147).

3. Yapı(biçim) dizgesi: Bir dilin kök ve eklerinin oluşum, kullanılış ve birleşmelerini gösteren, çoğul yapma, çekim, büküm, türetme gibi olaylardaki eğilimlerini ortaya koyan dizgedir. Eklemeli bir dil olan Türkçenin en önemli özelliği, bu olayların hepsi yalnızca son ekte gerçekleşmektedir (Aksan, 2021, s.30).
4. Söz dizimi dizgesi: Söz dizimi bilgisinin araştırıldığı temel konular, söz dizimini oluşturan sözlerin bağlanma biçimleri ile söz öbeği ve cümle türleridir. Dil kullanımının veya söz diziminin bütünü, bir nitelme ve açıklama, varlığı veya olayı daha belirgin hale getirme, bir özelleme, kendi özelini yaratma eylemidir (Karaağaç, 2015, s.105)
5. Anlam, anlam yapıları dizgesi: Bir dildeki adlandırma, kavramlaştırma yollarını, düşünülenlerin sözcük ve tümceye dönüştürülmesini sağlayan anlam yapıları düzenidir (Aksan, 2021, s.30).

3. ANLAMBİLİM

En eski dil çalışmaları içerisinde yer alan anlambilim konusu 20 yy. ayrı bir alan olarak incelenmeye başlanmıştır. En eski kaynaklara bakıldığında Platon'un ve Sokrates'in bu konuya yöneldiği, anlamın ne olduğu ile ilgili çeşitli görüşler ifade ettiği görülmektedir. İlk anlam çalışmaları içerisinde kutsal metinler önem arz etmektedir. Kutsal metinlerin anlaşılma istenmesi anlambilim alanında gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Çok eskilere uzanan dilbilim çalışmaları içinde çok çeşitli konulara el atılmış olmakla birlikte doğrudan doğruya anlam konusuna eğilen çalışmalar ve anlambilim adında bir alanın belirlenmesi çok yenidir: XIX. yy. ilk yarısına rastlar (Aksan, 2020, s.139).

Mehmet Aydın'a göre semantik (Fr. *sémantique*), sema (gösterge) kökenli Yunanca *semaino* (şu veya bu anlama gelmek, anlam aktarmak) kelimesine dayanır. Gerçekte *sémantique* anlamın sıfatıdır, anlamla ilgili demektir. Ancak bu kelime zamanla anlam incelemelerini anlatmak üzere kullanılan bir terime dönüşmüştür (2007, s.71).

Pierre Guiraud anlambilim alanında çalışan önemli isimlerdendir ifadesine göre; Anlambilim, dili anlam açısından inceleyen daldır. Anlam sorununu ve bu sorunun türlü uzantıları dilbilimi olduğu gibi felsefe, mantık, ruhbilim, toplumbilim, vb. bilimleri de çok yakından ilgilendirir (1999, s.7).

Yazarın düşüncesine göre dilbilimsel anlambilim, göstergenin içerik ya da gösterilen yanını ele alır, gösteren (işitim imgesi) ile gösterilen arasındaki ilişkileri, gösterilendeki değişim ve oynamalar, dilsel yapıların anlamsal yönden ortaya koyduğu çeşitli olguları, vb. inceler (1999, s.7).

Kuramsal üç akım, anlabilimi, birbiri ardına, karşıt yönlere sürüklemiştir. Bunlardan birincisi, temelde tarihselci veya evrimci yönelim sunan karşılaştırmalı dilbilim akımıdır. İkinci akım, dizgesel, işlevsel ve eşsüremli seçimleri öne çıkaran yapısal dilbilim akımıdır. Üçüncüsü, dillerin örneklerinin oluşturulması kuramına dayalı akımdır (Tamba, 1998, s.13).

Anlambilim, çağdaş gelişimi içinde üç ayrı dala ayrılmaktadır. Bunlar genel anlambilim, felsefi anlambilim ve dilbilimsel anlambilimdir. *Semantics* terimi ilk kez dilbilim alanında kullanılmıştır. Dilbilimin yanı sıra felsefecilerle mantıkçılar da anlam sorununa gittikçe artan

bir ilgi göstermişler ve *semantics* terimine özel anlamlar yüklemişlerdir. Felsefi anlambilim ve Genel anlambilim bu şekilde doğup gelişmiştir (Akşehirli, 2004, s.6).

3.1. Genel Anlambilim

Soner Akşehirli 'ye göre genel anlambilim; Polonyalı bilim adamı A. Korzybski'nin 1933 yılında yayınladığı *Science and Sanity* adlı eseriyle doğmuştur. Yazar, Korzybski'nin genel anlambilim çalışmasında *semantics* terimini korumak istediklerini dile getirdiğini söylemiştir. Çünkü çalışmayı yapan kişi bu ifadenin uluslararası bir karakteri ve genel bir uygulanabilirliği olduğunu söylemiştir (2004, s.7).

3.2. Felsefi Anlambilim

Soner Akşehirliye göre genel anlambilim, bildirişim aracı olan dili psikoloji, sosyoloji ve mantık açısından inceleyen bir dalıdır (2004, s.7).

Yazar, yüksek lisans tezinde anlambilim alanının mantıksal pozitivizmin bir dalı olduğunu söylemiştir. Terimin ilk kullanımını 1922 yılına dayandırmıştır. Terim 1922'de Polonyalı mantıkçı Chwistek tarafından kullanılmış ve 1935 yılında Paris'te gerçekleştirilen felsefe kongresinde onun görüşleri sunulmuştur (2004, s.8).

Dil felsefesi alanında Antik Çağ'da rastlanabilen ilk sistematik metin, Platon'un Kratylos diyalogudur. Platon'un bu diyalogundaki ana sorun – Sofist ve Parmenides diyaloglarında da değinilen– ad verme ve adların doğruluğu sorunudur. Platon'un adlar teorisinin onun bilgi kuramsal realizmine sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir. Kratylos'ta Sokrates'in ağzından konuşan Platon'a göre, duyulur nesnelerin bulunduğu dünyada onlara ad verme, ancak diyalektikçi tarafından gerçekleştirilebilecek bir iştir (Altınörs, 2003, s.93).

Atakan Altınörs'e göre insan felsefesi, etik, tarih felsefesi gibi konuları incelerken, dil felsefesi kendisine özgü problemleri ve kavramları olan bir felsefe disiplini. Anlam, gönderge, belirli betimlemeler, düşünme-dil ilişkisi, söz edimleri, vb. sorunlar dil felsefesinin konuları arasında yer almaktadır (2003, s.53).

Yazara göre dil felsefesiyle aralarında yakın ilişkiler bulunan felsefe disiplinleri, felsefi antropoloji, mantık, bilgi felsefesi ve etiktir. Felsefi Antropoloji dili bir insan başarısı olarak tasvir etmektedir (2003, s.48).

Mantıkçı pozitivizmin anlam öğretisinin merkezinde yer alan ilke *doğrulama* ilkesidir. Bu ilkenin, sonradan mantıkçı pozitivistlerin uyarlayacağı biçimiyle ilk formülasyonu Frege tarafından yapılmıştır. Frege 1893'te yayımlanan *Grundlagen der Arithmetik* (Aritmetiğin Temelleri) bir cümlenin anlamını, onun doğruluk koşullarıyla açıklamaktadır. Frege bir

cümlenin anlamını bilmenin, o cümlenin hangi koşullarda doğru olduğunu bilmekle özdeş olduğunu savunmaktadır (Altınörs, 2003, s.139).

3.3. Dilbilimsel Anlambilim (Linguistic Semantics)

P. Guiraud' a göre başlangıçta, kaynağını anlam değişimleri incelemesinden alan bu bilim bir süre eski söz bilimin (retoriğin) *değişmeceler* incelemesini andırır; sonra mantıkla ruhbilimin gözlem ve savlarından yararlanarak alanını yeni yeni doğrultularda genişletir (1999, s.17).

Yazara göre, dilbilimsel anlambilim sözcük nedir? Bir sözcüğün biçim ve anlamı arasındaki bağıntılar nelerdir? Sözcüklerin ilişkileri nelerdir? Sözcükler işlevlerini nasıl yerine getirir? Gibi soruların cevaplarını arar (1999, s. 20).

Dilbilime bağlı anlambilim, dilbilimin diğer dallarına oranla daha yeni olan bir daldır. 20. Yüzyıla gelinceye kadar anlam araştırmaları, dilin diğer yönlerine ilişkin araştırmalarda olduğu gibi art zamanlı yöntemle yürütülmüştür. Art zamanlı yöntem temelde anlam değişmelerini konu alır. Buna bağlı olarak iki dal vardır. *Kavrambilim (semasiology)*, bir kelimenin zaman içinde kazandığı anlamları, *adbilim (onomasiology)* ise bir kavrama çeşitli isimleri inceler. Çağdaş dilbilimde bu ikisi 'geleneksel anlambilim' olarak adlandırılmaktadır (Akşehirli, 2004, s.10).

3.3.1. Dilbilimsel Anlambilim Modelleri

3.3.1.1. Yapısal Anlambilim (Structural Semantics)

Yapısal Anlambilim Saussure 'ün yapısalcı görüşleri doğrultusunda gelişmiştir. Bu anlambilim modelinin temel düşüncesine göre kelimelerin anlamı yoktur, yalnızca kullanımları vardır; bir kelimenin anlamları, bunların kullanımlarının toplamından başka bir şey değildir. Bu görüş dilin kullanımının önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Yapısal anlambilimin temel düşüncesine göre kelimelerin anlamı yoktur, yalnızca kullanımları vardır; bir kelimenin anlamları, bunların kullanımlarının toplamından başka bir şey değildir. Buna göre dildeki bir işaretin(sign) anlamı işaretleyenle(signifier) işaretlenen (signified) arasındaki ilişkiyle sınırlanamaz, aynı zamanda bu işaretin diğer işaretlerle olan ilişkisinin bir sonucu olarak ele alınmalıdır. Dilbilimde yapısal yöntem hem teori hem de uygulama açısından ilk olarak Prag dil çevresinin sesbirim (Phoneme) çalışmalarında görülmüştür. Buradan hareketle her alanda eş zamanlı olgular ve iç inceleme ilkesi önem kazanmıştır. Ancak yapısal uygulamalara karşı en büyük direnişi anlambilim göstermiştir (Akşehirli, 2004, s.13).

3.3.1.2. Üretici Anlambilim (Generative Semantics)

Chomsky tarafından sonsuz sayıdaki cümleler bütününe üretmeye yönelik bir kurallar sistemi olarak tasarlanan üretici dilbilgisi sadece sözdizim düzlemini dikkate almaktadır, anlam düzlemine ise yer vermiyordu. Ancak Chomsky 1965 yılında yayınladığı *Aspects* isimli eseriyle anlam konusuna yer vermiştir. Bu eserle birlikte anlam düzlemi, üretici dilbilgisi kuramında temel bir işlev kazanmıştır (Akşehirli, 2004, s.14).

3.3.1.3. Yorumlayıcı Anlambilim (İnterpretative Semantics)

Standart teori olarak da anılan yorumlayıcı anlambilim, bir cümlenin yorumunu sağlayan yansıtma (projection) kurallarına dayanır. Bu modele göre her sözlük biriminin ilişki içinde olduğu bir dizi özellik vardır. Mesela herhangi bir fiil kendisinden önce ve sonra belirli gramatikal kategorileri gerektirir. Yani ‘yürümek’ gibi geçişsiz fiil, öznenin dışında herhangi bir şey gerektirmez; oysaki ‘vurmak’ fiili hem özne hem nesne gerektirir (Akşehirli,2004, s.15).

3.3.1.4. İlk Örnekler Anlambilim

Bu modelde Wittgenstein’in, kelime anlamının bir çekirdek alanı bir de çevresel alanı olduğu yolundaki görüşü temel alınır. Wittgenstein felsefesinin ilk dönemi daha çok anlamın resim kuramıyla özdeş olarak anılmaktadır. Bu resimlerin, diğer deyişle tasarımların nesnelere uygun düşmesiyle doğru, aykırı düşmesiyle de yanlış olduklarına karar verilir. Resimlerin nesnelere uygunluğu, aynı zamanda dil ve düşünceye uygunluğunu da gösterir (Alkayış, 2018, s.38).

Wittgenstein için dünyanın değişmez yapısı, özü objelerdir; değişen sadece onların, görünüm, biçim ve düzenleridir. Objelerin içinde buldukları görünüm veya belirli bir yapı doğrultusundaki bir araya gelme düzenleri obje-bir aradalıklarını ya da obje hallerini oluşturur. Böylelikle diyebiliriz ki, Wittgenstein’de dilin yapı yapıtaşlarını meydana getiren kelimelerdir. Çünkü Wittgenstein’e göre biz olguları resmederiz (Alkayış, 2018, s.41).

3.3.1.5. Metin Anlambilimi (Text Semantics)

Metin anlambilimi retorik – yorumbilim (herméneutique) geleneğine bağlıdır. F. Rastier’ye göre metin incelemeleri de dil bilimin konusudur. Rastier, metni (sözlü olsun

yazılı olsun) görgül (empirique) bir birim olan bağımsız dilbilimsel bir dizi olarak tanımlar (URL-1).

Soner Akşehirli çalışmasında metin anlambiliminin neyi incelediğine dair görüşler ileri sürmüştür. Ona göre bu modelde bütünüün anlamı, anlam yapısı ve metin içindeki anlam ilişkileri incelenmektedir (2004, s.16).

Metin anlam bilimi, metni parçalara ayırmaya (*segmentation*), metni bölmeye çalışmaz. Metinlerin yapısı anlam bilimsel niteliktedir ve her metin anlam bilimsel oluşturucular (*composants*) etrafında (yani tematik, dialektik, dialojik, taktik) ve bunların karşılıklı etkileri çerçevesinde şekillenir (URL-1).

4. SÖZCÜK ANLAMBİLİMİ

Kelime anlambilimi olarak bilinen, kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan yeni yapıları inceleyen sözcük anlambilimi, dilin derinliklerine inerek anlamın çeşitli kollara ayrılmasını araştırır; bu alan aynı zamanda morfoloji olarak da adlandırılır. Morfoloji, bir kelimenin kökü, ekleri ve diğer birleştirici unsurları tarafından nasıl oluşturulduğunu ve bu birleşmelerin dil içinde farklı anlamları nasıl ifade ettiğini inceler. Bu nedenle morfoloji, dilin yapısal öğelerinin ayrıntılı bir incelemesini yapar. Ayrıca, kelimelerin farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilmesi, anlambilim veya göstergebilim olarak bilinen bir başka önemli dil alanının konusunu oluşturur.

Anlambilim, dilin aktardığı anlamların incelenmesine odaklanır ve cümle yapılarını önemli ölçüde etkiler. Bir cümlenin yapısı, kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan anlamın tutarlılığını sağlar, bu yönüyle anlam çalışmalarında merkezi bir konuma sahiptir.

Cümle, düşünceleri ifade etmede ve iletişim kurmada temel bir yapı taşıdır. Bununla birlikte, bir cümle içindeki öğelerin hem tek tek hem de birbirleriyle ilişkili olarak aktardıkları anlamlar, daha geniş ve karmaşık anlam katmanları oluşturabilir. Bu nedenle, bir cümle içindeki unsurlar sadece ayrı ayrı değil, aynı zamanda birbirleriyle ilişkili olarak da dikkatlice incelenmelidir.

Dilbilim alanındaki araştırmalar, morfoloji ve anlambilimin, kelimelerin ve cümlelerin oluşturduğu yapıların derinlemesine anlaşılmasını sağlayan çok önemli alanlar olduğunu göstermektedir. Bu alanlar, dilin zenginliği ve esnekliği hakkında değerli bilgiler sağlar. Dilin yapısal unsurlarının anlamlarının ayrıntılı analizi, dilbilimcilerin dilin karmaşıklığını anlamalarına ve gelişimini izlemelerine olanak tanır.

Aksan'a göre, bu alan dilbilimde çeşitli adlarla anılan, genel dilde sözcük (Word) olarak adlandırılan öğeleri, bunların türemiş ve başka öğelerle bir araya gelmiş biçimlerini anlam açısından inceleyen bir anlambilim dalıdır (2021, s.35).

Sözcüklerde, birleşik sözcüklerde, sözcüklerde, cümlelerde oluşan ve oluşabilecek anlamın incelenmesiyle ilgili dilbilimi dalı olan anlambilimi; sesle düşünce arasındaki ilgiyi araştırır. Anlambilimi, doğal dillerdeki anlam dünyasını inceler. Bir başka deyişle, doğal diller içinde söylem düzeyindeki anlamlı dizgeleri inceleyen bilim dalına anlam bilimi denir” (Bayraktar, 2020, s.131).

Bu dal belli bir bağlamı hesaba katmadan sözcükleri ele alarak bir nesnenin, bir duygu, düşüncenin belli bir ses birleşimleriyle dile dönüştürülmesinde tutulan yol, bu bileşimlerin içerdikleri temel anlam ögesi, tasarımlar, duygu değerleri, yan anlamlar, sahne oldukları

çeşitli aktarmalar, eş anlamlılık, eşadlılık, ters anlamlılık gibi konuları araştırıp inceler (Aksan, 2021, s.35).

4.1. Dilde Anlamlı Birimler

Bağımsız biçimbirim olarak nitelenen, genel dilde sözcük, dilbilimde Saussure'den beri çoğunlukla gösterge diye adlandırılan birimler, bağımlı biçimbirimlerden farklı olarak konuşma ya da yazı yoluyla belli bir kavramı aktarabilen anlamlı öğelerdir. Zihinde çeşitli göstergeler mevcuttur, bu göstergeler kendi içerisinde gruplandırılmıştır.

Dilbilimde Bloomfiel'den beri anlamlı en küçük birimler *Biçimbirim (morpheme)* olarak adlandırılmakta, bunlar *bağımsız (free)* ve *bağımlı (bound)* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bağımsız biçimbirimler kırlangıç, çevirmek vb.dir. Bir kavramı yansıtır ve sözlükte madde başı olarak yer alırlar. Dilde, *geliyor*'daki [-İyor], *oturacak*'taki [-EcEk] gibi ekler de vardır ki, bunlar tek başlarına değil, ancak başka bir anlamlı birime bağlı olarak görev görürler ve bağımsızlarda olduğu gibi belli bir anlamı aktarmazlar (Aksan, 2021, s.36).

Geceleyin bir kimse sokakta *yangın!* diye bağırma başlarsa, biz mahallede yangın çıktığını, bunu birinin herkese duyurmak istediğini anlarız. Ancak bu durumlarda dikkat edilmesi gereken, tek tek sözcüklerin anlaşılacak isteğimizin yerine getirilmesinde *durum anlamı (situational meaning)* denen bir etkenin söz konusu olduğu devreye girdiğidir. Örneğin *yangın* sözcüğünü denizde yüzerken bağırarak söyleyen bir kimseye herkes şaşkınlıkla bakacaktır. Bu da gösteriyor ki, sözcükler tek başlarına dilin yerine geçemez, dil demek değildir (Aksan, 2021, s.37).

4.2. Kavramlaştırma (Anlamlama)

Şüphesiz, dilin evrimi ve toplumsal hareketlikler, seslerin birleşimi yoluyla yeni kavramların oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreç, dilin zenginleşmesine ve toplumların ihtiyaçlarına göre uyarlanmış kavramların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu yeni kavramlar genel olarak kök kelimelerden kaynaklanır ve çeşitli eklerin eklenmesiyle zamanla isimlere dönüşür. Bu isimler sadece anlam taşımakla kalmaz, aynı zamanda kültürel ve coğrafi bağlamlara dayalı farklılıklar da gösterir.

Örneğin, bir köyde yaşayan bir birey için "düğün" kelimesi, geleneksel normlara bağlı kalan ve toplulukla paylaşılan bir kutlama anlamına gelebilir. Ancak bir şehirde ikamet eden bir birey için aynı kelime farklı bir anlam taşıyabilir. Kentsel bir ortamda, bir düğün genellikle daha büyük, daha modern ve çeşitli bir sosyal etkinliği temsil eder. Bu, aynı kelimenin farklı toplumsal bağlamlarda nasıl farklı anlamlar kazandığını gösterir. Dilin bu şekilde esnek olması, toplumların kültürel farklılıklarını ve yaşam tarzlarını yansıtmalarına olanak tanır. Sesler ve kelimeler zaman içinde toplumsal

değişimlere ve ihtiyaçlara uyum sağlayarak yeni kavramlara yol açar. Ortaya çıkan bu kavramlar toplumun değerlerine, geleneklerine ve yaşam tarzlarına göre değişiklik gösterebilir.

Dilin ve toplumsal çeşitliliğin gelişimi, seslerin kavramları birleştirmesini ve yeni anlamlar yaratmasını sağlar. Bu da dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını, toplumsal kimliği ve değerleri yansıtan aktif bir yapı olduğunu göstermektedir. Seslere ve kelimelere anlam atfedilmesi kültürel bağlamdan bağımsız düşünülemez ve bu bağlamda dil, toplumların sürekli değişen ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde evrilir.

Anlamlama kavramında gösterge önemlidir. Kavramların bir göstergeye bağlı olması anlamlı yoluyla yapılmaktadır. Guiraud'a göre anlamlama, bir nesneyi, bir varlığı, bir kavramı, bir olayı, bunları anlığımızda canlandırabilecek bir göstergeye bağlayan oluşturmaktır: örneğin bir bulut yağmur göstergesidir; yukarı doğru kalkan kaşlar şaşkınlığın, bir köpeğin havlaması kızgınlığın, *at* sözcüğü bir hayvanın göstergesidir” (1999, 23)

Çeşitli tanımlamalardan biri de Aksan'ın kavram tanımıdır. Ona göre kavramların değeri, niteliği, aynı dil birliğinden olan (aynı dili konuşan) kimselerde aşağı yukarı aynıdır. Türkiye Türkçesi konuşan kimselerde *kar*, *çekiç*, *düğün* ya da *ekmek* sözcükleri söylene onların zihninde canlanan tasarımlar, ancak yetişme çevresine, kültüre, kişisel deneyimlere göre ufak tefek ayrımlar gösterir (2020, III. Cilt, s.151).

Aksan kavramlaştırma ile ilgili Türkçede bulunan “doğmak” eylemine dikkat çekerek önemli ifadeler dile getirmiştir. Türkçe, güneşin ve ayın görünmesi olayını *doğmak* kavramıyla birleştirmiş, *güneş doğuyor* ya da *ay doğdu* biçimindeki kullanımlara yer vermiştir. Güneşin doğduğu yere bu yüzden *doğu* denmiştir (2021, s.41).

4.3. “Gösterge” Kavramı ve Sonraki Çalışmalar

İnsanın doğası, soyut kavramları sembolleştirme ve anlamlandırma eğilimindedir. Zihin, kavramlara anlam yükleme ve onları sembolleştirme görevini üstlenerek, düşünsel dünyayı şekillendirir. Bu semboller, bazen alegorik anlamlar

içerebilir ve özellikle edebiyat dilinde kullanılan kavramlar altında gizli veya derin yan anlamları barındırabilir.

Göstergeler, toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde farklı anlamlar kazanabilir. Çağlar arası farklılıklar, dönemsel değişimler ve kültürel yapılar, göstergelerin anlamını ve kullanımını etkileyebilir. Örneğin, bir dönemin simgesi olan bir gösterge, başka bir dönemde farklı bir anlam yüklenerek kullanılabilir. Bu durum, kültürel evrim ve değişimin göstergeler üzerindeki etkisini yansıtır.

Dilin evrimi, geçmişte kullanılan bir sözcüğün başka bir yüzyılda farklı bir karşılık bulmasına neden olabilir. Bu durum, eş anlamlı veya eş sesli sözcüklerin oluşumunu destekler. Farklı milletler arasındaki ilişkiler de bu dil evrimini etkileyebilir, bu da benzer kavramların farklı dillerde farklı şekillerde ifade edilmesine yol açabilir. Bu bağlamda, dilin ve göstergelerin toplumsal, kültürel ve tarihsel hareketliliğe olan hassasiyeti, insanların düşünsel evrimini ve iletişimini derinlemesine etkiler.

Göstergelerin taşıdığı anlam, sadece dilin yapısı içinde değil, aynı zamanda toplumun değerleri ve ilişkileri içinde de şekillenebilmektedir.

İnsanoğlu, çok eski zamanlardan beri iletişimini sağlamak için hayatında çeşitli yöntemler kullanmıştır. Yazı henüz bulunmadığında, toplumlar o zaman içinde iletişimin en kısa ve etkili yolu olan çeşitli şekiller yani piktogramlar sayesinde birbirleriyle iletişim kurmuştur (Palaz, 2022, 32).

Erkman'a göre göstergeyi doğru okumak için göstergenin önceden öğrenilmiş olması gerekmektedir. Gösterge, bizi bir ölçümü doğrudan doğruya yapmaktan kurtaran, bizim ölçme eylemimizin yerine geçen bir araçtır. Burada unutulmaması gereken şudur: Bir göstergeyi doğru okuyabilmek için, nasıl okunacağını önceden öğrenmiş olmamız gerekir (1987, s. 8-9).

Aksan'a göre her dil, bizim genel dilde sözcük dediğimiz birimlerle oluşur. Dilbilimde çığır açan ünlü İsviçreli dilbilimci *Ferdinand de Saussure* 'den beri bu öğeler için genellikle *gösterge* (Fr. *signe, signe linguistique*) terimi kullanılmaktadır. *Saussure* 'ye göre dil bir sözcükler listesi değil, bir göstergeler dizgesidir" (sistemidir) (2021, s.43).

Guiraud'a göre göstergenin kullanılmış olduğu toplulukta kavrama yüklenmiş olan gösterge zorunlu olarak benimsenmektedir. Çünkü gösterge var olduğu topluluğun

kültürel yönüne göre şekillenmektedir. Gösteren, belirttiği kavram açısından özgür bir seçim ürünü olmakla birlikte, kendisini kullanan dilsel topluluk bakımından özgür değildir, zorunlu olarak benimsenmiştir. Bu konuda topluma görüşü sorulmaz, dilin seçtiği gösteren yerine bir başkası kullanılamaz (1999, s.116).

Saussure 'ye göre göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Ona göre dil göstergesi nedensizdir. Gösterge, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak görüldüğünden daha yalın olarak şöyle de diyebiliriz: Dil göstergesi nedensizdir (1998, s.111).

Dil bir kâğıda da benzetilebilir: Düşünce kâğıdın ön yüzü, ses ise arka yüzüdür. Kâğıdın ön yüzünü kestiniz mi, ister istemez arka yüzünü de kesmiş olursunuz. Dilde de durum aynı: Ne ses düşünceden ayrılabilir ne de düşünce sestten. Böyle bir ayırım ancak bir soyutlamayla gerçekleşebilir. Bunun sonucunda da salt ruhbilim ya da salt sesbilim alanına girilmiş olur (Saussure, 1998, s.169).

Gösterge, tıpkı bir kâğıdın iki yüzü gibi, birbirinden ayrılmaz niteliktedir. Ancak gösterge bir adla bir nesneyi değil, kavramla sesi (gösterilenle göstereni) birleştirir; bu iki öğeyi bir arda tutan bağ nedensiz 'dir (arbitraire, immotivé): Dünya üzerindeki varlıkları, olguları, durum ve devinimleri dile yansıtırken dil birlikleri, bir belli dili konuşan toplumlar, kendi benimsedikleri bir ses bileşiminden yararlanırlar; saymaca olan bu göstergenin, gösterdiği nesneyle bir ilişkisi yoktur: Türklerin balık dediği nesneye Fransız *poisson*, Alman. *Fisch* Macar *hal*, Rus ise *riba* der (Aksan, 2020, III. Cilt, s.154).

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

“Otuz üç **sömürge altını**na müşteri bulacaktı” (34 s).

“Saka, **Bünvamin**'in gömülü olduğu mezarın önüne geldi ama hâlâ çevresine bakınıp duruyordu” (49 s).

“**Alibaz**'ın ... elinin iziydi” (61 s).

“**Atlas**'ın bütün sayfalarını ... tanıdı” (86 s).

“Delikanlı...**kara paraya** lanet etti” (89 s).

“Casus, dairenin çevresinin çapına oranı olan 3.14 sayısını **666** haneye kadar hesaplayabilecek birini istiyordu” (136 s).

“**Uzun İhsan Efendi** ... tanıdık bir izi seçti” (192 s).

“Seni ta baştan öldürebilir ve '**parayı**' alabilirdim” (216 s).

Sömürge altını göstergesi, İngiliz parasının simgesel bir temsilini içermektedir. Bu sembolizm, eserdeki karakterlerin ve olayların anlamını derinleştirme amacını taşır. Bünyamin ismi üzerinden yapılan incelemede ise metinde geçen bir bölümde Bünyamin

isminin anlamına değinilmiştir. Bu ismin sağ elin oğlu anlamına geldiği roman içerisinde vurgulanan bir durumdur. Bünyamin karakteri bu yönüyle Uzun İhsan Efendi'nin hikâyeye dahil olan yanını temsil eder. Uzun İhsan Efendi ise İhsan Oktay Anar'ın bir tür göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Uzun İhsan Efendi'nin varoluşsal sorgulamalarına odaklanan bir bölümde, kendi kimliğini sorguladığı gözlemler kendisinin Yelkenci Han'ın bitişiğinde ikamet eden Uzun İhsan Efendi mi, yoksa İzmir'de yaşayan mahzun ve şaşkın bir adam mı? Olduğu konusunda karakterin sorgulamaları vardır. Bu açıdan bakıldığında karakterin kimlik arayışını gözlemlenmektedir. Alibaz karakteri ise oyun ögesini temsil eder. Hikayelerden etkilenen karakter, bir oyunun içine düşer, işler kötüye gittiği vakit küçük bir çocuk olduğunu hatırlar.

Atlas göstergesi ise yaratıcılığı ve macerayı simgeler. Bünyamin, zor kararlarını bu atlası bakarak verir ve kitabın gidişatını etkileyen önemli bir faktör haline gelir. Puslu Kıtalar Atlası içinde çeşitli hikayeler bulunmaktadır. Bu hikayelerden en önemlisi Gizli Örgütü'n kurulması sürecidir. Bu örgüt varis seçmek için alışlagelmedik bir sistem kullanır. Varis olacak kişi pi sayısının 666. rakamına kadar hesaplayıp ortaya çıkan sayıyı aklında tutmak zorundadır. Bu rakamı hesaplamak ve akılda tutmak zor olduğundan dolayı bu rakam zekânın bir göstergesi durumundadır. Kitap içerisinde sıklıkla kara paradan bahsedilmektedir. Bu para için çok kan dökülmüştür. Bu yönüyle paraya yüklenen anlam aç gözlülük, hırs ve can almaktır. Kötülükleri besleyen bir unsur olarak romanda gösterge görevini almıştır.

4.4. Kavram Alan Kuramı

Zihin kavramı kendi içinde bir sisteme sahiptir. Zihin deneyimler sonucunda bazı kavramları kendi içinde sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma çeşitli başlıklar altında yer almaktadır. Bu başlıklar genel anlamı karşılayacak şekilde işlenmiştir. Hayvan başlığı adı altında kuş, kedi vb. canlılar yer almaktadır. Tabi bu sınıflandırmalar içinde her zihinde yer almayan kavramlar bulunabilmektedir. Bunun temel sebebi; insanların yaşamış olduğu farklı deneyimler, farklı coğrafyalardır.

Kavramlar, insanoğlunun yetiştiği çevreye, birikimlerine ve ruhsal yapısına göre bireyden bireye ayrımlar göstermekle birlikte aynı dil birliği içindeki insanlarda, aşağı yukarı belli bir niteliğe sahiptir. Örneğin yalnızca köy ekmeğini bilen bir kimsenin zihninde ekme kavramı şehirlinin zihnindekinden farklı olabilir; köyünden hiç çıkmamış bir kişinin zihnindeki ev

kavramıyla bir şehirlininki arasında da fark bulunabilir. Ancak genel tasarımlar yine de aynı niteliği taşır (Aksan, 2021, s.54).

Kavram alanı sorunu çağdaş anlambilim çalışmalarında önemli bir yer almıştır. Öte yandan Fransa'da A. J GREIMAS, B. POTTIER, Almanya'da W. PORZIG ve E. COSEIRU gibi yapısalcılar her dilin kendine özgü bir anlam yapısı olduğunu kabul etmişler, bu nedenle de değişik dillerin sözcüklerinin birbirleriyle eşleştirilmeyeceği görüşü benimsemişlerdir (Aksan, 2020, III. Cilt, s.163).

4.5. Anlam

Anlamın belirlenmesinde sözcüklerin cümle içindeki bağlamı büyük bir öneme sahiptir. Sözcükler, izole olarak anlam taşıyabilir, ancak cümle içindeki konumları ve kullanıldıkları bağlam, bu sözcüklerin taşıdığı anlamın zenginleşmesine ve çeşitlenmesine olanak tanır.

Sözcüklerin yan anlam, mecaz anlam veya terim anlam kazanması, genellikle cümle yapısı ve kullanım bağlamı tarafından belirlenir. Örneğin, "uçanın kanadı" veya "odanın gözü" gibi ifadelerde geçen "kanat" ve "göz" sözcükleri, temel anlamlarının yanı sıra benzerlik yönüyle yan anlam kazanmışlardır. Bu durum, sözcüklerin bağlam içinde nasıl kullanıldıklarına ve hangi diğer unsurlarla bir araya geldiklerine bağlı olarak ortaya çıkar.

Mecaz anlamlar genellikle atasözleri veya deyimler içinde belirgin bir şekilde görülür. Bu tür ifadeler, temel anlamdan tamamen uzaklaşarak, belirli bir durumu, duyguyu veya kavramı anlatan sembolik bir dil kullanır. Bu mecaz anlamlar, dilin zenginliğini ve ifade gücünü artırarak, iletişimi daha etkili hale getirir.

Terim anlamlı sözcükler ise belirli bir alanda kullanılan özel kavramları ifade eder. Bu terimler, genellikle uzmanlık gerektiren bir konu veya meslek alanına ait özel anlamlar taşır. Dolayısıyla, terimlerin anlamı genellikle o alandaki uzmanlık ve deneyimle ilişkilidir.

Dilin dinamik yapısı içinde sözcüklerin anlamı, cümle içindeki konumları, kullanım bağlamı ve dilin genel evrimi tarafından belirlenir. Bu bağlamda, anlamın sadece sözcüğün ilk anlamı ile sınırlı olmadığını, aksine cümle içindeki ilişkiler ve bağlamların bu anlamı zenginleştirdiğini görmekteyiz.

Guiraud'a göre anlam kullanılan kavramın diğer sözcüklerle kurmuş olduğu bağlantıya göre şekillenmektedir. Konuşmada ya da söylemde bizeiletildiği biçimiyle

anlam, sözcüğün aynı bağlamdaki öbür sözcüklerle kurduğu ilişkilere bağlıdır. Bunlar dil dizgesinin yapısıyla belirlenir. Her sözcüğün anlamı, daha doğrusu anlamları bu bağıntılarının tümüyle tanımlanır, taşıdığı varsayılan bir imgeyle değil (1999, s.34).

Saussure anlambilimin önemli isimlerindendir ona göre anlam duyulan şeylerin imgesel yönüdür. Anlam, işitim imgesinin doğal bir karşılığından, bir karşı ögesinden başka bir şey değildir. Her şey, kendi dışında varlık nedeni bulunmayan bir alan gibi ele aldığımız sözcüğün sınırları içinde, işitsel imgeyle kavram arasında olup biter (1998, s.171).

Amerikan Dilbilim Okulu'nun önemli temsilcilerinden L. BLOOMFIELD anlam üzerinde dururken dildeki kimi kavramların anlamını açıkça ve kesinlikle ortaya koyabilme olanağına sahip bulunduğumuza dikkati çekiyordu. Örneğin Kimya, mineraloji alanlarındaki kimi terimler gibi tuz (İng. salt) sözcüğünün kesin anlamı da bellidir (NaCl [sodyum klorür]). Bitki ve hayvan adlarını da aynı biçimde tanımlayabiliriz. Fakat sevgi ya da nefret sözcüklerinin tanımı için kesin bir yol yoktur (Aksan, 2020, III. Cilt, s.160)

Aksan'ın düşüncesine göre dilin esnek yapısı çok önemlidir. Bu esneklik zıt anlamlı kelimeleri aynı anlama gelecek şekilde kullanmayı sağlamaktadır. Türkçede iyi ve fena, kötü birbirine karşıt kavramları yansıtan ters anlamlı üç sözcüktür. Ama biz dildeki öğeleri öyle esnek kullanıyor, öyle değişik işlevlerle görevlendiriyoruz ki, kimi zaman bu ters anlamlı sözcükler aynı anlamı yansıtabiliyor:

- Adamı iyi dövmüşler.
- Adamı fena dövmüşler.
- Adamı kötü dövmüşler.

Örneklerinde olduğu gibi (2021, s.56).

4.5.1. Sözcük ve Anlam

Her sözcük kendi içerisinde çeşitli anlamlar barındırmaktadır. Bu çeşitli anlamlar kişinin yaşayış biçimi, düşünce yapısı, deneyimleri gibi farklı sebepler etrafında şekillenmektedir. Anlamın tam olarak tanımını yapabilmek mümkün değildir. Sözcükler, içerisinde barındırmış olduğu anlamları cümle içindeki kullanımlara bağlı olarak farklı biçimlerde oluşturmaktadır.

Sözcük, cümle içerisinde bazen yan anlam bazen de mecaz anlam çeşitli örneklerde ise terim anlam olarak kullanılabilir. Bu çeşitli anlamlar elbette ki ilk başta bu

şekilde kullanılmamıştır. Bazı değişimler sonucu farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır.

Birçok dilbilimci, sözcüğün barındırdığı anlam üzerinde durmuştur, Wittgenstein, *Philosophical Investigations* adlı yapıtında Sözcüğün anlamı, onun dil içindeki kullanımını demektir (Aksan,2021, s.59).

Bir göstergenin çeşitli kullanımları, yeni anlamları çeşitli aktarmalar, özellikle deyim aktarmaları yoluyla o gösterge kullanıldıkça zaman içinde ortaya çıkar. Başlangıçta bir göstergenin mutlaka bir nesneyi, bir duyguyu, bir kavramı adlandırması söz konusudur. Örneğin göz, başlangıçta yalnızca insanın görme organını anlatmak üzere kullanılmış, zamanla onunla bir yönden ilişkisi, yakınlığı, benzerliği bulunan başka kavramlara yaklaştırılarak çeşitli yan anlamlar kazanmıştır. Bir gösterge değişik bağlamlar içerisinde farklı farklı anlamlar barındırabilir ama sözlükte tek bir temel anlama sahiptir (Aksan, 2021, s.59).

4.5.2. Anlam Belirleyiciler ve Ayırıcılar

İnsan zihninde bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar çeşitli yollarla birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu özellikler zihinde yer edinen kavramların ayırıcı ve belirleyici özellikleridir. Her sözcükte ayırıcı ve belirleyici özellikler görülmektedir.

Anlam belirleyicilerin yanında aynı zamanda anlam ayırıcıları da (*semantic distinguishers*) söz konusudur. Bunlar sözcüğün en belirgin özelliklerini gösterir örneğin keman, viyolonsel, flüt, piyano gibi dört müzik aletini el alırsak ilk ikisi yaylı, üçüncüsü nefesli, dördüncüsü vurmali çalgılar olarak, ayrıca boyutsal yönüyle de nitelendirilebilir. Ancak her birinin ortak anlam ayırıcısı *müzik aleti* 'dir (Aksan, 2021, s.63-64).

“Kadın terliği gibi bir tamlama kurulabildiği halde yerinde olmayan bir bağdaştırma ile lokomotif terliği gibi yapay bir tamlama kurulursa bu alışılmamış bağdaştırma olur. Çünkü terlik insanların kullanmış olduğu bir nesnedir” (Aksan, 2021, s. 63).

“Yapısal dilbilimin Avrupa’daki yandaşları (Pottier, Coseriu, Greimas vs.) belirleyicileri anlambirimcilik (Fr. *séme*) adıyla ele almışlardır” (Aksan, 2021, s.63).

Her sözcüğün anlam bütünü küçük özelliklerin birleşiminden oluşur. İşte anlam bütünü oluşturduğu özelliklere anlambirimcilik denir. Örneğin uçak sözcüğünün anlambirimcileri şu şekilde sıralanabilir: Toplu taşıma aracı olma, hava üzerinde ilerleme oturma yerlerine sahip olma vb. Sesbirim ve biçimbirim çözümlerinin anlambilimdeki yansıması olan anlambirimcilik çözümlemesi yaygın bir uygulamadır. Bu uygulama sözcükleri farklılaştıran özellikleri belirlemek için kullanılır (Kerimoğlu, 2019, s.205).

Puslu Kıtalar Atlası adlı romanda bulunan anlam belirleyiciler isim tamlaması, anlam ayırıcılar ise sıfat tamlaması olarak ele alınmıştır.

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

4.5.2.1. Anlam Belirleyiciler

Anlam belirleyici örnekleri isim tamlamalarını karşılamaktadır. Bu tür örnekler bir tamlayan (+In, nIn, Im) bir de tamlanan (+I) ögesinden oluşmaktadır. Bu örnekler kendi içerisinde çeşitlenebilmektedir. Kimi örneklerde tamlayan ve tamlanan yer değiştirirken kimi örneklerde ise tamlayan grubunun düştüğü görülmektedir. Farklı örneklerde ek düşmesi gerçekleşirken, diğer bir örnekte ek ile kurulu olan örneklerle karşılaşılabilmektedir. Çeşitli örneklere bakıldığında ilgi eki (+In, nIn, Im) yerine, ismin ayrılma (+DAn) hali ekinin geldiği de yine karşılaşılan örnekler içerisinde. Tamlayan bazı durumlarda benim, senin sizin, onun, onların gibi bir sözcük olarak kullanılabilir. Bu tür örneklerde tamlayanın düşme durumu gözlemlenmektedir.

4.5.2.1.a. İlgi Hali Eki (+In, +nIn, +Im) ile oluşturulmuş anlam belirleyiciler

“Ceneviz taifesinin ... gemilerine ...yol gösterdiği ... rivayet olurdu” (13 s).

“Bu heybetli yapının tepesinde, ... Bursa kentinin ulu dağına seçtikleri söylenegelmiştir” (13 s).

“Gümrükçü başının erkekliğine yönelik küfürler ... işitilmemiş olamazdı “(15 s).

“Haritalar üzerine boyanmış ... resimlerinden gözünün tutmadıklarını ... siliyor, ...karalıyordu” (17 s).

“...delikanlının elindeki yatağana bakıp, ...dedi” (19 s).

“Derin uykusunun bir belirtisi olarak ... salya, ... ıslatmıştı” (20 s).

“Tam bu sırada Uzun İhsan Efendi'nin düşünde oğlu ...belirdi” (21 s).

“Zehirli bir yılan kadar uzun maceranın bitiminde, engereğin renklerini tek tek tanıdıktan sonra yılanın kafasını eziyor ... oluyordu” (22 s).

“... bu zatin yazısı o kadar güzeldi ki, ...onun tarafından yazılan bir protestoyu ...bu evrakin muhtevasından ziyade yazının güzelliğiyle, ...ilgilendiğinden kelleyi kurtarmıştı” (23 s).

“... kâh kıyıda cöplerin içinde, kâh suya girerek ... karıştırıyorlardı” (26-27 s).

“Sarayın cöplerinin denize atıldığı deliğin altında dolaşıp süprüntüleri karıştırarak ... geçimlerini sağlıyorlardı” (27 s).

“Adamın biri çabuk çarpan kötü şarabın insan bünyesindeki bir sonucu olarak ... Haliç’e girdiğini söylüyordu” (28 s).

“Pazarcuların mallarını öven haykırıışları ...yankılanıyordu” (30 s).

“... Kubelik ’in önüne koydu” (34 s).

“...bir derebeyinin kütüphanesinde, ... müşteri bulacaktı” (34 s).

“...bu sarkiyatçının odasına giren yetkililer, ... merhumun imzasını taşıyan sararmış kâğdın arkasını çevirdiklerinde ... rastlayacaktı” (35 s).

“Esrarı aydınlatmak için, Bilgeliğin Yedi Sütunu adıyla nam salan bir eserin yazarına bu kâğıdı götürdüklerinde ise, ...Kefeli ailesinin ... son erkek ferdine ulaşması kolay olmayacaktı” (35 s).

“Günün birinde delikanlı, ... hain evladı surların dışına kadar kovaladı” (40 s).

“Ayı, ... göçmen kuşların sesini işitti” (41 s).

“Padışahın tuğrasını taşıyan bu fermanda, Eğri kalesinin dizdarı olan paşanın tez kellesinin vurulması ... buyuruluyordu” (42 s).

“Müşterinin merakını cezbeden ... nesnelerin sayısı azalmaya başladı” (43 s)

“Müşteri ... koşup kapının mandalını indirdi ...gördü” (43 s).

“Çünkü bu cerrahın eli, ...hafif ve çevikti” (43 s).

“Rüyasında türlü sorunun çözümünü, envai çeşit derdin devasını, Lokman Hekimin reçetelerini ve Hazreti Süleyman’ın mührünü gördüğüne bir kez inanan ihtiyar kadınlar ...adamın kapısını aşındırıp duruyorlardı” (44 s).

“Diğer kâşiflerin tersine, ... keşfetmenin peşindeydi” (44 s).

“Altmış altı yaşındaki **erinin belini** bağlayan **büvünün esrarını** çözmesi için, ... karıştırmaya başladı” (44 s).

“Yatsıya doğru **Kubelik’in tercümesini** bitiren Uzun İhsan Efendi, ... daldı” (45 s).

“Bu belirsizlikler bir akşam **Bünyamin’in yüreğini** o kadar daralttı ki, ... **babasının** uykusu **serbetinden** içmeye karar verdi” (47 s).

“Bu da onun **sağ olduğunun** en büyük **delili** kabul edilince, ... son verdiler” (51 s)

“Nihayet kırkinci **günün akşamı hücresinin kapısına** örülen duvar yıkılırken karnı guruldamağa başladı” (52 s).

“..., **hücrenin araştırılmasını** buyurdu” (53 s).

“Oysa **Vardepet’in emrinde** çalışan **lağımçıların çoğu** ... hevesiz adamlardı” (54 s).

“Vardapet, ... **onun** maceracı **ruhunu** tutuşturur gibi olmuştu” (54 s).

“**O’nun eserini** ... görebilmiş değilim” (55 s).

“Günlük **mesailerinin bitiminde** taş mektep hocalarının ... ek gelir sağladıkları yerlerden biri de kiraathanelerdi” (57 s).

“Kitabı okuyan **kişinin** bir hecede takılıp **kekelemesi** ... keyiflerini... kaçırdı” (58 s).

“... bezin üzerine bastığı **elinin iziydi**” (61 s).

“O, ... bütün **yiğitlerin başbuğu**, bütün **kötülerin düşmanı**, bütün **acizlerin koruyucusuydu**” (63 s).

“Hepsi çoktan çürümüş üç bin **yumurtanın akıyla** hazırladıkları balçıktan, ... yaptılar” (73 s).

“**Ustasının ısrarına** dayanamayan Bünyamin, ... giymek zorunda kaldı” (79 s).

“**Karargahtakilerin hiçbiri**, ... tespit edemedi” (83 s).

“... **hayvanların kalıntılarına** rastladılar” (85 s).

“... bu **cerrahın eseri** olan gulyabani çehrelerine sahipti” (88 s).

“**Loncanın defterine** yazılmak için aldığı **sadakanın onda vedisini** değil, onda sekizini bile vermeye razı olduğunu söylüyordu” (106 s).

“**Suçunun cezası**, ... kesilmesiydi” (117 s).

“Bir ayağı çukurda olan ihtiyar **Hınzırvedi'nin vicdanı** harekete geçmişti” (118 s).

“**Sarayın** Yahudi **hekimleri** ... tanımışlardı” (133 s).

“Teşkilatın merkezinin **darphanenin altı**nda olduğunu ... biliyordu” (137 s).

“Şifreli **metinlerin hiçbirini** okumak mümkün olmazdı” (138 s).

“Tam gece yarısı **Ebrehe'nin huzurundaydı**” (144 s).

“Bu **diyarın üfürükçüsü** köyde bir **türbenin bekçiliğini** yapıyor ... kısımetleri açıyordu” (158 s).

“**Üfürükçünün yüreği** paralandı” (158 s).

“**Konstantinivve'nin** bütün **kumarbazları onun müşterisiydi**” (159 s).

“**Bünyamin'in şaşkınlığını** zevkle izleyen Ebrehe anlatmaya başladı” (176 s).

“**Âdemoğullarının** ... **akıbetlerini** bilebileceklerini anlatmıştı” (177 s).

“Aynayı alıp ... **odamın bir köşesine** yerleştirdim” (177 s).

“... **merminin hızına** erişirse ... sanırsınız” (182 s).

“**Teşkilat-ı İstihbarat-ı Hümayunun adamları**, ... çalışıyorlardı” (183 s).

“... **Ebrehe'nin memnunluğu** yüzünden okunuyordu” (184 s).

“**Gezegenlerin yerlerini** kestirebildiğini... söylüyorlardı” (188 s).

“Böylece **meyhanenin neşesi** zirveye çıktı” (190 s).

“**Onun** bitimsiz **düşlerini** kesmeden yavruladılar” (197 s).

“... **âlimin sözlerini** ... **adamın kafası** ... takılmıştı” (200 s).

“**Masalın son cümlesini** ... işitemedi” (202 s).

“**Yedi iklimin** ... **ışkencecisini** getirttim” (205 s).

“... **eziyetin dikâlâsını** anlatan elli cilt kitabı var” (205 s).

“Buna rağmen **Büyük Efendi’nin** ... **çığlıklarını** işitmek mümkündü” (211 s).

“... **adamların** ... **küfürleri**, ... acı feryatlarına karışıyordu” (211 s).

“... **Franz’ın** ise **ödü** patlamış, ... teslim etmişti” (213 s).

“Senin **Uzun İhsan Efendi’nin oğlu** olduğunu ... bildiğimden eminsindir” (216 s).

“**Zencinin** ... **topuzu** ... bekliyordu” (228-229 s).

“O gece **kasabanın meyhanesinde** ... **yörenin** en bağırğan **horozunun** hangi **köyün kümesinde** olduğunu öğrendikten sonra ... yola çıktı” (229 s).

“... **kitabın** son **bölümünü** açıp ... baktı” (234 s).

“**Benim zihnimde** yaşadığına inanan tek kişi oldu” (235 s).

4.5.2.1.b. İlgi Eki Düşmüş (+In, +nIn) anlam belirleyiciler

“Sonraları **Galata Kulesi** diye nam salmış bu heybetli yapının tepesinde, **yalı adamlarının** ... Bursa kentinin ulu dağına seçtikleri söylene gelmiştir” (13 s).

“... **davul sesi** ... duyuluyordu” (14 s).

“Onu **arkebüz kurşununa**, **Tatar okuna**, **Rum ateşine**, **Venedik humbarasına**, **fitneci nazarına**, ... **diş ağrısına** karşı koruyacak sihirlere vardı” (16 s).

“**Sabah ezanını** okumaya hazırlanan müezzinler ellerini kulaklarına götürmeye başladıklarında, ... geldi” (18 s).

“Sonunda **Kürkçü kapısına** yakın bir yerde, **Yelkenciler hanına** bitişik... bir evin önüne geldiler” (18 s).

“Sakalında **güve yeniği** gibi boşluklar vardı” (21 s).

“Bir **masal kahramanı** oluyordu” (22 s).

“... **Galata meyhanelerine** kaçamak yapması ... taşırdı” (24 s).

“Bunlar, ... bir **meslek erbabı**ydı ... geçimlerini sağlardı” (27 s).

“... **sırık hamalları** tarafından götürülmeyi bekliyordu” (30 s).

“Heyecanlı bir **sövalye romanı** olan bu eser, ... **İngiliz ilindeki** bir mezatta otuz üç **sömürge altınına** müşteri bulacaktı” (34 s).

“... kendisine **sarap parası** vermeyen ... sille çarpınca ...iki **ayağı üzerine** kalkarak hain evladı ...koyaladı” (40 s).

“Maymun herhangi bir **korku belirtisi** göstermedi” (40 s).

“Ayı, uzun ve derin bir **kış uykusundan** uyandığında ... işitti” (41 s).

“Bu korkuluğun kuşağına, yenlerine ve gömleğine soktuğu **para keselerini, koyun saatlerini, burun otu** ve **afyon kutularını** çarpması için ... eğitti” (41 s).

“..., en zorlu **köpek dişlerini** bile kolaylıkla çekebilecek kadar hafif ve çevikti” (43 s).

“Bir **dünya haritası** yapmayı kafaya koyan Uzun İhsan Efendi, ...yeni kıtalar keşfetmenin peşindeydi” (44 s).

“Bir **bez parçasına** sardığı **boru çiçeği tohumlarını** ... serpti” (46 s).

“**Meyvit kapısı**ndaki..., ... gördüler” (50 s).

“..., **Bulgar külhanileri**, ... son verdiler” (51 s)

“Taskebabından artakalan **domates çekirdeklerini** ... gören papaz, ... buyurdu” (53 s).

“... taş **mektep hocalarının** kendilerine ... ek gelir sağladıkları yerlerden biri de kiraathanelerdi” (57 s).

“... **pusula mahfazası**, ...ve biraz Arap zamkı aldılar” (61 s).

“Ergimiş **kursun ırmaklarını**, ... **kibrit buharlarını** geride bırakıp ... geldiler” (84 s).

“O anda **giriş kapısı**nda bulunan adamların okkalı küfürleri, ... acı feryatlarına karışıyordu” (211 s).

“... **Nemçe casusu** zavallı Franz’ın ise ödü patlamış, ... teslim etmişti” (213 s).

“... **geçit kapısı** için... harç hazırlıyorlardı” (218 s).

“Müşterilerden biri **şaşkınlık nidası** atıp evliyayı uyandırarak bir **ekmek kapısını** böylece kapatacak olursa, ... hazır bekliyordu” (228-229 s).

4.5.2.1.c. Tamlayan Ögesi Düşmüş Anlam Belirleyiciler

Tamlayan bazı durumlarda benim, senin sizin, onun, onların gibi bir sözcük ile oluşturulabilmektedir. Bu tür örneklerde tamlayanın düşme durumu gerçekleşmektedir.

“(Onun) ağırlığını arttıran bir ikinci sebep ise, ...bordasının hemen her tarafına isabet etmiş sayısız kurşundu” (15 s).

“(Onun) Cenk yaralarıyla dolu göğsü pösteki gibi kıllıydı ...özenle düğümlenmişti” (16 s).

“... (onun) merakı kabardı” (19 s).

“(Onun) uzun boyundan ötürü ... derlerdi” (20 s).

“(Onun) sakalında ... boşluklar vardı” (20 s).

“(Sadakanın) onda sekizini bile vermeye razı olduğunu söylüyordu” (106 s).

“(onun) sarayları, köşkleri, atlasları ve altınları o anda hiçliğe karışacak parasız pulsuz biri olacaktı” (191 s).

“(Sizin) dininizi, geleneklerinizi ve âdetlerinizi öğreniyorduk” (207 s).

“Üstelik, çocuklar (onun) baldırlarına, kollarına, burunlarına ve kulaklarına dişlerini geçirdiği için ... sopayı yiyorlardı” (212 s).

“(Onun) yüzünde, ... bir ifade vardı” (226 s).

4.5.2.1.d. Çok Unsurlu Anlam Belirleyiciler

Cümle içerisinde oluşturulmuş olan örneklere bakıldığında çok uzun tamlamalar görülmektedir. Bu tür tamlamaların uzunluğunun nedeni cümlenin bölünmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür dizimlerde bağlayıcı bir sözcük grubu vardır. Bu sözcük grubu cümlenin bölünmesini engellemektedir. Bu durumun gerçekleştiği örneklere bakıldığında sözcük grubunun bir sıfat tamlamasından veya birçok isimden oluştuğu görülebilmektedir. Bir tamlayan birden çok tamlananı kendisine bağladığı gibi, birden çok tamlayan da bir tamlanana bağlanabilmektedir. Bu tür belirleyicilere çok unsurlu belirleyiciler denilmektedir.

- “... **Bursa kentinin ulu dağını** seçtikleri söylenegelmiştir” (13 s).
- “... **imam tahtasının önü**ndeki kıllara ... özenle düğümlemişti” (16 s).
- “... **Venedik sekinelerinin çoğu** ...gittikten sonra ... kalmıştı” (17 s).
- “... **dağ, deniz, gemi ve canavar resimlerinden** gözünün tutmadıklarını ... siliyor, ... **kasaba, liman ve kale isimlerini** ... karalıyordu” (17 s).
- “... **Galata'nın tersaneeye açılan Azap Kapısı önüne** geldi” (18 s).
- “**Gökbilim ve denizcilik aletleri**, ... saatlerle doluydu” (20 s).
- “... **bıçkınların, leventlerin ve kalıyoncu taifesinin dişlerini** ... çekiyordu” (25 s).
- “Ahırkapı'da **sarayın denize bakan duvarlarının dibinde** ... görmüşü” (26 s).
- “**Kubelik'in eli ayağına** dolaştı” (28 s).
- “Güneş doğup **sokak satıcılarının feryatları** duyulmaya başladığında ...dolaşmaya başladı” (29 s).
- “... **kalelerin, palankaların ve hisarların fatihi**, ...koruyucusuydu” (63 s).
- “**Haliç'in ve Boğaziçi'nin hakanı, Azap, Mevyit, Kürkcü, Yağ kapanı, Karaköy, Kireç, Tophane ve Kule kapılarının koruyucusu, Galata'nın bütün hazinelerinin sahibi** ... tuğrası işlendi” (64 s).
- “... **dükkanlardan birinin tam içine** düşer düşmez ... aklını başından aldı” (65 s).
- “**Canavarın dişlerinden birini** ...almayı düşündü” (75 s).
- “**Celladın yamaklarından biri** fermanı kekeleye kekeleye okuduğunda, ... görüldü” (99 s).
- “... **Nemçe, Suvaç, Rus, Danıska ve Felemenk kavimlerinin** giydiği türden elbiseler vardı” (99 s).
- “**Teşkilat-ı İstihbarat-ı Hümayunun efendisinin huzuru**na çıkacaklardı” (101 s).
- “**Zülfiyar'ın adamlarından biri** gelip ... söylemişü” (104 s).
- “... **ustasının huyunu suyunu** öğrendi” (115 s).

“**Hınzırvedi'nin sağ kolu Alemsattı'nın gözetimindeydi**” (116 s).

“... **organlarından birinin kesilmesi**ydi” (117 s).

“Onun **azameti ve heybetini** unutmasından kaynaklandığını anlayıverdi” (119 s).

“Gerek **bu dünyanın** gerekse **öte dünyanın bilgisi**” (122 s).

“**Enderun talebelerinden birkaçını** yanına çıkarıp ... bağışlamaya karar verdi” (136 s).

“Çünkü **onun talihsizliğinin vegâne çaresi**, ...zarları 66 kez atmak olacaktı” (158-159 s).

“**Cümbüş, çalgı çağanak ve davul sesleri** ... atıldı” (159 s).

“... **Konstantiniyye'nin ünlü bitirimlerinin, meyhanecilerinin, oğlanlarının ve delikanlılarının adlarını** taşıyordu” (163 s).

“Burası **Ebrehe'nin evlerinden biriydi**” (169 s).

“... **Kehanet Aynasının ta kendisiydi**” (176 s).

“... **yıldız ve gezegenlerin yerlerini** kestirebildiğini... söylüyorlardı” (188 s).

“Sağır olduğu halde **tayfaların isyan fısıltılarını**, ... **silahın horozunun takırtısını** işiten bu adam... konusu oluverdi” (188 s).

“**Çadırın orta direğinin tepesine** atılıp tünedi” (229 s).

“... **Camii'nin müezzinlerinden biri** olmak istiyor” (235 s).

Anlam belirleyicilere bakıldığında dikkat çekici bir diğer durumda Ayrılma hali (+Dan) ekinin ilgi eki (+In, nIn, Im) yerine geçmesidir. Metin içerisinde bu tür örneklerle çok kez rastlanılmıştır. Bu tür cümlelerde verilmek istenen ek ayındır, kullanılan ek diğerinden farklı bir yapısal durum göstermektedir.

“O, gemiye binmeden önce rıhtımdaki **meyhanelerden birinde** ...olan oldu” (24 s).

“Üstelik pazarlık etse **bunlardan biriyle** ... ayrılabilirdi” (25 s).

“Kubelik **onlardan birinin** ...bulduğunu seçti” (27 s).

“...**sokaklardan birinde** ... şahit oldu” (31 s).

“**Kedilerden bazıları** ... **ciğerlerden birini** yakalamaya çalışıyor” (31 s).

“... **hayvanlardan biri** muradına erdi” (31 s).

“**Taburelerden birine** çöküp ... söyledi” (31 s).

“... **masalardan birine** oturduğunda ... sokulmuştu” (32 s).

“**Humbaralardan biri** bu **dükkanlardan birinin** tam içine düşer düşmez ... aklını başından aldı” (65 s).

“Delikanlı...**cadırlardan birine** yerleşmiş, ...yeniçerileri görmüştü” (69 s).

“**Paşalardan biri**, ... buyurdu” (69 s).

“Ama ... **bunlardan hiçbirinde** yoktu” (97 s).

“**Bunlardan bir tanesini** ... verdi” (100 s).

“...**meyhanelerden birine** gitmek zorunda kaldılar” (114 s).

“... **lokmalardan biri** ... nefes borusuna kaçmıştı” (121 s).

“Kuytu **sokaklardan birindeki** kiraathanede ... mola verdi” (125-126 s).

“Fakat **casuslardan birinin** verdiği bilgiyle harekete geçip ... atıldı” (142 s).

“Hayvanını bağladıktan sonra **taburelerinden birine** çöktü” (174 s).

Nispet eki (+I) ile oluşturulan örnekler metin içerisinde dikkat çekici bir sayıdadır. Bu durum yazarın kullanmış olduğu dil yapısıyla bağlantılıdır. Bu tür örnekler bugün kullanılan Türkçe ile yazılmamıştır. Fakat anlamına bakıldığında kelimeler arasında aitlik durumunun yaşandığı görülmektedir.

“**Lisan-ı hal** ile ... inliyordu” (80 s).

“**Teşkilat-ı İstihbarat-ı Hümayun**un merkeziydi” (99 s).

“... **defter-î kebire** kaydedildikten sonra... yatacak bir yer aramaya başladı” (107 s).

“... **Bab-ı Hümayuna** geldi” (136 s).

“**Teşkilat-ı İstihbarat-ı Hümayun**un adamları, ...çalışıyorlardı” (183 s).

“Yaklaşık altı haftadır **Ordu-yu Hümayun**un peşinde, ...belindeydi” (193 s).

Eserde tespit edilen örneklerin bazıları dipnotta gösterilmiştir.¹

Puslu Kıtalar Atlası romanında anlam belirleyici başlığı altında toplamda 215 cümlede geçen örnekler tespit edilmiştir. Tespit edilen cümleler yapısına göre; ilgi hali almış belirleyiciler, ilgi hali almamış belirleyiciler, tamlayanı düşmüş belirleyiciler, çok

¹ “Kıyametin o yetmiş küsur **alametinden birini**, ...o büyük infazcuyu bekleyen Ebrehe, ... kıvranırken Konstantiniyye ...çalkalanıyordu” (187 s).

“**Adamlardan bazıları**, ... boşaltmaya koyuldular” (195 s).

“Alibaz ... o kara giysili **adamlardan birini** gördü” (196 s).

“**Parçalardan biri** ... verildi” (200 s).

“**Kehanetlerden biri** nasıl çiziliyor öyleyse?” (208 s).

“**Müsterilerden biri** ... hazır bekliyordu” (228-229 s).

“**Sabah’ın oğlunun yurduna** ... yürüdü” (201 s).

“... **Ebrehe ve adamlarının çoğunun** gittiğini ...gördü” (202 s).

“**Yemek kazanlarından birinde** ... su ısıtılırken ... kahvesini içti” (218 s).

“... **Anadolu’nun kasabalarından birinde** ... yaşıyordu” (225 s).

“Sık sık **borçlarının ve alacaklarının vadesini** unuttur, ... hatalar yapardı” (225 s).

“Ama **bunlardan hiçbirini** ... değildi” (230 s).

“... **celebilerden biri** müdahale etti” (33-34 s).

“**İçlerinden birini** ...alıp inceledi” (46 s).

“**Dokuz adaydan birisi**, ... Vardapet’i” (52 s).

“**Parçalardan birini** ... yerleştirdiler” (53 s).

“**İssiz bostanlardan birinde**, ... gözlerine kestirdiler” (61 s).

“**Anasının kokusunun avnıydı**” (42 s).

“Bu **korkuluğun kuşağına, yenlerine ve gömleğine** soktuğu para keselerini, ...çarpması için ... eğitti” (41 s).

“... **Efrasiyab’ın maceralarının bir derlemesiydi**” (60 s).

“**Bilme tutkusuyla** kıvranan bu topal, ... **tesrih atlasını** tamamlayabilmiş değildi” (28 s).

“... **insan bünvesindeki** bir sonucu olarak ...zorluk çeke çeke, ... söylüyordu” (28 s).

“**Samatva meyhaneleri** yandığından ... kaçınılmazdı” (28-29 s).

“**(Onun)** yeni **görevini** de ihmal edip ... kaçamak yapması balyosun sabrını taşırdı” (24 s).

“**(Onun) Üzüntüsünde**, ... rastladığı hataların payı yok değildi: ... şu günahkâr bedenlerin içinde ne vardı?” (26 s).

“**Kubelik’in kâtiplik görevine** son verdi” (23 s). “Sokaklar **kalafatçıların testere gıcirtıları**, ... **tulumbacılarının çekic tıngırtıları**, ... seyyar satıcıların ... feryatlarıyla yankılanıyordu” (30 s).

“**Misket, Bozcaada, Ankona ve Edremit şarapları**, ... ruhları tutuşturuyordu” (32 s).

“**Safa âleminin dört unsurundan biri** olan afyon, ... yarenlere tutuluyor, ... ağlanıyordu” (32-33 s).

“... Kubelik’e **kitabın ve vazarının adını** sordu” (34 s).

“... **Arap ve Fars harfleri** kullanılarak yazılmış ... yazılara rastlayacaktı” (35 s).

“Yeni görevini de ihmal edip ... kaçamak yapması **balyosun sabrını** taşırdı” (24 s).

“**Özgürlüğünün ilk gününde** ... öğütler verdiler” (25 s).

“Ve ortasına da ...**mumcu başının köpek dişini** hak ettirdi” (26 s).

“Külhanlarda yattığı sırada **onun ağzını** bozan ... acır oldular” (26 s).

“Üzüntüsünde, **Galen’in kitaplarında** rastladığı **hataların payı** yok değildi: ... **bedenlerin içinde** ne vardı? ... cevap veremiyordu” (26 s).

“**Günün birinde** ...görmüştü” (26 s).

“Sabık **kurbanlarının kanı** ... vuruyordu” (165 s).

“... **odanın kapısını** kırdılar” (168 s).

“... **Ebrehe’nin yüzünde**...belirmişti” (175 s).

“... o tuhaf **nesnenin önüne** geldiler” (175 s).

“**Ebrehe’nin havatını** değiştiren ... kendisiydi” (176 s).

“... **dilencilerin kethüdası** kahvesini içti” (218 s).

“... **Ebrehe’nin ağzına**, ... yerleştirdi” (220 s).

“**Ebrehe’nin cesedinin** yıkandığı taşı ... çekti” (221 s).

“Bünyamin **kapının kilidini** ... açtı” (222 s).

“... bir **sihirbazın huzuruna** vardı” (228 s).

“... **paranın hükmünün** geçtiği Galata’ydı” (30).

“Oradan ... **havvanların ...sesleri** işitildi” (31 s).

“Adam ... **kıraathanenin önündeki** ağaca astı” (31 s).

unsurlu anlam belirleyiciler şeklinde gruplandırılmıştır. Oluşturulan başlıklarla anlam belirleyici sözcüklerin tümce ile bağlantısı ortaya konulmuş, yapısal özelliklerine dikkat çekilmiştir.

Dil, insanlar arasında iletişimi kurma amacı taşıyan sistemli bir yapıdır. Bu yapı, kavramları algılamayı ve bu kavramları diğer insanlara aktarmayı mümkün kılar. Konuşma dili ile yazı dili arasında bazı önemli farklar bulunmaktadır. Yazı dilinde belirli kurallara riayet edilirken, konuşma dili çevresel etkilerden etkilenerek değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişiklikler, yerel kelimelerin ortaya çıkmasını da etkileyebilir.

Yapının tepesi örneğinde tepenin yapıya ait olduğu vurgulanmıştır. **Gümrükçü başının erkekliğine** örneğinde ise erkeklik gümrükçü başına aittir. **Konstantiniyye'nin yedi meydanı yetmiş iki külhanı** örneğinde meydan ve külhan Konstantiniyye'ye aittir. **Sokağın biri** örneğinde de anlam belirleyicidir. İlgi ve iyelik eki yapısıyla oluşturulmuştur. **Dünyanın kendisi** örneğinde tamlanan zamirden oluşmuştur. Zamire eklenen iyelik eki yapıyı anlam belirleyici olarak belirtmiştir. **Engereğin renkleri** örneğinde renklerin engereğe ait olduğu vurgulanmıştır. **Delikanlının eli** örneğinde elin delikanlıya ait olduğu üzerinde durulmuştur.

Balyosun sabrı örneğinde sabır duygusu balyosa aittir. Evrakın muhtevası örneğinde muhteva evraka aittir. Romanda geçen **Lokman Hekimin reçeteleri** sözcükleriyle oluşturulmuş olan sözcük grubunda, bahsi geçen reçeteleri diğer reçetelerden ayıran özellik vurgulanmaktadır. **Galen 'in kitapları** örneğinde kitaplar Galen' e aittir. **Şövalye romanı** örneğinde ise söz edilen romanı, öteki romanlardan ayıran tür yönü gösterilmiştir. **Çivinin sesi** örneğinde ise belirtilen sesi diğer ses çeşitlerinden ayıran özelliği vurgulanmıştır, bu kullanım, **davulun sesi** örneği ile benzerlik göstermektedir. Başka bir örnekte ise **çocuk hikâyesi** kelime grubu görülmektedir. Çocuk hikâyesi derken aslında diğer hikâye türlerinden ayrılan yön belirtilmektedir. **Derebeyinin kütüphanesi** örneğinde kütüphane derebeyine aittir. Yiğitlerin başbuğu sözcük grubunda da kimi başbuğu olduğu vurgulanmıştır. **Konstantiniyye'nin kumarbazları** örneğinde ise kumarbazların Konstantiniyye'ye ait olduğu üzerinde durulmuştur. **Kurşun ırmaklar** örneğinde söz konusu ırmağı diğerlerinden ayıran yön vurgulanmıştır. **Giriş kapısı** örneğinde kapı sözcüğünü diğer benzerlerinden ayıran yön vurgulanmıştır. **Efrasiyab ile yiğitlerinin hazineleri** örneğinde ise hazinelerin kime ait olduğu belirtilmiştir. **Şeytanın mekânı** örneğinde var

olan mekânın şeytana ait olduğu vurgulanmıştır. **Onun düşleri** örneğinde düşlerin birine ait olduğu belirtilmiştir. **Büyük efendinin çığıllıkları** sözcük grubunda çığıllıkların büyük efendiye ait olduğu vurgulanmıştır. **Franz'ın ödü** örneğinde öd Franz'a aittir. **Yörenin horozu** örneğinde horoz köye aittir. **Köyün kümesi** örneğinde kümes köye aittir. **Benim zihnim** örneğinde şahıs ekinden oluşan bir tamlayan bulunmaktadır. Tamlayan yardımıyla zihnin o tamlayana ait olduğu vurgulanmıştır. **Sabah ezanı** örneğinde ilgi eki düşmesi ile oluşan anlam belirleyici bulunmaktadır. Ezan sabah saatine aittir. **Kaptan köşkü** örneğinde köşk kaptana aittir. **Davul sesi** örneğinde ses davula aittir. **Tatar oku** örneğinde ok Tatarlılar tarafından yapılmıştır. **Diş ağrısı** sözcük grubunda ağrı dişten kaynaklıdır. **Galata meyhaneleri** örneğinde meyhanelerinin Galata'da olduğu vurgulanmıştır. **Fare ve köpek leşleri** örneğinde leşlerin fare ve köpeklere ait olduğu bildirilmiştir. **Boru çiçeği tohumları** sözcük grubunda tohumların boru çiçeğine ait olduğu vurgulanmıştır. **Domates çekirdekleri** örneğinde çekirdekleri diğer örneklerinden ayıran domatese ait olmasıdır. **Mektep hocaları** örneğinde hocaların mektebe bağlı olması onu diğer benzerlerinden ayırmaktadır. **Şaşkınlık nidası** sözcük grubunda nidanın şaşkınlık sonucunda çıkması onu belirleyen yönüdür. **(Onun) yüzü** örneği ise tamlayanı düşmüş anlam belirleyiciler içerisinde yer almaktadır, roman içerisinde bu tarz tamlama örnekleri de az da olsa görülmektedir. **(Onun) üzüntüsü** örneğinde üzüntünün birine ait olduğu vurgulanmış fakat cümle içerisinde gösterilmemiştir. Bu yönü onu tamlayanı düşmüş anlam belirleyiciler içerisinde ele almayı gerektirmektedir. Benzer başka bir örnek de **(onun) şakakları alını ve yanakları** örneğinde görülmektedir. Bu örnekte birden fazla tamlanan düşen bir tamlayana bağlanmıştır. **(Sizin) dininizi, geleneklerinizi ve âdetlerinizi** örneğinde yer alan tamlanan örneklerinde 2. Çoğul şahıs eki kullanılmıştır. Bu sebepten ötürü 'sizin' tamlayanına bağlanmaktadır. Verilen örnekte yüz sözcüğünü öteki yüzlerden ayıran yön; birine, bir kişiye aitlik durumudur. **Dağ, deniz, gemi ve canavar resimleri** sözcük grubu içerisinde birden çok tamlayan bulunmaktadır. Bu tamlayanlar bir tamlanana bağlanmıştır. **Venedik sekinelerinin çoğu** örneğinde birden çok tamlayan bulunmaktadır. Bir tamlanana bağlanmıştır. **Galata'nın tersaneye açılan Azap Kapısı önü** örneğinde sözcük grubu içerisinde hem sıfat tamlaması hem de birden çok tamlayan bulunmaktadır. Bıçkınların, leventlerin ve kalyoncu taifesinin dişleri örneğinde ise üç tane tamlayan bir tamlanana bağlanmıştır. **Sarayın denize bakan duvarlarının dibi** tamlayan içerisinde bir sıfat tamlaması iki tane de tamlayan bulunmaktadır. Bu unsurlar

tek bir tamlanana bağlanmıştır. **Misket, Bozcaada, Ankona ve Edremit şarapları** sözcük grubunda birden fazla tamlayan bulunmaktadır. Bu yönüyle birden çok unsura sahiptir. **Safa aleminin dört unsurundan biri** örneğinde iki tamlayan bir tamlanan bulunmaktadır. **Anasının kokusunun aynısı** sözcük grubunda iki tamlayan bir tamlanana bağlanmıştır. **Battal Gazi'nin, Hazreti Ali'nin ve Genç Osman'ın kahramanlık hikayeleri** örneğinde üç tamlayan bir tamlanana bağlanmıştır. **Zülfüyâr'ın adamlarından biri** örneğinde ise +dAn eki ilgi eki şeklinde kullanılarak Zülfüyârın adamlarından (adamlarının) biri şeklinde kullanılmıştır. **Konstantiniyye'nin ünlü bitirimlerinin, meyhanecilerinin, oğlanlarının ve delikanlılarının adları** örneğinde birden fazla tamlayan bir tamlanana bağlanmıştır. **Parçalardan biri** örneğinde dan eki, ilgi eki (+In, nIn, Im) yerine kullanılarak tamlayan yapmıştır. **Sokaklardan biri** örneğinde ise benzer şekilde anlam belirleyici oluşturulmuştur. **Kedilerden bazıları** örneğinde ise yine aynı kullanım söz konusudur. **Bab-ı Hümayun** örneğinde ise günümüz Türkçesinde Hükümdar Kapısı anlamına gelen anlam belirleyicide geçen kapı sözcüğü Hükümdar kapısı şeklinde kullanılarak aitlik yönüyle diğer türlerinden ayrılmıştır. Yapı olarak farklılık gösteren örnekler arasında **görünüştünden onun** sözcük grubu görülmektedir. Bu sözcük grubunda tamlayan ve tamlanan arasında yer değişikliği gerçekleşmiştir. Bir kişiye aitlik durumu onun belirleyici yönü olmaktadır

Bu örnekler, dilin yapısal çeşitliliği ve anlam oluşturmadaki esnekliğini gösterirken, aynı zamanda her bir örnek üzerinden belirginleşen özelliklerin, dilin zenginliğini arttırdığını ve iletişimi derinleştirdiğini vurgular. Dilin bu özelliklerinin anlaşılması, dilbilim, bilişsel bilim ve semantik gibi disiplinlerde önemli bir araştırma konusu olarak ele alınır.

4.5.2.2. Anlam Ayırıcıları

Anlam ayırıcı örnekler sıfat tamlamalarını karşılamaktadır. Sıfatlar isimlerin önlerine gelerek onları nitelemektedir. Sıfat tamlamaları bir tamlayan bir tamlanan ögesinden oluşmaktadır. Sıfatlara bakıldığında kendi içerisinde çeşitlendiği görülmektedir. İsmi niteleyen, işaret eden, sırasını bildiren, miktarını bildiren, üleştiren çeşitleri bulunmaktadır. Bazen sıfat fiil eki de tamlama oluşturabilmektedir. Sıfatın yer değiştirdiği örneklerle de karşılaşılabilmektedir. Tamlayan ve tamlanan bazen yer

değişikliğine uğrayarak çenesi düşük/düşük çene örneği gibi çeşitli anlam ayırıcı örnekler de sunmaktadır. Roman içerisinde tamlayan ve tamlananın yer değiştirmiş olduğu örnekler bulunmaktadır. Kalkanları küflü, omuzları çökük, yatağanları ve kılıçları paslı örnekleri bu tarz yapılardandır.

“**Galata Kulesi diye nam salmış bu heybetli yapının** tepesinde, ... **çıplak gözle**, Bursa kentinin **ulu dağını** seçtikleri söylenegelmiştir” (13 s).

“Ne var ki bu şayanın, ... **kuledeki yangın gözcüleri tarafından okunan bir kurt masalı** ... ağızdan ağıza dolaşmıştı **bir zamanlar**” (13-14 s).

“**Galata Kulesi’ndeki yangın gözcüsü hasırlar üzerinde yatan arkadaşını** ... dürtmeye başladı” (14 s).

“...ellerini kulaklarına götürmeye başladıklarında, ... **surlarla çevrili Galata’nın tersaneye açılan Azap Kapısı** önüne geldi” (18 s).

“**Kalkanları küflü, yatağanları ve Kılınçları paslıydı**” (18 s).

“**Uzun kuyruklu maymunu** görünce merakı kabardı” (19 s).

“Üstelik **korkutucu bir görünüşü** de yoktu. **Utanmadan bıraktığı sakalında güve yeniği gibi boşluklar** vardı” (20-21 s).

“**Uyanıklar alemindeki davısı** ona bunları söylerken, ... **muhteşem bir korsanı** görüyordu” (21 s).

“... **bire bir ölçekliydi**” (21 s).

“... **ülkesini vâd eden bir şarkıyı** ırlaya ırlaya meyhaneden çıktığında **gürültüden rahatsız olan biri** ... **ağır bir cisim** fırlattı” (25 s).

“**Omuzları çökük ve pısırık görünümlü bu adama:** ... bağırdı” (25 s).

“**Bellerine kadar gelen uzun çizmeler giymiş bu adamlar** ... karıştırıyorlardı” (26-27 s).

“Eğer **o gün boğdurulan bir şehzade, bir paşa ya da carive** varsa, ... **ceset sayısı kadar top** atılıyor, ... **akıntının cesetleri sürükleyeceği ver** olarak hesapladığı Tophane’ye gidiyordu” (27 s).

“**Büyük bir vefakârlık** örneği göstererek, ... **üzengiye andıran kemiğe kendisini özgürlüğe kavuşturan Venedik balyosunun** adını verdi” (27 s).

“Özellikle kıllı bir bölgeden açtığı deliği de ... diktikten sonra ...ona kendi yabanlık elbiselerini giydirdi” (28 s).

“...birkaç demkeşin lakayt konuşmasına kulak kabartmıştı” (28 s).

“... ok batmaz kılıç kesmez kıldığını ileri sürdüğü bir yakıyı ... yutturmuştu” (29 s).

“Maruz kalacağı şeylerden korkuya kapılan Kubelik ... evine döndü” (29 s).

“...mallarını öven haykırışları ve seyyar satıcıların sattıkları mallara göre perdesi değişen tiz ya da pes feryatlarıyla yankılanıyordu” (30 s).

“Her milletten, her tabakadan, huyları, dinleri, dilleri farklı, fakat amaçları aynı olan insanların bulunduğu bir yerdi burası” (30 s).

“Belinde yüz altmış filiruluk acem şalı, kesesinde esedî altınların şingirtisiyle zengin bir tüccar, ..., ... sürünerek ilerleyen bir dilenci ondan ... sadaka istiyordu” (30 s).

“Mumhanenin arkasındaki Rum mahallesine gittiğinde ... garip bir manzaraya şahit oldu: Uzun bir sırığa bağladığı ciğerleri satan bir seyyar satıcı devasa bir kedi ordusu tarafından sıkıştırılmış, enikonu güç durumda kalmıştı” (31 s).

“Adam böylece kurtardığı sermayesini kiraathanenin önündeki ağaca astı ve ...kendine bir vorgunluk kahvesi söyledi” (31 s).

“Karın kesip boğaz kesmenin, husve burup göz oymanın uygun mekânları olan viranelere, boş arsalara ve metruk evlere girmeksizin doğruca rıhtıma ilerlediklerini anlayan Kubelik’in korkusu ... yatıştı” (31-32 s).

“Bu yüzden muhtemel bir kavgada sakat bacağına rağmen biraz daha hızlı kaçabilmek için ... pabuçlarını çıkarmayı uygun gördü” (32 s).

“... sedef kakmalı kutulardan çıkartılıp..., ...ağlanıyordu” (32 s).

“Ucuz ve pahalı şarapların buğusu ve keskin geniz kokusu ... keçeleşmiş kaftanlar sindi” (33 s).

“Kitabı on yedinci yaş gününü kutlayan kuzenine hediye ettiğinde, hayatın anlamını arayan delikanlı ..., vaktiyle Kubelik adında biri tarafından karalanan o malum kâğıdı bulacak ve ...karar verecekti” (34-35 s).

“... surların hemen içindeki Ağa Çavırı'na ... cadırlarını kurmuş çingeneler arasında, derdinden bağı yanan bir baba vardı” (39 s).

“Gün boyunca sokak sokak gezip avı oynatan bu adamcağızın çektiği kahr, ... bir baltaya sap olamamış oğlu yüzündendi” (39 s).

“Tüylü, uzun kuyruklu, sakallı, insan misali bir mahluktu bu” (40 s).

“Ayı, uzun ve derin bir kış uykusundan uyandığında ... göçmen kuşların sesini işitti” (41 s).

“... ölen ihtiyar adamın yorgun iskeletini gördü” (41 s).

“Parlak, alacalı bulacalı, şingirtılı, tuhaf kokulu, hayreti mucip nesnelerein peşindeydi” (41 s).

“Padişahın tuğrasını taşıyan bu fermanda, Eğri kalesinin dizdarı olan paşanın ... isimleri yazılı yirmi bir kişinin katledileceği buyuruluyordu” (42 s).

“Sıcak, güven dolu bir kucaktaydı” (42 s).

“...müşterinin merakını cezbeden ve tek başına kaldırıp götürebileceği nesnelerein sayısı azalmaya başladı” (43 s)

“... her zamanki merakıyla koşup ... indirdi” (43 s).

“... Kubelik 'in tercümesini bitiren Uzun İhsan Efendi, ... daldı” (45 s).

“... yaşadığı bu tuhaf dünyanın, alaca renklerle dolu devasa bir boşluktan pek farkı olmayacaktı” (47 s).

“Güzeller güzeli bir şehzade kustüyü yastıkların üzerinde uyuyordu” (48 s).

“Saka, Bünyamin'in gömülü olduğu mezarın önüne geldi” (49 s).

“Elleri yüzleri çarpılan, ceneleri titreyen, saçları diken diken olan bu kişiler ... yığıldılar” (50 s).

“Bu da onun sağ olduğunun en büyük delili kabul edilince, ..., onun göğsüne saplamayı düşündükleri kazığı yontmaya son verdiler” (51 s).

“... boynundaki demir haçla ... bir tünel açmıştı” (52 s).

“Nihayet kırkinci günün akşamı hücresinin kapısına örülen duvar yıkılırken karnı guruldamaya başladı” (52 s).

“Oysa Vardepet’in emrinde çalışan lağımcların çoğu korkak, pısırik, gönülsüz ve hevensiz adamlardı” (54 s).

“...diller döken Vardapet ... içlendi” (55 s).

“... kendisini büyük bir merakla izleyen Alibaz’ı ... bırakarak dışarı çıktı” (55-56 s).

“...sümüklü, yaralı bereli, cerahatli insanlar olduğunu, ... anlatırlardı” (57 s).

“Aynı tasa konan çorba ve pilavı iştahla yemeye başladılar” (71 s).

“... hazırladıkları balçıktan, ... yaptılar” (73 s).

“Gözleri kırmızı, ağzından alevler saçan, kanatlı bir canavardı bu” (77 s).

“Delikten fırlayan bir mızrak ... saplandı” (80 s).

“Yere kazılan derin hendeklerden ve sıçan yollarından kaçabilirdi” (82 s).

“Sarkıt ve dikitlerle dolu sayısız mağaraya, ... ulaşmışlardı” (84 s).

“Ejderhaların koruduğu hazinelere, taşlaşmış canavar yumurtalarına, yaşayıp ölmüş bütün hayvanların kalıntlarına rastladılar” (85 s).

“... dayanılmaz bir acı vardı” (86 s).

“... bu cerrahın eseri olan gulyabani çehrelerine sahipti” (88 s).

“İsteddiği şey, eski güzel, rahat, endişesiz ve tekdüze günlere dönmekti” (90 s).

“Arkalarında idamı sevmek isteyen bir kalabalık birikmişti” (98 s).

“... Nemçe, Suvaç, Rus, Danıska ve Felemenk kavimlerinin giydiği türden elbiseler vardı” (99 s).

“... irili ufaklı kavanozla... görünüyordu” (102 s).

“Ne yazık ki beklediği iltihaplar, cerahat sızıntısı ve çibanlar ...yoktu” (105 s).

“İnmeli ve tek bacaklı biri yeni bestelediği yürekler acısı bir kasideyi okuyor ... yardım istiyordu” (109 s).

“...daha yapışkan, daha ısrarcı ve tuttuğunu koparan biri olmalarını tembih edip, ... kötüğü basıyorlardı” (109 s).

“Bu adam, sakalsız, bıvıksız, kel, kaşsız ve kirpiksiz biriydi” (111 s).

“Yanımdan geçtiği minarelere, saraylara ve konaklara şimşekleri cezbetmesin diye Konstantiniyye’de dolaşması ... yasak edilmişti” (112 s).

“... kendi el izini bırakan bir çocuktu” (116 s).

“Ama korkunç, ürpertici bir gülümsemedi bu” (119 s).

“... köse, kara giysili, çatlak sesli kişiydi” (120 s).

“... asmaya, kesmeye, boğmaya mahsus kementler, ... bekliyorlardı” (123 s).

“Ağlayan, gülen takla atan, amuda kalkan, ağzı salyalı beli zincirli deliler tarafından fark edildiği zaman artık sabah ezanları okunuyordu” (124 s).

“Bab-ı Hümayundaki nöbetçiler tarafından durduruldu” (139 s).

“... şu dünya, ...oyuncaktı” (141 s).

“Ebrehe’nin hayatını değiştiren Kehanet Aynasının ta kendisiydi” (176 s).

“... yarenlerini aramaya kovuldukları vakit, ... bomboş kaldı” (188 s).

“... yüzlerce fırtınanın, sayısız isyanın, hadsiz hesapsız kurşunun ve mızrağın izini taşıyan kapkara bir gemi ... yanaştı” (188-189 s).

“Demkeşlerden aldığı çakmak, afyon kutusu, mangır, tespih gibi envai çeşit nesneyi havaya kaldırıp... doğru cevabı yapıştırıveriyordu” (189 s).

“... uyuklayan şişman bir veniçerinin yanına gidip ... indirdi” (191 s).

“Kırk bir ilmin üstadı olan doksan dokuz âlim, ... öğretmeye başlamıştı” (191 s).

“Elleri zincirli çıplak birini, ... iki bronz yarımküreye doğru itiyorlardı” (195 s).

“İçlerinde elebaşları olduğu anlaşılan biri ... acıyla bağırırdı” (195 s).

“Uyuyan çocuğun cebindeki peksimet kırıntıları, bademler, şekerler ve kişniş taneleriyle beslenip büyüdüler” (197 s).

“Lale soğanlarını altı günde büyüten bu değerli maddeyi sata sata, ...dolaşmaya başladı” (228 s).

“Sevgi ateşiyle tutuşan zavallı adam ... yorgunluktan sızıp kalmıştı” (230 s).

“**Bir ucu el biçimindeki tahta çubukla ... kaşıyordu**” (232 s).

Eserde tespit edilen örneklerin bazıları dipnot olarak gösterilmiştir.²

² “Herkes şu **dilenciler locasındaki vangını** seyretmeye gitmiş” (233 s).

“**Asırı sersemlikle tavşan uvkusu arasında bir ver**deydi” (234 s).

“**Afyon ruhu emdirilmiş kuş tüvü vastı**ğa kafayı koydu” (234 s).

“... **Mihel çıkmazındaki kıraathanede** ... açmışım” (235 s).

“Elinde **bir sepet yumurta** ve **bir top terevağıyla** ... çaldı” (235 s).

“... **gerçek dünyanın haritalarını çizen biriydi**” (236 s).

“Sanki **yüzyıllık bir uvkudan uvanan bekçi**, ... görmedi” (238 s).

“Halatlarla **elleri kolları sımsıkı bağlanmış birini** gördü” (203 s).

“Yedi iklimin **en usta, en gaddar işkencecisi**ni getirttim” (205 s).

“**Peltek dilli, donuk yüzlü biriydi**” (205 s).

“Havada **yağmur bulutları** vardı” (161 s).

“Odada ... **birbirinden güzel esirler** vardı” (162 s).

“**Gerive kalan büyük bir kitabı** ... satın aldı” (163 s).

“**Bir çift mavi göz** onları süzdü” (164 s).

“... **sabırla bekleyen teşkilatımız** ... harekete geçti” (209 s).

“... **öfke ve korku dolu çığlıklarını** işitmek mümkündü” (211 s).

“... **okkahlı küfürleri**, ... acı feryatlarına karışıyordu” (211 s).

“Tabiatları itibariyle **tarife gelmeyecek kadar sırnaşık, tuttuğunu koparacak kadar azılı, çamsakızı kadar yapışkan ve cıva kadar çevik olan bu çocuklar**... çıkıverdiler” (212 s).

“Fi tarihinde ... **hayalci ve dalgın bir tüccar** yaşıyordu” (225 s).

“... **küçüklü büyüklü hatalar** yapardı” (225 s).

“... **horul horul uyuyan biriyle**, ... gördü” (225 s).

“Eğer **bu kadırğa** gerçekten **o malum tekneyse**, ..., **gümrükcü başının erkekliğine yönelik küfürler** ... işitilmemiş olamazdı” (14-15 s).

“Fakat onun **ağırlığını arttıran bir ikinci sebep** ise, kâh **bir filinta**, kâh bir arkebüz namlusundan fırlayıp ... isabet etmiş **sayısız kursundu**” (15 s).

“... **haritaları definecilere satmayı günlerdir kuran Arap İhsan** ... çileden çıktı” (17 s).

“**Küplere binen Arap İhsan** çocuğu **çırpı gibi** ayak **bileklerinden** tutup tepetaklak havaya kaldırmıştı ki, ... **esedi altınlar**, ... dökülmeye başladı” (17-18 s).

“**Boyu uzun, gözleri çekik ve elmacık kemikleri çıkık olan bu adam** ... uyuyan adamın üstünü örtüyor, ... pışpışlıyordu” (225 s).

“**Kendisini aşağılayan o cirkin, o küstah delikanlının**, ... yeşerttiği ... duygudan kaynaklanıyordu” (143 s).

“**Buldukları el kimya odasındaki cıva buharı ve kükürt dumanı** ... rahatsız ediyordu” (144 s).

“Ancak, **altın, gümüş, kükürt, kalay, bakır, kurşun ve harsinîden ibaret olan bu yedi cisim** yanında bir sekizincisinin olduğunu pek az kişi bilir” (145 s).

“Yani **boşluğun gücünü gören insanlar**” (147 s).

“**O karanlık sisin içindeki yüzlerce ve binlerce kör** ... istihdam ediyorlardı” (22 s).

“... bu **kasabaya yolu düşen bir aksakallı pir**, ... şeytana kulak verdi” (156 s).

“**Sokaklarda ve damlarda gezen bütün kara kedileri** telef ettiler” (157 s).

“**Talih yıldızı artık parlayan Gazanfer**, ... **usta kumarbazlar** yetiştirdi” (159 s).

“**Odadaki herkesce sahsen ya da gıyaben tanınan Ebrehe** ... oturdu” (165 s).

“... **atını durduran Bünyamin**, ... çöktü” (174 s).

“... **soluk soluğa kalan Bünyamin**” (175 s).

“... **daracık bir dösekte gözünü kırpmadan uzanmak tarife gelmeyecek kadar sıkıcıydı**” (22 s).

“**Rüya göremediği için üzülen bu oyunbaz çocuğun** aslında **alacalı düşler kadar renkli bir âlemde** yaşadığını nereden bilebilirlerdi?” (23 s).

“**Müsveddeleri temize çekmekle görevli olan bu zatın** yazısı **o kadar güzeldi** ki, ... **onun tarafından yazılan bir protesto**yu saraya götürmüş, ama padişah... **harflerdeki kuvruklar ve cengellerle** ilgilendiğinden ... kurtarmıştı” (23 s).

Anlam ayırıcıları başlığı içerisinde 131 cümlede geçen birbirinden farklı örnekler tespit edilmiştir. Bu cümlelerde geçen sözcükler en belirgin özellikleri ile gösterilmiştir.

Anlam ayırıcıları, bir sözcüğün türünden nasıl ayrıldığını ifade eden unsurları içerir. Bu ayırıcılar, sözcüğün şeklini, türünü, miktarını çeşitli şekillerde belirleyerek ortaya koyar. Ayırıcı özellik gösteren sözcükler, bazen miktarı belirtirken, bazen de ikilemeye başvurarak ismin niteleyici yönünü vurgular. Ayrıca, sıfat yapan +ki eki kullanılarak nitelenen yön de gösterilmektedir. Örneğin, "horul horul uyuyan biri" ifadesinde, ikileme başvurularak kişinin uyku durumu açıklanmaktadır. Fiilimsi eki kullanılarak anlam belirleyici örnekler de yapılabilmektedir. "Donuk yüzlü biri" örneğinde ise +IU eki, donuk yüzlülüğü belirterek anlam ayırıcı bir rol oynamıştır. "Bab-ı Hümayundaki nöbetçiler" örneğinde ise "Bab-ı Hümayun" sözcük grubu "Hükümdar kapısı" anlamına gelmektedir. Bu açıklama göz önünde bulundurulduğunda "Hükümdar Kapısı"ndaki nöbetçiler" anlamına gelen sözcük grubu +ki eki etkisiyle anlam ayırıcı olmuştur. "Teşhir edilen evliya" örneğinde ise evliyanın diğer türlerinden ayıran yön, teşhir edilmiş olmasıdır.

"Galata Kulesi diye nam salmış bu heybetli yapı" örneğinde ise -mİş eki kullanılarak anlam ayırıcı bir özellik oluşturulmuş ve yapının belirli yönleri vurgulanmıştır. "Kuledeki yangın gözcüleri tarafından okunan bir kurt masalı" örneğinde ise masalın diğerlerinden ayıran yön vurgulanmıştır. "Yedinci kadirdeki yıldızlar" örneğinde ise ki eki yardımıyla sıfat yapılarak anlam ayırıcı oluşturulmuştur.

"...**bin iki yüz filuriye**, yani **ud çalıp ustaca raks eden bakire bir Çerkes dilberi** fiyatına satın ...**okkalı bir tokat** çarpıp, ...tembih etti" (24 s). "**Renkleri değiştirilebilen küçük ucurtmalar, yakıldıklarında renk renk duman çıkarabilen çeşit çeşit tabletler**, ... başlıca araçlardı" (198 s).

"... **bir küp dolusu parayı** ona vermek istedi" (201 s).

"Tezgâha, **Hinzıryedi'nin sağ kolu olan Alemsattı** bakıyor, ...temizliyordu" (218 s).

"Gözlerde **o ana dek kaybolmayan ışıltı** sönüverdi" (219 s).

"**Cesedin bulunduğu çuvalın** bağını çözdükten sonra Bünyamin'e, - ...dedi" (219 s).

"... **olağandışı bir şekilde** ... ürktü" (219 s).

"... **kazılan çukura** gömüldü" (220 s).

"...**hadsiz hesapsız parayla alınan tepsi tepsi baklavalar** ...yerleştiriliyordu" (220 s).

"**Kazanlar dolusu hoşaf** ... gelmişti" (220 s).

"...**Dertlinin üzerine yürüyen kalabalık**, ... duruverdi" (221 s).

"Yüzünde, **şaşkınlıkla kızgınlık arası bir ifade** vardı" (226 s).

"**Namı dilden dile dolayan bir sihirbazın** huzuruna vardı" (228 s).

“Gümrükçü başının erkekliğine yönelik küfürler” örneğinde ise küfürlerin ayırıcı yönü belirtilmiştir. “Gümüşle işlenmiş ayeti kerimeler” ayeti kerimelerin yapısı belirtilmiştir. “Küplere binen Arap İhsan” örneğinde Arap İhsan’ın ruh durumu belirtilmiştir. “Surlarla çevrili Galata’nın tersaneye açılan Azap Kapısı” örneğinde tamlayan ögesinde isim tamlamaları da kullanılarak Azap Kapısı’nın belirleyici yönü verilmiştir. “Kalkanları küflü”, “yatağanları ve kılıçları paslı”, “omuzları çökük” sözcük grubu örnekleri tamlayan ve tamlananın yer değiştirmesi ile oluşturulmuştur.” “Tabanı kösele kadar sert, adeta zırhlı, orta parmağı uzunca bir çift ayak” örneğinde -IncA zarf fiil eki kullanılarak anlam ayırıcı örneği oluşturulmuştur. “Korkutucu bir görünüş” örneğinde, görünüş nitelenmiştir. “O karanlık sisin içindeki yüzlerce ve binlerce kör” örneğinde ise kör insanların miktarı verilmiştir. “Gözünü kırpmadan uzanmak” örneğinde -mAdAn eki sıfat yaparak yapıyı anlam ayırıcı olarak etkilemiştir. “Harflerdeki kuyruklar ve çengeller” sözcük grubunda +ki eki yardımıyla anlam ayırıcı oluşturulmuştur. “Nuh deyip peygamber demeyen esirciler” örneğinde esircilerin benzerlerinden ayrılan yönü aktarılmıştır. “Okkalı bir tokat” sözcük grubunda atılan tokatın ağırlığı verilmiştir. “Deşilmiş hıyarcıklardan, apselerden ve kara kabarcıklardan akan cerahat” sözcük grubunda cerahatin özellikleri verilmiştir. “Kendisini özgürlüğe kavuşturan Venedik balyosu” sözcük grubunda balyosun ayırıcı yönleri verilmiştir. “Lakayt konuşma” örneğinde konuşmanın türü belirtilmiştir. “Ok batmaz kılıç kesmez kıldığını ileri sürdüğü yakı” sözcük grubunda yakının özellikleri ayırıcı yön olmuştur. Her milletten, her tabakadan, huyları, dinleri dilleri farklı fakat amaçları aynı olan insanlar örneğinde insanların ayırıcı yönleri vurgulanmıştır. “Kıraathanenin önündeki ağaç” örneğinde ağacın belirleyici yönü verilmiştir. “Karın kesip boğaz kesmenin, husye burup göz oymanın uygun mekânları olan viraneler” örneğinde viranelerin işlevsel yönü ayırıcı özellik göstermektedir. “Keçelenmiş kaftanlar” ayırıcı yön göstermektedir. “Tüylü, uzun kuyruklu, sakallı, insan misali bir mahluk” örneğinde canlının özellikleri belirleyici unsurdur. “Daha yapışkan” örneğinde ise yapışkanlığın miktarı belirtilerek anlam ayırıcı bir özellik belirtilmiştir. "Bakır, kurşun ve harısînîden ibaret olan bu yedi cisim" ifadesinde yedi cismin çeşitleri belirtilmiştir. "Nemçe, Suvaç, Rus, Daniska ve Felemenk kavimlerinin giydiği türden elbiseler" örneğinde ise elbiselerin ayırıcı özellikleri belirtilmiştir. "Parlak, alacalı bulacalı, şingirtılı, tuhaf kokulu, hayreti mucip nesnelere" ifadesinde nesnelere özellikleri belirtilmiş ve diğer türlerden ayrılmıştır.

"Sokaklarda ve damlarda gezen bütün kara kediler" ifadesinde ise "-An" eki yardımıyla anlam diğer türlerinden ayrılmıştır.

4.5.3. Temel Anlam Ögesi ve Göndergesel Temel Anlam

Dil, insanoğlunun iletişim ihtiyaçlarını karşılamak, düşüncelerini ifade etmek ve toplumsal etkileşimi sürdürmek amacıyla geliştirdiği karmaşık bir sistemdir. Dilin temel birimi olan "ses," kendi içinde birçok farklı ögeyi barındıran hareketli bir kavramdır. Bu ses ögeleri, bellek tarafından doğadan duyulan yankı sesleri gibi algılanır ve zaman içinde dilin evrimine katkıda bulunur. Örneğin, geçmişte yaşamış bir birey, çevresindeki tehlikelere karşı sesler kullanarak çevresindekileri uyarmış olabilir. Bu sesler, zaman içinde sözcüklerin doğmasına ve gelişmesine yol açarak dilin zenginliğini arttırmıştır.

Sözcüklerin anlamı, dilin evrimi ve kullanım bağlamı içinde değişebilir. Sözcükler, tek bir sabit anlamaya sahip değildir; aksine, kullanıldıkları bağlama ve döneme göre farklı anlamlar kazanabilirler. Bu anlamlar arasında mecaz anlamlar, terim anlamlar ve yan anlamlar bulunabilir. Sözcüğün temel anlamı genellikle sözlüklerde ilk maddede verilir, ancak zaman içinde bu anlamın değişebileceği ve zenginleşebileceği unutulmamalıdır.

Dil, toplumun bir yansımasıdır, etkin bir değişim sürecinde dil kendini geliştirip yenileyebilmektedir. Dilin evrimi, toplumsal değişimler, kültür devrimleri ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler gibi bir dizi faktörden etkilenebilir. 8. yüzyılda kullanılan bir sözcük, günümüzde farklı bir anlam taşıyabilir veya tamamen farklı bir kullanıma sahip olabilir

Bu değişimler, dilin yaşayan bir varlık olduğunu ve toplumsal değişimlere duyarlı olduğunu gösterir. Dil, sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, kültürel, tarihsel ve sosyal bir bağlam içinde şekillenir. Dilin yapısı ve sözcüklerin anlamları, insanların düşünce dünyasını ifade etme biçimlerini yansıtan hareketli bir sistemdir. Dilin evrimi, insanların toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlarına göre sürekli olarak şekillenir, bu da dilin yaşamsal bir özelliği olduğunu gösterir.

Dünyada kullanılmakta olan eski yeni her dil, nesne ve olayları, zihindeki düşünceleri kendine özgü algılamayla, kendi ses dizgesi içinden aldığı seslerin birleşimiyle oluşmuş bir simgeye dönüştürerek kavramlaştırır. İnsana en yakın kavramlar olarak organ adları, yiyecek, içecekler, hayvanlar, gelmek, gitmek gibi sık gereken eylemler ve doğa olayları bu adlandırma sırasında en başta gelen kavramlar olmalıdır (Aksan, 2021, s.64).

Nesrin Bayraktar'a göre, her sözcük bir gereksinimden doğmuştur. Gereksinim sonucu var edilen sözcük başlangıçta bir tek kavramı karşılar. Yani başlangıçta, tek gereksinimden tek anlamlı bir sözcük türetilir. İşte bir sözcük aracılığıyla anlatım bulan bu ilk ve en eski kavram, sözcüğün temel anlamıdır (2020, s.151-152)

Mantık olarak temel anlam, bir kavramın eksenine giren bütün nesnelere uygulanabilmesidir. Yani bir kelimenin temel anlamda kullanılması o kelimenin potansiyel göndergelerinden birinin anlaşılması, tanımlanması demektir. Mesela *Kuş* sözcüğünün potansiyel göndergesi, *kuş* 'un kapsamına giren tüm nesnelere. Farklı kuş çeşitlerinden olan, kanarya, muhabbet kuşu, saka kuşu, papağan, bülbül, karga gibi kuş çeşitleri genel olarak *kuş* kapsamına girmektedir (Akşehirli, 2004, s. 62).

Temel anlam ögesi, dildeki sözcüklerin temel anlamını oluşturmaktadır; örneğin baş sözcüğünün temel anlamı *kafa*'dır. Türkçenin en eski ürünlerinde geçen bu ögenin daha o zaman da çeşitli anlamları içeren çok anlamlı bir sözcük olduğunu görüyoruz. *Arazide en yüksek nokta, bir şeyin toparlakça ucu, başlangıç, bir topluluğu yöneten, temel...* gibi anlamları ise buna dayanan, bundan çıkan ve çeşitli aktarmalarla oluşan yan anlamlarıdır (Aksan, 2020, III. Cilt, s.171).

Eserde tespit edilen örnekler:

“Kırılan **kaval kemiği** yeni yeni kaynamaya başladığında ... içkiye devam ederse **sakat** kalacağını söylediler” (23 s).

“Çekiç sesleriyle uyandığında nirsuz **cehrel**i birtakım adamların **ayaklar**ına pranga taktıklarını fark etti” (24 s).

“**Yüzü kir** içinde, **turnak**ları ise **uzun** ve **pisti**” (24 s).

“Adamcağızın **zincir**leri **çözülür** çözülmez suratına okkalı bir tokat çarpıp, ... bir daha **göz**üne görünmemesini tembih etti” (24 s).

“Çünkü **mides**ine indirdiği dokuz maşrapa şarap etkisini göstermiş, **baş**ı önüne düşmüştü” (25 s).

“**Omuzlar**ı çökük ve pısrık görünüşlü bu adama: ... bağırды” (25 s).

“Bir müteşebbis için hiç de azımsanmayacak bir **sermaye**ye sahip olan Kubelik ... cerrahlık izni aldı” (26 s).

“Fakat **dükkân**ı pislikten geçilmiyordu” (26 s).

“**Beller**ine kadar gelen uzun çizmeler giymiş bu adamlar kâh kıyıda **cöpler**in içinde, kâh suya girerek öteyi beriyi **sırıklar**ıyla karıştırıyorlardı” (26-27 s).

“Adamın bulduğu şey **bileğ**inden kesilmiş bir eldi” (27 s).

“Orta **parmak**ta ... ışıldıyordu” (27 s).

“Cesedin **karnında** bir delik açarak ... çıkarıp kesti” (28 s).

“Arap İhsan bir veledin **kulağına** asılmış, ... geliyordu” (29 s).

“Zemin, cerahat ve kan **izleriyle**, ... **cürük** dişle doluydu” (29 s).

“**Tezgâhın** üzerinde ... göze çarpıyordu” (29 s).

“**Çevrede** bulunanlar ... gülüyordu” (31 s).

“Mengene gibi el cerrahın **yakasına** yapışınca zavallının **dizlerinin** bağı çözülecek gibi oldu” (31 s).

“**Karın** kesip **boğaz** kesmenin, husye burup **göz** oymanın uygun **mekânları** olan viranelere, **boş** arsalara ve metruk evlere girmeksizin doğruca rıhtıma ilerlediklerini anlayan Kubelik’in korkusu ... yatıştı” (31-32 s).

“İçerisi daha şimdiden yarı yarıya dolmuş, ilk kadehler ... **dibini** bulmuştu” (32 s).

“Arap İhsan daha **kapıda** ... büyük saygı gördü” (32 s).

“**Gözlerden** yaş gelene kadar kahkahalar atılıp yaşlar **kuruyana** kadar da ağlanıyordu” (32 s).

“Heyecanlanan Kubelik **başını** sallayıp ... onaylıyordu” (34 s).

“Burun otu ve afyon kutularını çarpması için **maymunu** ... eğitti” (41 s).

“Müşteri ... koşup kapının **mandalını** indirdi” (43 s).

“**Koltuk altında** bir tomar kâğıt vardı” (43 s).

“Bu kez gelen **burnu çenesine** değmiş bir acuzeydi” (44 s).

“Eski bir mezarın yanında durup **toprağı** suladı” (46 s).

“Bir bez **parçasına** sardığı boru **çiçeği tohumlarını**... serpti” (46 s).

“**Elleri yüzleri** çarpılan, **çene**leri titreyen, **saçları** diken diken olan bu kişiler ... teker teker yere yığıldılar” (50 s).

“Onun **göğsüne** saplamayı düşündükleri **kazığı** yontmaya son verdiler” (51 s).

“Nihayet kırkıncı günün akşamı ... **karnı** guruldamaya başladı” (52 s).

“Taskebabından artakalan domates **cekirdek**lerini ve maydanozları gören papaz, ... buyurdu” (53 s).

“**Sakak**larında, **alın**ında ve **yanak**larında dayanılmaz bir acı vardı” (86 s).

“**Dudağı**, yanakları ve şakaklarından et parçalarının kopması sonucu, adeta bir gulyabani çehresi kazanmıştı” (87 s)

“**Bacak**ları üzerinde zor duruyor ...öksürüyordu” (88 s).

“Gözünü bağla **dilini** tut” (98 s).

“Büyük Efendi'nin adını **ağzına** alırken, ... sanki gizli bir ibadetin bir parçasını yerine getiriyordu” (101 s).

“Bir kadınınkini andıran **teni** o kadar saydamdı ki, **sakak**larında, **alın**ında ve **ellerinin** üstünde mavi **damar**lar görünüyordu” (102 s).

Eserde tespit edilen örneklerin bazıları aşağıda dipnotta gösterilmiştir.³

Temel anlam başlığı içerisinde 52 cümlede geçen örnekler tespit edilmiştir. Temel anlam ile ilgili yukarıda verilen örnekler, yakıştırma yoluyla farklı anlamlarda kullanılmamıştır.

Temel anlam konusunda roman içerisinde yer alan örnekler genel olarak insan veya hayvan vücudunun belli bölümlerini, organlarını içeren sözcüklerden oluşmaktadır.

³ “Üstelik, **eli**, **kolu**, **bacağı** titresin diye adama içirdiği kurşunlu şurup beklediği etkiyi bir türlü göstermiyordu” (105 s),

“..., yaz boyunca **sakal** büyütüp beyaza boyamış, ..., **sacı**, **kirpiği** ve **kaş**larıyla birlikte kül etmişti” (112 s).

“Yediği haram lokmalardan biri Ebrehe'nin **nefes borusuna** kaçmıştı” (121 s).

“... arkasına geçerek... **göğüs kafesine** ani bir basınç uyguladı” (121 s).

“Adamlar karaya çıkmadan izini kaybettirmek için ... Arap Camii **voluna** saptı” (125 s).

“Duvara **sırtını** dayayıp çevresini kollarken ... düşünmeye başladı” (126 s).

“Zamanla bir geleneğe dönüşecek olan **sınava** kazanan bir casus muhakkak çıkacak ve teşkilatın daima bir “Büyük Efendisi” olacaktı” (139 s).

“Bu soruyu işitince **gözleri** parladı” (145 s).

“Yirmi dört **numaralı** defteri getirmelerini buyurmuştu” (152 s).

“Bazısı ise **eli** uğurludur diye yanlarında getirdiği altı **parmaklı** arkadaşına zar atırıyordu” (165 s).

“**Kollarıyla yüzünü** koruyup tekrar atılmaya heveslendiğinde ise kırbaç bu kez **karnında** şakladı, derken **sırtına** indi” (174 s).

“Efsanedeki gibi **gözleri** oyulmuş, **burnu** ve **kulak**ları kesilmişti” (189 s).

“**Gözlerinden** yaşlar akıp **ceneşi** korkudan titrerken, **sırtına** bir **el** dokunduğunda **kalbi** duracak gibi oldu” (196 s).

“Çünkü **dudak**ları sürekli kıpırıyor” (233 s).

"Kaval kemiği" örneğiyle, baldırda bulunan iki kemikten kalın olanı ifade edilmek istenmiştir. "Sakat" örneğinde ise doğuştan veya sonradan gelişen bir olay sonucu bedensel veya zihinsel yeteneklerini kaybetmiş birey anlatılmak istenmiştir. "Sarhoş" sözcüğü, alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olmak anlamında kullanılmıştır. "Çehre" sözcüğü de ilk anlamı olan yüz şeklinde kullanılmıştır. "Ayak" sözcüğü, sözlükteki ilk anlamı olan yürüme organı anlamında "Eş sesli" sözcük olan "yüz" sözcüğü de ilk anlamı olan başta, alın, göz, burun, ağız ve çenenin bulunduğu ön bölüm anlamında kullanılmıştır. "Kir" sözcüğü de sözlükteki ilk anlamı olan herhangi bir şeyin veya vücudun üzerinde oluşan, biriken pislik anlamında kullanılmıştır. "Uzun" sözcüğü, iki ucu arasında fazla uzaklık olan sözlükteki ilk anlamında kullanılmıştır. "Çal-" fiili, çalmak işi anlamında kullanılmıştır. "Zincir" sözcüğü, birbirine geçmiş bir sıra metal halkadan oluşan anlamında kullanılmıştır. "Çöz-" fiili, düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak anlamında kullanılmıştır. "Göz" sözcüğü, ilk anlamı olan görme organı anlamında kullanılmıştır. "Mide" sözcüğü ile sözlükteki ilk anlamı olan sindirim organı anlamında kullanılmıştır. "Baş" sözcüğü ile de vücudun üst kısmında göz, dudak gibi organların bulunduğu bölüm anlamında kullanılmıştır. "Gürültü" sözcüğü, düzensiz seslerin bütünü anlamında kullanılmıştır. "Kafa" sözcüğü ile vücudun üst kısmı, gözlerin bulunduğu bölüm anlamında kullanılmıştır.

"Ağır" sözcüğü de tartıda çok çeken, hafif karşıtı anlamında kullanılmıştır. "Kan" sözcüğü, sözlükteki ilk anlamı olan atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı anlamında kullanılmıştır. "El" sözcüğü, vücutta bulunan organ anlamında kullanılmıştır. "Diş" sözcüğü de temel anlamda kullanılmıştır. Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri anlamında kullanılmıştır. "Omuz" sözcüğü de temel anlamı olan boyundan kolların en üst kısımlarına kadar uzanan kısım anlamında kullanılmıştır. "Sermaye" sözcüğü de ilk anlamı olan ana para anlamında kullanılmıştır. "Dükkân" sözcüğü de eşya satılan yer anlamında kullanılarak ilk anlamını korumuştur. "Bel" sözcüğü de sözlükteki ilk anlamı olan göğüs ile karın arasında daralan bölge anlamında kullanılmıştır. "Sırık" sözcüğü de ilk anlamı olan uzun ve kalınca değnek anlamında kullanılmıştır. "Bilek" sözcüğü de sözlükteki ilk anlamı olan el ile kolların birleştikleri bölge anlamında kullanılmıştır. "Parmak" sözcüğü, insanlarda ve bazı hayvanlarda el ve

ayakların uç kısımlarındaki boğumlu organların her biri anlamında kullanılmıştır. "Karn" sözcüğü sözlükteki ilk anlamı olan insan ve hayvanlarda kaburga kemiklerinden kasıklara kadar olan kısım anlamında kullanılmıştır. "Kulak" sözcüğü, ilk anlamı olan işitme organı anlamında kullanılmıştır. "İz" sözcüğü de bir şeyin bıraktığı belirti anlamında kullanılmıştır. "Çürük" sözcüğü de ilk anlamı olan çürümüş anlamında kullanılmıştır. "Tezgâh" sözcüğü, üzerinde iş görülen masa veya benzeri yer anlamında kullanılmıştır. "Çevre" sözcüğü, etraf anlamında kullanılmıştır. "Yaka" sözcüğü de sözlükte kullanılan ilk anlamı olan gömlek, ceket gibi üste giyilen şeylerin boyna rastlayan kısımları anlamında kullanılmıştır.

"Diz" sözcüğü, bacak ile baldır kemiklerinin eklem yeri anlamında kullanılmıştır. "Boğaz" sözcüğü, boynun ön kısmı anlamı olan ilk anlamı ile kullanılmıştır. "Mekân" sözcüğü, yer, mahal anlamında kullanılmıştır. "Dip" sözcüğü, bir şeyin en aşağı ve derin yeri anlamında kullanılmıştır. "Kapı" sözcüğü, bir yere girip çıkarken içinden geçilen geçit anlamında kullanılmıştır. "Kuru" sözcüğü, suyu olmayan, susuz anlamında kullanılmıştır. "Maymun" sözcüğü de sözlükte ilk anlamı olan şekil olarak insanı andıran ve sıcak ülkelerde yaşayan bir hayvan anlamında kullanılmıştır. "Mandal" sözcüğü de ilk anlamı olan kapı, pencere gibi yerleri kapalı tutmaya yarayan sürgü anlamında kullanılmıştır. "Koltuk altı" sözcüğü, kol ile omuzun birleştiği yerin iç tarafında kalan çukurluk anlamında kullanılmıştır. "Burun" sözcüğü, ağzın üst tarafında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama organı temel anlamıyla kullanılmıştır. "Toprak" sözcüğü, üzerinde bitkilerin yetiştiği madde anlamında kullanılmıştır. "Parça" sözcüğü, bir bütünden ayrılan, artakalan anlamında kullanılmıştır. "Çiçek" sözcüğü, bitkilerin tohumdan önce verdikleri üreme organlarını taşıyan kısım anlamında kullanılmıştır. "Tohum" sözcüğü, sözlükteki ilk anlamı olan bitkilerde kendisinden bitki üreyen tane, çekirdek anlamında kullanılmıştır. "Saç" sözcüğü, sözlükteki ilk anlamı olan ense, alın ve iki kulak arasını kaplayan kıllar anlamında kullanılmıştır. "Kazık" sözcüğü, bir yere çakılmak üzere hazırlanmış ucu sivri çubuk anlamında kullanılmıştır. "Çekirdek" sözcüğü, meyvenin içinde bulunan kabuklu tohum anlamında kullanılmıştır. "Şakak" sözcüğü, temel anlamı olan göz ile kulak arasında ve elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu yer anlamında kullanılmıştır.

"Alın" sözcüğü, temel anlamı olan yüzün kaşlar ile saç bitimi arasında kalan kısmı anlamında kullanılmıştır. "Yanak" sözcüğü, yüzün, göz, kulak ve burun arasında kalan bölümü anlamında kullanılmıştır. "Dudak" sözcüğü, temel anlamı olan ağzın

dışarıyla temasını sağlayan çene ile burun arasındaki alt ve üst kanatlardan her biri anlamında kullanılmıştır. "Bacak" sözcüğü, temel anlamı olan vücudun kasıktan ayak tabanına kadar olan bölümü anlamında kullanılmıştır. "Dil" sözcüğü, temel anlamı olan tat almaya yarayan organ adıyla kullanılmıştır. "Ağız" sözcüğü, temel anlamı olan iki çene arasında bulunan yemeye, içmeye, nefes almaya, vs. yarayan boşluk anlamında kullanılmıştır. "Ten" sözcüğü, insan vücudunun dış yüzü anlamında kullanılmıştır. "Damar" sözcüğü, vücutta kanın dolaştığı borucuklar temel anlamıyla kullanılmıştır. "Kol" sözcüğü, temel anlamı olan insanda omuz başından parmak ucuna kadar olan organ anlamında kullanılmıştır. "Sakal" sözcüğü, temel anlamı olan erkeklerde çene ve yanaklarda çıkan kıllar anlamıyla kullanılmıştır. "Kirpik" sözcüğü, temel anlamı olan göz kapaklarının kenarındaki kıllar ve bu kılların her biri anlamında kullanılmıştır. "Kaş" sözcüğü, gözlerin üstünde, alnın başladığı yerde kemerli birer çizgi meydana getiren kısa kıllar anlamında kullanılmıştır. "Nefes borusu" sözcükteki ilk anlamı olan soluk borusu anlamında kullanılmıştır. "Göğüs kafesi" sözcüğü, ilk anlamı olan kalp ve akciğerleri koruyan boşluk anlamında kullanılmıştır. "Yol" sözcüğü, ilk anlamı olan bir yere gitmek için üzerinden geçilen yer anlamıyla kullanılmıştır. "Sırt" sözcüğü, ilk anlamı olan vücudun bir bölgesi olarak kullanılmıştır. "Sınav" sözcüğü, bilgi ve yetenekleri anlamak amacıyla yapılan yoklama anlamında kullanılmıştır. "Numara" sözcüğü, sayı, rakam anlamında kullanılmıştır.

4.5.4. Tasarımlar, İmgeler

Sözcükler kullanılırken zihinde çeşitli imgeler oluşmaktadır. Bir kavram birden çok kavramın zihinde oluşmasına sebep olabilmektedir. Mesela güverte derken güvertenin içinde bulunan unsurlar, denizciler bu kavramın içerisinde yer alabilmektedir. İstanbul derken gözümüzden birçok kavram zihinde canlanabilmektedir. İstanbul'un tarihi yapıları, kalabalık oluşu gözümüzde canlanan tasarımlardır.

Aksan'a göre, insan beyninin niteliklerinden biri, onda yer alan kavramların, dolayısıyla göstergelerin soyutlanmış, yalıtılmış durumda olmamaları, bunlar söylendiği ya da bir yazıda görüldüğü anda tek bir görüntünün değil, değişik tasarımların, imgelerin canlanmasıdır (2021, s.66).

Yazarın düşüncesine göre, hastane dendiğinde zihnimize canlanan yalnızca bina değil, hasta, doktor, beyaz önlükler, hatta kalabalık acı çeken insanlar gibi

tasarımlar, imgelerdir. Savaş göstergesi bizde daha da başka tasarımların canlanmasına neden olur: Silahlar, bombardımanlar, yaralıları ölümler, yıkıntılar gibi (2021, s.66).

Eserde tespit edilen örnekler:

“Yeni görevini ihmal edip ... **Galata meyhanelerine** kaçamak yapması balyosun sabrını taşırdı” (24 s).

“İnat eden esirciler Kubelik’i **esir pazarına** götürüp ... teslim ettiler” (24 s).

“Balyosun bu işe gönüllü olduğunu bilen aracılara **mezata** adamlarını sokup fiyatı ... yükselttiler” (24 s).

“**Venedik**’e gidecek **gemilere** bu parayla kapağı atamadığını söylüyordu” (24 s).

“... sarayın çöplerinin **denize** atıldığı deliğin altında dolaşıp ... buldukları **değerli şeyler**le geçimlerini sağlıyorlardı” (27 s).

“Amacı ise insan **yücut**unu keşfetmek ... bir haritasını çıkarmaktı” (27 s).

“**Dükkân**ının üzerindeki **evinde**, ... kararlaştırdı” (27 s).

“Tophane’den sırtında çuvala onun dar **sokaklar**da ilerlediğini gören bir yeniçeri ..., kapısına bir **nöbetçi** diktikten sonra ... bir de tehdit savurmuştu” (28 s).

“... aradan aylar geçtiği halde teşrih **atlasını** tamamlayabilmiş değildi” (28 s).

“Adamın biri ... az önce **Haliç**’e girdiğini söylüyordu” (28 s).

“**Tezgâh**ın üzerinde neşterler ... göze çarpıyordu” (29 s).

“Kubelik’in yatıp kalktığı **tek göz odaya** çıktığında yine hayalleri suya düştü” (30 s).

“Sokaklar **kalafatçıların** testere gıcırtiları, **demirciler** ve **Frenk tulumbacıların**ın çekiç tıngırtıları, **pazarıcıların** mallarını öven haykırışları ve **seyyar satıcıların** sattıkları mallara göre perdesi değişen tiz ya da pes feryatlarıyla yankılanıyordu” (30 s).

“...**yollar, evler** ve **ticarethaneler**de Cenevizli, Frenk, Yahudi, Ermeni, Rum, müslim ve gayrimüslim, ... tüccarın pazarlık mırıltıları duyuluyordu” (30 s).

“Her **milletten**, her **tabakadan**, **huyları**, **dinleri**, **dilleri** farklı, ... insanların bulunduğu bir yerdi burası” (30 s).

“Tekdüzelığın bir deniz **cengi**yle bozulduğu gemi yaşamından sonra ... kolay olmadı” (31 s).

“**Rıhtım**daki hemen her meyhaneyi dolaştığı halde Kubelik’i bulabilmiş değildi” (31 s).

“Mumhanenin arkasındaki Rum **mahallesine** gittiğinde sokaklardan birinde garip bir **manzaraya** şahit oldu: ... **kedî ordusu** tarafından sıkıştırılmış, enikonu güç durumda kalmıştı” (31 s).

“Adamcağız tekmelerle **sermayesini** korumaya çabalamasına rağmen **hayvanlar**dan biri muradına erdi” (31 s).

“Kendisini takip eden birkaç arkadaşıyla birlikte **ara sokaklar**dan birine daldı ... **kavga** döğüş patırtı sesleri işitildi” (31 s).

“Adam ...kurtardığı sermayesini **kıraathanenin** önündeki ağaca astı” (31 s).

“Karı kesip boğaz kesmenin, husye burup göz oymanın uygun **mekânları** olan **viranelere**, boş arsalar ve **metruk evlere** girmeksizin doğruca rıhtıma ilerlediklerini anlayan Kubelik’in korkusu ... yatıştı” (31-32 s).

“Yanından geçtiği minarelere, saraylara ve **konaklara** şimşekleri cezbetmesin diye **Konstantiniye**’de dolaşması ... yasak edilmişti” (112 s).

“**Köşkerin** ve **kasırların** çevresinde dolaşarak ahaliyi, ...tehdit etmişti” (112 s).

“**Konaklara** ve **yalılara** temizlik yapıp çamaşır yıkamak için gündelikle giden kadın kılığında bir Frenk casusuydu bu” (134 s).

Eserde tespit edilen örneklerin bazıları dipnot olarak gösterilmiştir. ⁴

⁴ “Esrarı aydınlatmak için, ... ölüm döşegindeki **mirasvediyeye** ... ulaşması kolay olmayacaktı” (35 s).

“Rivayet ederler ki **surların** hemen içindeki Ağa Çayırı’na vakti zamanında çadırlarını kurmuş **çingeneler** arasında, ... bir baba vardı” (39 s).

“Yanı başında yatan sahibinin üzerindeki battaniyeyi **pencesiyle** kaldırdığında, aylar önce ölen ihtiyar adamın yorgun **iskeletini** gördü” (41 s).

“Ömründe o güne kadar görmediği, parlak, alacalı bulacalı, şingirtılı, tuhaf kokulu, hayreti mucip **nesnelere**in peşindeydi” (41 s).

“Çünkü bu cerrahın eli, en zorlu **köpek dişlerini** bile kolaylıkla çekebilecek kadar hafif ve çevikti” (43 s).

“Bir bez parçasına sardığı boru **ciceği** tohumlarını ...serpti” (46 s).

“Eski bir **mezarın** yanında durup **toprağı** suladı” (46 s).

Tasarım ve imgeler zihinsel durumumuza göre şekillenmektedir. Tasarımlar, imgeler başlığı altında 43 örnek tespit edilmiştir. Metinde geçen örnekler genellikle çeşitli yapılar, işletmeler olarak alınmıştır.

"**Galata**" sözcüğü ile Galata ve çevresinin zihinde canlanması amaçlanmıştır. Orada bulunan çeşitli insanlar, bu çevrenin sokakları ve Galata Kulesi birer tasarımdır. "**Meyhane**" sözcüğü ile meyhanede bulunan insanlar, içki, alkol ve kadınlar zihinde canlanmaktadır. "**Esir pazarı**" sözcük öbeği ile zihinde birçok insanın satıldığı hoş olmayan bir ortam canlanmaktadır. "**Mezat**" sözcüğü kelime anlamı olarak pazar demektir. Bu sözcük pazarcılar, müşteriler, kalabalık bir ortamın zihinde canlanmasına sebep olmaktadır. "**Gemiler**" sözcüğü ile birçok geminin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sözcük ile zihinde birçok denizci şekil almaktadır. "**Yeniçeri**" sözcüğü Osmanlı asker tiplemesinin zihinde canlanmasına sebep olmaktadır. Kılıcı, şapkası, görünüşü itibarıyla Osmanlı askerini çağırır.

"**Kabadayı**" sözcüğü zihinde kaba saba, argo konuşan, iri yarı bir adam tasarımı oluşturmaktadır. "**Kitaplar**" sözcüğü büyüklü küçüklü, ciltli veya ciltsiz bir kütüphane atmosferinin zihinde canlanmasına sebep olmaktadır. "**Kıyamet**" sözcüğü farklı zihinlerde farklı biçimlerde canlanabilmektedir. Kıyamet sözcüğü ile zihinde; yıkıntılar, yangınlar, insanların yok oluşu gibi görüntüler canlanmaktadır. "**Konstantiniye**" sözcüğü ile İstanbul ve çevresinin çeşitli tasarımlarının zihinde yansıması görülmektedir. "**Deniz**" sözcüğü imge olarak huzuru simgelemektedir. Aynı zamanda zihinde balıklar, deniz bitkileri, kayalıklar, gemiler gibi tasarımların oluşmasına sebep

"Cevaplarımı bulamadığı sürece yaşadığı bu tuhaf **dünyanın**, ... devasa bir **boşluktan** pek farkı olmayacaktı" (47 s).

"Meyhit kapısındaki kahvehanede pinekleyenler, ... **dehşet** içinde koştuğunu gördüler" (50 s).

"Gecelerden bir gece, birkaç **yeniçeri** onu ... yakaladı" (25 s).

"...ona ayak takımı dilini öğreten **kabadayılar** ... acır oldular" (26 s).

"Çünkü Vardepet boynundaki demir **haçla** ... bir tünel açmıştı" (52 s).

"Birlikte **Eminönü**'ne geçerek ... lağımçı başının **köşküne** gelmişlerdi" (69 s)

"Nihayet ağır bir kapının kilidini açıp **kasvetli bir odaya** girdiler" (99 s).

"Üzüntüsünde, Galen 'in **kitaplar**ında rastladığı hataların payı yok değildi: **Kıyamette** ayağa kalkacak şu günahkâr bedenlerin içinde ne vardı?... Cevap veremiyordu" (26 s).

"**Misket**, **Bozcaada**, **Ankona** ve **Edremit** şarapları ... **ehlikeyfin** midesinde konaklayıp **bedenlere** yayılarak **ruhları** tutuşturuyordu" (32 s).

"...Kefeli'nin **İspanya**'ya hicret eden torunu tarafından hatıra olarak alınıp bir kitabın arasına konacaktı" (34 s).

"Heyecanlı bir **sövalye** romanı olan bu eser, **Sevilla**'da, topraklarını kaybetmiş bir **derebeyinin kütüphanesinde** ... bekleyecek, bir **mirasyedi** tarafından getirildiği **İngiliz** ilindeki bir mezatta otuz üç **sömürge** altınına müşteri bulacaktı" (34 s).

olmaktadır. "**Vücut**" sözcüğü ile vücutta bulunan çeşitli organlar, kollar, bacaklar, eller vb. zihinde canlanmaktadır "**İngiliz**" derken İngiliz tiplmesi zihinde oluşmaktadır. "**Cenk**" sözcüğü zihinde kan, silah, çatışma gibi unsurların yansımına sebep olmaktadır. "**Konak**" sözcüğü Osmanlı vatandaşının yaşayış biçiminin zihinde uyanmasını sağlamaktadır. "**Yalı**" sosyete yaşamının zihinde oluşmasını sağlamaktadır. "**Kasvetli bir oda**" içi sıkıntısına sebep olan karanlık, havasız, dar bir atmosferi çağrıştırır. "**Mirasyedi**" ailesinin parasını yiyen zengin ahalide yetişmiş bir gencin tasarımını canlandırmaktadır. "**Dükkân**" sözcüğü zihinde kasa, müşteri gibi tasarımların oluşmasını sağlamaktadır. "**Pazarcılar**" sözcüğü birçok pazarcının bir arda bulunduğu Pazar ortamını zihinde canlandırmaktadır. "**Bozcaada**" zihinde capcanlı ada hayatının kısa kesitlerinin zihinde canlanmasına neden olmaktadır. "**Kıraathane**" sözcüğü ile birçok insanın bir araya geldiği, sohbet ettiği, kitap okuyan birini dinlemesi gibi çeşitli yaşamsal öğelerin zihinde canlanmasına sebep olmaktadır. "**Eminönü**" sözcüğü ile o çevrenin zihinsel görüntüleri canlanmaktadır. Galata kulesi, balıkçılar, mısır çarşısı vb.

4.5.5. Duygu Değeri

Duygu değeri, bireyin yaşadığı coğrafya ve kişisel deneyimleri sonucu içerisinde farklı anlamlar barındırabilen bir kavramdır. Bu kavram, bireyin iç dünyasında var olan hislerini etkili bir biçimde ifade etmesine olanak sağlar. Toplumsal düzeyde duygu değerine bakıldığında, milletlerin duygu yönüne göre şekillendiği gözlemlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan ve bu coğrafyada büyüyen bir birey için "Anadolu çocuğu", "Osmanlı torunu" gibi tümceler, aidiyet duygusunu yansıtabilir. Bu tür ifadeler, kişinin toplumsal ve kültürel bağlamdaki duygusal zenginliğini ortaya koymada önemli bir rol oynar.

Şiir dilinde de sıkça karşılaşılan ve içerisinde duygu değeri barındıran sözcükler, dilbilimciler tarafından ayrı bir öneme sahiptir. Bu tür sözcükler, dilin duygusal derinliğini ifade etme kapasitesini yansıtarak şiirin etkileşim gücünü arttırabilir. Dilbilimciler, duygu değeri barındıran sözcükleri inceledikleri bu bağlamda dilin duygusal boyutuna vurgu yaparlar.

Bu nedenle, duygu değeri içeren kelimelerin dilbilimsel analizi, bir dilin kültürel ve duygusal zenginliğini anlamak açısından önemlidir. Akademik dilin bu bağlamda, duygu değeri içeren sözcükleri ele alarak dilin ifade kapasitesini değerlendirmesi beklenir. Aynı zamanda, bu değerlendirme sürecinde noktalama kurallarına dikkat edilerek dilin anlam bütünlüğü korunmalıdır.

Duygu değeri, insanın yaşadığı coğrafya, kişisel deneyimleri sonucu içerisinde farklı anlamlar barındırabilmektedir. Bireyin iç dünyasında var olan hislerini etkili bir biçimde aktarmasını sağlamaktadır. Toplumsal olarak duygu değerine bakıldığında duygu değerinin milletlerin duygu yönüne göre şekillendiği görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan, bu coğrafyada büyüyen bir insan için Anadolu çocuğu, Osmanlı torunu gibi tümceler aidiyet duygusu barındırabilmektedir. Şiir dilinde de karşılaşılan içerisinde duygu değeri barındıran bu sözcükler, önem arz etmektedir. Birçok dilbilimci bu öneminden ötürü duygu değeri barındıran sözcükleri ayrı bir başlıkta incelemektedir.

Duygu değeri, tek bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular, beliren çağrışımlar olarak açıklanmaktadır. Bu tasarımlar kelimenin temel ögesi gibi net biçimde bir göndergeyi yansıtmaz, bir takım belirsiz duygularla insan üzerinde etki bırakır. Yine duygu değeri kelimelerin yan anlamlarının dışında bir göstergenin dile getirmiş olduğu duygular ve değişik tasarımlar olarak tanımlanabilir (Aksan, II. Cilt, 2020, s. 195).

Yazarın düşüncesine göre; yazın dilinde, özellikle de şiirde çok sık başvurulan bu öğeler şiir dilini günlük bildirişim amacının dışına aktarmakta, dilin şiirsel işlev' ini (Poetic function), duygulandırmaya, etkilenmeye yönelik yönünü oluşturmaktadır (2021, s.72).

1.Merak etme, telaşlanma duygularını bildiren sözler:

Merak Etme

Merak duygusu, varoluşun başlangıcından itibaren hayatın içinde var olan ve bireyin bebeklikten yetişkinliğe kadar olan gelişim sürecinde önemli bir rol oynayan duygulardan biridir. Bu duygu, bebeklik dönemiyle birlikte ortaya çıkar ve bireye çeşitli şeyleri öğrenme ve deneyimleme fırsatı sunar. Merak duygusu, zaman içinde değişerek öğrenme içgüdüsünü tetikler ve çeşitli buluşların ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

İnsanoğlu, merak duygusu aracılığıyla sürekli olarak öğrenme sürecine katkıda bulunmuş, kendi bilgi dağarcığını genişleterek kendisini geliştirmiştir. Bu gelişim, bireyin kendisini ve çevresini koruma içgüdüsüyle evler inşa etmesine, yapılar

kurmasına, aynı zamanda koruma ve korunma içgüdüleriyle silahlar, delici aletler gibi araçlar üretmesine yol açmıştır.

Sağlıkla ilgili çeşitli sorunlarla karşılaşan birey, çaresizlik ve merak duygusuyla hareket ederek çeşitli ilaçlar hazırlamış, farklı tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Bu süreç, insanın doğal olarak sahip olduğu merak duygusunun hem bilgi hem de teknoloji alanında önemli ilerlemelere vesile olduğunu göstermektedir.

Bu başlık atında romanda geçen merak ile ilgili kelime veya kelime grupları incelenmiştir.

“Alibaz sandığı açmış, içindeki haritaları **karıştırıyordu**” (17 s).

“Tam bu sırada ... **merakı kabardı**” (19 s).

“Gülleri ve bülbülleri göremeyip gün boyu evinde oturan adam ... hiç **görebilir mi?**” (21 s).

“**Uyku nasıl bir şeydi?**” (22 s).

“Hepsinden önemlisi **rüya diye bir şey var mıydı ve insanlar onu sahiden görebiliyorlar mıydı?**” (22-23 s)

“Canlıların bedenleri olağanüstüydü, ama kendi bedeni **acaba nasıldı?**” (26 s).

“**Merakı** kabaran ayı bu hayvana yaklaştığında, ...herhangi bir korku belirtisi göstermedi” (40 s).

“Burunlarını yaklaştırıp uzun uzun kokladıktan sonra birbirlerine olan **merakları** söndü” (40 s).

“Çevresinde **merakını** cezbedecek envai çeşit nesne vardı” (42 s).

“Müşteri her zamanki **merakıyla** koşup kapının mandalını indirdi ve karşısında ... gördü” (43 s).

“Karşısındaki bu mahlukun içinde neler olduğunu **merak ediyordu**” (43 s).

“Düş görüyorum, öyleyse ben varım. **Varım ama ben kimim?**” (45 s).

“*Rendekâr'ın dediği gibi ben varım* diyordu, **Peki ama ben kimim?** Ayna bana İhsan Efendi olduğumu söylüyor, rüyamdaki ayna ise Bünyamin olduğumu söylüyor. **Ben kimim? Bütün bunları gören özne aslında kim??**” (46 s).

“**Sen gerçekten babam mısın? Peki annem kim? Sen kimsin?** Bu evin geçimi nasıl sağlanıyor? **Pazara giderken bana verdiğin akçeleri nereden buluyorsun?** Günlerce yemden içmeden nasıl yaşıyorsun? **Kimsin sen?**” (47 s).

“Kahramanlık hikayesinin sonunu **merakla** bekleyen kahve müdavimleri tarafından ...karşılanırlardı” (58 s).

“Bunu **nereden** öğrendin ve **niçin** öğrendin?” (122 s).

“Çok **meraklanıyorsun** biliyorum” (176 s).

“En **meraklılar** da meyhanelerin açıldığını görerek yarenlerini aramaya koyuldukları vakit, rıhtım bomboş kaldı” (188 s).

“Korku yerine bu kez **merakla** olacıkları izlemeye başladı” (195 s).

“Tüccar, bu manzarayı **merakla** seyrederken uzun boylu adam yine arkasını dönüp baktığında ...anladı” (226 s).

“Çünkü ne yaptığını **merak** ediyorum” (226 s).

“Ne **merak** bu sendeki! Şimdi söyle bakalım. **Merakın** yüzünden onu bunu rahatsız ettiğin için ... nasıl bir ceza vereyim?” (226 s).

“Hem sen ne kadar **meraklısın** böyle” (227 s).

“Bu kadar **meraklı** olduğuna göre şimdi seni maymun yapayım mı?” (227 s).

“Nihayet, ... **meraklılarına** üç mangır karşılığı teşhir edilen bir evliyadan bahsetti” (228 s).

Ben de düşünüyorum, dolayısıyla varım, ama **kimim?** (237 s).

“Merak, Merak ediyorum, niçin, nereden, ben kimim, kim, hangi, acaba, incelemek, karıştırmak, sen gerçekten babam mısın?” gibi soru cümleleri, sözcük ve sözcük grupları romanda merak duygusunu belirtmek amacıyla kullanılan en yoğun örneklerdir. Toplamda 26 örnekte merak duygusu tespit edilmiştir.

Telaşlanma

Telaş, belirli bir durum veya olayın ortaya çıkardığı heyecanlanma, sıkıntı yaşama ve kaygı duyma duygusunu ifade eden bir kavramdır. Bu duygu genellikle aceleci bir tavır sergileme eğilimiyle birlikte ortaya çıkar. Aynı zamanda metinde bu duyguyla ilişkilendirilen "acele" ve "telaş" gibi sözcükler sıkça kullanılmıştır.

Telaş, bireyin karşılaştığı durum veya olayın etkisiyle içsel bir gerginlik ve endişe hissetmesiyle öne çıkar. Bu durum, bireyin normalden daha hızlı bir şekilde tepki vermesine neden olabilir. Metinde, telaşın yarattığı bu hızlı tepki durumu 11 cümle içerisinde çeşitli bağlamlar aracılığıyla gösterilmiştir.

Ayrıca, metinde sıkça karşılaşılan "acele" ve "telaş" gibi kelimeler, bu duygunun vurgulanmasına katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde, "eli ayağına dolaşmak" deyimini, telaşın yarattığı huzursuzluğu ve aceleci hareketleri anlatmak için kullanılmıştır.

Romanda telaş duygusu ile ilgili geçen kelime veya kelime grupları, deyim örnekleri aşağıdaki gibidir:

“Bünyamin, ... onu **hemen** uyandırdı” (22 s)

“Çünkü korsan saldırısı karşısında **elleri ayakları birbirine dolaşır**, asla cenk edemezdi” (20 s).

“Kubelik’in **eli ayağına dolaştı**” (28 s).

“Öğle vakti olmadan ... **aceleyle** Galata’ya döndü” (46 s).

“Adamlar **aceleyle** odadan çıktıklarında Bünyamin ... hissetti” (48 s).

“Ses ona, *Önce ellerini kurtar, ama sakın **acele** etme* dedi” (49 s).

“Kurtardıkları casusla birlikte... **telaşla** inmeye başladılar” (80 s).

“Dilenciye içeri girmesini emrettiğinde zavallının **eli ayağı birbirine dolaştı**” (101 s).

“Bu sırada tutuklunun **telaşa** kapıldığı da belliydi” (205 s).

“Ebrehe ... sesini alçaltarak ve **aceleyle** söylemişti” (217 s).

“Neden **telaşlandığını** pek anlamadan, içindeki bir belirsizlik dürtüsüyle ... hatırladı” (234 s).

2.İlgi, ilgisizlik ve şüphe duygularını bildiren sözler:

İlgi

Bireyin merak ettiği konulara duyduğu ilgi, genellikle kişinin içsel dünyası ve yaşam tarzıyla doğrudan ilişkilidir. İlgi duygusu, bireyin çevresindeki dünya hakkında bilgi edinmeye, keşfetmeye ve öğrenmeye yönelik bir içsel motivasyonu ifade eder. Bu

motivasyon, bireyin çeşitli davranışları, kullanılan sözcükleri ve yeni farkındalıkları tetikleyebilir.

İlgi duygusu, bireyin önceliklerine, değerlerine ve hedeflerine bağlı olarak şekillenir. Bireyin önemseydiği konular ve yaşamındaki öncelikler, ilgi alanlarını belirler. Bir konu veya davranış, bireyin yaşamına anlam kattığı ölçüde ilgi çeker. Önemli olan, bireyin kişisel deneyimleri ve değerleri ile uyumlu olan şeylere duyduğu ilgidir.

Ayrıca, ilgi duygusu kişisel gelişim ve öğrenme süreçlerini de etkiler. Birey, merak ettiği konulara odaklandıkça, bu konularda daha fazla bilgi edinmeye ve derinlemesine anlamaya yönelik çaba gösterir. İlgisini çeken konular üzerinde yoğunlaşmak, bireyin bilgi birikimini artırarak kendini geliştirmesine katkı sağlar.

İlgi başlığı altında romanda geçen kelime ve kelime grupları şöyledir:

“Orada **ilginç** ve **tuhaf** kişiler, hayvanlar ve oyuncaklarla karşılaştığı anlatıldığında uyuyanların aslında palavra sıkıldığından şüphelenmeye başlamış, ama bozuntuya vermemişti” (22 s).

“Padişah set bir dille kaleme alınan bu evrakın muhtevasından ziyade yazının güzelliğiyle, harflerdeki kuyruklar ve çengellerle **ilgilendiğinden** kelleyi kurtarmıştı” (23 s).

“Cerrahlığa başladıktan bu yana et yemez olan Kubelik’in ciğerlere gösterdiği **ilgi** hayreti mucipti” (31 s).

“Kitap çevredeki insanların **ilgisini çekmişti**” (33 s)

“O gece Kubelik’in bu **garip şeyleri** yazdığı meyhanenin yerine dikilen devasa binanın önünde, uzun boylu, çekik gözlü bir adamın, koltuğunun altında bir kitapla... görecek” (35 s).

“Bir hafta sonra oğul yanında **garip bir hayvanla** eve çıkageldi” (40 s).

“Çevresinde merakını **cezbedecek** envai çeşit nesne vardı” (42 s).

“Cevaplarını bulamadığı sürece yaşadığı bu **tuhaf** dünyanın, alaca renklerle dolu devasa bir boşluktan bir farkı olmayacaktı” (47 s).

“Bu **tuhaf** görev için ... veryansın ediyordu” (70 s).

“Elini yüzüne götürdüğünde **garipliği** sezdi” (87 s).

“O günden sonra Büyük Efendi Ebrehe, ...alışılmışın dışında bir **ilgi** gösterir oldu” (141 s).

“Kuzeyde **ilginç** bir dinsel tarikattan söz ettiklerinde, onlara ...buyurdu” (141 s).

“*Geldiğinden beri bu **tuhaf** mekânın nasıl bir yer olduğunu merak ediyorsun herhalde* dedi (145 s).

“Ayna ile bu cam levha arasında kalan kum taneleri **dikkatimi celbetmişti**” (176 s).

“Ne kadar **garip** bir tasarı! Peki neye yarıyor” (179 s).

“Bununla birlikte, ..., dün gecedен beri hissettiği **tuhaf** bir duygu vardı” (184 s).

“Ama o, şimdiye kadar görmediği bu **garip** kılıklı insanlardan korktu” (195 s).

“**Tuhaf** sözler söyledin” (201 s).

“Bu benim de **dikkatimi çekti**” (203 s).

“İşin **ilginç** yanı, ... kabarık sayıda dilenci vardı” (232 s).

“Burada benim için daha **ilginç** olan bir şey var” (233 s).

“O yüzden sana, şimdi elinde tuttuğun **garip** kitabı verdim” (236 s).

Bir şeyi ilginç ve farklı bulma ona karşı ilgi duygusu oluşmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda bu durum tersi de olabilmektedir. Metinde 22 cümlede geçen ilgi, tuhaf, garip, dikkatini, çekmek gibi sözcük ve sözcük grupları sıklıkla kullanılmıştır.

İlgisizlik

Bir şeye, bir söze, bir davranışa ilgi göstermeyen birey bu duyguya sahip olarak kendisini keşfeder. Hayatında nelerin önem arz ettiğini, nelerin de önem arz etmediğini ayırt edebilmektedir. Romanda; kayıtsızlık, kulak asmamak, iltifat etmemek, aldırmmamak, ciddiye almamak gibi sözcük ve sözcük gruplarıyla gösterilmiştir.

Metinde ilgisizlik başlığı altında tespit edilmiş örnekler aşağıdadır:

“Ancak derin uykusundan uyanır gibi olan arkadaşı ... pek **iltifat etmemiştir**” (14 s).

“Uyku sersemi haliyle ... **aldırmıyordu**” (14 s)

“Fakat onun **aldırđıđı** yoktu” (23 s).

“Çimdik ve parmaklara **aldırmaksızın** sakilik yapıyorlardı” (32 s).

“Fakat Arap İhsan bu sözlere pek fazla **aldırmadı**, ama içine bir kurt düşmemiş de değildi” (34 s).

“Müşteri... pek **ciddiye almadı**” (43 s).

“Adamcağız sürekli bu sözleri tekrarlıyor, ... **aldırmıyordu**” (48 s).

“Başsız gövdelere ve kesik başlara **kayıtsızca** baktılar” (85 s).

“İnsanların Dünya karşısındaki **kayıtsızlığını** da işte tam bu anda ... yakaladı” (90 s).

“Görünüşüyle yarattığı izlenim sonucu hemen hemen hiç kimse onun emirlerine **kulak asmamaya** cesaret edemezdi” (102 s).

Şüphe

Şüphe insanoğlunun kendisini korumak amacıyla başvurduğu duygulardan biridir. Bu duygu sayesinde kendisini, çevresindeki insanları koruyabilir. Roman içerisinde şüphe, kuşku, içine kurt düşmek gibi deyim, sözcük ve sözcük grupları aracılığıyla bu duygu verilmeye çalışılmıştır. 11 örnekte görölmektedir.

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

“Orada ilginç ve tuhaf kişiler, hayvanlar ve oyuncaklarla karşılaştığı anlatıldığında ... **şüphelenmeye başlamış**, ama bozuntuya vermemişti” (22 s).

“... ama **içine bir kurt düşmemiş de değildi**” (34 s).

“Bakışlarındaki **şüphe** hâlâ kaybolmadığı halde Arap İhsan rastgele bir sayfayı açarak ... koydu” (34 s).

“Her bilgiden **şüphe** eden Rendekâr, **şüphe** ettiğinden **şüphe** edemiyor ve bundan da kendisinin var olduğu sonucunu çıkarıyordu” (45 s).

“**Şüphelerini** yine bastıramayarak ... baktılar” (105 s).

“**Kuşkuva** kapılan dilenciler yeni meslektaşlarının sağır olup olmadığını anlamak için, doldurdukları bir piştovu ... patlattılar” (105 s).

“Tanrıya şükredip...onu **şüpheli** gözlerle süzdüler” (123 s).

“Zülfıyar’ın **süpheli** gözleri ise onu endişeye boğmuştu” (125 s).

“Yapıştırmaktan vazgeçerse **süphe** çekebilirdi” (171 s).

“Topkapı’ında gördüğüm an ... **kuşkulanmışım**” (204 s).

“Ama ... hiç **kuşum** kalmadı” (204 s).

3.Hayret, şaşma ve şaşırma duygularını bildiren sözler:

Hayret

Hayret duygusu, beklenmedik, garip bir şeyin sebep olduğu şaşkınlık durumudur. İnsanoğlu yeni şeyler görünce hayret duyabilmektedir. Roman içerisinde çeşitli deyimler, sözcük ve sözcük gruplarında bu durumla karşılaşmaktadır. Daha çok hayret sözcüğü kullanılmıştır. Hayret sözcüğü dışında; olağanüstü, olağandışı gibi örneklerde görülmektedir.

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

“Alibaz hayatında ilk kez geldiği bu kenti **hayretle** inceliyordu” (18 s).

“Alibaz, uyanan adama **hayretle** bakıyordu” (22 s).

“Cerrahlığa başladıktan bu yana et yemez olan Kubelik’in ciğerlere gösterdiği ilgi **hayreti mucipti**” (31 s).

“Ömründe o güne kadar görmediği, parlak, alacalı bulacalı, şingirtılı, tuhaf kokulu, **hayreti mucip** nesnelere peşindeydi” (41 s).

“Diğer eşyaları talan ettiğini **hayretle** gördüler” (65 s).

“Bu kör sağır adamın sanki her şeyi görüp işittiğini **hayretle** anlatıyordu” (105 s).

“Fakat bundan tam altı yıl önce gördüğüm **olağanüstü** bir şey, bana ... hatırlattı” (177 s).

“Konstantiniyye ‘nin kuzeyinde **olağandışı** bir durum olup olmadığını denetlemesini istedim” (178 s).

“Ehli keyif **hayretler** içinde kalmıştı” (189 s).

“Boyun kemiğinin kırılmasının bir sonucu olarak **olağandışı** bir şekilde arkaya oynamasının karşısında ...ürktü” (219 s).

Şaşırma

Şaşırma, insanın içinde bulunduğu bir olay veya durum karşısında hayrete düşmesi duygusudur. Bireyin olay karşısında nasıl hareket edeceğini bilememesi durumudur. Şaşkınlık duygusu beklenmedik bir durumda ortaya çıkmaktadır.

Şaşırma başlığı altında romanda geçen kelime ve kelime grupları şöyledir:

“...bu hayvanın ... padişah fermanını nasıl çaldığına **şaşmadan** edemiyordu” (42 s).

“Bünyamin **afallamış**, Alibaz ise ...korkmuştu” (19 s).

“Zavallı cerrah ...**afallamıştı**” (33 s).

“Kurşun onu sendeletmesine rağmen nasıl olup da sağ kalabildiğine **şaşmış**, ... kurşunun, koynundaki esere saplandığını görmüştü” (33 s).

“Uzun İhsan Efendi korkudan tiril tiril titrerken, ... **şaşmadan** edemiyordu” (42 s).

“Hele hele düşmanları ... saldırmaya başladığında ne yapacaklarını **şaşırdılar**” (63 s).

“Yirmi atlı, kafilenin önüne eriştiğinde ... herkes **şaşırdı**” (71 s).

“Üçüncü darbe tavanı tutan payanlardan birine isabet edince ... yaralı askeri **şaşırttı**” (80 s).

“Ne var ki her ikisi de bu duruma **şaşırmış** görünmüyordu” (84 s).

“Mağarada gördükleri Bünyamin’in **kanını dondurdu**” (84 s).

“Hınzır yedi **şaşırmıştı**” (100 s).

“Güç karşısında duyduğu bu **şaşkınlık**tan nasıl kurtulacağını bilemedi” (120 s).

“Onun kendisini nasıl tanıdığına **şaştı**” (126 s).

“Artık loncanın sadakalarına ihtiyaç olmadığını söylediğinde **şaşkınlık** ... artmıştı” (143 s).

“Ağızdan çıkan sözler beni **şaşırtıyor**, sanki biri ... fısıldıyor gibi” (145 s).

“Bünyamin’e kendi kadını seçmesini söylediğinde ...ne yapacağını **şaşırdı**” (162 s).

“Gazanfer **şaşırmiş** gibi görünüyor ve ... satın aldığını söylüyordu” (167 s).

“**Şaşkınlıkları** birdenbire öfkeye dönüşüveren bu adamlar ...talep etmeye başladıklarında iş çıkırından çıktı” (168 s).

“Bu öfkeli naraya **şaşıran** çalgıcılar aralarındaki uyumu kaybedince ...yavaşladı” (170 s).

“Adamlar ... göremeyince **şaşırmışlardı**” (174 s).

“Beni gerçekten çok **şaşırtıyorsun**” (174 s).

“Büyük Efendi örtüyü kaldırıncaya ortaya **akıllara sığmaz** bir ayna çıktı” (175 s).

“Bünyamin’in **şaşkınlığını** zevkle izleyen Ebrehe anlatmaya başladı” (176 s).

“İşte bundan **dehşet verici** bir sonuç çıkar” (182 s).

“Konstantiniyye **akıllara durgunluk veren** bir haberle çalkalanıyordu” (187 s).

“Adamın anlattıkları karşısında **afalladılar**” (189-190 s).

“Hiç kimse duruma **şaşırmiş** görünmüyordu” (196 s).

“Haberleşme aletleri onu ... **şaşırtmıştı**” (198 s).

“Cahil adam neye uğradığını **şaşırmiş** ... merakı ... kabarmıştı” (201 s).

“Kapının biri kırıldığı anda içerideki hayvan ürkererek dışarı fırlayınca ...**şaşırdı**” (213 s).

“**Şaşırma!** Bundan da haberim var” (216 s).

“Yüzünde, **şaşkınlıkla** kızgınlık arası bir ifade vardı” (226 s).

“Müşterilerden biri **şaşkınlık** nidası atıp evliyayı uyandırarak bir ekmek kapısını böylece kapatacak olursa, zencinin demir topuzu ... hazır bekliyordu” (229 s).

“Delikanlının yaralı yüzünü aydınlatınca adam ne **şaşırdı** ne de korktu” (232 s).

“Sayfaları karıştırırken ... **şaşırmadı**” (234 s).

“Seni artık **şaşırtmak** istemediğim için ... söylemek istemiyorum” (236 s).

“Sözgelimi İzmir ‘de oturan mahzun ve **şaşkın** adam mı?” (237 s).

Afallamak, şaşırarak, şaşkınlık, şaşırtmak, akıllara durgunluk veren, dehşet verici, kanını dondurmak sözcükleri roman içerisinde şaşırma duygusunu okuyucuya en çok aktaran örneklerdir. Bu başlıkta 37 cümle içerisinde geçen örnekler tespit edilmiştir.

4.Düşündürücü, endişe verme duygularını bildiren sözler:

Düşündürücü

Bu duygu, bir konu üzerinde insanı düşündürmeye yönelten duygu durumudur. İnsanın zihninde bir olaya ait düşüncelerini sıralaması halidir. Bireyin gelişim sürecinde önemli bir duygudur.

Romanda düşündürücü duygusu ile ilgili kelime veya kelime grupları aşağıdaki gibidir:

“... haritaları definecilere satmayı günlerdir **kuran** Arap İhsan ...çileden çıktı” (17 s).

“Herhalde kendisini gerçekten kesmek istediklerini **sanıyordu**” (19 s).

“Delikanlı büyük dayısının babasıyla konuştuğunu görünce ... **yorumladı**” (21 s).

“Esneyen ve yataklarında horlayan insanların bir tür oyun oynadıklarını ... **düşünüyordu**” (22 s).

“Esir tüccarları bu işte bir dalavere olduğuna inanıyor, ... **düşünüyorlardı**” (24 s).

“...ama kendi bedeni acaba **nasıldı**?” (26 s)

“Ayrıca içinde bir yere, ... **kim bilir** hangi hacının bahşiş olarak verdiği bir Venedik dukası dikilmişti” (41 s).

“Bu hayvanın ... **nasıl** çaldığına şaşmadan edemiyordu” (42 s).

“İlk bakışta ... bir yolunu bulduğunu **sanıyordu**” (44 s).

“Rendekâr'ın bu fikri üzerine derin **düşüncelere** daldı” (45 s).

“Bu durum **düşüncelerini** ... derinleştirdi” (46 s).

“Bu evin geçimi **nasıl** sağlanıyor?” (47 s).

“Günlerce ... **nasıl** yaşıyorsun?” (47 s).

- “**Düşüncelerinden** kurtulup rahatça uyuyabilmek için ... karar verdi” (47 s).
- “Fakat ... **düşündü**” (47 s).
- “Onun göğsüne saptırmayı **düşündükleri** kazığı yontmaya son verdiler” (51 s).
- “Ama kendisine vekâlet etmesi gereken kişiyi **nasıl** seçmesi gerektiğine ... karar verememişti” (51 s).
- “Yeni görevine başladığı zaman ... hâlâ **düşünüyordu**” (59 s).
- “Bir şehzade olduğunu **düşünmeye** başlamıştı” (59 s).
- “Lağımçıya ihtiyaç duyduğuna göre ... **tasarlıyor** olmalıydı” (69 s).
- “Bunun kaledeki casusa verilen bir işaret olduğunu **düşündü**” (73 s).
- “Canavarın dişlerinden birini ... almayı **düşündü**” (75 s).
- “Kafasında bin bir **düşünce** taşıyan delikanlı önlerinden geçer geçmez, ... dediler” (124 s).
- “Büyük Efendi **düşündü taşındı**” (140 s).
- “**Kim bilir**, belki de birinden ilham alıyorsun” (145 s).
- “Delikanlı ... **düşünüyordu**” (172 s).
- “Belki hâlâ sana bir oyun oynadığımı **sanabilir** ... inanmayabilirsin” (179 s).
- “**Acaba** o hareket ediyor mu, yoksa etmiyor mu?” (182 s).
- “Kızma bana beşe! ... sadece bir **düşünceyim**” (191 s).
- “Bünyamin... **düşünüyordu**” (197 s).
- “Gizlice yaptığı her şeyin aslında bilindiğini **düşünüyordu**” (198 s).
- “**Fikrinin** doğruluğuna artık ... kanaat getirdi” (199 s).
- “Büyük bir **düşüncesizlikle** ... ateş etti” (211 s).
- “**Düşünceli**, anlayışlı bir insanım” (214 s).
- “Ne merak bu sendeki! Şimdi söyle bakalım. ... sana **nasıl** bir ceza vereyim” (226 s).
- “Sihirbazın kendisine kazık attığını **düşünerek** onu arayıp buldu” (230 s).

“Dışarıda ... **düşünme**ye çalıştı” (232 s).

“Ne düşler görüyordur **kim bilir**” (233 s).

“Asıl bunu **düşündüğümde** yanılmışım” (234 s).

“Aslında gerçek bir kent olan Galata’da gördüğüm her şeyin sadece ve sadece benim zihnimdeki **düşünceler** olduğu **fikri** kafama saplandığında ... hükmetmişim” (234-235 s)

“...kafasında **kim bilir** neler **kurmuştu**” (235 s).

“Rendekâr **düşünüyor** olmasından ... çıkarıyor” (237 s).

“Ben de **düşünüyorum**, ... ama kimim?” (237 s).

Kurmak, meçhul, sanmak, yorumlamak, düşünmek, acaba, nasıl, kim bilir, düşünce, tasarlamak, inanmak, fikir örnekleri roman içerisinde düşündürme duygusunu en çok veren sözcükler ve sözcük grupları arasındadır. Romanda 42 cümle içerisinde geçmiştir.

Endişe verme

Endişe, insanın yaşamış olduğu veya yaşayacağı korkutucu, hüznü günlük hayatta karşılaşılabileceği bir durum sırasında duyduğu kaygı, tasa durumudur. Endişe hali içinde olan kişi stresli ve gergindir. Puslu Kıtalar Atlası romanında 9 cümlede yer alan örnekler endişe ve huzursuz ruh halini göstermektedir.

Romanda endişe duygusu ile ilgili yer alan kelime ve kelime grupları aşağıdaki gibidir:

“Dükkânın üzerindeki evinde, koku ... duyulur **endişesiyle**, cesedi avluya gömmeyi kararlaştırdı” (27 s).

“Yeteri kadar içmesine rağmen Kubelik’in elleri bu sefer **endişeden** titremeye başladı” (33 s).

“Hatta kilise yetkilileri onun sağlığından **endişeye** düştüler” (52 s).

“Bu meçhul amaç için seçilen askerlerin **huzursuz** olduğu görüldü” (69 s).

“**Endişeyle** kımıldayan dudaklarından dökülen mırıltılar ... ninni etkisi bırakıyordu” (78 s).

“Bu kayıpta boş kalan son yere atlayıp Galata’ya geçerken kafası hem umut hem de **endişeyle** doluydu” (125 s).

“... Zülfiyar’ın şüpheli gözleri ise onu **endişeye** boğmuştu” (125 s).

“Adam **endise** ve kızgınlıkla dişlerinin arasından,

- “Sus! Bağırma!” diye fısıldadı” (227 s).

“Birdenbire bastıran bunca mahmurluğa rağmen uykusunun kaçmasından **endise ettiği** için, ...yanından ayrıldı” (234 s).

5.Memnuniyet bildirme duygularını bildiren sözler:

Memnuniyet

İnsanın beklediği veya beklemediği bir olay karşısında mutlu olma halidir. Romanda 14 cümle içerisinde memnun olma duygusu tespit edilmiştir. Örnekler şu şekildedir:

“Alibaz, bıraktığı intibadan **memnun**, ... dişlerini gösterip sırttı” (17 s)

“Elindeki Güney Kıtası haritasını efendisi daha iyi görsün diye ...azar azar, adeta **tadını çıkara çıkara**, ... yırtmaya başladı” (17 s).

“... bundan **gurur duyuyordu**” (21 s).

“Kubelik hâlâ isteksiz görünüyordu, ... **hoşuna gitmişti**” (25 s).

“Düşünde uçmak o kadar **hoşuna gitmişti** ki, yüzüne bir gülümsemedir yayıldı” (47 s).

“Gerçekten en **eğlenceli** oyuncaktı” (141 s).

“Bu cevap Bünyamin’i afallattığında, sözlerinin bıraktığı etkiyi gören Ebrehe’nin **memnuniyeti** ... okunuyordu” (146 s).

“Bu haliyle her türlü telkine gitgide açıldığını gören Ebrehe’nin yüzünde bir **memnunluk ifadesi** belirmişti” (175 s).

“Bünyamin’in şaşkınlığını **zevkle** izleyen Ebrehe ... başladı” (176 s).

“Bünyamin’in kafasının iyice karıştığını anlayan Ebrehe’nin **memnunluğu** ...okunuyordu” (184 s).

“Âdemoğullarının o güne kadar **zevkle** seyrettiği dünyayı ve onun içindekileri bu para karşılığı tek tek satmalarını bekledi” (201 s).

“Dilenciler kethüdası da bundan daha çok **hosnut** olabilirdi” (217 s).

“Hinzır yedi ... **keyifle** seyrediyordu” (220 s).

“Az sonra **keyfi** ...daha da artacaktı” (220 s).

Memnun, tadını çıkara çıkara, gurur duymak hoşuna gitmek, eğlenceli, zevkle, keyifle sözcük ve sözcük grupları roman içerisinde sıklıkla karşılaşmış olduğumuz örnekler içerisinde. Roman içerisinde 14 cümlede bu örnekler tespit edilmiştir.

6.Rahatlama, teşvik etme, güven duygularını ifade eden sözler:

Rahatlama

Rahatlama duygusu, üzüntü verici, korkutucu stresli, sıkıntılı bir halin son bulmasıyla hissedilen duygu durumudur. İnsan yaşadığı bu tedirgin ruh durumlarından olumlu düşünceler yardımıyla çıkmaktadır.

“Bu sıtma görmemiş ses muhakkak ki ... **rahatlıkla** işitilebilirdi” (15 s).

“Fakat ... **ici ferahlayıverdi**” (19 s).

“**Bereket versin ki** Venedik balyosu ... mezata gelmiş, ... bu iş için bir Müslümanla anlaşmıştı” (24 s).

“Gece boyunca ... beklemelerinin semeresini **sonunda** gördü” (27 s).

“...Kubelik 'in korkusu biraz olsun **yatıştı**” (31-32 s).

“Kendisine **huzur** veren o kokuyu ... çekiyordu” (42 s).

“**Bereket versin ki** ... kapıya dayanmadılar” (43 s).

“Düşüncelerinden kurtulup **rahatça** uyuyabilmek için ... karar verdi” (47 s).

“Tanıdık gelen bu yumuşak sesi işitince ... **rahatladı**” (49 s).

“**Sonunda**, ... bir sınav yapmaya karar verdi” (51 s).

“**Nihayet** ...karnı guruldama başladı” (52 s).

“Konu komşuya sorgu sual edip ... **rahatladılar**” (62 s).

“**Rahat**ını düşüneneğine ... sarkıt” (79 s).

“Herkesin içi **ferahlamıstı**” (105 s).

“Tam gece yarısı Ebrehe’nin **huzur**undaydı” (144 s).

“Fakat Büyük Efendi’nin onu, ... yardım etmek için tuttuğunu anlayınca içi **rahatladı**” (171 s).

“Fakat ... hastalık ortaya çıkmadı ve **rahatladılar**” (178 s).

“Duvarın arkasındaki konuşmalar **rahatça** dinlenebiliyordu” (198 s).

“Artık buradan **rahatça** gidebilirsin” (222 s).

“Onun bu manzarayı **iç ferahlığıyla** seyretmesine engel oluyordu” (232 s).

“Yerinde olsaydım **rahat** bir döşek bulur, uyurdum” (233 s).

Metin içerisinde bu duygu; bereket versin, ferahlama, rahatlama, huzur, sonunda nihayet, yatışma gibi sözcük ve sözcük grupları ile verilmiştir. Romanda 21 cümle içerisinde rahatlama duygusu tespit edilmiştir.

Teşvik etme

Birini yapmak istediği şeyi yapabilmesi için cesaretlendirme duygusudur. Romanda bir cümlede görülmektedir.

“Sonunda hocasının **teşvikiyle** bir macera kitabı yazdı” (59 s).

Güven

Güven karşı taraftan bir tehlike, huzursuzluk ya da hayal kırıklığı yaratacak bir davranış gelmeyeceğine inanılmasıdır. Çok zor kazanılan bu duygu insanların ilişkilerinde emniyet hissini arttıran, ilişkiler için önem arz eden bir duygu durumudur. Roman içerisinde daha çok güven kelimesi olarak görülmektedir.

“Sıcak, **güven** dolu bir kucaktaydı” (42 s).

“İçinden, **güven** dolu bir ses ona, *Korkma dedi, sakın korkma ve benim dediklerimi yap*” (49 s).

“O **güven** dolu ses... diyordu” (49 s).

“Çünkü bu dindar adam ... **güvenemiyor**, ... çekiniyordu” (51).

“**Güvendiği** kırk beş yigide haber saldı” (65 s).

“Ama sana ne ölçüde **güvenebileceğimizi** bilmiyoruz” (100 s).

“**Güvenilir** biri değilsen bile üzülme” (100 s).

“Dertli’yi taş sopalarla **emniyetli** bir mesafeye kadar kovalayanlar geri döndükten sonra binayı aydınlatan meşaleler israf olmasın diye ... söndürüldü” (112 s).

“Daha sonra bazı **güvenilmez** vakanüvislerin “etfal isyanı” diyeceği hareketin başını çeken bu çocuk, ...haraç istiyordu” (116 s).

“**Emniyet** ve asayiş sağlamakla yükümlü olan Alemsattı, ... hemen her gün azarlanıyordu” (117 s).

“Hatta canımı kaybedebilecek olmayan insanların fikrine **güvenilmez**” (135 s).

“En **güvendiği** adamı Zülfiyar’ı, ... bir Frenk kalesine sokmayı başarmıştı” (142 s).

“Aklına **güvenen** herkes ... bulabilir” (153 s).

“**Güvenilmez** hazine haritaları...indirildi” (188 s).

“Burası ilk bakışta daha **emniyetli** gibi görünüyordu” (194 s).

Güven, emniyet, güvenilmez sözcükleri roman içerisinde bu başlık ile ilişkilendirilebilen örnekler arasında en fazla görünen sözcüklerdir. Metinde 15 örnek cümlede bu sözcükler geçmektedir.

7. Beğenme, övme, abartma duygularını ifade eden sözcükler:

Beğenme

Beğenmek, insanın bir şey karşısında onu hoş ve güzel bulması durumudur. Takdir etmek de bir beğenme duygusudur.

Beğenmek duygusu ile ilgili cümleler şu şekildedir:

“...ellisine merdiven dayamış o **muhteşem** külhanydı” (15 s).

“Uyanıklar âlemindeki dayısı ona bunları söylerken, ... **muhteşem** bir korsanı görüyordu” (21 s).

“Bu **muhteşem** korsan, dayısı Arap İhsan’dı” (21 s).

“Kumral bıyıkları ve ölçülü yüz hatlarıyla ... **yakışıklıydı**” (21-22).

“Çok **eğlenceli** olduğu kesindi” (23 s).

“Müsveddeleri temize çekmekle görevli olan bu zatın yazısı **o kadar güzeldi ki...** padişah ... **yazının güzelliğiyle**, harflerdeki kuyruklar ve çengellerle ilgilendiğinden kelleyi kurtarmıştı” (23 s).

“Canlıların bedenleri **olağanüstüydü**” (26 s).

“Uçmanın **zevkini** iyice çıkarabilmek için ... tekrar tavana yükseldi” (47 s).

“**Güzeller güzeli bir şehzade** ...uyuyordu” (48 s).

“Battal Gazi’nin, Hazreti Ali’nin ve Genç Osman’ın kahramanlık hikâyelerini **zevkle** dinlerdi” (57 s).

“Hele hele baruthane yolunda fiçileri dökülen tozdan ... mektebe getirince arkadaşları ona **hayran oldular**” (61 s).

“Fitili bakır kutunun deliğinden sokup ... **hayran hayran** baktılar” (61 s).

“Odada gerçekten birbirinden **güzel** esirler vardı” (162 s).

“**Güzel** ve **ahenkli** sesiyle ...başladı” (170 s).

“Uyuyan birisi karanlığı, ... daha **mükemmel** görebilirdi” (199 s).

Muhteşem, yakışıklı, eğlenceli, o kadar güzeldi ki, güzeller güzeli bir şehzade, hayran olmak, hayran hayran, güzel, mükemmel, zevkle kelime ve kelime grupları romanda en çok kullanılan örneklerdir. 15 cümlede beğeni bildiren sözcükler ifade edilmiştir.

Övme

Övme duygusu, bir kişinin iyi, hoş, güzel, üstünlük özelliklerini söyleyip methedilmesi duygusudur. Romanda 3 cümlede övme duygusu yer almaktadır.

“Pazarcıların **mallarını öven haykırıları** ...feryatlarıyla yankılanıyordu” (30 s).

“Cübbesindeki yamalar onun başlıca **övünç** kaynağıydı” (113 s)

“Güzelliklerini zarafetlerini **öve öve** bitiremiyordu” (161 s).

Abartma

Bazı durumları olduğundan daha büyük olarak görmek veya göstermek durumudur. Roman içerisinde 12 cümlede örnek tespit edilmiştir.

“Ama bu yine de **kafada büyüülecek** mesele değildi” (15 s).

“Aşağıya sarkıp **gözlerini neredeyse örten gür kaşlarını** ... düzeltti” (16 s).

“Önceki gün ... **camur deryasına** dönmüş sokaklarda ilerlediler” (18 s).

“**Yer çekimine meydan okuyacak kadar eğri büğrü,** ...yılankavi sokaklara daldılar” (18 s).

“**Tabanı kösele kadar sert, adeta zırhlı,** orta parmağı uzunca bir çift ayak meydana çıktı” (19 s).

“Neredeyse bir **öküzü vere devirecek kadar şiddetli bir diş ağrısı** çekiyordu” (25 s).

“Canlıların bedenleri **olağanüstüydü**” (26 s).

“**Devasa bir kedi ordusu** tarafından sıkıştırılmış, enikonu güç durumda kalmıştı” (31 s).

“Dünyanın en kolay işlerinden biri olan bu mesleği paşaya nasıl **abartarak** anlattığını ...söylüyordu” (74 s).

“Delikanlı onun **muhteşem gücünü** görüp hayran olunca, ... gidecekti” (144 s).

“**Olağanüstü** heyecanlı olduğu sesinden belli olan Ebrehe, hücreye giren Hattakay’a Arapça bir şeyler söyledi” (205 s).

“Bu iyi niyetli adam bana neredeyse **olağanüstü** bir saygı duyar” (235 s).

8.Merhamet duygularını ifade eden sözcükler:

Merhamet

Merhamet duygusu, bireyin yaşamış olduğu olumsuz olaylar neticesinde başkalarına veya diğer canlılara karşı duyduğu derin üzüntü ve acıma hissidir. Bu duygu, insanın empati kurarak başkalarının zorluklarına ortak olma ve onlara yardım etme arzusunu içerir. Metinde 21 örnek cümle aracılığıyla merhamet duygusunun çeşitli yönleri vurgulanmaktadır.

“Çünkü ... bu **zavallı** yavrucakta uykusuzluk illeti vardı” (22 s).

“İçkisizlikten bu **zavallının** ellerinin titrediğini ...görünce ... son verdi” (23 s).

“**Adamcağızın** zincirleri çözülür çözülmez...tembih etti” (24 s).

“**Zavallıları** ... kurtarıyordu” (25 s).

“Ona ayaktakımı dilini öğreten kabadayılar bile **zavallı** topala acır oldular” (26 s).

“Taze ciğerin iştah açıcı kokusunu alan kırk elli kadar kedi ... **adamcağızı** muhasara etmiş, ciğerlerine göz dikmişti” (31 s).

“Üstelik davudi bir sesle topal **biçareye**, ...söylüyordu” (31 s).

“**Zavallı** cerrah iyice afallamıştı” (33 s).

“**Adamcağız** gün be gün eriyip bitiyordu” (40 s).

“Dizleri tutmayan **adamcağızın** yürümesine yardım ediyordu” (48 s).

“**Zavallı** oğlum! Asla böyle bir şeye layık değildi” (48 s).

“O, bütün kalelerin, palankaların ve hisarların fatihi, bütün yiğitlerin başbuğu, bütün kötülerin düşmanı, bütün **acizlerin** koruyucusuydu” (63 s).

“Bu **zavallı** adam, giysilerine bakılırsa, Galata’da ikamet eden bir Frenk’ti” (162 s).

“**Adamcağızı** ayağa kaldırarak itip kakmaya başladıklarında ... anlaşıldı” (162-163 s).

“En karanlık köşede **zavallı** bir kız ... ağlıyordu” (171 s).

“Çünkü ben zaten **güçsüzüm**” (204 s).

“Kendisine eziyet edileceğinden korkan Nemçe casusu **zavallı** Franz’ın ise ödü patlamış, **adamcağız** ... teslim etmişti” (213 s).

“Ne ertesi günü ne de daha sonraki günler **zavallı** ruhunu ... teslim edemedi gitti” (214 s).

“Hazine odasındaki paraları yağma eden şu **zavallılara** bak” (215 s).

“Sevgi ateşiyle tutuşan **zavallı** adam ise azmedip gece gündüz kazma sallayarak hain babanın isteğini yerine getirince muradına ermiş ama ... yatakta yorgunluktan sızıp kalmıştı” (230 s).

“Şu **zavallı** babanın zihnindeki düşlerden ibaret olduğuna inan!” (236 s).

Roman içerisinde acıma duygusu en çok zavallı sözcüğü ile verilmiştir. Adamcağız, zavallı, aciz, güçsüz, biçare sözcükleri roman içerisinde karşılaşılan, acıma duygusunu ifade eden sözcüklerdir.

9. İhtimal, istek, emir verme/gereklilik, kesinlik duygularını ifade eden sözcükler:

İhtimal

İhtimal duygusu, bir durumun veya bir şeyin olabileceğini kabul edip düşünmesi, o olayın yaşanmış veya yaşanabileceğine imkân, olanak vermesi durumudur. Romanda “-Ebil” (yeterlilik fiili) eki ile bu duygu verilmiştir.

“Bu sıtma görmemiş ses muhakkak ki ...**isitilebilirdi**” (15 s).

“Bu da ancak bir tek kişinin özelliği **olabilirdi**” (19 s).

“Alibaz ise hayatında **belki de** ilk kez korkmuştu” (19 s).

“**Herhalde** kendisini gerçekten kesmek istediklerini sanıyordu” (19 s).

“Arap İhsan **belki de** yanılıyorumdur diyerek ... parmağıyla bastırdı” (20 s).

“Üstelik pazarlık etse bunlardan biriyle muhakkak ... **gidebilirdi**” (25 s).

“**Belki de** kendisini topal bırakan bu adamın acı çekmesini seyretmek hoşuna gitmişti” (25 s).

“Bu yüzden **muhtemel** bir kavgada ...kaçabilmek için belli etmeden pabuçlarını çıkarmayı uygun gördü” (32 s).

“Az önce uyanıp gözlerini gerçek dünyaya açarak yatağında gerinmeye başladığında **belki** de bir uykuya dalmıştı” (45-46 s).

“Bu yeterince cesur olmadığının bir göstergesi **olabilir**” (55 s).

“Onun istediği de **belki** buydu” (175 s).

“**Belki** de hem gerçeği söylemek hem de söylediğinin yalan olduğuna inandırmak istiyordu” (175 s).

“Bu olaydan sonra ... **ihtimal** verdim” (178 s).

“**Belki** hâlâ sana bir oyun oynadığımı sanabilir ... inanmayabilirsin” (179 s).

“Bünyamin’in odasıyla ortak bir duvarının olması **belki** de bir rastlantı olmayabilirdi” (203 s).

“Az sonra helaya su dökmek için kalkar **herhalde**, dedi” (233 s).

Roman içerisinde işitebilmek, olabilmek, belki, herhalde, muhtemel sözcükleri romanda en çok geçen sözcük ve sözcük gruplarıdır. Romanda 16 cümlede bu duygu tespit edilmiştir.

İstek

İstek, bir insanın duygu, düşünce veya soyut olarak gereksinimlerini karşılayacağını düşündüğü arzularının bütünüdür. İnsan bazen yapmak istediği isteklerine yenik düşebilir, bazen de tam tersi istekleri sayesinde daha da hırslanıp ulaşma yolunda olduğu isteğine kavuşabilir. İnsanın istekleri tercihleri doğrultusunda hayatına yön verir ve bu eğilimler aynı zamanda insanın karakterini belirler.

Romanda tespit edilen örnekler aşağıdadır:

“Ziyaretçilerden bahşiş koparmak **hevesiyle** ...ağızdan ağıza dolaşmıştı” (13-14).

“Bununla birlikte toprağı **en canı gönülden** öpen levent, ... o muhteşem külhanyidi” (15 s).

“Kaftan kafa bir dünya haritası yapma **sevdasına** kapılmıştı” (20 s).

“Ellerini öperek ... **istirham ediyorlardı**” (22 s).

“Fakat balyosun bu işe **gönüllü** olduğunu bilen aracılar ... fiyatı durmadan yükselttiler” (24 s).

“Bacakları olmadığı için elleri yardımıyla sürünerek ilerleyen bir dilenci ondan ... **istiyordu**” (30 s).

“Ondan birkaç satırı tercüme etmesini **istedi**” (34 s).

“Bedenleri kesip biçmeye pek **hevesli** olan bu adam...hiç maymun görmemişti” (43 s).

“Mahallenin diğer kocakarıları gibi o da ... **istiyordu**” (44 s).

“**Amaç**, şüphe götürmeyecek ilk kesin bilgiye varmaktı” (45 s).

“Bünyamin ona yetişmek **istedi** fakat şehzade ... gökteki yıldızların arasında kayboldu” (48 s).

“Delikanlı ağzını sakanın kulağına yaklaştırarak, “Lütfen, birkaç adım önündeki yeni kazılmış mezara su dök. **Lütfen**” diye fısıldadı” (49 s).

“Bu meyveyi tatmak için dayanılmaz bir **istek** duydu” (85 s).

“Rıhtımda babasını kurtarmak **istiyordu**” (145 s).

“Şaşkınlıkları birdenbire öfkeye dönüşüveren bu adamlar hem o gün hem de daha evvel kaybettiklerini **talep etmeye** başladıklarında iş çıkırından çıktı” (168 s).

“Eğer **isterse arzu ettiği** her yere gidebilirdi” (174 s).

“Zincir, saçma, çivi ve cam parçaları doldurup art arda ateşleyerek altta kalmak **istemediler**” (194 s).

“**Amacı** Ebrehe hakkında bilgi toplamaktı” (198 s).

“Yanında getirdiği bir küp dolusu parayı ona vermek **istedi**” (201 s).

“Müminlerin kurtarıcısı olan Mehdi’yi **hevesle** ve umutla karşılamanız bekleniyordu” (209 s).

“Bununla birlikte son bir **arzun** varsa seni kıracak değilim. Var mı?” (214 s).

“Dilenciler para dolu odaya cümbür cemaat hücum ederlerken Hınzır yedi, ... *Son **isteğini** yerine getiriyorum*” (215 s).

“Senin **amacın** varlığını sürdürmek değil ... bambaşka bir şeydi” (216 s).

“Bu yüzden ... bir şey yapmanı **rica ediyorum**” (217 s).

“Adamları da **ister** öldürün **ister** bırakın ... yansınlar” (218 s).

“Dilencilerin bazıları önce Ebrehe’nin mezarını kazmak **istemişlerdi**” (219 s).

“**Arzu edenler**, ... kasaba dışında kurulan çadırda bizzat görebilirlerdi” (228 s).

“Özellikle sucuklu yumurta **istiyordu**” (230 s).

“Develerini Üsküdar’da bırakıp, simsarlara ondalık vermek **istemediğinden**, Tahtakale’de bizzat satmak **istediği** mürmür gübresini ... yükledi” (230-231 s).

“Yüzünde bir umut ışığı beliren tüccar odasına çekilip ... **istedi**” (232 s).

“**İstersen** buyur, gel” (233 s).

“Seni artık şaşırtmak **istemediğim** için her şeyi söylemek **istemiyorum**” (236 s).

Romanda istek belirten ifadeler genellikle istemek ve hevesli olmak fiilleri ile gösterilmiştir. İstemek, muradına ermek, arzu etmek, talep etmek, istirham etmek, gönülsüzlük, hevesli olmak, lütfen, en canı gönülden kelime ve kelime grupları ile gösterilen istek duygusu roman içerisinde 32 cümlede yer almaktadır.

Emir verme/ gereklilik

Gereklilik duygusu, insanın bazen zorunda olduğu davranışlar bütünü diğer bir deyişle vazgeçilmesi, bırakılması güç olan duyguyu anlatmaktadır. Bu duygu durumu, insanın yapmak zorunda olduğu davranıştır. Bazen gereklilik durumları mutluluk verirken bazen de zorunlu olması durumunda mutsuzluk getirir. Emir verme kipi ile sıklıkla kullanılmaktadır. Emir verme kipi dışında -mAll gereklilik ekiyle kullanımları da söz konusudur. Romanda gerek sözcüğü ile de sıklıkla kullanılmıştır.

“Ey kör! Aç gözünü de düşlerden **uyan**” (21 s).

“Simurg’u göremesen de bari küçük bir serçeyi **gör**” (21 s).

“**Gerek** kendisi **gerek** Arap İhsan **gerekse** diğerleri bu karanlık sisin içinde yitip giderlerken, Bünyamin ... ilerliyor ve ışığa doğru yaklaşıyordu” (22 s).

“Parası tükenmeden doğruca ülkesine, yakınlarının yanına gitmesi **gerektiğini, gerekirse** ona borç para verebileceklerini söylediler” (25 s).

“Kubelik **gerekli** yerlere toplam otuz filuri dağıtıp ... aldı” (26 s).

“Bunda bir hikmet **olmalıydı** mutlaka” (33 s).

“Öyleyse ... **gerek** yoktu” (44 s).

“İçinden, güven dolu bir ses ona, **Korkma** dedi, *sakın korkma ve benim dediklerimi yap*” (49 s).

“Ama kendisine vekâlet etmesi gereken kişiyi nasıl seçmesi **gerektiğine**...karar verememişti” (51 s).

“Sana izin veriyorum, **git**. Git benim göremediklerimi **gör**, benim dokunamadıklarına **dokun**, sevemediklerimi **sev** ve hatta, bu babanın çekmeye cesaret edemediği acıları **çek**. Dünyadan ve onun bin bir halinden **korkma**” (55 s).

“Celladın yamaklarından biri fermanı ... okuduğunda, Hınzır yedi nam dilencinin işbu fermanı getiren adamlara teslim edilmesinin **emredildiği** görüldü” (99 s).

“Ama Hınzır yedi kulunun pişman olduğunu **bil**” (120 s)

“Sağa sola **emirler** vermeye başladı” (120 s).

“**Gerek** bu dünyanın gerekse öte dünyanın bilgisi” (122 s).

“Belki de hem gerçeği söylemek hem de söylediğinin yalan olduğuna inandırmak **istiyordu**” (175 s).

“Yaşadığın şu günlerin değerini **bil**” (179 s).

“Zağarcıbaşı, saksoncubaşı, tüfekçi ve zemberekçi başları ile daha bir nice zabıt **emir** üstüne emir yağdırıyordu” (193 s).

“Şimdi beni iyi **dinle**” (200 s).

“Dediğimi **yap**” (204 s).

“**Sus!** Senin Mehdî olduğunu biliyorum!” (210 s).

“Gemilerde kullanılan türden bir güverte topu getirilmesini **emretti**” (211 s).

“Dilencilere kendisini kurtarmalarını **emrediyordu**” (213 s).

“Halatla sımsıkı bağlanan Ebrehe’yi huzuruna getirmelerini **buyurdu**” (214 s).

“Oysa cesedi yıkamak için **gerekli** olan su ...ısınmıştı” (219 s).

“Çünkü mezarın tam üstünde bir ziyafet sofrası tertip edilmesi için **gereklen emirleri** çoktan vermişti” (220 s).

Romanda uyan, gör, gerek, çek, ver, emir, olmalıydı, korkma, davranın, buyurdu, sus, yatırın, yap, dinle, bil sözcükleri ile emir verme/gereklilik anlamı karşılanmıştır. Romanda 25 cümle içerisinde bu başlıkla ilgili örnekler tespit edilmiştir.

Dilek/Koşul

Dilek, bir kimsenin duyduğu arzu, aklından geçirdiği istektir. Bu duygu insan duygularını en iyi şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bu duygu aynı zamanda yapılması öngörülen bir şartı da bildirmektedir. Romanda geçen 12 cümlede dilek/koşul duygusu tespit edilmiştir. -sA ekinin etkisiyle dilek/koşul anlamı sağlanmıştır.

“Rüzgârın şişirdiği bir flok yelkenin halatını germeye **kalksa**, bu el kan revan içinde kalırdı” (20 s).

“**Gerekirse** ona borç para verebileceklerini söylediler” (25 s).

“İlk sayfaya **bakılırsa** yazarı Rendekâr adında biriydi” (44-45 s).

“Düş görüyorum, **öyleyse** ben varım. ... ben kimim?” (45 s).

“Eğer bu **doğruysa**, şimdi gördüğü her şey bir düştü” (46 s).

“Gerek bu dünyanın **gerekse** öte dünyanın bilgisi” (122 s).

“Bu **sart** dikkate alınır, ...daha büyük oynaması gerektiği açıktı” (158 s).

“**Eğer isterse**, arzu ettiği her yere gidebilirdi” (174 s).

“...bütün bu **sartlara** rağmen mümkündü” (180 s).

“Akrep, eğer sonsuz hıza **ulaşırsa**, aynı anda hem A’da hem B’de hem de C’de olur” (182 s).

“Eğer bu kişiyi bulup uyandırmayı **başarabilirse** uykusuzluk illetinin artık onun yakasını bırakacağını söylemişti” (228 s).

“Müşterilerden biri şaşkınlık nidası atıp evliyayı uyandırarak bir ekmek kapısını böylece kapatacak **olursa**, ...hazır bekliyordu” (228-229 s).

Kesinlik

Kesinlik, bir şeyin gerçekten yaşandığına veya hayal meyal görülen bir şeyin gerçekten var olduğuna istisnasız olarak inanma duygusudur. Roman içerisinde en çok kesinlikle ve muhakkak sözcükleri bu duyguyu ifade etmek için kitabın yazarı tarafından kullanılmaktadır.

“Görünüşünden onun, ... çıkarmak **mümkün değildi**” (14 s).

“Ama adam, ... **emindi**” (14 s).

“Bu sıtma görmemiş ses **muhakkak** ki Haliç’in karşı kıyısından ... işitilebilirdi” (15 s).

“Ne var ki bu miskin yeğen, ...dünyanın onda birini bile dolaşacak tınyette biri **olamazdı**” (20 s).

- “Narin teni yakıcı güneşe ve tuzlu suya **asla** dayanamazdı” (20 s).
- “Çok eğlenceli olduğu **kesindi**” (23 s).
- “Şarap içmesini **kesinlikle** yasaklayan balyos, ... Kubelik’in kâtiplik görevine son verdi” (23 s).
- “Bu haliyle onu **kimse satın almazdı**” (24 s).
- “Üstelik pazarlık etse ... **muhakkak** ...gidebilirdi” (25 s).
- “Denilene bakılırsa Gülletopuk’la karşılaşp kavga çıkarması **kaçınılmazdı**” (29 s).
- “Onu fenersiz gördüğünde ... vurduracağı **yüzde yüzdü**” (29 s).
- “Çünkü Arap İhsan’ın ilk bakacağı yer **elbette ki** evi olacaktı” (29 s).
- “Bunda bir hikmet olmalıydı **mutlaka**” (33 s).
- “Bu hikmet de... **su götürmez bir gerçek** olan şu kitabın içinde olmalıydı” (33 s).
- “Onu, ... tercüme etmek **mümkün değildi**” (33 s).
- “Delikanlının bağrındaki kokuyu **asla unutmayacaktı**” (42 s).
- “İlk bakışta **imkânsız** görünen bu işin bir yolunu bulduğunu sanıyordu” (44 s).
- “Amaç, şüphe götürmeyecek ilk **kesin** bilgiye varmaktı” (45 s).
- “Zavallı oğlum! **Asla** böyle bir şeye layık değildi” (48 s).
- “Müsabakayı onun kazandığı **kesin** gibiydi” (52 s).
- “Ne var ki yapılması gereken ilk şeyden **son derece emindi**” (90 s).
- “Böylece söylenenlere kolay kolay inanmamaya kararlı olduğundan **emindi**” (175 s).
- “O **mutlaka** tövbe ederdi” (180 s).
- “Onu bir daha **asla** göremeyeceğine inandığı için ...onu farklı yerlere götürüyordu” (197 s).
- “Hele hele, ... kadim bir bilgenin kitabına rastlayınca ... artık **kesinlikle** kanaat getirdi” (199 s).

“Boş olduğu için onda **elbette** ki ışık yok” (200 s).

“Senin Uzun İhsan Efendi'nin oğlu olduğunu ta baştan beri bildiğimden **eminsindir muhakkak**” (216 s).

“Bundan sonraki şimşek **muhakkak** ki ... düşecekti” (221 s).

“Bununla birlikte, ... kafasında henüz bir **kesinlik** yoktu” (231 s).

Romanda; mümkün değildi, emindi, muhakkak, olamaz, asla, kesinlikle, yüzde yüz, elbette, mutlaka, su götürmez gerçek, imkânsız sözcükleri roman içerisinde karşımıza çıkan örneklerdendir. 29 cümlede bu başlıkla ilgili örnekler tespit edilmiştir.

10. Teselli etme, gönül alma – avutma duygularını ifade eden sözcükler:

Teselli etme

Teselli duygusu bir kimseyi avutmaya çalışma, içinde bulunduğu veya yaşamış olduğu zor durumu ona unutturma, onu rahatlatmaya çalışma durumudur. Bu durum gerek sözler ile gerek sarılma gibi merhamet içeren eylemler ile yapılmaktadır. Teselli etmek insanın karşındaki kişiye iyi gelme isteğinden ötürü ortaya çıkmaktadır.

Roman içerisinde 5 cümle de tespit edilmiştir.

“Adamcağız sürekli bu sözleri tekrarlıyor, kendisini **teselliye** çalışan dostlara aldırılmıyordu” (48 s).

“Bu delikanlıya o kadar acıdılar ki, onu **teselli etmek** için ... yarıştılar” (88 s).

“Gelgelelim onu **teselli** edecek kimse yoktu” (111 s).

“Gazanfer'in gönlünü alıp onu **teselli etmeye** kalkışınca ...küplere bindi” (167 s).

“Haydi göreyim seni! Onu **teselli edeceğine** eminim” (171 s).

11. Dua etme, yardım isteme duygularını ifade eden sözcükler:

Dua etme

Dua etme, daha çok çaresizlik anında yapılan Allah'tan, Tanrı'dan yardım isteme, günahlar için af dilemek için yapılan bir ibadettir. Dua bütün dinlerde yer alan ortak bir ibadet olmuştur.

Roman içerisinde 13 cümlede tespit edilmiştir.

“Bacakları olmadığı için elleri yardımıyla sürünerek ilerleyen bir dilenci ondan **Allah rızası için sadaka** istiyordu” (30 s).

“**Ayağına Kâbe sevabı yazılsın**” (96 s)

“**Allah yavuz dilden kem nazardan saklasın**” (96 s).

“**Hakk Teala yavuz, yüzsüz, utanmaz avrat kazasından saklasın**” (96 s).

“**Yolun hicaz olsun**” (96 s).

“**El kazana sen yiyessin**” (96 s).

“**Mutluluk yağmuru altında kaftansız kalasın**” (96 s).

“**Allah seni karı şerrinden azat eylesin**” (96 s).

“**Üç otuz on yaşın dolsun**” (96 s).

“Bir başkası küçük defterlere kamyş kalemle yazdığı **dualar**ı satmayı kuruyor” (109 s).

“Her bir kâğıdın üzerinde “**Alnını koyduğun her yer Kâbe olsun-Allah rızası için sadaka**” yazıyor ... bir Kâbe resmi ile süslüyordu” (113 s).

“Ama **dua et** ki, ben ... anlayışlı bir insanım” (214 s).

“**Hayır duanızı** üzerimden eksik etmeyin” (215 s).

Yardım isteme

Yardım, insanın bir kişiye veya başka bir kimseye fayda sağlaması ve bu davranışı gerçekleştirmesidir. Yardım etmek veya isteme, insan için güzel bir davranıştır. Bu duygu insana aynı zamanda mutluluk vermektedir. Bu olumlu davranış içinde insan bir kimseden yardım isterken bunun karşılığının beklentisi içinde olmaz. İçinden gelen bir hisle yapılmış olan davranıştır. Romanda 7 cümlede tespit edilmiştir.

“Bacakları olmadığı için **elleri yardımıyla** sürünerek ilerleyen bir dilenci ondan ...sadaka istiyordu” (30 s).

“Taze ciğerin iştah açıcı kokusunu alan kırk elli kadar kedi **yalvaran miyavlamalarla** ... muhasara etmiş, ciğerlerine göz dikmişti” (31 s).

“Kurtarmaya geldikleri adamın da yukarıdan kendilerine **yardım etmeye** çalıştığını fark etti” (79 s).

“Diğer meslektaşlarından ... **yardım istiyordu**” (109 s).

“Onlardan biri olduğunda ise sana **yardım eden** şu zavallı Hınzıryediği unutma” (125 s).

“Fakat Büyük Efendi’nin onu, sofradan kalkmasına **yardım etmek** için tuttuğunu anlayınca...rahatladı” (171 s).

“Ağlamaya ve **yardım isteme**ye başladı” (194 s).

12. Sevinme, mutluluk, heyecan duygularını ifade eden sözcükler:

Sevinme

Sevinme, içinde bulunduğu durumdan tam anlamıyla hoşnut olma duygusudur. Mutluluk ve sevinç kavramları birbiriyle ilişkili kavramlardır. Sevinme duygusu beraberinde mutlulukta getirmektedir. Yaşanan bir olay, yapılmış bir davranış veya güzel bir haber sevinmek duygusunun oluşmasına sebep olmaktadır. Romanda sevinme duygusu, sevinme ve sevinç sözcükleri ile gösterilmiştir. Roman içerisinde 8 cümlede sevinme duygusu ifade eden kelime ve kelime grupları tespit edilmiştir.

“Arayıcılar **sevinçle** yüzüğü ... çıkardılar” (27 s).

“O anda, uyumuş olmamasına **sevindi**” (29 s).

“Adamcağız ... sermayesini korumaya çabalamasına rağmen hayvanlardan biri **muradına erdi**” (31 s).

“Ayıdan kurtulduğuna **sevinen** Kıptî delikanlı maymuna oyun öğretmeye çalışıyor ama bunu ...başaramıyordu” (41 s).

“Uzun İhsan Efendi ... **sevinçle** boğuldu” (51 s).

“Bunları duyar duymaz yüreği **sevinçle** artmaya başladı” (126 s).

“Göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen heyecan, **sevinç** ve hayal kırıklığı yoktu” (164 s).

“Dilenciler **sevinç** içindeydi” (213 s).

Mutluluk

Bireyin yaşamına dair olumlu düşünce ve duyguların miktarca üstünlüğüdür. Romanda bu kavramla ilgili örnekler kahkaha, gülümseme, neşe,

tebessüm, mutluluk sözcükleri ile ifade edilmektedir. Romanda 16 cümlede mutluluk duygusu ifade eden sözcük ve sözcük grupları tespit edilmiştir.

“Kurşunlar atıldığı halde ... **kahkahalar** atabiliyordu” (21 s).

“Çevrede bulunanlar adamcağızın haline **kahkahalarla gülüyordu**” (31 s).

“Gözlerden yaş gelene kadar **kahkahalar** atılıp yaşlar kuruyana kadar da ağlıyorlardı” (33 s).

“Yüzüne bir **gülümseme**dir yayıldı” (47 s).

“Yüzünde **tatlı bir tebessüm** göze çarpıyordu” (47 s).

“Ama bilmek ve şahit olmak en büyük **mutluluktur**” (54 s).

“**Mutluluk** yağmuru altında kaftansız kalasın” (96 s).

“Misafirlerin hoşnut olduğunu gördükçe yüzüne bir **mutluluktur** yayılıyordu” (120 s).

“Büyük Efendi'nin **neşesi** yerine gelmişti” (145 s).

“Gel gör ki, attığı yapmacık **kahkaha** bir **neşeyi** değil, ... büyük bir ızdırabı ifade ediyordu” (169 s).

“Böylece meyhanenin **neşesi** zirveye çıktı” (190 s).

“Bu, **Mutsuz** Çocuk hikâyesiydi” (191 S).

“Külhani bir ağızla açık saçık bir şarkı söyleyerek onlara doğru geliyor, bir yandan da kuşağına, koynuna doldurduğu filurileri **neşesinden** ... dağıtıyordu” (217 s).

“Bazı dilenciler dört kova dolusu kaymak ve üç çanak bal getirince çocukların **neşesi** doruğa çıkmıştı” (220 s).

“**Neşe** içinde, ... yumuşacık bir şilte aldı” (230 s).

“Bünyamin **gülümsedi**” (237 s).

Heyecan

Heyecan duygusu, sevinç, kızgınlık, korku, panik gibi belli duyguların ortaya çıkardığı bir histir. Heyecan duygusu insanın hissettiği güçlü duygulardan biridir. Anlık bir tepki veya geçici bir his olarak ortaya çıkar.

Deyimlerde de sıklıkla vurgulanan heyecan duygusu insanın karmaşık duygularının bir bütünüdür. Heyecan anında birçok duygu birlikte yaşanabilmektedir. Romanda bu duyguyu vermek için en çok kullanılan heyecan sözcüğü, duyguyu vermek amacıyla sıklıkla kullanılan başvurulan sözcük olarak ortaya çıkmaktadır. Romanda 9 cümlede heyecan duygusu tespit edilmiştir.

“**Heyecanlanan Kubelik** başını sallayıp çelebiyi canı gönülden onaylıyordu” (34 s).

“**Heyecanlı** bir şövalye romanı olan bu eser... üç sömürge altınına müşteri bulacaktı” (34 s).

“Hayatın anlamını arayan delikanlı bu romanın en **heyecanlı** yerinde... karar verecekti” (35 s).

“Kitabı okuyan kişinin bir hecede takılıp kekeleyesi ve yazıyı sökmede kifayet gösterememesi, **heyecanı doruğa ulaşmış** kahve ahalisini çileden çıkarır, keyiflerini ...kaçırırdı” (58 s).

“**Heyecandan** kıvrım kıvrım kıvranan ahaliye böylece kendi kadrini bildirmiş olurdu” (58 s).

“Zaferin verdiği **heyecanla** o günün akşamı çocukların hepsi sancakları üzerine el basarak...ant içtiler” (63 s),

“Göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen **heyecan**, sevinç ve hayal kırıklığı yoktu” (164 s).

“Olağanüstü **heyecanlı** olduğu sesinden belli olan Ebrehe, ... Arapça bir şeyler söyledi” (205 s).

“Yüreği **heyecanla** çarptığı halde çadırı görebileceği bir tepeye tırmanıp bir kayanın ardına sinerek kulaklarını balmumuyla tıkadı” (229 s).

13.Sabır, saygı duyma, imrenme/öykünme duygularını ifade eden sözcükler

Sabır

Zor koşullar altında cesaret ve metanetini yitirmeme duygusudur. Sabırlı insan uzun süreli gecikmelere ve tahriklere rağmen moralini bozmadan yoluna devam eder, beklemesini sürdürür. Sabır yetişkinliğin en önemli göstergelerinden biridir. Sabırsız bir birey iyi düşünülmemiş kararlar verebilmektedir. Romanda 9 cümlede tespit edilmiştir.

“Fakat yeni görevini ihmal edip fırsat buldukça Galata meyhanelerine kaçamak yapması balyosun **sabrını taşırdı**” (24 s).

“Gece boyunca öksürüp tıksırarak **sabırla** beklemelerinin semeresini ...gördü” (27 s).

“Hocanın bedavadan içtiği kahveyi bitirmesini **sabırsızlıkla** bekler, bu arada maceranın sonuna dair türlü türlü tahminler yürütürlerdi” (58 s).

“Sağdan soldan topladıkları paçavraları **sabırla** birbirlerine dikerek yapmayı başardıkları çadır da bu yangın yerine kurulmuştu” (61 s).

“Hele hele baruthane yolunda fiçileri dökülen tozdan **sabırla** bir avuç toplayıp mektebe getirince ... hayran oldular” (61 s).

“Dudaklar **sabır** ve metanet talep eden dualarla kıpırdamaya başlamıştı” (111 s).

“Öğle vakti olduğunda bekledikleri gemi hala gelmeyince en **sabırsızlar** çekip gittiler” (188 s).

“Adamın sözlerini **sabırla** dinleyen Ebrehe nihayet dayanamayıp bağırdı” (207 s).

“**Sabrettim**, bekledim ve faka bastırdım” (214 s).

Saygı

Saygı, büyüklere, yaşlılara, değeri yüksek olanlar insanlara, kutsal bilinen kimselere, şeylere karşı duyulan, sevgi ve çekinmeyle karışık bağlılık duygudur. Romanda genellikle saygı sözcüğü ile ifade edilmiştir. Romanda 14 cümlede tespit edilmiştir.

“Artık **saygın biri** olmasına ramak kalmıştı” (26 s).

“Sonunda mumcu başı cenazeye **saygıdan** ötürü adamlarıyla çekip gitti” (28 s).

“Arap İhsan ... **büyük saygı** gördü” (32 s).

“Ne olur ne olmaz sakalına **hürmeten** ... şöyle bir doğrulur gibi olmuştu” (40 s).

“Kahramanlık hikayesinin sonunu merakla bekleyen kahve müdavimleri tarafından **saygıyla** karşılanırlardı” (58 s).

“Sonsuz bir **savgın**ın alameti olarak sesini alçaltıyor, ellerini önünde kavuşturup sanki gizli bir ibadetin bir parçasını yerine getiriyordu” (101 s).

“Yüzündeki **savglı** ifadeye bakılırsa ...Ebrehe'yle konuşuyordu” (101 s).

“Yaz boyunca sakal büyütüp beyaza boyamış, gel gör ki ... kazandığı **savınlık** sermayesini sonbaharda tepesine düşen bir yıldırım, saçı kirpiği ve kaşlarıyla birlikte kül etmişti” (112 s).

“Çünkü onlara ... **savglı** duyarız” (135 s).

“**Savglı** göreceklerini, tehlikeye düşmeyeceklerini bildiklerinden hatadan da korkmazlar” (135 s).

“Girdikleri bir yazıhanede ... olağanüstü bir **savglı** gördü” (161 s).

“Ama zevkine **savglı** gösteriyorum” (162 s).

“Görmek, duymak, bilmek ve öğrenmek isteyen şu zavallı cerraha gösterilmeyen **savglı**, ... gösteriliyor” (163 s).

“Bu iyi niyetli adam bana neredeyse olağanüstü bir **savglı** duyar” (235 s).

İmrenme/öykünme

Bir kişiye özenme, onun gibi olma isteğinden doğan bir duygudur. Roman içerisinde 2 cümlede tespit edilmiştir.

“Sağ salim geri döndüğümüz zaman macerayı arkadaşlarına anlattığında hepsi sana **gıpta edecek**” (55 s).

“Adamı sabaha kadar **gıpta** ile seyretti” (231 s).

14. Korku, tehdit duygularını ifade eden sözcükler:

Korku

Kuvvetli duygular içerisinde yer alan önemli bir duygudur. Korku bir ya da birçok belirsizlik karşısında çeşitli tehdit algıları ile tetiklenen, rahatsız edici ve olumsuz bir histir. İnsan yaşamı için önem arz etmektedir.

Kendini koruma hissinden doğan korku duygusu, bireyin hem kendisine hem de çevresindeki insanlara karşı sağduyulu ve itinalı olma yetisi kazanmasına yardımcı

olmaktadır. Romanda genellikle korku duygusu, korku sözcüğü ile ifade edilmiştir. Korkuyla ilgili çeşitli deyimlere de yer verilmiştir.

“Ona **göz dağı vermek** için bir yandan bıçaklarını bileyerek derisini yüzüp davulu yamamakla **korkutmuşlardı**” (17 s).

“Alibaz ise hayatında belki de ilk kez **korkmuştu**” (19 s).

“Üstelik **korkutucu** bir görünüşü de yoktu” (20-21 s).

“Maruz kalacağı şeylerden **korkuya kapılan** Kubelik ... evine döndü” (29 s).

“Ata yadigârı küfürleri imbikten geçirip... birbirlerine **göz dağı vermek** için yatağanlarına davranıyorlardı” (30 s).

“Mengene gibi bir el cerrahın... **dizlerinin bağı çözülecek gibi oldu**” (31 s).

“Kubelik’in **korkusu** biraz olsun yatıştı” (32 s).

“Kubelik’in **ürkek ürkek** baktığı Arap İhsan gömleğinden bir kitap çıkartıp ... koydu” (33 s).

“... maymun herhangi bir **korku** belirtisi göstermedi” (40 s).

“Uzun İhsan Efendi **korkudan tiril tiril titrerken**, ... şaşmadan edemiyordu” (42 s).

“O kadar çok **korktu** o kadar **ecel teri döktü** ki, yemeden içmeden kesildi” (42-43 s).

“Uzun İhsan Efendi **korkmadı**, ... belliydi” (45 s).

“Bünyamin’in düşü **kâbusa** dönmek üzereydi” (48 s).

“Bünyamin ... **dehşete kapıldı**” (49 s).

“Diri diri gömülme **korkusunu** yaşadıkları ilk anda ... kaçacakları belliydi” (54 s).

“Dünyadan ve onun bin bir halinden **korkma**” (55 s).

“O kadar **korktular**, o kadar **pıstılar** ki, ... kaçmaya başladılar” (62 s).

“Sincapları uyandırıp yuvalarındaki kuşları **ürküterek** tepeye erişince, ... gördü” (85 s).

“Bütün binayı bir **korku** ve öfke uğultusu kaplayıverdi” (111 s).

- “Üstelik hamile bir kadın silah sesinden **ürkerek** ...düşürmüştü” (117 s).
- “Bu sözleri duyan adamın **eli ayağı titremeye başladı**” (120 s).
- “Gözlerini onun gözlerinden kaçırmak da bir samimiyezsizlik olarak yorumlanacağından onu **korkutuyordu**” (120 s).
- “Bedenlerinden kan dökülmeksizin böylece acı bir tarzda öldürölme **korkusu** ... bu yüzden yayıldı” (133 s)
- “Bilgin, hata yapmaktan ölümden **korkar** gibi korkar” (135 s).
- “Bünyamin **ürpermisti**” (171 s).
- “Bu, **tüylerimi ürpertmişti**” (177 s).
- “Çok daha **korkunc** sonuçlara erişebiliriz” (182 s).
- “**Korkudan** dişlerinin birbirine vurmasına neden olmuştu” (194 s).
- “Bu nedenle de yakalanacağı **korkusunu** pek taşıımıyordu” (202 s).
- “**Korku** dolu çığlıklarını işitmek mümkündü” (211 s).
- “Kapının biri kırıldığı anda içerideki hayvan **ürkerek** dışarı fırlayınca ...şaşırdı” (213 s).
- “O yüzden yangın dışarı sıçrar da başımız derde girer diye **korkmayın**” (218 s).
- “Boyun kemiğinin kırılmasının bir sonucu olarak ... arkaya oynamasının karşısında adamakıllı **ürktü**” (219 s).
- “Tam da şimşek çakıp ardından gök gürüldediği anda ... **korkuyla** bağırdı” (220 s).
- “Çok yakına düşen bir yıldırımla aydınlanır aydınlanmaz ... **dehşete** düştü” (221 s).
- “Tüccar **korkuyla**,
- “Yok! Yok! Hayır, yapma” (227 s).
- “Delikanlının yaralı yüzünü aydınlatınca adam ne şaşırdı ne de **korktu**” (232 s).
- “Büyük dayın Arap İhsan, ... boşluğu ve karanlığı okuyan benim gibi bir **korkağın**, adım bile atmaya çekindiği gerçek dünyanın haritalarını çizen biriydi” (236 s).

Göz dağı vermek, korkmak, dizlerinin bağı çözülmek, ürkek ürkek, korkudan tiril tiril titremek, ecel teri dökmek, kâbus, dehşete kapılmak, saçları bembeyaz kesilmek, çeneleri titremek, saçları diken diken olmak, bet benizleri atmak, pısmak, ürkmek, tüyleri ürpermek, eli ayağı titremek... kelime ve kelime grupları romanda korku duygusunu veren örneklerdir. 38 cümlede tespit edilmiştir.

Tehdit

Tehdit bir kimseyi, yaptığı bir davranış, bir hareket karşısında yıkma, kırma, korkutma, gözdağı verme anlamını taşımaktadır. Bir kişi tehdit ile karşılaştığında korku ve mutsuzluğa kapılır. Tehdit durumu söz ile gerçekleşebileceği gibi diyalog olarak kalmayıp göstergelerle de gerçekleşebilir. Kişi bir başkasını el işareti, mimikler ile de tehdit edebilir. Tüm bunlar kişinin tehdit duygusunu harekete geçirmesine neden olur.

Romanda tehdit unsuru içeren sözcük ve sözcük grupları şu şekildedir:

“Hem de Gülletopuk nam kalyoncuyla çingar çıkarma **tehlikesi** vardı” (15 s).

“Mumcu başı tarafından ... falakaya yatırılınca sakat kalma **tehlikesi** baş gösterdi” (23 s).

“*Bre zındık! Gel çek şu dişi. **Biraz daha beklersen boynunu vururum!*** diye gürlledi” (25 s).

“Kapısına bir nöbetçi diktikten sonra ...ona üstelik bir de **tehdit** savurmuştu” (28 s).

“... **tehditkâr** bir homurtuyla karşılık veriyordu” (40 s).

“Lağımçıyı bin bir **tehditle** sindirirken onun bahşişini ...yükseltti” (78 s).

“Babası büyük bir **tehlike** içinde olmayacak mıydı?” (88 s).

“Asesbaşıyla haber vermekle **tehdit edilip** yurtları olan dağa ... gönderildiler” (117 s).

“Kendisini ele verebilecek **tehlikeli** nesneyi cebine indirdi” (173 s).

Romanda genellikle tehdit sözcüğü ile bu duygu ifade edilmiştir. Toplamda 9 cümlede tehdit duygusu tespit edilmiştir.

15.Üzüntü, pişmanlık duygularını ifade eden sözcükler:

Üzüntü

Temel duygulardan biri olan üzüntü içerisinde negatif duyguları en çok barındıran duygudur. Mutluluk duygusunun zıddı olarak görülebilir. İnsanlar kötü bir olay karşısında bu duygu ile çok sık karşılaşabilmektedir. Ayrılıklarda ve cenazelerde bu duygu ağır basmaktadır. Genellikle yaşanan bir kayıp sonucu ortaya çıkmaktadır, bu kayıp; biri veya bir şey olabilmektedir. Bu his yaşandığı zamanlarda kişi etraftaki olumsuzluklara daha çok odaklanır, iyi şeyleri göremeyerek kendisini başarısız hissedebilir. Roman içerisinde birçok farklı ifade ile yer almıştır.

Romanda üzüntü ifade eden kelime ve kelime grupları aşağıda verilmiştir:

“Arap İhsan’ın **yüreği sızlamıyor** değildi” (15 s).

“Rüya görmediği için **üzülen** bu oyunbaz çocuğun ...renkli bir âlemde yaşadığını nereden bilebilirlerdi?” (23 s).

“Onlara ... **ağlaya sızlaya** anlatmaya çalıştı” (24 s).

“Sonunda yüzüne şimdiki **meyus ifade** çökmüştü” (26 s).

“Kubelik ‘in yatıp kalktığı tek göz odaya çıktığında yine **hayalleri suya düştü**” (30 s).

“Gözlerden yaş gelene kadar kahkahalar atılıp yaşlar kuruyana kadar da **ağlıyorlardı**” (33 s).

“Rivayet ederler ki ..., derdinden **bağrı yanan** bir baba vardı” (39 s).

“Gün boyunca sokak sokak gezip ayı oynatan bu adamcağızın çektiği **kahır**, ...oğlu yüzündendi” (39 s).

“Bunu duyan ihtiyarın **gözlerinden yaşlar boşaldı**” (40 s).

“Uzun İhsan Efendi ... **hüngür hüngür ağlıyordu**” (48 s).

“... baba ile oğulun birbirine sarılıp **gözyaşı** döktüklerini görünce ... **iclendi**” (55 s).

“Fakat ... **ağlaması** dinmedi” (88 s).

“Güvenilir biri değilsen bile **üzülme**” (100 s).

“İnmeli ve tek bacaklı biri yeni bestelediği **yürekler acısı** bir kasideyi okuyor ve ...bu parçayı daha da **iç parçalayıcı** yapmak için yardım istiyordu” (109 s).

“Delikanlı **gözyaşlarını** zor tuttu” (111 s).

“Akşama doğru ihtiyar adam her nedense pek **efkârlandığından** Haliç kıyısındaki meyhanelerden birine gitmek zorunda kaldılar” (114 s).

“Utarid içtikçe **ağladı, ağladıkça** içti” (115 s).

“Kumarbaz ona **derdini** anlattı” (158 s).

“Üfürükçünün yüreği **paralandı**” (158 s).

“Göze alınan onca riske, kaybedilen ve kazanılan servetlere rağmen heyecan, sevinç ve **hayal kırıklığı** yoktu; ... mümkün değildi” (164 s).

“Gazanfer küfürler savurarak, maruz kaldığı bu muameleden çok **gücendiğini**... söylüyordu” (167 s).

“Gel gör ki, attığı yapmacık kakhaha ... olsa olsa büyük bir **ızdırabı** ifade ediyordu” (169 s).

“Kader yoldaşından etkilenen öteki cariye ise şarkısını o kadar **içli**, o kadar **hüzünlü** söyledi ki, ...**ağlamaklı** oldu” (170 s).

“Kentte büyük bir **yas** vardı” (178 s).

“**Ağlamaya** ve yardım istemeye başladı” (194 s).

“Benimle büyük bir bilgi kaynağı da yok olacak diye çok **üzülüyorum**” (215 s).

“Kasideciler **hüzünlü** şarkılarından o günlük vazgeçip, ... eşlik ettiler” (220 s).

“Malum cevabı alınca nedense bir hayli **hüzünlenmiş**, ... kim bilir neler kurmuştu” (235 s).

Yüreği sızlamak, üzüntü, ağlaya sızlaya, acıklı feryat, meyus ifade, hayalleri suya düşmek, ağlamak, bağıryanmak, kahır, gözlerinden yaşlar boşalmak, hüngür hüngür ağlamak, acı, gözyaşı, içlenmek, yürekler acısı, iç parçalayıcı, gözyaşı, efkarlanmak, dert, paralanmak, hayal kırıklığı, gücenmek, ızdırap, içli, hüzünlü, yas... kelime ve kelime grupları roman içerisinde karşımıza çıkan örneklerdendir. Üzüntü ile ilgili bu ifadeler, romanda 28 cümlede tespit edilmiştir.

Pişmanlık

Pişmanlık, bir kimsenin bir olay anında veya geçmişte yaşanan bir konu hakkında gerçekleştirdiği davranışından duyduğu beğenmeme, söylenme duygu durumudur. Bu duygunun içerisinde üzüntü, huzursuzluk, mutsuzluk gibi duygular da yer almaktadır. Romanda 4 cümlede tespit edilmiştir.

“Hayatı boyunca mideye indirdiği onca domuzun vicdanında uyandırdığı **pişmanlığın** eseri olarak ...savsakladı” (118 s).

“Günlerdir çektiği **pişmanlık** ve suçluluk duygularıyla ...o yüce Ebrehe’yi olanca azametiyle karşısında görünce ... karar verdi” (119 s).

“Ama Hinzıryedi kulunun **pişman** olduğunu bil” (120 s)

“Ah! **Keşke** dünyayı da senin gibi seyredip, senin ona baktığın gibi bakabilseydim!” (217 s).

16. Nefret, azarlama ve beddua duygularını ifade eden sözcükler:

Nefret

Nefret duygusu, kişinin canlı veya cansız karşısındakine duyduğu tiksinti, sevmeme, kabul edememe duygusudur. Psikolojik olarak kişinin önüne çıkan engellere göstermiş olduğu bir tepkidir. İnsanın bilinçaltında bastırılmış olduğu birtakım duyguların dışı vurumu da olabilmektedir. Nefret, sevgi, sevinç, mutluluk duygularının tam tersidir. Romanda bu duyguyla ilgili örnekler nefret sözcüğü üzerinden aktarılmıştır. Romanda 5 cümle içerisinde tespit edilmiştir.

“Kovalamaca sürerken...davulu patlatan da bu **haşarattı**” (17 s).

“**Zalim adamın** bir işaretiyle yeniçeriler onu durdurdu” (26 s).

“Dilencilere olan **nefreti**, ... onun çetesinden olan bir çocuğun lonca ileri gelenlerince yakalanıp sakat bırakılarak zorla dilendirilmesinden kaynaklanıyordu” (116 s).

“**Efrasiyab’ın gazabı** o kadar korkunçtu ki, köründen kötürümüne...kan kusturmaya başlamıştı” (116 s).

“Sevgiyle **nefret** arası bir şey, belki de her ikisiydi” (143 s).

Azarlama

Azarlama, bağırarak, çıkışmak, sert sözlerle ikaz etmek gibi anlamlara gelir. Azarlama duygusu kişilerde genellikle uyarı veya önleyici bir davranış olarak ortaya çıkar. Olumsuz bir durum ile karşılaşan bir kişi olumsuz eylemi gerçekleştiren kişiyi uyarı sebebiyle azarlayabilir. Bunu yapmak için de sert sözler kullanır. Roman içerisinde üç cümlede tespit edilmiştir.

“Yine de yumruklarını sıkıp gazabını zapt ederek, **Höt veledizina seni! Bırak onları bakayım!** diyebildi.

“Beriki ise köpürerek, **Zındık seni! Yarım akçelik iş için elli filuri istenir mi? Ne dediğini biliyor musun sen?**” diye bağırınca... kapıya doğru yürüdü” (26 s).

Hınzır yedi tarafından ... **azarlanıyordu** (117 s).

Beddua

Beddua, bir kişinin başka bir kişi için başına hoş olmayan, kötü olaylar gelmesi amacıyla kötü şekilde dua etmesidir. Romanda 12 cümlede beddua örneği tespit edilmiştir.

“O uğursuz kara paraya **lanet etti**” (89 s).

“**Ömrünüz, âh edip vâh işitmekle geçsin**” (97 s).

“**Burnunuzun sümüğüne bereket olsun**” (97 s).

“**Mekânınızda baykuşlar banlasın**” (97 s).

“**Gömleğiniz alev olsun**” (97 s).

“**Her parçanız bir kurdun ağzında kalsın**” (97 s).

“**Allah size uyuz versin de kaşınacak tırnak vermesin**” (97 s).

“**Kefeniniz kara bezden olsun**” (97 s).

“**İki gözünüz bir delikten baksın**” (97 s).

“**Sûr üflendiğinde hiçbiriniz duymasın**” (97 s).

“**Kefeniniz kara bezden olsun**” (97 s).

“**Sûr üflendiğinde hiçbiriniz duymasın**” (97 s).

17. Alay etme, dalga geçme, küçümseme duygularını ifade eden sözcükler:

Alay etme

Alay etme bir kimsenin bir başkasının yaptığı davranışları veya meydana getirdiği olayı küçümsemesi, gülünç bulması durumudur. Romanda 5 cümlede tespit edilmiştir.

“Çevrede bulunanlar **adamcağızın haline kahkahalarla gülüyordu**” (31 s).

“Bu sözleri söyledikten sonra...Büyük Efendi'nin yüzündeki **müstehzi** ifade hâlâ kaybolmamıştı” (162 s).

“Peşinden koşup **alay etmek** için ... onu aradılar” (192 s).

“Hınzır yedi sesindeki **alaycı** tonu değiştirip dişleri arasından,

- *Beni kandırdın deyyus!* diye bağırdı” (214 s).

“Benimle adeta **alay** ediyordu” (216 s).

Dalga geçme

Dalga geçmek, alay etme ile eş anlamlılığa sahiptir. Dalga geçme, çok daha ciddiyetsiz bir duyguyu ön plana çıkarır. Aynı zamanda bir işi düzgün şekilde yapmama, önemsememe dalga geçmek demektir. Romanda 1 cümlede tespit edilmiştir.

“Onunla **dalga geçenler** de adamın bu haline ...gülüyorlardı” (129 s).

Küçümseme

Küçümseme, bir kişinin başka bir kişiyi hor görmesi, ona değer vermemesi, önemsememesi, aşağılaması durumudur. Kötü ve hoşgörüden uzak bir duyguyu ifaden eden bu küçümseme karşısında kalan insanların kalpleri kırılır, incinirler. Küçümseme; sözler, aynı zamanda bakışlar, hareketler yoluyla da yapılmaktadır. Romanda 4 cümlede küçümseyici sözcük grubu tespit edilmiştir.

“**Ne var ki bu miskin yeğen, değil dünyanın haritasını yapmak, dünyanın onda birini dolaşacak tıynetle biri olamazdı**” (20 s).

“Fakat bilge paraları görünce adamakıllı **tiksindi**” (201 s).

“Teşkilat hasımlarını **küçümsemenin** cezasını böyle ödemişti” (213 s)

“Hınzıryedi’yi **küçümsemekle** nasıl da büyük bir hata yaptılar” (213 s).

18.Hatırlama duygusunu ifade eden sözcükler:

Hatırlama

Hatırlama duygusu, insanın geçmişte yaşadığı, öğrendiği bir durumun, olayın, hafızasında yeniden belirmesi, yeniden canlanması, yeniden hissedilmesi durumudur. İnsan yaşamış olduğu çeşitli psikolojik sebeplerden dolayı geçmişe ait anılarını sıklıkla hatırlayabilmektedir. Romanda bu duygu genellikle hatırlamak sözcüğü ile ifade edilmiştir.

“Gece yarısına doğru ülkesini **yâd eden** bir şarkıyı ırlaya ırlaya meyhaneden çıktığımda ... biri onun kafasına ağır bir cisim fırlattı” (25 s)

“Cesaretini toplamak için küçük kırbasına şarap doldurmayı **unutmamıştı**” (29 s).

“Ata **yadigârı** küfürleri imbikten geçirip...birbirlerine göz dağı vermek için yatağanlarına davranıyorlardı” (30 s).

“Giyinip evden çıkarken ibriği almayı **unutmamıştı**” (46 s)

“Hınzır yedi yine o çatlak sesi **hatırlayacak**... kafa yormaya devam edecekti” (103 s).

“Fakat, Zülfiyâr’ın ona, sakın unutmamasını tembih ettiği bir ismi **hatırladı**” (107 s).

“Bana onun bir kehanet aynası olduğunu **hatırlattı**” (177 s).

“Birdenbire artık Efrasiyab değil, ..., Alibaz olduğunu **hatırladı**” (194 s).

“O günden beri yüzünü asla **unutmadım**” (206-207 s).

“**Hatırlayabildiğim** kadarıyla, ...kasvetli bir name çalıyordu” (208 s).

“Neden telaşlandığını pek anlamadan, ... atlasını **hatırladı**” (234 s).

Hatırlamak, unutmamak, yadigâr, yad etmek kelime ve kelime grupları, romanda hatırlama duygusunu ifade eden sözcüklerdir. 11 cümlede tespit edilmiştir.

19.Umut, Umutsuzluk ve çaresizlik duygularını ifade eden sözcükler:

Umut

Bir kişinin kişisel yaşamındaki olay ve durumlarla ilgili olumlu sonuçlar çıkabileceği ihtimaline dair duymuş olduğu inanç olarak düşünülebilir. Umut insan için

önemli bir duygudur. Bu duygu hayata tutunmayı sağlamaktadır. Umut bir amaca hizmet etmektedir. İnsan, hayattan beklentilerini umut sayesinde yeşertir, özlem duygusunu umut ederek azaltır. İnsan umut duygusuyla canlı kalır ve duygusal anlamda iyi hisseder.

“Her gece yatsı ezanından hemen sonra er ya da geç günün birinde uyuyacağı **umuduyla** ... yollanıyordu” (23 s).

“Fakat yine de bir kurtuluş **umudu** vardı” (28 s)

“Belli ki, paşaya verilmesi gereken şu garip parayı bulmayı **umuyordu**” (83 s).

“Kulağı hassas arkadaşlarından **medet umuyordu**” (109 s).

“Ama içinde hâlâ bir **umut** vardı” (111 s).

“... Galata’ya geçerken kafası hem **umut** hem de endişeyle doluydu” (125 s).

“Kendisine hükmeden olaylara yön vermesi **umudunu** arttırmış, ... endişeye boğmuştu” (125 s).

“Enderun’dan **umut kesilince** medreselere başvuruldu” (136 s).

“Gözleri **umutla** parıldıyor” (142 s).

“Bu çatapatlara **bel bağlayan** herhangi bir kumarbaz, avucuna tükürüp zarlara yuvarlamadan önce ... ateşlemek zorundaydı” (157 s).

“İşlediği onca günahın sonra kurtuluş için fazla bir **umut** taşımayan birinin tek kaçış yolu” (179-180 s).

“Ona artık herhangi bir çare gösteremediğinden **umutsuzluğu** ...artmıştı” (184 s).

“... **umutla** karşılamamız bekleniyordu” (209 s).

“**Umudunu** üçüncü geceye bağladı” (226 s).

“Bütün **umudu**, gece olup uyuyunca göreceği düşeydi” (227 s).

“Yüreğinde bir **umutla** böylece ticarethanesini satıp üç deve alarak hayvanlara ... yükledi” (228 s).

“Yüreği **umutla** titredi” (229 s).

“Bu olayın kulağına küpe olmasını söyleyen sihirbazın huzurundan ... **umutsuz** ayrıldı” (230 s).

“Yüzünde bir **umut** ışığı beliren tüccar ... yol yorgunluğunu biraz olsun atmak istedi” (232 s).

Umut, bel bağlamak, medet ummak sözcükleri umut duygusu ile ilişkilendirilen roman içerisinde yer alan sözcüklerdir. Romanda genel olarak umut sözcüğü ile umut duygusu verilmiştir. Roman içerisinde 19 cümle içerisinde bu duygu tespit edilmiştir.

Çaresizlik

Çaresizlik, bir durum karşısında çözüm bulamamak, olaylar karşısında elinden bir şey gelmediğini hissettiren duygu durumudur. Kişi genellikle başına gelen olayların büyüklüğü ile eş oranda bu duyguya kapılır. Bu durum kişiyi depresyona sürükleyebilir. Roman içerisinde 3 cümlede tespit edilmiştir.

“Tokadı patlatıp **çaresiz** kaçmaya başlayarak ... yerlerini Venediklilere belli eden oydu” (16 s).

“Elleri kolları sımsıkı bağlanan Uzun İhsan Efendi ... **çaresizlikle** seyrediyordu” (65 s).

“Birdenbire kendini o kadar **çaresiz** hissetti ki” (111 s).

20.Utanmak, öfke, suçluluk duygularını ifade eden sözcükler:

Utanmak

Utanmak, bir kişinin yaşadığı bir olay karşısında gülünç bir hale gelmesi durumudur. Utanma duygusu, insan için sosyal ilişkileri ile ilgili bir duygudur. Topluluk ortasında yapılan bir hata sonucu insan utanç duruma düşebilmektedir. Bunun sonucunda psikolojik olarak ortamdan uzaklaşımak istenebilmektedir.

Utanç duygusu temelde davranışların düzeltilmesine fayda sağlamaktadır. Bireyin gelişimi için önemli bir duygudur fakat aşırısı sosyal ilişkilere zarar verebilmektedir. Romanda 8 cümlede bu duygu tespit edilmiştir. Genellikle utanmak sözcüğü ile aktarılmıştır.

“**Utanmadan** bıraktığı sakalında ... boşluklar vardı” (21 s).

“Hak Teâlâ yavuz, yüz­süz, **utanmaz** avrat kazasından saklasın” (96 s).

“Günlerdir çektiği pişmanlık ve suçluluk duygularıyla küçüldükçe küçülen Hinzıryedi, ...o kadar **utandı**, o kadar **utandı** ki, ... karar verdi (119 s).

“Mebunlar ve **utanmaz** oğlanlar ise ... fısıldadılar” (124 s).

“Bunun için **utanmadan** yüklü bir bahşış istiyordu” (139 s).

“**Utanmadan**, aslında görüp işitmediğini, meselenin sanıldığından bambaşka olduğunu ikide bir söylüyor, ... meraktan kudurtuyordu” (189 s).

“Öte dünyada tek bir şey hissedeceğime eminim: **Utanc**” (215 s).

“Aslında **mahcup** mizaçlı biri olan tüccar, belki de delikanlıdan cesaret alarak bekçinin apışarasını eliyle yokladıktan sonra, şaşırarak,

- *Aaa! Çişi geldiği için aleti sertleşmiş*” (233 s).

Öfke

Öfke temel duygulardan biridir. Ani olarak yaşanan durumlara verilen tepkidir. Birey içinde tuttuğu duyguları ani bir şekilde, genellikle de yüksek sesle tepki vermektedir. Romanda genellikle bu duygu, öfke kelimesi üzerinden verilmektedir.

“Arap İhsan ganimet sandığını almaya seğirttiğinde **cinleri tepesine üşüştü**: Alibaz sandığı açmış ... karıştırıyordu” (17 s).

“Üzerinde rastgele birkaç yere haç çizip bu haritaları günlerdir kuran Arap İhsan **adamakıllı çileden çıktı**” (17 s).

“**Küplere binen** Arap İhsan çocuğu çırpı gibi ayak bileklerinden tutup tepetaklak havaya kaldırmıştı ki ... dökülmeye başladı (17-18 s).

“Omuzları çökük ve pısrık görünümlü bu adama: “**Ee! Ne duruyorsun? Çek şu dişi!**” diye **bağırıldı**” (25 s).

Bre zındık! Gel çek şu dişi. Biraz daha beklersen boynunu vururum! diye gürlledi (25 s).

“Beriki ise **köpürerek, Zındık seni! Yarım akçelik iş için elli filuri istenir mi? Ne dediğini biliyor musun sen?** diye bağırınca... kapıya doğru yürüdü” (26 s).

“Bünyamin yılmadı, *Gel benimle ve şu mezara su dök!* diye avazı çıktığı kadar **bağırıldı**” (49 s).

“Acıya duyarsız görünen bu adama iyice **köpürüp** adamakıllı **gazaba** geliyordu” (65 s).

“**Öfkelerini** kusarken, ... yatıştır gibi oldular” (71 s).

“Bütün binayı bir korku ve **öfke** uğultusu kaplayıverdi” (111 s).

“Adam, ... **öfkeyle** yerinden doğrulup kapıyı açarak sokağa bakıyor, onunla dalga geçenler de adamın bu haline ... gülüyorlardı” (129 s).

“Eminönü Camii’ne gelir gelmez **öfke** ile homurdanan bir kalabalığa rastladılar” (162 s).

“...Ebrehe **küplere bindi**” (167 s).

“Şaşkınlıkları birdenbire **öfkeye** dönüşüveren bu adamlar ... kaybettiklerini talep etmeye başladıklarında iş çığırından çıktı” (168 s).

“Bu **öfkeli** naraya şaşırان çalgıcılar ...yavaşladı” (170 s).

“Zülfüyâr **gazaba** gelerek kırbacına davrandı” (173 s).

“Bu insafsızlık karşısında **ayranı kabaran** Bünyamin, ...durmasını söyledi” (173 s).

“Yeniçeri uyanıp **öfkeyle** hançerine davranınca da ona, “**Kızma** bana beşe! sana tokadı atan ben değilim” (191 s).

“Mahremiyetinin böylesi bir yolla ihlal edilmesi onu ... **öfkelenmiştir**, ... güvenini kırmıştı” (198 s).

“Buna rağmen Büyük Efendi’nin **öfke** ... çığlıklarını işitmek mümkündü” (211 s).

“Yüzünde, şaşkınlıkla **kızgınlık** arası bir ifade vardı” (226 s).

“Adam endişe ve **kızgınlıkla** dişlerinin arasından,

- *Sus! Bağırma!* diye fısıldadı” (227 s).

Öfke, kızgınlık, ayranı kabarmak, kızmak, köpürmek, cinleri tepesine üşüşmek, gazap, adamakıllı çileden çıkmak sözcük, sözcük grupları ve deyimler roman içerisinde öfke duygusunu veren örneklerdir. Romanda 22 cümlede öfke duygusu tespit edilmiştir.

Suçluluk

Suçluluk duygusu, insanın yaşamında isteyerek veya istemeyerek yapmış olduğu bir hata sonucunda duyduğu duygu durumudur. Suçluluk, pişmanlık duygusu ile iç içedir. Romanda 2 cümlede tespit edilmiştir.

“**Benim suçum! Hepsi benim suçum!**” (48 s).

“Günlerdir çektiği pişmanlık ve **suçluluk** duygularıyla küçüldükçe küçülen Hınzır yedi, ...Ebrehe’yi olanca azametiyle karşısında görünce ... karar verdi” (119 s).

21.Teselli etme, acı hissetme, beklenti duygularını ifade eden sözcükler:

Teselli etme

Bireyin yaşadığı bir durum karşısında yakın çevresi tarafından dinlenmesi, ona iyi hissetmesi için olumlu şeyler söylemek istemesi duygusudur. Romanda 1 cümlede tespit edilmiştir.

“Haydi göreyim seni! Onu **teselli edeceğine** eminim” (171 s).

Acı hissetme

Acı hissetme, duygusal, fiziksel, ruhsal olarak duyguları derinlemesine hissetmektir. Fiziksel olarak bedenin bütünlüğüne karşı yapılan bir davranışa verilen tepkidir. Elin kesilmesi, ayağın burkulması vb.

“Belki de kendisini total bırakan bu adamın **acı çekmesini** seyretmek hoşuna gitmişti” (25 s).

“Gün boyunca sokak sokak gezip ayı oynatan bu adamcağızın çektiği **kahr**, ...bir baltaya sap olamamış oğlu yüzündendi” (39 s).

“**Canı yanan** Müşteri **çığlık** atmaya başlayınca ... indi” (43 s).

“Hiç **acı** duymuyordu” (46 s).

“**Acıya** duyarsız görünen bu adama iyice köpürüp ... gazaba geliyordu” (65 s).

“Şakaklarında, alnında ve yanaklarında dayanılmaz bir **acı** vardı” (86 s).

“Zülfüyâr elini daldırır daldırmaz **acıyla** kasılıp kaldı” (169 s).

“Bedenlerinden kan dökülmeksizin böylece **acı** bir tarzda öldürülme korkusu ... bu yüzden yayıldı” (133 s)

“Bu **insafsızlık** karşısında ayranı kabaran Bünyamin, ... durmasını söyledi” (173 s).

“Bu sürenin sonunda günahlarımın cezasını **ebedi ıstırapla** çekeceğime inandıktan sonra, ... bir kaçış yolu aradım” (180 s).

“İçlerinde elebaşları olduğu anlaşılan biri musluğu çevirir çevirmez ... **acıyla** bağırdı” (195 s).

“Büyük Efendi gerçekten de **acınacak** bir haldeydi” (214 s).

“Hınzır yedi **acıyla** kıvrılırken Dertli, Bünyamin’e,

- *Bana yapılan iyilikleri unutmam* diye fısıldadı (222 s).

Acı, ebedi ıstırap, çılgılık, insafsızlık, kahır sözcük ve sözcük grupları romanda acı hissetme duygusunu veren örnekler içerisindedir. Romanda 13 cümlede tespit edilmiştir.

Beklenti

Beklenti, insanın gelecekte bir umutla beklediği şeyin verdiği ümittir. Beklenti, insanın mutluluğa olan inancını yansıtmaktadır. Beklenti gerçekleşmediğinde ise tam tersi olarak insan hayal kırıklığına uğrayabilmektedir. Romanda genel olarak beklemek sözcüğü ile ifade edilmiştir. Roman içerisinde 25 cümlede beklenti duygusu tespit edilmiştir.

“Gece boyunca öksürüp tıksırarak sabırla **beklemelerinin** semeresini sonunda gördü” (27 s).

“Kapıda feneri söndürüp ... **bekledi**” (29 s).

“Sırık hamalları tarafından götürülmeyi **bekliyordu**” (30 s).

“Görünüşe bakılırsa verdiği bilgi karşılığında şarap parası **bekleyen** sansar misali biriydi bu” (32 s).

“Bu duvarda yarım asır **bekleyerek** sararıp solduktan sonra, ... bir kitabın arasına konacaktı” (34 s)

“Topraklarını kaybetmiş bir derebeyinin kütüphanesinde ... **bekleyecek**...müşteri bulacaktı” (34 s).

“Koltuğunun altında bir kitapla kendisini **beklediğini** görecekti” (35 s).

Bir şey bulmayı **umdukları** belliydi” (65 s).

“Üstelik, ... adama içirdiği kurşunlu şurup **beklediği** etkiyi bir türlü göstermiyordu” (105 s).

“Ama tam bu sırada **beklenmedik** bir şey oldu” (121 s).

“Onlara neden gözyaşı döktüklerini sorunca **beklediği** cevabı aldı” (158 s).

“Fakat aradan bir hafta geçtiği halde **bekledikleri** hastalık ortaya çıkmadı” (178 s).

“Öğle vakti olduğunda **bekledikleri** gemi hala gelmeyince ... gittiler” (188 s).

“... bu paranın dünyada ne var ne yoksa hepsini, evet hepsini satın almasını **beklemeye** başladı” (200-201 s).

“Müminlerin kurtarıcısı olan Mehdi’yi ... karşılamamız **bekleniyordu**” (209 s).

“Sabrettim, **bekledim** ve faka bastırdım” (214 s).

“Yıllardır **beklediği** bu zevkli anları mümkün olduğu kadar uzatmak istediği her halinden belliydi” (217 s).

“Çünkü para çuvalları açılıp sayılmayı **bekliyordu**” (219 s).

“Hasta gibi görünsün diye afyonla uyuşturulan çocuklar bile ...sofraya buyur edilmeyi **beklemeye** başladılar” (220 s).

“Bakalım loncaya gerçekten yıldırım düşecek mi? Diye **beklerken** binada üç kişi kalmıştı” (222 s).

“Akşamı ipe çekip ... dalıp gitmeyi **bekledi**” (226 s).

“Zencinin demir topuzu ... hazır **bekliyordu**” (228-229 s).

“Yatağına uzanıp uykuyu **beklemeye** başladı” (230 s).

“**Beklediği** şimşek zihninde bir türlü çakmıyordu” (232 s).

“Bir babanın kendi oğlundan **bekleyeceği** şekilde kahraman değildin” (236 s).

22. Varsayım, tahmin, öneri, kararsızlık, tembih ve tesadüf duygularını ifade eden sözcükler:

Varsayım

Varsayım, henüz doğruluğu kanıtlanmamış, bir sonuca ulaşılmamış bilginin, doğrulanabilir, kanıtlanabilir halde olması durumudur. Romanda bir cümlede tespit edilmiştir.

“Şimdi, istersen ... **farz edelim**” (182 s).

Tahmin

Tahmin, önceden belirli olan bazı bilgilerin, bir değerlendirme sonucuna ulaştırılmasıdır.

“Görünüşünden onun, ... **çıkarmak** mümkün değildi” (14 s).

“Hocanın bedavadan içtiği kahveyi bitirmesini sabırsızlıkla bekler, ... **tahminler** yürütürlerdi” (58 s).

“Konu komşuya sorgu sual edip ... **tahmin** ettikleri cevabı alamayıp rahatladılar” (62 s).

“Ancak fitiller saniyeli olmadığı için patlama anı **kestirilemiyor**, zarlar durmadan sebayüdü geliyordu” (157 s).

“**Sözüm ona** Mehdi'nin ta kendisiydi” (203 s).

Romanda 5 cümlede tespit edilmiştir.

Öneri

Öneri, bir konu hakkında diğer insanların fikirlerine ihtiyaç duyulan görüşlerin bütünüdür.

“Ey kör! **Aç gözünü de düşlerden uyan**” (21 s).

“**Simurg'u göremezsen de bari küçük bir sercevi gör**” (21 s).

“Kaf dağına varamazsan bile **hiç olmazsa evinden çıkıp kırlara açıl; böcekleri, kuşları,**

Bırak dünyanın haritasını yapmayı! Daha hayattayken bir taşı bir taşın üstüne koy” (21 s).

“Bu kızıl izleri de dünya haritasına çizmesini **öğütüyordu**” (21 s).

“Özgürlüğünün ilk gününde meyhanedeki arkadaşları ona **dostça öğütler** verdiler” (25 s).

“Bu **tavsiyeleri** anlayabilecek durumda değildi” (25 s).

“Hatta komşu **tavsiyesi** üzerine, yorganı döşeği sırtlayıp Yedi Uyurların mağarasına bile gitti” (228 s).

Romanda 8 cümlede öneri duygusu tespit edilmiştir.

Kararsızlık/ikilem

Kararsızlık, insanın bir konuda veya bir durum esnasında seçim yapamama halidir. Kararsızlık, kişinin kendisi ile ilgili bir duygudur. İnsan yaşadığı bir olay sonucunda, kızgınlık, panik hali içinde kararsızlık sorunu yaşar ve bunu etrafına yansıtır.

“**Belli belirsiz** bir horultunun duyulduğu odaya girdi... karmakarışık bir yerdi burası” (20 s).

“Tercüme edilmesi istenen **kitap kalın sayılmazdı, fakat ince olduğu da söylenemezdi**” (33 s).

“Gördükleri **ister gerçek ister düş** olsun, bundan **gerçeği va da düşü gören** bir öznenin varlığı çıkıyordu” (46 s).

“Rendekâr'ın dediği gibi ben varım, diyordu; peki ama ben kimim? **Ayna bana İhsan Efendi olduğumu söylüyor, rüyamdaki ayna ise Bünyamin olduğumu söylüyor.** Ben kimim? Bütün bunları gören özne aslında kim?” (46 s).

“Ama kendisine vekâlet etmesi gereken kişiyi nasıl seçmesi gerektiğine... **karar verememişti**” (51 s).

“İçlerinde cesur olanlar **tereddütlerini** yenip ... fırladılar” (111 s).

“**Hem evet hem hayır**” (145 s).

“Sanki bir sırrı verip vermemekte **tereddüt** ediyordu” (145 s).

“Anlattıklarını sonuna kadar dinlemeye **kararlıyım**” (179 s).

“Söylediklerinin doğruluğundan emin olmadığını gösteren **ikircikli** bir sesle şunları söyledi” (200 s).

Romanda ister gerçek ister düş, belli belirsiz, gerçek ya da düş, karar verememek, ikircikli, tereddüt... sözcük ve sözcük grupları romanda duyguyu vermek için kullanılan örneklerdir. Romanda 10 cümlede tespit edilmiştir.

Tembih

Tembih, anlam olarak bir kişinin başka bir kimseye herhangi bir konu üzerinde neyin nasıl yapılması gerektiğini söylemesi, hatırlatması, baskı yapması, üstelemesi demektir. Burada dikkatli olmak söz konusudur.

“**Ne olur ne olmaz** diye şiltenin altındaki yatağanı alıp merdiveni indi” (19 s).

“Ama **dikkat et**, kıpti’dir” (19 s).

“Adamcağızın zincirleri çözülür çözülmez suratına okkalı bir tokat çarpıp, ... **tembih etti**” (24 s).

“Evde olmadığını öğrenince yanındaki kâğıt tomarını teslim edip bunları insaniyet namına Arap İhsan’a vermesini **tembihledikten** sonra çekip gitti” (43 s).

“**Ne olur ne olmaz** sakalına hürmeten yerinden şöyle bir doğrulur gibi olmuştu” (40 s).

“Ses ona, Önce ellerini kurtar, ama **sakın acele etme**, dedi (49 s).

“Fakat kendini **sakın** kaptırma” (55 s).

“Fakat, Zülfîyâr’ın ona, sakın unutmamasını **tembih ettiği** bir ismi hatırladı” (107 s).

“Gelip geçen zavallıların üzerlerine saldıkları veletlere, daha yapışkan, daha ısrarcı ve tuttuğunu koparan biri olmalarını **tembih edip**, ... kötüğü basıyorlardı” (109 s).

“Ama ... **tembih etmişti**” (125 s).

“Gel gelelim bu beyhude **tedbirler** de fayda sağlamayınca, ... havai fişekler atmaya başladılar” (157 s).

Romanda 11 cümlede ne olur ne olmaz, dikkat etmek, tembih etmek, sakın, tedbir gibi sözcük ve sözcük grupları tespit edilmiştir.

Tesadüf

Tesadüf, beklenmedik bir durumda ortaya çıkan durumlar bütünüdür. Roman içerisinde genellikle rastlamak sözcüğü çok fazla kullanılmıştır.

“**Rastgele** bir sayfayı açarak Kubelik’in önüne koydu” (34 s).

“Merhumun imzasını taşıyan sararmış kâğıdın arkasını çevirdiklerinde... yazılara **rastlayacaktı**” (35 s).

“Ejderhaların koruduğu hazinelere, taşılşmış canavar yumurtalarına, yaşayıp ölmüş bütün hayvanların kalıntılarına **rastladılar**” (85 s).

“Hiçbir işini **tesadüfe** bırakmayan biri olmalıydı” (86 s).

“Arada bir **rastgele** temennisiyle yuvarlanan zarların tıkırtıları duyuluyordu” (113 s).

“Bünyamin ...bu paraya **tesadüf** etti” (170 s).

“Hele hele, ölülerin, karanlık, sessizlik ve hiçliği algıladıklarını söyleyen kadim bir bilgenin kitabına **rastlayınca** ... kanaat getirdi” (199 s).

“Bünyamin’in odasıyla ortak bir duvarının olması belki de bir **rastlantı** olmayabilirdi” (203 s).

“Gelgelelim hayra ya da şerre yoracak bir alamete **rastlamayınca** düşünün devamını görebilmek umuduyla ertesi gece yine ... uzandı” (226 s).

“Fakat bu konuda makul bir yoruma **rastlayamadı**” (227 s).

“Gelip geçtiği yerlerde yedi, sekiz, hatta on beş yıldır uyuyan insanlara **rastladı**” (230 s).

“Sayfaları karıştırırken birtakım tanıdık adlara **rastlayınca** şaşırmadı” (234 s).

“Baştan sona kadar asla okuyamayacağı kitabın son bölümünü açıp **rastgele** bir yere baktı” (234 s).

Romanda rastlamak, tesadüf, rastgele sözcükleri tesadüf duygusunu vermek için kullanılmıştır. Roman içerisinde 13 cümlede tesadüf duygusu tespit edilmiştir.

4.5.6. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel İsimler

Özel isimler, bireyin, nesnenin veya yerin, öznel niteliklere sahip olan isimleridir. Bu isimler, genellikle tek ve belirli bir varlığı temsil ederler. Dünya genelinde birçok isim benzerlik gösterebilirken, özel adlar özgünlüklerini korurlar. Örneğin, Yahya veya Yusuf gibi isimler kendi içinde benzersiz özelliklere sahiptir ve bu isimlerle özdeşleşen bireyler, çevrelerindeki insanlar tarafından tanımlanır.

Özel isimler, genellikle bireylerin kimlikleri üzerinden anlam kazanır. Bu isimlerin taşıdığı öznel özellikler, adı geçen kişinin karakteri, kökeni veya toplumsal bağlamı hakkında bilgi sağlar. Örneğin, "Ahmet, çevresindeki insanlar arasında bilge ve yardımsever bir kişi olarak tanınır" ifadesi, özel bir ad olan "Ahmet" üzerinden kişinin tanımlayıcı niteliklerini vurgular.

Özel isimlerin kendi içinde benzersiz olması, dilin ve kültürün bir yansımasıdır. Bu bağlamda, "Her özel ismin kendine özgü bir anlamı ve değeri vardır, bu da dilin zenginliğini ve kültürel çeşitliliği yansıtır" ifadesi, özel isimlerin dilin derinliği içindeki önemini vurgulamaktadır.

Özel isimler bireyleri, nesnelere veya yerleri benzersiz kılan isimlerdir ve kendi içlerinde öznellik taşırlar. Bu özel isimler, bir dilin ve kültürün zenginliğini yansıtarak, bireylerin tanımlanmasında önemli bir rol oynarlar.

Günay Karaağaç'a göre özel ad, genel adın özel ad olarak kullanılmasıdır. Onun düşüncesine göre, özel ad, ses ve heceden cümleye kadar herhangi bir dil biriminin anlam boşalmasına (*asemantication*) uğratarak kullanılmasıdır (2013, s.628)

Özel adlar birer göndergeyi dile getirmektedirler, bu bir insan, bir hayvan veya bir şehir olabilir. Buna bakarak anlam açısından öteki öğelerle büyük bir ayrımları yoktur. Ancak yansıtmış oldukları nesne tek bir insan, tek bir yer ya da bir göldür; sözlüklerdeki gibi bir kavramlaştırma, ortak özelliklere dayanan bir genelleştirme söz konusu değildir. Duygu değeri açısından kimi zaman, dildeki öteki sözcüklerden daha değişik özellikleri olabileceğidir. Örneğin Beethoven'i, Moliere'i, Van Gogh'u, Leonardo da Vinci'yi, yapıtlarıyla iyi tanıyan, onları seven kimselerdeki tasarımlar, duygu değeri, bu sanatçılarla ilgisi olmamış, onları tanımayan kişilerden farklıdır (Aksan, III. Cilt, 2015, s.197).

Özel adların kişinin zihninde oluşturduğu tasarımlar o kişinin, yetiştiği çevreye, genel kültür bilgisine ve ruhsal yapısına göre farklılık göstermektedir. Örneğin Türkler için Atatürk, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman gibi Türk büyükleri, Fransızlar için Jeanne D'Arc, Napoléon Bonaparte adları olumlu duygular çağırır (Aksan, 2021, s.73).

Kerim Demirci'ye göre her türlü özel ismi inceleyen *ad bilim*, isimlerin orijinini de inceler. Adbilimin en önemli alt başlığını *toponomi yer adları bilimi* oluşturur. İnsan isimlerini inceleyen dalına *antroponomi / antroponim* denir. Akarsu, göl, deniz adlarını

inceleyen şubesine *hidrromi* ismi verilirken dağ adlarını inceleyen birimine *oronomi* denir (2021, s.148).

4.5.6.1. Yer Adları Bilimi (Toponomi)

Nesrin Bayraktar'a göre; yer adları bilimi özel adlar içerisinde yer alan yer adlarını inceleyen ad bilimin alt dalıdır. Türkiye'de bazı şehirlerin adlarının kökenleri yabancı dillerden alıntı, az bir kısmının da kökenleri Türkçedir (2017, s.134).

Çanakkale adı genellikle Çanakkale savunmasını anlatan, kahramanlık, vatanseverlik ve zafer gibi duygulandırıcı öğeleri taşıyan bir addir. Kudüs; Müslüman, Musevi ve Hristiyanlar için aynı biçimde duygu değerleri taşır. Mekke, Medine, Kerbela Müslümanlarda çeşitli imgeler ve güçlü duygular uyandıran şehir isimleridir (Aksan, 2021, s.73).

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır;

“Sonraları **Galata Kulesi** diye nam salmış bu heybetli yapının tepesinde... **Bursa** kentinin ulu dağına seçtikleri söyleneğelmıştır” (13 s)

“**Azap kapısı** önünde ... baktı” (14 s).

“Arap İhsan'ın **Karaköy** önünden geçerken savurmayı âdet edindiği, gümrükçü başının erkekliğine yönelik küfürler ... işitilmemiş olamazdı” (15 s).

“Gel gör ki **Samatya**'da çıkan yangının oradaki meyhaneleri de silip süpürdüğünü **Malta**'da öğrendiğinden bu yana ... yüreği sızlamıyor da değildi” (15 s).

“Bünyamin'in o uğursuz parayı bulmasından çok önce **Pera**'da **Venedik** balyosunun kâtipliğini ... biri vardı” (23 s).

“Kubelik akıntının cesetleri sürükleyeceği yer olarak hesapladığı **Tophane**'ye gidiyordu” (27 s).

“Arap Camii'nden verilen sela **Erganunlu kiliseden** kopup gelen nağmelere karışıyor; ...duyuluyordu” (30 s).

“**Mumhanenin** arkasındaki **Rum mahallesine** gittiğinde ...şahit oldu” (31 s).

“**Misket, Bozcaada, Ankona** ve **Edremit** şarapları...sürâhilere aktarılıyor, ... bedenlere yayılarak ruhları tutuşturuyordu” (32 s).

“... Kefeli'nin **İspanya**'ya hicret eden torunu tarafından hatıra olarak alınıp bir kitabın arasına konacaktı (34 s)

“... **Öküz Geçidi**’nde şarkiyat tahsil etmeye karar verecekti” (35 s).

“Rivayet ederler ki surların hemen içindeki **Ağa Cayırı**’na vakti zamanında...vardı” (39 s).

“**Meyvit Kapısı**’ndan çıkıp **Kasımpaşa**’daki kabristana giderken, çeşmenin birinde ibriği doldurdu” (46 s).

“Dolunayın altında süzülerek **Kız Kulesi**’ni geride bıraktı” (48 s).

“**Konstantiniyye**’yi hayatında ilk kez tepeden gördü. Boğazı geçip **Üsküdar**’a ulaştı” (49 s).

“Delikanlı **Voyvoda** yolunda ilerleyip Erganunlu kilise önüne vardığında, ilahi nameleri kesildi” (50 s).

“O tarihlerde kilisenin papazı **Kudüs**’e bir hac ziyareti yapmaya yemin etmiş, ...karar verememişti” (51 s).

“Oysa bir gece önce **Mihalâki**’nin meyhanesinde ... yemişti” (52 s).

“**İç Azap kapısı** civarında bir yangın yeriydi” (61 s).

“... **Voyvoda yolundan Kule Kapısı**’na doğru koştular” (61 s).

“**Haliç**’in ve **Boğaziçi**’nin hakanı, **Azap**, **Meyvit**, **Kürkçü**, **Yağ kapanı**, **Karaköy**, **Kireç**, **Tophane** ve **Kule kapılarının** koruyucusu, ... Efrasiyaboğlu Alibaz Efrasiyab Hanın tuğrası işlendi” (64 s).

“Nihayet **Eyüp**’e ulaştılar” (65 s).

“Fakat on gün sonra **Edirne**’ye vardıklarında o kış kıyamette **Sofya**’ya hareket emrini aldılar” (69 s).

“**Eğri kalesi** surlarına ilk tırmananlar ... gulyabani çehrelerine sahipti” (88 s).

“Arabaları **Topkapı**’sından geçip **Divan Yolu**’nda ilerlerken ... düşünüyordu” (89 s).

“**Karaköy** iskelesinden **Yelkenci Hanı**’na koşarak gittiğinde ...gördü” (89 s).

“...**Et meydanı**ndaki yeniçeri odalarına götürülmüştü” (89 s).

“Âdet üzere, **Zindan kapı Hamamı**’na götürüp bir güzel keseleyip yıkadı” (98 s).

“Onları **Eyüp Camii** avlusuna ...gönderdi” (105 s).

“Çünkü **Anadolu**’dan gelip **Konstantiniyye**’de iş bulamadığını söyleyen ... bu genç adam, Zülfüyârın tarifine ... uymuyordu” (106 s).

“Her bir kâğıdın üzerinde Alnını *koyduğun her yer Kâbe olsun-Allah rızası için sadaka* yazıyor ... bir **Kâbe** resmi ile süslüyordu” (113 s).

“Aynı gün casusu **Yedi Kule Zindanı**ndan getirip ...yüzleştirdiler” (136 s).

“Haliç’i geçerek **Odun Kapısı**’na çıktı” (129 s).

“Karanlıkta **Tahtakale** ve **Okçularbaşı**’nı geçip darphaneye ulaştı” (129 s).

“...**Cebelitarık**’a doğru yelken açmasından tam yüz yıl önce” (133 s).

“Adını söylediğim bu bilgin **Magdeburg** ’da bir deney yaptı” (147 s).

“Gel gör ki harcayacağı para kısıtlı olduğundan **Fener**’de bir batakhane kiralamak için tam dört yıl zar yuvarlaması gerekti” (159 s).

“Atlarına binip bu sefer **Haliç** yönünde ilerlediler” (162 s).

“Hatta **Valide Camii** arkalarına vardıklarında, ... yanlarında taşıdıkları fenerleri bile yakmışlardı” (162 s).

“**Eminönü Camii**’ne gelir gelmez ... bir kalabalığa rastladılar” (162 s).

“Büyük bir yangın **Tebriz**’i yok etti” (178 s).

“Büyük bir yalımın diğer günahkârlar gibi beni de **Mahşere**, ...sürükleyeceğini öğrendim” (180 s).

“Bir adam **Ayasofya**’dan saat üçte yola çıkar; üçü çeyrek geçe **Bayazıt**’a vardığında bir yankesici onun para kesesini çarpar” (180 s).

“Üç buçukta **Aksaray**’a geldiğinde başı ağrımaya başlar” (180-181 s).

(235 s).

“Sözgelimi **İzmir** ‘de oturan mahzun ve şaşkın adam mı?” (237 s).

Eserde tespit edilen bazı örnekler dipnot olarak verilmiştir.⁵

Galata Kulesi, Bursa, Karaköy, Samatya, Malta, Pera, Venedik, Tophane, Erganunlu kilise, Mumhane, Rum mahallesi, Misket, Bozcaada, Ankona, Edremit, İspanya, Öküz Geçidi, Ağa Çayırı, Kasımpaşa, Kız Kulesi, Konstantiniyye, Üsküdar, Voyvoda, Kudüs, Mihalâki meyhanesi, Voyvoda yolu, Boğaziçi, Azap, Meyyit, Kürkçü, Yağ kapanı, Kireç, Tophane ve Kule Kapıları, Eyüp, Edirne, Eğri kalesi, Topkapı, Yelkenci Hanı, Et meydanı, Zindan kapı Hamamı, Eyüp Camii, Anadolu, Kâbe, Yedi Kule Zindanı, Odun Kapısı, Tahtakale, Okçular başı, Cebelitarık, Magdeburg, Fener, Haliç, Valide Camii, Eminönü Camii, Tebriz, Mahşer, Ayasofya, Bayazıt, Aksaray, Divan Yolu, Mağrip, Şam, Mihel çıkmazı, Sultan Ahmet Camii, İzmir... Romanda geçen yer adlarıdır.

Verilen yer adlarından bazıları eski ismiyle ifade edilirken bazıları da bugün kullanılan isimlerdir. Pera, Bizans döneminde Beyoğlu semtine verilen isimdir. Karşı yaka anlamına gelir. Öküz geçidi İstanbul boğazının tarihi ismidir. Konstantiniyye İstanbul'un Bizans dönemindeki tarihi ismidir. Hayali yer olarak Mihel Çıkmazı ve Mihalâki meyhanesi dikkat çekici örneklerdendir.

4.5.6.2. Kişi Adları Bilimi (Antroponomi)

Bayraktar'a göre; kişi adları bilimi, antropolojinin alanına giren bir unsur olarak kişilerin adlarını inceler. Türkiye'de isim koyarken genel eğilim; kızlara çiçek, değerli mücevher gibi sözcüklerden esinlenerek isim vermekken; erkeklere daha çok kahramanlık, güç sembolize eden isimleri vermek şeklindedir (2017, s.136).

⁵ “Üç buçukta **Aksaray**'a geldiğinde başı ağrımaya başlar” (180-181 s).
“Bir gezginin **Mağrip** 'ten kavanoz içinde getirdiği çeçe sineğine ... kendini sokturdu” (228 s).
“Nihayet, **Şam** yakınlarında bir kasabaya geldiğinde ... bahsetti” (228 s).
“Develerini **Üsküdar** 'da bırakıp, ...bir tekneye yükledi” (230-231 s).
“Böylece aradan yıllar geçtikten sonra tüccar **Konstantiniyye**'ye ... geldi” (232 s).
“Bu fikrimi ilk kez **Mihel çıkmazı**ndaki kıraathanede ...açmıştım” (235 s).
“Dediğine göre **Sultan Ahmet Camii** 'nin müezzinlerinden biri olmak istiyor” (235 s).
“Sözgelimi **İzmir** 'de oturan mahzun ve şaşkın adam mı?” (237 s).
“Bir gezginin **Mağrip** 'ten kavanoz içinde getirdiği çeçe sineğine ... kendini sokturdu” (228 s).
“Nihayet, **Şam** yakınlarında bir kasabaya geldiğinde ... bahsetti” (228 s).
“Develerini **Üsküdar** 'da bırakıp, ...bir tekneye yükledi” (230-231 s).
“Böylece aradan yıllar geçtikten sonra tüccar **Konstantiniyye**'ye ... geldi” (232 s).
“Bu fikrimi ilk kez **Mihel çıkmazı**ndaki kıraathanede ...açmıştım” (235 s).
“Dediğine göre **Sultan Ahmet Camii** 'nin müezzinlerinden biri olmak istiyor”

Romanda tespit edilen örnekler aşağıdadır:

“**Arap İhsan**’ın kadırgasının Haliç’e girdiğini ... fısıldadı” (14 s).

“Galata’da ise hem yatacak külhan yoktu hem de **Gülle topuk** nam kalyoncuyla çingâr çıkarma tehlikesi vardı” (15 s)

“Yemin billah ederek adının **Alibaz** olduğunu söylüyordu” (16 s).

“...görünce **Kubelik** ‘in kâtiplik görevine son verdi” (23 s).

Galen ‘in kitabı bu soruya ... cevap veremiyordu (26 s).

“Canı yanan **Müşteri** çığlık atmaya başlayınca ... aşağıya indi (43 s).

“**Lokman Hekim**’in reçetelerini ve **Hazreti Süleyman**’ın mührünü gördüğüne...yılmadan usanmadan adamın kapısını aşındırıp duruyorlardı” (44 s).

“İlk sayfaya bakılırsa yazarı **Rendekâr** adında biriydi (45 s).

“Birkaç gün sonra herkesin **Vardapet** diye çağırdığı bir Ermeni, ... ziyaret etti” (51 s).

“**Battal Gazi**’nin, **Hazreti Ali**’nin ve **Genç Osman**’ın kahramanlık hikâyelerini ...dinlerdi” (57 s).

“Kitapta **Efrasiyab**’ın nasıl dünya fatihi olduğu anlatılıyordu” (60 s).

“Haliç’in ve Boğaziçi’nin hakanı, ... **Efrasiyaboğlu Alibaz Efrasiyab Hanın** tuğrası işlendi” (64 s).

“**Meryem Ana** tasviri üzerinde bir mum yakıp ... devam etti” (78 s).

“**Uzun İhsan Efendi**’nin başına gelenler, ... kıraathane sohbetinin haftalardır süren ana konusuydu” (89 s).

“**Bünjamin**’in baş amiri **Alemsattı** adında biriydi” (113 s).

“Alemsattı’nın yardımcısı da **Öter bülbül** adında bir inmeliydi” (113 s).

“Bu aksakallı pirlere emriyle **Utariid** adında bir kâğıtçının çırağı yapılmıştı” (113 s).

“Tanrı’ya şükredip bir yandan da pirlere **Mirdesenk Sehpernebî**’nin adını ...zikrederlerken...süzdüler” (123 s).

“Servetini korumak amacıyla üç bin yıl önce icat eden **Harun**’un ruhuna dua ediliyordu” (133 s).

“O günden sonra **Büyük Efendi Ebrehe**, ... ilgi gösterir oldu” (141 s).

“**Fon Gerike** adlı biri tarikat sırlarını keşfettiği için ateş püskürüyorlar” (147 s).

“Talih yıldızı artık parlayan **Gazanfer**, ... kendisi gibi usta kumarbazlar yetiştirdi” (159 s).

“Hepsi, talihsizliği yedi iklim dört bucakta bilinen **Suayıb** adında bir dervişe acıyor, ... yapıyorlardı” (158 s).

“Kendisini tam altı kez yıldırım çarpan **Dertli**ydi bu” (173 s).

“**Mehdî** gelecek, **Dabbet’ül Arz** yerin altından çıkacak, ... ölecek” (179 s).

“Birdenbire artık **Efrasiyab** değil, şu uyku tutmayan çocuk, **Alibaz** olduğunu hatırladı” (194 s).

“Hücreye giren **Hattakay**’a ... söyledi” (205 s).

“Buna rağmen **Büyük Efendi’nin** ... çığlıklarını işitmek mümkündür” (211 s).

“Tezgâha, **Hınzıryedi**’nin sağ kolu olan Alemsattı bakıyor, çocuğun biri ise elindeki bezle, ... temizliyordu” (218 s).

“**Binbereket**’in ... diri diri yandığını söyledikten sonra, ... ışıltı sönüverdi” (219 s).

“Bu fikrimi ilk kez ... **Ali Said Çelebi**’ye açmışım” (235 s).

Arap İhsan, Gülletopuk, Alibaz, Kubelik, Galen, Müşteri, Lokman Hekim, Hazreti Süleyman, Rendekâr, Vardepet, Battal Gazi, Hazreti Ali, Genç Osman, Efrasiyab, Efrasiyaboğlu Alibaz Efrasiyab Han, Meryem Ana, Uzun İhsan Efendi, Bünyamin, Alemsattı, Öter bülbül, Utarid, Mirdesenk Sehpernebî, Harun, Büyük Efendi Ebrehe, Fon Gerike, Gazanfer, Suayıb, Dertli, Mehdî, Dabbet’ül Arz, Hattakay, Hınzır yedi, Binbereket, Ali Said Çelebi... Romanda geçen kişi adlarıdır.

Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar başlığı içerisinde özel adlar iki alt başlığa ayrılmıştır. Toplamda 82 özel isim örneği tespit edilmiştir.

4.5.7. Yan Anlam

Yan anlamlar, temel anlam ile ilişkilendirilmiş sözcüklerdir ve genellikle aktarmalar yoluyla ortaya çıkarlar. Bu aktarmalar ve benzetmeler, sözcüğün yan anlamını oluşturur. Örneğin, "göz" kelimesi, temel anlamı itibariyle görme işlevine hizmet eden bir organdır. Görme organı olan "göz" kelimesinin yerine, dış dünyayı görmeyi sağlayan bir pencereyi ifade etmek için yapılan bir aktarma kullanımıyla, "pencere" sözcüğü de yan anlam kazanabilir.

Temel anlamıyla yemekleri parçalamayı sağlayan diş bir organdır. Sarımsak gibi nesnelere yapılan benzetmeler ve renk/şekil benzerliği üzerinden yapılan aktarmalar, "diş" sözcüğünün yan anlamını oluşturabilmektedir. Yan anlam oluşumları, dilin zenginliğini ve sözcüklerin kullanımındaki esnekliği yansıtan önemli bir dilbilgisi fenomenidir. Bu tür aktarmalar ve benzetmeler, sözcüklerin anlam alanlarını genişletir ve dilin ifade gücünü artırır.

Günay Karaağaç tanımında yan anlamı bir varlığı, kendi adıyla değil, neden-sonuç, parça-bütün, benzerlik-aykırılık vb. ilişkilerde bulunduğu komşu bilginin adıyla anmak olarak dile getirmiştir. Ona göre; yan anlam, diğer adıyla öğretilmeli anlam, sosyal, nedensiz ve saymaca bir gösteren-gösterilen ilişkisine sahip dil göstergelerinin nedenli kullanımındadır (2013, s.852).

Doğan Aksan'a göre; her dilde, sözcüklerin çoğunluğunun, birden çok anlamı yansıttığı, çok anlamlı olduğu düşünülürse, dil adını verdiğimiz düzen içinde gösterenlerin tek bir görev yüklenmediklerini söylenebilmektedir. Örneğin dokunmak eylemi temas etmek anlamı dışında sağlığı bozmak sataşp tedirgin etmek, (insanın) duygulanmasına yol açmak gibi anlamları vardır. İşte bu yeni anlamlara yan anlam diyoruz (2015, s.182).

Her gereksinim duyuldukça yeni bir sözcük türetilmez. Bazı durumlarda daha önce var olan sözcüklere yeni anlamlar yüklenir. Süreç içinde türlü kullanımlar sonucu sözcüklerin kazandıkları bu yeni anlamlar onların yan anlamlarını oluşturur. Böylece ortada büyük bir halka gibi duran çekirdek (temel) anlam ve onun çevresinde, ufak ufak halkalar hâlinde birçok anlamcık yer alır. Yani bir sözcüğe, temel anlamı dışında çeşitli benzerliklere, çağrışımlara dayanılarak yüklenen ikinci anlamdır (Bayraktar, 2017, s.152).

Bir kelimenin gerçek anlamıyla bağlantılı olarak bilhassa benzetme yoluyla kazandığı yeni anlam *yan anlam* olarak adlandırılır. Dilin en kaygan zemini anlam olduğu için neredeyse her kelime ilk günkü anlamının yanına başka anlamlar eklenerek günümüze ulaşmıştır. *Baş, ayak, kol, bel, el, burun, diş, ağız, göz* gibi kelimeler makineden masaya, uçaktan dağa, ırmaktan ovaya birçok yerde benzetme yoluyla kullanılmaktadır (Demirci, 2021, s.224).

Yan anlam terimi ile karşıladığımız ikincil anlam, duygu değeri gibi bireysel yorumları da içeren daha geniş bir dünyaya gönderimde bulunan ve bu nedenle ansiklopedik anlam da denilen bir anlam türüdür. *Taş* sözcüğü acımasızlık (*taş kalpli*) veya güzellik (*taş gibi kız*) gibi anlamları ikincil anlam içerisinde değerlendirilebilir (Kerimoğlu, 2019, s.215).

Romanda tespit edilen örnekler aşağıdadır:

“Ziyaretçilerden bahşiş koparmak hevesiyle ...ağızdan ağıza **dolaşmıştı** bir zamanlar” (13-14 s).

“Kadırğa tersane iskelesine yaklaşmak üzereydi ki, **omurgası** dibe değdi” (15 s).

“Çekül doğrultusunu çoktan terk etmiş ... sokaklara **daldılar**” (18 s).

“Tolgalarının **burun**luklarını indirmiş ve yüzlerini ... örtmüşlerdi (18 s).

“Kubelik’in yatıp kalktığı **tek göz odaya** çıktığında yine hayalleri suya düştü” (30 s).

“Bir kum tepesinin **eteğ**inde küçük bir gölcük seçti” (45 s).

“Yağlı tas kebabı...**bozmuştu**” (52 s).

“Yazıyı **sökmede** kifayet gösterememesi, ...kaçırırdı” (58 s).

“Bünyamin ve casus lağım **ağzından** çıkınca ortalıkta kan gövdeyi götürüyordu” (81 s).

“Tacir ve yardımcıları Büyük Efendi’nin **etek**lerini öptükten sonra izzetü ikramda bulundular” (161 s).

“Zaten hülyalı ve mahcup bir zat olan tüccar gün be gün içine **kapandı**” (231 s).

“Bu fikrimi ilk kez ...Ali Said Çelebi’ye **acmıştım**” (235 s).

Yan anlam başlığı içerisinde 12 yan anlamlı kelime örneği tespit edilmiştir. Yan anlamlı örnekler ile dilde yer alan bazı kelimelerin anlam yönünden nasıl birbirinden ayrıldığı ortaya koyulmuştur.

Yan anlam konusunda genel olarak temel anlamlı sözcüklerin yan anlamları verilmiştir. Verilen örneklerden *dolaş-* fiili gerçek anlamı olan bir yerleri gezmek anlamının dışına çıkılarak sözcüğün benzer yanına dayandırılarak konuşulan bir şeyin ağızdan ağıza yani farklı farklı insanların konuşması anlamı ile kullanılmıştır. *Dal-* fiili suyun içine bütün vücuduyla ve hızla girmek anlamında kullanılırken bu örnekte işlevsel olarak benzerlik kurularak yan anlam olarak kullanılmıştır. *Omurga* sözcüğü temel

anlam olarak vücudun bir organı olarak kullanılırken benzerlik yönü ile geminin bir bölgesi olarak kullanılmıştır. *Burun*, koku almaya yarayan organdır. Örnekte şekil itibari ile benzerlik kurularak yan anlam oluşturulmuştur. Tek göz oda derken göz görmemize yarayan bir organdır. Cümlede aynı işleve yaraması sebebiyle benzerlik kurularak yan anlam oluşmuştur.

Etek sözcüğü de şekil olarak benzemesi sebebiyle dağın etekleri şeklinde kullanılmıştır. *Boz-* fiili düzgün işleyen bir şeyin işlenmez hale gelmesi demektir. Örnekte barsaklarını bozmuştu sözcük grubunda kullanılarak işlevsel yönü ile benzerlik kurularak yan anlam oluşturmuştur. Bir şeyi yerinden sökmek anlamında kullanılan *sök-* fiili, yazıyı sökmeye şeklinde kullanılarak çözmek anlamına gelecek şekilde yan anlam oluşturmuştur. *Ağız* sözcüğü vücuda bir şey girmesini veya çıkmasını sağlayan organ ismidir, cümlede lağım ağızı derken girme-çıkma işlevinden yararlanılarak yan anlam kurulmuştur. *Etek* sözcüğü anlamdan kopmadan benzerlik yönü itibariyle pantolonun aşağı kısımlarını belirtmek için kullanılmıştır. *Aç-* fiili bir şeyi kapalı durumdan açık hale getirmek anlamından çok fazla uzaklaşmayarak birine içini dökmek anlamı ile kullanılmıştır. Kapanmak sözcüğü temel anlamdan biraz uzaklaşarak bir insanın dışarı ile ilişkisini kesme anlamında kullanılmıştır.

4.5.8. Mecaz Anlam

Gerçek anlamın en uzak anlamı olan mecaz anlam, kelimenin temel anlamına uzak bir ilgiye sahiptir. Örneğin *sıcak* kelimesinin akla ilk gelen karşılığı “*ısıtı yüksek olan, soğuk karşıtı*” şeklinde olur. İşte bu kelimenin gerçek anlamıdır. Mecaz anlam da ise, gerçek anlamdan tamamen uzaklaşarak ortaya çıkan “*samimi, dostça, sevgi*” anlamlarında kullanılmaktadır. Daha çok sanatlı söyleşilerde, edebiyat dilinde karşımıza çıkmaktadır.

Demirci’ye göre, mecaz anlam kelimelerin gerçek anlamdan iyice uzaklaşıp kazandığı yeni anlamlardır (2021, s.225).

Yazarın düşüncesine göre, mecaz anlam da çoğu zaman olduğu gibi benzetme sanatından hareket edilerek yapılmaktadır. Mecaz anlamın edebiyat açısından bir değeri vardır. İstiare, kinaye, teşbih gibi edebî sanatların kökeninde mecazlı söyleyişler bulunmaktadır (2021, s.225).

Eserde geçen örnekler:

“Tam bu sırada ...merakı **kabardı**” (19 s).

“O mengene gibi el ... **yapıştı**” (19 s).

“Güvertede **sızıp kalmıştı**” (24 s).

“Beriki ise **köpürerek**, “zındık seni! Yarım akçelik iş için elli filuri istenir mi?” (25-26).

“...sokaklardan birinde garip bir **manzaraya** şahit oldu” (31 s).

“Kendisiyle görülecek bir **hesabı** olduğunu söylüyordu” (31 s).

“Misket, Bozcaada, Ankona ve Edremit şarapları... bedenlere yayılarak **ruhları tutuşturuyordu**” (32 s).

“Çok geçmeden, tütün dumanı tavanı **örttü**” (33 s).

“**Keskin** geniz kokusu ... sindi” (33 s).

“Kubelik’in **ağzı** kabadayı taifesi tarafından bozulmuş, lisanı lügati murdar eylenemişti” (34 s).

“Derdinden **bağrı yanan** bir baba vardı” (39 s).

“Ata yadigârı ayıcılık mesleğine oğlu pek itibar etmediği için **kendini yiyip bitiriyordu**” (39 s).

“Burunlarını yaklaştırıp...**merakları söndü**” (40 s).

“Rendekâr’ın bu fikri üzerine **derin düşüncelere** daldı” (45 s).

“Kafasına takılan bu **pürüzü** halletmek için rüyaya yatmaya karar verdi” (45 s).

“Bu durum düşüncelerini **derinleştirdi**” (46 s).

“Pencereden sızan Ayışığı ... **vuruyordu**” (47 s).

“Bünyamin sakaya doğru **süzüldü**” (49 s).

“Delikanlı ... Erganunlu kilise önüne vardığında, ilahi nameleri **kesildi**” (50 s).

“Bünyamin’in bileğini tuttuğunda saçları bembeyaz **kesilmişti**” (51 s).

“... başlangıçta onu bir hayli **gözden düşürdü**” (52 s).

“Mızraklarının ucuna yirmi tanesi bir akçeye satılan çivileri bağlamayı arkadaşlarına öğretince ... **sivrildi**” (61 s).

“Yaptıkları onca hazırlığa rağmen ordudakilerin cesaretleri **kırıldı**” (62 s).

“Acıya duyarsız görünen bu adama iyice **köpürüp** ... gazaba geliyordu” (65 s).

“Böylece gözdağı veren paşa, Vardapet’in gururunu da **okşamak** istediğinden ona elli filuri...kaldı” (73 s).

“Açılan bir delikten ışık **sızdı**” (79 s).

“... Zülfüyâr uykulu gözlerle Hınzıryedi’yi **süzmüştü**” (100 s).

“Birini konuşturmak için işkenceye başvurmanın akılsızlara özgü olduğunu söyleyip, ...Zülfüyâra **ates püskürüyordu**” (104 s).

“Aslında ne kadar yanıldıklarını anlamaları için gelip de loncaya biz **göz atmaları** yeterdi” (109 s).

“Daha **yapışkan**, ...olmalarını tembih edip, yola gelmeyenlere ... basıyorlardı” (109 s).

“Cemaat dağılmadan çok önce **kapağı dışarı atmak** zorundaydı” (114 s).

“Çünkü Büyük Efendi’nin **keskin bakışları**na uzun süre maruz kalmak ...korkutuyordu” (120 s).

“Son derece tehlikeli bir harekâtı gerçekleştirmek için **gecesini gündüzüne katıyordu**” (142 s)

“**Göz boyamak** için fena bir yöntem değil, dedi” (150 s).

“Bir zamanlar düşüş düşüren ellerinin **mahkûm** olduğu sebayüdüden kendisini kurtarmasını rica etti” (158 s).

“Talihsiz adamın yüzü **aydınlanıvermişti**” (158 s).

“Açılan talihi vasıtasıyla ... **kırptığı** paralarla küçük bir servet biriktirdi” (159 s).

“Malum cevabı alınca ..., kafasında kim bilir neler **kurmustu**” (235 s).

Eserde tespit edilen bazı örnekler dipnotta verilmiştir.⁶

Romanda yer alan benzetmeler sonucunda temel anlamdan uzaklaşarak ortaya çıkan mecaz anlam başlığı içerisinde 60 örnek tespit edilmiştir.

Merakı kabardı, Yapıştı, sızıp kalmak, köpürerek, manzara, hesap, tutuşturuyordu, örttü, keskin, ağzı, bağıryanmak, kendini yiyip bitirmek, söndü, derin, pürüz, derinleştirdi, vuruyordu, süzüldü, kesildi, kesilmişti, gözden düşmek, sivrildi, kırıldı, köpürüp, okşamak, sızdı, süzmüşü, ateş püskürmek, göz atmak, yapışkan, kapağı dışarı atmak, keskin bakışlar, gecesini gündüzüne katmak, göz boyamak, mahkûm, aydınlanıvermek, kırptığı, genişledi, yetiştirdi, derin, kızıışmıştı, süzdü, kül yutacak adam, gönül borcu, kesilmişti, su götürmez gerçek, ayrıntı kabarmak, kırmıştı, kabarmıştı, kızdırıyor, kıracak, saydam, camlaşmıştı, süzerek, eridi, bağladı, kesilen, sızıp kalmak, büyüdü, çakmıyordu, kurmuştu...

Bu mecazlı ifadelerden bazılarının anlamları şu şekildedir: "Yapış-" fiili, bir şeyi yapıştırmak anlamı yerine, tutmak anlamında kullanılmıştır. "Sızıp kal-" ifadesi, bir yerden sızmak anlamı yerine, sarhoş olup uyuyakalmak anlamında kullanılmıştır. "Köpür-" fiili çok fazla öfkelenmek anlamında kullanılmıştır. "Hesap" sözcüğü matematiksel bir anlam yerine, ödeşmek anlamıyla kullanılmıştır. "Tutuştur-" fiili, ateşi

⁶ "Nihayet ... **eli biraz genişledi**" (159 s).

"Talih yıldızı artık parlayan Gazanfer, ... **yetiştirdi**" (159 s).

"Bünyamin **derin uvkusundan** ... uyandı" (160 s).

"Kalabalık o kadar **kızıışmıştı** ki, ...kaldı" (161 s).

"Bir çift mavi göz onları **süzdü**" (164 s).

"Fakat Ebrehe **kül yutacak adam** değildi" (166 s).

"Kendisinin ... kumara heves edenlere **gönül borcuyla** hizmet etmek olduğunu, ...söylüyordu" (167 s).

"Tramola sert bir darbeyle durur durmaz raks da **kesilmisti**" (171 s).,

"Kendisine yeni bir oyunun hazırlandığı ... **su götürmez bir gerçek** olmalıydı" (173 s).

"Bu insafsızlık karşısında **ayranı kabaran** Bünyamin, ...söyledi" (173 s).

"Kendine olan güvenini **kırmıştı**" (198 s).

"Yatıştır gibi olan merakı yine **kabarmıştı**" (201 s).

"Bu nedenle sermayesi giderek **eridi**" (225 s).

"Umudunu üçüncü geceye **bağladı**" (226 s).

"Düşü böylece **kesilen** tüccar ... rüya tabiri kitaplarına koştı" (226 s).

"Gerdeğe girer girmez ... **sızıp kalmıştı**" (230 s).

"Kafasındaki soru **büyüdü**" (231 s).

"Beklediği şimşek ... **çakmıyordu**" (232 s).

"Az sonra senin tenine deşecek olan demir çubukları **kızdırıyor**" (210 s).

"Bununla birlikte son bir arzun varsa seni **kıracak** değilim. Var mı?" (214 s).

"Zaten **saydam** olan teni böylece adeta **camlaşmıştı**" (219 s).

"Hasta gibi görünsün diye ... **süzerek** sofraya buyur edilmeyi beklemeye başladılar" (220 s).

tutuşturmak anlamı yerine, ruhu tutuşturmak anlamında kullanılmıştır. "Örtmek" fiili, bir nesnenin üstünü örtmek anlamı yerine, kaplamak anlamıyla kullanılmıştır. "Keskin" sözcüğü, çok iyi kesen kesici araçlar anlamı yerine, çok etkili anlamıyla kullanılmıştır. "Bağrı yanmak" deyimini, gerçek anlamda bağır yanması değil, çok fazla üzüntü duymak anlamıyla kullanılmıştır.

"Kendini yiyip bitir-" bir deyimdir; deyimler mecaz anlamlıdır ve insan kendini gerçek anlamda yemez, duygusal manada kendisine zarar veren insanlar için kullanılan bir deyimdir. "Süz-" fiili, bir şeyi damıtmak anlamı yerine, birini baştan aşağı incelemek anlamıyla kullanılmıştır. "Vurmak" fiili bu örnekte birine vurmak anlamı yerine, yansımak mecaz anlamıyla kullanılmıştır. "Sivril-" fiili, can yakacak şekilde kesici olmak anlamı yerine, ön plana çıkmak mecaz anlamıyla kullanılmıştır. "Kırıldı" fiili, bir şeyin iki parçaya ayrılması anlamı yerine, cesaretin azalması anlamıyla kullanılmıştır. "Eli genişle-" deyimini, bolca paraya kavuşmak mecaz anlamıyla kullanılmıştır. "Eridi" fiili, temel anlamı olan maddenin sıvı hale gelip bitmesi anlamı yerine, maddi imkânın azalması mecaz anlamıyla kullanılmıştır. "Büyü-" fiili, bir şeyin biyolojik olarak büyümesi anlamı yerine, bir şeyin aklını gereğinden fazla kurcalaması anlamıyla kullanılmıştır. "Kabarmak" fiili, bir şeye olan ilginin gittikçe artması mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

4.5.9. Terim Anlam

Terim anlam, bir alana ait olan kavramlara verilen addır. Mesela perde evde kullanılan bir eşyadır fakat perde sözcüğü müzik teriminde ses tonu anlamında, tiyatro teriminde ise sahnelenen her bölüm için kullanılmaktadır. Bu yüzden cümle içerisindeki kullanım önemlidir.

Günay Karaağaç'ın tanımına göre; insan yapıp etmelerinin herhangi bir alanına ait bilgilerin adları, terimdir. Bir alana ait oluşlarıyla, meslek sözlerini de ifade eder (2013, s.798).

Kerim Demirci'nin tanımına göre; gündelik ve normal dilde kullanılan bazı kelimeler sanat, bilim, askerlik, sosyoloji, siyaset, sağlık, spor ve benzeri alanlarda kullanıldıklarında özel anlamlar kazanır. Kelimelerin kazandığı özel anlama terim anlam adı verilir ve kelime o alanın terminolojisine dâhil olur (2021, s.226).

Aksan terim kavramı ile ilgili olarak Şu ifadelerde bulunmuştur “Her dilde terimler, ilgili oldukları nesne ya da kavramların günlük kullanıma girmesi, yaŐamda sık sık yer alması sonucunda terim olmaktan çıkar, dilin öteki sözcüklerine yaklaŐır. Örneğin röntgen, enflasyon, telefon gibi, aslında terim olan sözcükler böyle bir duruma gelmiştir” (Aksan, 2006, s.175).

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

“Arap İhsan’ın kadırgasının Haliç’e girdiğini ... **kulağına** fısıldadı” (14 s).

“**Forsalara** tempo verip **teknenin** hızını tayin eden davul sesi belli belirsiz duyuluyordu” (14 s).

“Kadırga **tersane** iskelesine yaklaşmak üzereydi ki omurgası dibe değdi” (15 s).

“**Omuzlar**ında ganimet sandıklarıyla ... karaya ayak basar basmaz toprağı öpüyorlardı” (15 s).

“Bu düzensiz oda türlü türlü eşyalar, **usturlap**, **rubu tahtaları**, **kıblenma**, ...sarkaçlı ve zembekli saatlerle doluydu” (20 s).

“Eli kesip biçerek **kasları**, **bağları**, **damarları** ve **kemikleri** mum ışığında bir kâğıda özenle çizdi” (27 s).

“Seyyar satıcıların sattıkları mallara göre **perdesi** değişen **tiz** ya da **pes** feryatlarıyla yankılanıyordu” (30 s).

“Arap Camii’nden verilen sela Erganunlu kiliseden kopup gelen **nağmelere** karışıyor; ...duyuluyordu” (30 s).

“**Karargâhları**, ... bir yangın yeriydi” (61 s).

“Ders bitiminde **karargâhlarına** gidip hazine sandığını açtılar” (61 s).

“Civar mahalleden gelen çocuklar bile onun **ordu**suna yazılmaya başladılar” (63 s).

“**Askerlerin** isimleri ... itinayla muhafaza ediliyordu” (64 s).

“Dört yeniçeri ortası ve bir sipahi **bölüğüyle** ... meçhul bir yöne gidecekti” (69 s).

“Bu esnada kr bir adam muhasebecinin yaptığı bir **carpım** hatasına... ediyordu” (109 s).

“Birçok yeniçeri **bölüğü**, topçu **taburu**, hatta sık sık koskoca bir **kolordu**, bazan da **ordunun** ta kendisi, ...zaferden zafere koştu” (140 s).

“Buldukları el kimya odasındaki **cıva** buharı ve **kükürt** dumanı ... rahatsız ediyordu” (144 s).

“Duvarlardaki raflarda, **sülyen**, **şap**, **mürdesenk**, **havacıva**, **göztası**, **tebesir**, **zincifre** ... sıralıydı” (144 s).

“Erişilmek istenen maddenin doğup ortaya çıkmasını kolaylaştırmak için **döl yatağı** şeklinde imal edilmişlerdi” (144 s).

“**Bilek**lerini sallarken düşüş düşüreceğine kanaat getiriyordu” (165 s).

“Güzel ve **ahenkli sesiyle hicaz faslına** başladı” (170 s).

“Bir el kimya işlemiyle boşluğun da **hacminin** arttırılabileceğini anlatıyordu” (184 s).

“Efsanedeki gibi **gözleri** oyulmuş, **burnu** ve **kulakları** kesilmişti” (189 s).

“**Göz**, **dürbün** ve **usturlap** olmadan yıldızları gören bu adam, ...başladı” (189 s).

“**Ayakları** ve **bilekleri** de sırımlarla sıkıca bağlandıktan sonra... başladılar” (195 s).

“Kara giysililer ... **pes perde**den terennüm etmeye başladılar” (195 s).

“Adamın karnına bağlı olan musluk onun **kanını**, **bağırsaklarını** ve **ic organlarını** adeta emmişti” (196 s).

“Ebrehe'nin **ağızına**, **dilinin** üstüne yerleştirdi” (220 s).

Eserde tespit edilen bazı örnekler dipnotta verilmiştir.⁷

⁷ “Söz konusu günün sabahı bir **nağme** beni uyandırmıştı” (177 s).

“Karşı **hareketi** gerçekleştirmek için de boşluk gerekir” (180 s).

“... Ebrehe'nin **nefes borusuna** kaçmıştı” (121 s).

“Boğulmak üzere olan Büyük Efendi'nin arkasına geçerek ... **göğüs kafesine** ani bir **basıncı** uyguladı” (121 s).

“Casus, **dairenin çevresinin çapına oranı** olan 3.14 sayısını 666 haneye kadar hesaplayabilecek birini istiyordu” (136 s).

“Kısaca, ilk **hareket** sırasında neler olduysa, ... aynı şeyler olur” (181 s).

“Ancak **altın**, **gümüş**, **kükürt**, **kalay**, **bakır**, **kürsun** ve **harsiniden** ibaret olan bu yedi cisim yanında bir sekizinci cisim olduğunu çok az kişi bilir” (145 s).

Romanda 36 cümlede bir alana ait olan terim anlam örnekleri tespit edilmiştir.

Kulak, forsa, tekne, tersane, omuz, usturlap, rubu tahtaları, kıblenüma, kas, bağ, damar, kemik, perde, tiz pes, nağme, karargâh, ordu, asker, bölük, çarpım, nefes borusu, göğüs kafesi, basınç, daire, çevre, çap, oran, tabur, kolordu, cıva, kükürt, sülyen, şap, mürdesenk, havacıva, göztaş, tebeşir, zincifre, döl yatağı, altın, gümüş, kükürt, kalay, bakır, kurşun ve harısînî, kuyrukluyıldız, gökyüzü, seyyare, kas, kemik, bağdoku, damar, sinir, organ, ahenk, ses, hicaz faslı, nağme, hareket, hacim, göz, burun, kulak, göz, dürbün usturlap, ayak, kan, barsak, iç organ

Kulak vücudun bir organıdır, bu sözcük tıp terimlerinin içinde yer almaktadır. *Forsa* ve *tekne* sözcükleri denizcilik terimlerinin içerisine girmektedir. *Tersane* denizcilik terimidir. Gemilerin inşa ve tamir edildiği tesise verilen addır. *Omuz* vücudun organıdır. Tıp terimidir. *Usturlap* gök cisimlerinin konumunu bulmaya yaramaktadır. Bu sebepten ötürü astronomi terimleri içerisinde yer almaktadır. *Rubu tahtaları* güneşin ve yıldızların yüksekliğini hesaplayan araçtır. Astronomi terimleri içerisinde yer almaktadır. *Kıblenüma* kıblenin yönünü göstermek için kullanılan özel bir pusuladır. Astronomi terimleri içerisinde yer almaktadır.

Kas anatomi terimidir. Tellerden oluşan, vücut hareketlerini sağlayan organ ismidir. *Bağ* sözcüğü yine farklı anlamlarda kullanılabilen sözcüklerdendir. Burada vücudu, dokuları bir arada tutan yapı anlamıyla kullanılarak terim anlam özelliği kazandırılmıştır. *Perde* sözcüğü birçok anlamda kullanılmaktadır, bu cümlede ses tonu anlamında kullanıldığı için müzik terimi içerisine girmektedir. *Karargâh* askeri bir terimdir. Ordunun geçici olarak konakladığı yer için kullanılmaktadır. *Ordu* askerlerden oluşan birlik anlamıyla terim anlam özelliği taşımaktadır. *Çarpım* cümle içerisinde matematik işlemi anlamıyla kullanılarak terim anlam özelliği taşımaktadır. *Daire* geometri terimidir.

Çap geometri terimidir. *Oran* geometri ve matematik terimidir. *Tabur* askeri terimdir. *Cıva* kimya terimidir. *Kükürt* kimya terimidir. *Mürdesenk* doğal kurşundur. Kimya terimidir. *Havacıva* kimya terimidir. *Zincifre* kırmızı renkli cıva sülfürdür.

“Gözükmeyen bir kuyrukluyıldızın gökyüzünde kol gezerek talih seyyarelerini kararttığını düşünüyor, ...yükliyordu” (157 s).

“Kaslar, kemikler, bağdokular, damarlar, sinirler ve organlar, ... taşıyordu” (163 s).

Kimya terimidir. *Döl yatağı* tıp terimidir. *Altın* kimya terimidir. *Harisinî* tunç demektir. Kimya terimidir. *Kuyruklyıldız* gökbilim terimidir. *Seyyare* gökbilim terimidir. Gezegen anlamına gelmektedir. *Bağdoku* tıp terimidir. *Sinir* tıp terimi olarak kullanılmaktadır. *Damar* tıp terimidir. *Hicaz faslı* müzik terimidir. *Hareket* fizik terimidir. *Hacim* fizik terimidir. *Göz* görme organı anlamıyla kullanılmaktadır. Tıp terimidir. *Göz* uzaktaki cisimlerin görüntülenmesini sağlamaktadır. Cümle içerisinde fizik terimi olarak kullanılmaktadır. *Dürbün* uzaktaki cisimlerin görüntülerini yaklaştırarak onları seçik ve büyük olarak görmeye yarayan iki mercekten oluşan ayardır. Fizik terimidir. *Usturlap* gökbilim terimidir. *Kan* tıp terimidir. *Barsak* tıp terimidir.

4.5.10. Benzetme

Aksan'a göre; benzetme her ulusta bulunmaktadır. Bu insanın yaratma yetisinden kaynaklıdır. Tıpkı aktarmalar gibi, anlatımı güçlendirici yönleriyle söz sanatı sayılan anlam olaylarından olan benzetmeler her ulusun yazın ve özellikle şiir dilinde çok yer verilen bir anlatım yoludur. Daha İ.Ö.4. yüzyılda Aristoteles benzetmenin önemine dikkat çekerek onu doğal bir yaratma yetisinin işareti olduğunu belirtmiştir (2021, s.78)

Benzetmelere gerek günlük konuşmalarda gerekse yazılı metinlerde hemen her dilde başvurulur. Özellikle kalıplaşmış sözler (deyimler) olmak üzere hem düzyazıda hem de şiir dilinde anlamı somutlaştırmak, sözü daha da etkili hale getirmek amacıyla sıkça kullanılır. Kiraz gibi kırmızılığı, tilki gibi kurnazlığı, pınar gibi berraklığı ve temizliği, keçi gibi inatçılığı, karga gibi bölnlüğü, aslan gibi kuvvetliliği... temsilde kullanılan benzetmelerdir. Lakin her benzetme sanat değeri taşımayabilir. İnsanda derin bir iz ve etki bırakan ve şahsi bir tasarrufu yansıtan benzetmeler sanat değeri açısından değerlendirilebilir (Çınar, 2008, s.130).

Romanda geçen örnekler aşağıdadır:

“Burun deliklerinden fişkırان **iki kara yatağan misali palabıyıklar**ını burdu” (16 s).

“Karanlıkta **inci gibi parlavan diş**lerini gösterip sırttı” (17 s).

“O **mengene gibi el** yine kulağına yapıştı” (19 s).

“Utanmadan bıraktığı sakalında **güve yeniği gibi boşluklar** vardı” (21 s)

“Görünüşe bakılırsa verdiği bilgi karşılığında şarap parası bekleyen **sansar misali biriydi** bu” (32 s).

“Açık **gözleri sansar yavruları gibi yuvalarında fırl fırl dönüyor**, sağı solu kolağan ediyordu” (32 s).

“İhtiyara canı gönülden bağlı olan ayısı da ...ne **kocakarılar gibi** bayılıyor ne de **dilberler gibi** raks ediyordu” (39 s).

“Kafesin arasından bir **duman gibi sızarak** dolunaya doğru uçtu” (48 s).

“Meydanda kim var kim yoksa **çil yavrusu gibi** dağıldı” (50 s).

“**Uyuyan bir devin gölgesi gibi** mehtabın altına uzanmıştı” (56 s).

“İşledikleri kabahatin büyüklüğü karşısında dehşete kapılıp **çil yavrusu gibi** dağılmışlardı” (62 s).

“Onların **süt dökmüş kedi gibi** davrandıklarını gören ebeveynleri, ...rahatladılar” (62 s).

“**Ustura gibi keskin yatağan**ıyla birkaç darbeye çadırı parçaladı” (63 s).

“Sallandığında **çingirak gibi sesler** geliyordu” (76 s).

“... **yağmur gibi arkebüz kurşunu** yağmaya başladı” (82 s).

“... burnuna **kapı gibi fermanı** dayadı” (99 s).

“Hap **zehir gibi acıydı**” (100 s).

“Kara sarığı ve kızıl cübbesiyle **yarasa misali biri** olan bu kişi” (102 s).

“Geceleri sadece birkaç saat uykuyla yetinerek **karıncalar gibi** çalışıyordu” (109 s).

“**Zebellah gibi kadınlar** sopalarıyla adamcağızın kafasına, gözüne sırtına sırtına vuruyor, ...sürüklüyorlardı” (111-112 s).

“Bünyamin artık bir **kahraman gibi** davranması gerektiğini anlamıştı” (122 s).

“**Fakat saat gibi çalışan teşkilatın**, ... bazı beklenmedik durumlara düşmesi kaçınılmazdı” (139 s).

“Ellerinin derisi altında mavi damarlar gözüken, adeta **cam gibi saydam bir tene** sahip olan Ebrehe adında bir casustu” (140 s).

“İnsanları birer **satranç taşı gibi** görmeye başlamıştı” (140 s).

“Bir **kırlangıç kadar hızlı** gideceğini söyleyebilirim” (147 s).

“Görünüşü itibariyle, **dört ayak üzerinde duran bir tencere gibiydi**” (175 s).

“Tabiatları itibariyle tarife gelmeyecek kadar sırnaşık, tuttuğunu koparacak kadar azılı, **çamsakızı kadar yapışkan** ve **cıva kadar çevik** olan bu çocuklar, ...çıkıverdiler” (212 s).

“**Beşiği andıran bir yatakta** horul horul uyuyan biriyle, onun başucunda oturup, ...gördü” (225 s).

Söylenen sözü kuvvetlendirmek, konuşmaya bir derinlik katma amacıyla yapılan benzetme başlığı içerisinde 28 örnek tespit edilmiştir.

İki kara yatağan misali palabıyıklar, inci gibi parlayan diş, mengene gibi el, güve yeniği gibi boşluklar, sansar misali biri, sansar yavruları gibi yuvalarında dönmek, kocakarılar gibi, dilberler gibi, duman gibi sızmak, çil yavrusu gibi, uyuyan bir devin gölgesi gibi, çil yavrusu gibi, süt dökmüş kedi gibi ustura gibi keskin yatağan, çingirak gibi sesler, yağmur gibi arkebüz kurşunu, kapı gibi ferman, zehir gibi acı, yarasa misali, karıncalar gibi, zebellah gibi kadınlar, kahraman gibi, saat gibi çalışan teşkilat, cam gibi saydam bir ten, satranç taşı gibi, Kırlangıç kadar hızlı, dört ayak üzerinde duran bir tencere gibi, çamsakızı gibi yapışkan, cıva kadar çevik, beşiği andıran bir yatak.

Palabıyıklar, morfolojik açıdan iki kara yatağana benzemektedir. Dişler, beyazlık özellikleri ile inciye benzetilmiştir. El ağırlığı nedeniyle, çene bölgesi bir mengeneye benzetilmiştir. Sakalın içerdiği boşluklar, güve yeniğinin meydana getirdiği oyuklara benzetilmiştir. Tipik olarak bir insan, sansar ile benzetilmiştir. Göz hareketleri, sansar yavrularının göz hareketlerine analog olarak tasvir edilmiştir.

Ayının bayılması, kocakarının bayılmasına benzetilmiştir. Ayının dansı, dilberlere benzetilmiştir. Bireyin gökyüzünde süzülüp gitmesi, duman gibi sızıp gitmeye benzetilmiştir. İnsanların dağılması, çil yavrusu gibi dağılmaya benzetilmiştir. Sakin davranış, süt dökmüş kediye benzetilmiştir. Yatağanın keskinliği, usturaya benzetilmiştir. Çingirak sesi, sesler arasındaki çingirak sesine benzetilmiştir. Arkebüz kurşunlarının ardışık atılması, yağmur yağışına benzetilmiştir. Toprak, karanlık bir şişeye benzetilmiştir.

Ferman, kapıya benzetilmiştir. Hapın acılığı, zehrin acılığına benzetilmiştir. Bir insan, yarasa ile benzetilmiştir. Çalışma eylemi, karıncalara benzetilerek tasvir edilmiştir. Ten, saydamlığı sebebiyle cam ile benzetilmiştir. Kırılmanın hızı, benzetilen bir özellik olarak ortaya çıkmıştır. Çocukların yapışkanlığı, çam sakızının yapışkanlığına benzetilmiştir. Çocukların çevikliği, cıvaya benzetilmiştir. Yatak, beşiğe benzetilmiştir.

4.5.11. Aktarmalar

Aktarmalar dilde kolaylık sağlamak adına en çok başvurulan anlam olaylarından biridir. Dilde tutumluluk eğiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkan aktarmalar, az söz ile çok şey ifade edilmesini sağlamaktadır.

Mehmet Osman Toklu çalışmasında, en eski söz sanatlarından biri olan ve hemen hemen dilin her alanında kullanıldığını gördüğümüz eğretilenim, iki nesne ya da kavram arasındaki benzerlik ilişkisine, benzer anlam özelliklerine dayanarak birinin adını diğerine aktarma olarak tanımlanabileceğini söylemektedir (2013, s.102)

Birçok dilbilimcinin, dillerin temel niteliklerinden saydığı ve çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelen anlam olayı, aktarmalara başvurulmasıdır. Değişik türleri bulunan aktarmalarda benzetmelerde olduğu gibi, anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır; böylece gösterge yeni bir anlama sahip olur (Aksan, 2021, s.79).

Çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında aktarmalar gelmektedir. Aktarma bir kavramı, bir nesneyi anlatmak için başka bir kavramın veya nesnenin adını kullanma biçiminde tanımlanabilir. Aktarmalarda tıpkı benzetmelerde olduğu gibi, anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği yakınlığı bulunan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır; böylece gösterge yeni bir anlam kazanır (Aydın, 2007, s.88).

4.5.11.1. Deyim Aktarması

Deyim aktarmaları tüm dünya dilleri arasında en çok kullanılan aktarma yöntemidir. Deyim aktarmasında sanki, gibi, misal, tıpkı vb. benzetme edatları kullanılmaz. Deyim aktarmasında etkileyicilik önemlidir. Kurulan aktarma az söz ile çok şey ifade etmelidir.

Aktarmalardan bütün dünya dilleri arasında en yaygın olanı deyim aktarmasıdır. Deyim aktarması, sözcüğün dile getirdiği kavramla, onun gösterileniyle bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla bir ilişki kurarak sözcüğü o kavrama aktarma olayıdır. Bu olay en çok, insanoğlunun kendine en yakın bulduğu kendi organ adlarında, vücuduyla ilgili

kavramlarda görülür; deyim aktarmasının bu türü, bütün dillerde de çok yaygındır (Aksan, 2015, s.183).

Deyim aktarmalarının oluşmasında, yapılan benzetmelerin zaman içinde dilde yerleşmesi, genelleşmesi etkili olmaktadır. Bu nedenle, benzetmeleri bu aktarmaların ilk aşaması sayabiliriz: Kurnaz bir insan için kullanılan tilki gibi, iyi huylu, herkes için iyilik düşünenleri betimleyen melek gibi benzetmeleri zamanla tilki ve melek sözcüklerinin bu anlamları da edinmelerine yol açar (Aksan, 2006, 109-110).

Aydın'a göre; divan şiirinde sevgilinin boyu için kullanılan "serv, serv-i gül-rû", Aşık Veysel'in şiirinde geçen dünya için "iki kapılı han" ve ömür için "uzun ince bir yol" ifadeleri hep birer deyim aktarması niteliği taşır. Deyim aktarmalarının bir bölümü dile yerleşerek yeni birer anlam oluşturur: boğaz, Çanakkale boğazı, Karaburun, göz, yaprak vb. (2007, s.88).

Deyim aktarması beş alt başlığa ayrılmaktadır:

4.5.11.1.a. İnsandan Doğaya Deyim Aktarması

İnsandan doğaya deyim aktarmasında insana ait olan kavramların doğaya aktarılması görülmektedir. İnsana ait kimi duygular, bazı kavramlar, insan vücudunun çeşitli organları bu tarz aktarmalarda en çok görünen örneklerdir. Hüzünlü yağmur, kırgın çiçek, çekmecenin kolu vb. aktarmalar insandan doğaya deyim aktarmasında karşılaşılan çeşitli örneklerdendir.

İnsandan doğaya aktarmanın bir türü, insana ait fiziksel ve ruhsal özelliklerin doğadaki varlıklara aktarılmasıyla gerçekleştirilir. Özellikle yazın ve şiir dilinde görülen bu tür, doğadaki varlıkları bir bakıma kişileştirdiği için *kişileştirme (personification)* adıyla anılır. Ancak bu aktarmalar yazar ve şairlerin kullanımlarında kaldığı için genellikle dilde kalıplaşarak yerleşmez (Aksan, 2021, s.83).

Eserde geçen örnekler;

"Bir **kum tepesinin eteği**nde küçük bir gölcük seçti" (45 s).

"Tel, **sehpanın ayağı**ndan döşemeye inip alt kata ulaşıyordu" (168 s)

Kum tepesinin eteği derken insana ait olan etek kavramı dağın yamaçları için kullanılmıştır. Sehpanın ayağı derken ayak insana ait bir kavramken burada sehpaye ait gibi kullanılmıştır.

4.5.11.1.b. Doğadan İnsana Deyim Aktarması

Her dilde görülen bu aktarmalar arasında hayvan adları, doğadaki nesnelere niteliklerini yansıtan sıfatlar başta gelir. İnsan için “inatçı keçi”, “ne keçidir o”, kuzu, domuz, kurt, tilki, öküz, eşek gibi sözcüklerin-değişik değerlerle- her dilde kullanıldığı görülür (Aksan, 2015, III. Cilt, s.184).

İnsan için melek, pırlanta, çitlembik, fındıkkurdu sözcüklerinin, sert, yumuşak, yırtık, pişkin, ağır, hafif gibi sıfatların kullanılışı aynı türden aktarmaların tanımıdır. Yazın ürünlerinde pek bol rastlanan bu aktarmalara da yazın çalışmalarında açık istiare adı verilmektedir (Aksan, 2015, III. Cilt, s. 185).

4.5.11.1.c. Doğadaki Nesnelere Arasında Yapılan Aktarmalar

Doğadaki nesnelere arasında yapılan aktarmalarda, doğaya ait kavramların yine doğada yer alan başka kavramlarla birleşerek oluşturmuş olduğu yeni kavramlar ortaya çıkmaktadır.

Doğadan insana aktarmalar gibi, doğadaki varlıklar arasında da yine, benzerliklere dayanan ve benzetmenin ileri bir aşaması olan aktarmalar her dilde görülür. Bunlar arasında hayvandan bitkiye, hayvandan hayvana aktarmalara rastlanır. Örneğin kuşburnu, karatavuk, tavşan kulağı gibi adlar verilmesi bu eğilimin örneklerindedir (Aksan, 2021, s.84).

“Teşkilatın **dönüm noktası** oldu” (141 s).

“Adamları kendisine kalenin nasıl düştüğünü anlatırken de **çatlak sesiyle** kahkahalar atıyordu” (141 s).

“Elinde **ahu gözlü**, **kiraz dudaklı** on bir Rus kız vardı” (161 s).

4.5.11.1.d. Somutlaştırma

Anlatımı etkili kılmak için soyut, anlatılması güç duygu ve düşüncelerin somut kelimelerle dile getirilmesidir. Somutlaştırma sayesinde anlatıma etkileycilik kazandırılmaktadır. Bahsetmesi güç bir duygu veya düşünce bu şekilde okuyucunun zihninde canlandırılmaktadır.

Aksan'a göre, somutlaştırma her dilde görülebilmektedir fakat Türkiye Türkçesinde daha geniş ölçüde kullanılmaktadır. Bu tarz aktarmalarda soyut kavramların, çeşitli durum, davranış ve duygular somut göstergelerle dile getirilerek daha canlı, daha elle tutulur bir anlatımın elde edilmesi amaçlanmaktadır (2021, s.84-85).

Yazarın düşüncesine göre, Türkçenin çok sık başvurduğu, bu nedenle de anlatım gücünü arttıran bir etken sayılabilecek bir deyim aktarması türü de somutlaştırma adı ile anılmaktadır. Bu tür de soyut, anlatılması güç düşünce ve duyguların, soyut kavramların somut kavramlar aracılığıyla anlatıldığı görülür (2015, III. Cilt, s.185).

Türkçedeki *kırmak, incinmek, çekinmek, bozulmak, tutunmak, ilerlemek, yükselmek, pişmek, kavramak* gibi, somut bir eylem gösteren öğelerin aynı zamanda soyut kavramları- hem de güçlü birer tasarımla- anlatışı, *düşkün, pişkin, kargın, kızgın, destek, dayı, kaypak, gerginlik...* gibi öğelerle kimi niteliklerin, durum ve olayların somutlaştırılışı aynı tutumun örnekleridir (Aksan, 2015, III. Cilt, s.185).

Somitlaştırmanın en geniş ölçüde görüldüğü dil öğeleri, deyimlerdir. Bir durumu, bir olayı, bir davranışı dile getirmek üzere birden çok göstergenin bir araya getirilmesiyle oluşan deyimlerde soyut şeylerin anlatımı için somutlaştırmaya başvurularak çok canlı, etkili bir anlatım gerçekleştirilir. Örneğin Türkçedeki *baltayı taşa vurmak, ipin ucunu kaçırmak, kendi yağıyla kavrulmak, kabına sığmamak, tavşana kaç, taziya tut demek, kaş yapayım derken göz çıkarmak, ata et, ite ot vermek, diken üstünde oturmak, iğneyle kuyu kazmak, taşı gediğine koymak* gibi binlerce deyim; olay, durum ve davranışları bir tiyatro sahnesinde sergilenircesine canlandırarak anlatan öğelerdendir (Aksan, 2021, s.86).

Eserde geçen örnekler;

“Padişah **sert bir dille** kaleme alınan bu evrakın muhtevasından ziyade yazısının güzelliğiyle, ...kelleyi kurtarmıştı” (23 s).

“Kubelik’in yatıp kalktığı tek göz odaya çıktığında yine **havalleri suya düştü**” (30 s).

“Ata yadigarı küfürleri imbiikten geçirip onları son **nezaket kırıntılarından** arıtarak ini bir parada savuruyor, ...davranıyorlardı” (30 s).

“Onların kiliseyi birtakım **kirli emellerine** alet etmelerinden çekiniyordu” (51 s).

“Sakalsız dilenci makbul olmadığı için, yaz boyunca sakal büyütüp beyaza boyamış, gel gör ki böylece kazandığı **saygınlık sermayesini** sonbaharda tepesine düşen bir yıldırım, ...kül etmişti” (112 s).

“Kendisini aşağılayan o çirkin, küstah delikanlının, onun **kirli yüreğinde** yeşerttiği marazi bir duygudan kaynaklanıyordu” (143 s).

“Kalplerinde ve kafalarındaki son **duygu kırıntıları** da silinmişti” (164 s).

“Olsa olsa **büyük bir ızdırabı** ifade ediyordu” (169 s).

“Büyük Efendinin **yüreğinde filizlenen duygu** da böylece silinip gidecekti” (144 s).

“Beklediği **şimşek** zihninde bir türlü çakmıyordu” (232 s).

“Yüzünde, şaşkınlıkla **kızgınlık** arası bir ifade vardı” (226 s).

Sert bir dil deyiminde dil sözcüğü üslup kavramının somutlaştırılmasında kullanılmıştır. *Hayalleri suya düştü* deyiminde hayaller suya düşen somut bir nesneye benzetilmiştir. *Nezaket kırıntıları* sözcüğünde nezaket kavramı ufalanmış bir nesneye benzetilerek somutlaştırılmıştır. *Kirli emeller* sözcük grubunda istekler somutlaştırılarak kirlenebilen bir nesneye benzetilmiştir. *Saygınlık* kavramı sermaye ile ilişki kurularak somutlaştırılmıştır.

Kirli yürek sözcük grubunda yüreğin kirlenebilen bir nesne olduğu söylenilerek somutlaştırma yapılmıştır. *Duygu kırıntıları* sözcük grubunda soyut bir kavram olan duygu parçalanabilen bir nesneye benzetilmiştir. *Izdırap duygusu*, *büyük bir ızdırap* sözcük grubunda ölçülebilen somut bir kavram olarak aktarılmıştır.

Yüreğinde filizlenen duygu sözcük grubunda soyut olan duygu kavramı, bitkiler gibi filizlenerek soyuttan somut bir kavrama geçmiştir. *Şimşek* sözü ile soyut olan fikir kavramı somutlaştırılmıştır. *Kızgınlık* maddenin ısısının yükselmesi ile ilgili kullanılırken burada somutlaştırılarak insanların hiddetlenmesini anlatmak anlamıyla kullanılmıştır.

4.5.11.1.e. Duyular Arasında Aktarım

Farklı duyuların bir arada kullanılmasıyla oluşan aktarım olayıdır. Bu tür aktarmalar sayesinde canlı bir anlatım sağlanmaktadır.

Deyim aktarlarının bu türünde, farklı duyu alanlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatım sağlanması söz konusudur. Dokunma duyusuyla ilgili olan sıcak sıfatının *sıcak bir ses* gibi duyma; *sıcak bir bakış*, *sıcak renkler* gibi görme duyusuyla ilgili adları nitelmesi, ses için *soğuk bir ses*, *tatlı bir ses* gibi tamlamaların kullanılması, renkleri

belirtirken *çiğ renkler* 'den söz edilmesi, kokular için *keskin* sıfatının yakıştırılması hep bu eğilimin örneklerindendir (Aksan, 2021, s.87).

Eserde geçen örnekler;

“Ucuz ve pahalı şarapların buğusu ve **keskin geniz kokusu** acem şallarına, yeniçeri borklerine, ...sindi” (33 s).

“Yüzünde **tatlı bir tebessüm** göze çarpıyordu” (47 s).

“Tanıdık gelen bu **yumuşak sesi** işitince Bünyamin rahatladı” (49 s).

Keskin geniz kokusu sözcük grubunda dokunma duyusu ile ilgili bir kavram olan keskin sözcüğü koku alma duyusu ile ilgili olan koku sözcüğü ile birleştirilmiştir. Tatlı bir tebessüm sözcük grubu ile görme duyusu ile ilgili bir kavram tatma duyusu olan tatlı sözcüğü ile ilişkilendirilmiştir. Yumuşak ses sözcüğünde duyma organı ile ilgili bir kavram dokunma duyusu ile ilgili bir kavram ile birleştirilmiştir.

4.5.11.2. Ad Aktarması

Ad aktarmaları, bir konuşma sırasında karşı tarafa söylenebilecek cümlelerin daha zahmetsiz bir şekilde aktarılmasını sağlayan aktarma türüdür. Bu tarz aktarmalarda benzetme amacı güdülmez. İç-dış, Parça- bütün, Eser-yazar vs. ilişkilerine göre ayrılır. Konuşma dilinde bu aktarmalar istemsizce ya da doğaçlama olarak yapılmaktadır.

Ad aktarması Aksan'ın düşüncesine göre, her dilde görülen bu anlam olayıdır, bu anlam olayı; anlatılmak istenen kavram kullanılmadan, onunla ilgisi, ilişkisi bulunan bir başka kavramla dile getirilmesi yoluyla gerçekleşir (2021, s.88).

Yazarın düşüncesine göre, Ad aktarması bir kavramın, kendisi kullanılmadan, ilgili, bağlantılı olduğu bir başka kavramla, bir başka göstergeyle dile getirilmesidir. Deyim aktarması bir benzerliğe, ad aktarması ise bir ilgiye, bir ilişkiye dayanılarak yapılan aktarma yöntemlerindendir. Örneğin *konuşmaya başlamak* cümlesi yerine *dili çözülmek*, *yardım istemek* yerine *birine avuç açmak*, *birinin kapısını çalmak* denilmesi ad aktarması örneğidir. Kimi özel adlar yerine onların simgelerinin kullanılışı (İstanbul için *Yedi Tepe*, *Amerika için Yeni Dünya*, A.B. D Cumhuriyet başkanı için *Beyaz saray* (*White House*), *Osmanlı Hükûmeti için Bâb-Âlî*, Sovyet Rusya yönetimi için (*Kremlin*) yine ad aktarmalarına verilebilecek örneklerdendir (2015, III. Cilt, s.188).

Ad aktarmaları Yunanca 'da *sünekdokhé* adı verilen aktarmaları kapsar ki bu aktarma türü iki farklı şekilde gerçekleşmektedir: Birincisi bütün yerine parçanın alınması, örnek olarak *baba ocağı*, *asker ocağı gibi* kullanımlarda evin bir parçası olan ocak' tan söz edilerek evin, evde oturan ailenin, hatta yerine göre sülalenin anlatıldığı görülür. İkinci türde ise bir nesnenin bütününün, onun bir parçası yerine kullanılması, bir sanatçının ürününün onun adıyla anılması söz konusudur. *Dün gece Reşat Nuri okudum* gibi bir kullanım konuya örnek olarak verilebilir (Aksan, 2021, s.88-89).

Eserde geçen örnekler;

“Gümrükçü başının erkekliğine yönelik küfürler **kuleden** işitilmemiş olamazdı” (14-15 s).

“**Kadırğa** tersane iskelesine yaklaşmak üzereydi ki, omurgası dibe değdi” (15 s).

“Padişah sert bir dille **kaleme alınan** bu evrakın muhtevasından ziyade yazının güzelliğiyle, ...ilgilendiğinden kelleyi kurtarmıştı” (23 s).

“İlk **kadehler** çoktan dibini bulmuştu” (32 s).

“... her girdiği yerde birkaç **kadeh** yuvarlamayı da ihmal etmiyordu” (32 s).

“Bu yüzden **kıraathaneler**de, ... taş mektep hocaları rağbet görürdü” (58 s).

“Aslında ... **loncaya** biz göz atmaları yeterdi” (109 s).

“Kayık Haliç’i geçerek **Karaköy’e** ulaştığında ...arkasına baktı” (125 s).

“Fakat saat gibi çalışan **teşkilatın**, ... bazı beklenmedik durumlara düşmesi kaçınılmazdı” (139 s).

“Fakat **Teşkilat** bu durumdan yılacak gibi değildi” (139 s).

“Kapıda biriken **kalabalık** homurdanmaya ve fısıldamaya başlamıştı” (166 s).

“**Taberanî**’yi, **Ebuşeyh**’i **Hafız İbn-i Hacer**’i, **İbni Merduveyh**’i ve diğerlerini okudum” (180 s).

“**Konstantiniyye** ... çalkalanıyordu” (187 s).

“... **Galata meyhanelerinin** vazgeçilmez sohbet konusu oluverdi” (188 s).

“**İstihbarat Teşkilatı** yarım asır önce ... çağırdı” (207 s)

“Kırk yıl geçmesini sabırla bekleyen **teşkilatımız** sonunda harekete geçti” (209 s).

“**Teşkilat** hasımlarını küçümsemenin cezasını böyle ödemişti” (213 s).

“**Kasideciler** hüznü şarkılarından o günlük vazgeçip, ... eşlik ettiler” (220 s).

“**Meslektaş**ları gibi tuttuğunu koparamadığı, ...yorulmuyordu” (225 s).

“Berbat bir şekilde ötüp **köyde** uyku selamet bırakmamasından kaynaklanıyordu” (229 s)

Anlatılmak istenen nesnenin veya kavramın bir parçası söylenerek yapılan ad aktarması başlığı içerisinde 20 örnek tespit edilmiştir.

Kuleden sözcüğü ile kulede bulunan nöbetçiler kastedilmiştir. *Kadırga* derken kadırga içerisinde bulunan denizciler kastedilmiştir. *Kaleme almak* derken yazmak eylemi kastedilmiştir *Kadeh* derken kadehin içindeki şarap kastedilmiştir. *Kıraathaneler* derken kıraathane müptelaları kastedilmiştir. *Lonca* derken loncada bulunan dilenciler kastedilmiştir. *Karaköy'e ulaştı* derken Karaköy iskelesi kastedilmiştir. *Teşkilat* derken teşkilatta yer alan insanlar anlatılmak istenmiştir. *Kalabalık* derken insan topluluğu denilmek istenmiştir. *Taberanî*, derken Taberanî'nin kitapları kastedilmiştir. *Ebuşşeyh* derken Ebuşşeyhin kitapları kastedilmiştir. *Hafız İbn-i Hacer* derken kitapları kastedilmiştir.

İbni Merduveyh derken onun kitapları kastedilmiştir. *Konstantiniyye* derken burada yaşayan insanlar kastedilmiştir. *Galata meyhaneleri* derken orada bulunan insanlar kastedilmiştir. *İstihbarat Teşkilatı* derken orada bulunan kişiler anlatılmak istenmiştir. *Kasideciler* derken kaside çalan insanlar kastedilmiştir. Meslektaş derken aynı meslek grubunda olan insanlar anlatılmak istenmiştir. Köyde derken köyde yaşayan insanlar anlatılmak istenmiştir.

4.5.11.2.a. Güzel Adlandırma

Söylendiğinde karşıdakinde korku, iğrenme gibi olumsuz duygu veya düşünceler yaratan sözlerin farklılaştırılarak söylenmesine güzel adlandırma denir. Olumsuz olarak algılanan kimi durum, kavram veya varlıkları güzel bir ifade ile söylemek için kullanılan dolaylama yöntemlerindedir.

Doğrudan doğruya söylemesi çeşitli nedenlerle uygun görülmeyen bir olguyu başka sözcük ya da söz öbeğiyle anlatmaya örtmece denir. Bu tür anlatıma yönelimin dinsel, bâtil inanca dayalı nedenleri olabileceği gibi, kibar görünme kaygısıyla ya da toplum içerisinde doğrudan doğruya söz edilmesi pek hoş görülmeyen konulara örtük gönderim amacıyla bu tür dolaylı anlatıma başvurulur. Örneğin *cinler* için *iyi saatte olsunlar*, *verem* için *ince hastalık*, *kanser* için *amansız hastalık* gibi (Toklu, 2013, s.105)

Bazen bir nesnenin veya durumun adını doğrudan söylemek kaba veya ayıp sayılabileceği için yumuşak ve nazik sözlerle değiştirilerek söylenir. Bu durum örtmece (*euphemism*) diye adlandırılır. Ancak örtmeceler, tabu gibi batıl inançtan değil, kaba veya ayıp kabul edilen sözleri nazik ve saygılı sözlere dönüştürme düşüncesinin temelinde doğmuştur. Örneğin tandık biri hayatını kaybedince *öldi* sözü yerine, *jan tèsilim kıldı* canını teslim etti veya *jürip ketti* yürüyüp gitti denir. Kazakçada *ölmek* sözünün yerine de *kayıtıs bolmak* döndü ve *düniye salmak* dünyayı bırakmak gibi söz grupları kullanılır (Ahanov, 2013, s.136).

“Kefeli ailesinin **ince hastalığa** tutulmuş son erkek ferdine ulaşması kolay olmayacaktı” (35 s).

İnce hastalık derken verem hastalığı söylenilmek istenmiştir.

4.5.12. Çok Anlamlılık

Sözcüklerin anlam genişlemesi yoluyla yeni anlamlar kazanmasına ve birden çok anlamda kullanılabilmesine çok anlamlılık denir. Çok anlamlılıkta bir sözcük cümledeki kullanımına göre mecaz, yan veya terim anlam olarak kullanılabilir.

Sözün temel anlamından başka yan anlamlara sahip olması çeşitli anlamlarda kullanılmasına imkân vermektedir. Birden fazla anlama sahip sözler çok anlamlı (*polysemous*) sözler diye adlandırılır. Genel çok anlamlılık durumu ise *polysemy* diye adlandırılır. Çok anlamlılık bütün dillerde görülen bir durumdur (Ahanov, 2013, s.95).

Doğan Aksan’a göre; bazı yazarlar, çok anlamlılığın bütün dillerdeki yaygınlığına dayanarak onun söz varlığının tümüne özgü bir nitelik olarak kabul ederler. Çeşitli dillerde ses açısından birbirinin aynı ya da birbirine yakın sözcüklerin bulunuşu, dilde zaman zaman eşadlılıkla çok anlamlılığın karıştırılmasına sebep olabilmektedir (2015, III. Cilt, s.189).

Çok anlamlılıkta başlangıçta tek bir kavramın simgesi olan *işaret (sign)*, genellikle kolay ve etkili anlatım eğilimiyle, aktarmalarla ve kullanım sıklığının artmasıyla, ilişkili yeni kavramları da anlatır duruma gelir. Çok anlamlılık durumunda kelime temel anlamını kaybetmeden yeni anlamlar kazanmaktadır (Akşehirli, 2004, 130).

Bir dil biriminin birden çok anlam ve işlev için kullanılması durumudur. Bir sözün birden çok bilgiye ad olma durumu, çok anlamlılık olarak bilinir. Çok anlamlılık, birebir karşılıma engel olması ve dolayısıyla bir iletişim kusuru olmasına rağmen, bilhassa eski devirlerin edebiyatlarında pek rağbet görmüş; dilin eş sesli veya çok anlamlı yapılarına başvurmak, estetik bir ölçü olarak kabul edilmiştir (Karaağaç, 2013, s.600).

Sözün çeşitli yan anlamlara sahip olması ve bunun sonucunda çok anlamlı söze dönüşmesi dilin gelişme sürecinde kazanılan bir özelliktir. Dillerin söz varlığındaki çok anlamlı sözler dillerin zayıflığını değil; zenginliğini, anlam imkanının genişliğini ve elverişliğini gösterir (Ahanov, 2013, s.136).

Eserde geçen örnekler;

“Bursa kentinin ulu dağını **sectikleri** söylenegelmiştir” (13 s). [İzlemek]

“Kubelik onlardan birinin bir şey bulduğunu **secti** ve ... gitti” (27 s). [Fark etmek]

“Ayrıca gemi, güçlkle söndürölmüşe benzeyen birkaç yangın izi de **taşıyordu**” (15 s). [Üstünde bulundurmak]

“Derin uykusunun bir belirtisi olarak iyice açılmış ağzından sızan salya, ... adamakıllı **ıslatmıştı**” (20 s). [Islak durumda olmak]

“Getiren çocuk falakaya yatırılarak adamakıllı **ıslatılmıştı**” (59 s). [Dövmek]

“Gömleğinden çıkardığı çuvala cesedi soktuktan sonra zor bela evine kadar **taşıdı**” (27 s). [Bir şeyi alıp başka yere götürmek]

“Diğerleri davalarından **dönseler** bile, ...hizmet edecekti” (63 s). [Vazgeçmek]

“Alibaz akşamüstü karargâhtan evine **döndüğünde**...gördü” (64 s). [Geri gelmek]

“Birlikte Eminönü’ne geçerek bir Ermeni **dönmesi** olan lağımca başının köşküne gelmişlerdi” (69 s). [Milletini değiştirmek]

“Sol kolundaki pazıbentte onu ...**acık** deniz canavarlarına ve diş ağrısına karşı koruyacak sihirler vardı” (16 s). [Kara sularının dışında kalan bölüm]

“Aralarında bir adımdan fazla mesafe olmadığı **acıktı**, ...geliyordu” (76 s). [Belli olmak]

“- Daha ne söyleyeceksin? Her şey **acık**” (206 s). [Her şey ortada, net]

“Ebrehe’nin hayatını kurtaran **numarayı** babası Uzun İhsan Efendi’den öğrendiği halde,

- *Bunu nereden öğrendiğimin hiçbir önemi yok, dedi*” (122 s). [Hile, düzen, dalavere, yalan vb.]

“Yirmi bir **numaralı** defteri getirmelerini buyurmuştu” (152 s). [Sayı, rakam]

“Buldukları yerden lağım **ağzına** dehliz duvarlarına değdirmeksizin sıkıca gerdirdikleri bir ipin iletkiyle ölçtükleri derecesine göre kestirebiliyorlardı” (74 s). [Giriş]

“Külhani bir **ağızla** açık saçık bir şarkı söyleyerek onlara doğru geliyor, ...saçıyordu” (217 s). [Üslup]

“Yüzü mosmordu ve gözleri yuvalarından **uğramıştı**” (217 s). [Fırlayarak çıkmak]

“Horlaması bir süre için sekteye **uğradı**” (235 s). [Sürecin durması]

“Benimle büyük bir bilgi **kaynağı** da yok olacak diye çok üzülüyorum” (215 s). [Bir bilim dalı üzerine yazılmış çalışmalar, alan yazını, literatür]

“Berbat bir şekilde ötüp köyde uyku selamet bırakmamasından **kaynak**lanıyordu” (229 s). [Sebepl olmak]

“Evlihayı uyandırmak için bir **yol** aramaya başladı” (229 s). [Yöntem]

“O gece kasabanın meyhanesinde ağız arayarak ...**yola** çıktı” (229 s). [Üzerinde yürünebilen, bir yere gitmek için aşılın uzaklık]

Çok anlamlılık başlığı içerisinde 20 örnek tespit edilmiştir.

Seç- fiili romanda iki farklı anlamda kullanılmıştır. 1.Anlamı: İzlemek. 2. Anlamı: Fark etmek. *Taşı-* fiili romanda iki farklı anlamda kullanılmıştır. 1. Anlamı: Üstünde bulundurmak. 2. Anlamı: Bir şeyi alıp başka yere götürmek. *Dön-* fiili romanda üç farklı anlamda kullanılmıştır: 1. Anlam: Vazgeçmek 2. Anlamı: Geri gelmek 3.Anlamı: Milletini değiştirmek. *Islat-* fiili romanda iki farklı anlamda kullanılmıştır: 1. Anlam: ıslak durumda olmak. 2. Anlam: dövmele. *Açık* sözcüğü romanda üç farklı anlamda kullanılmıştır: 1. Anlam: Kara sularının dışında kalan bölüm 2. Anlamı: Belli olmak 3. Anlamı: Her şey ortada, net.

Numara sözcüğü iki farklı anlamda kullanılmıştır: 1. Anlam: Hile, düzen, dalavere, yalan vb. 2. Anlamı: Sayı, rakam. *Ağız* sözcüğü iki farklı anlamda kullanılmıştır: 1.Anlam: bir yerin girişi 2. Anlam: üslup. *Uğra-* fiili iki farklı anlamda kullanılmıştır: 1. Anlam: fırlayarak çıkmak 2. Anlam: sürecin durması. *Kaynak* sözcüğü iki farklı anlamda kullanılmıştır: 1. Anlamı: Bir bilim dalı üzerine yazılmış çalışmalar, alan yazını, literatür 2. Anlamı: sebep olmak. *Yol* sözcüğü iki farklı anlamda kullanılmıştır: 1. Anlamı: yöntem 2. Anlamı: Üzerinde yürünebilen, bir yere gitmek için aşılın uzaklık.

4.5.13. Eşadlılık

Eşadlı sözcükler yazılış bakımından aynı olmasına rağmen cümle içerisindeki kullanımını farklı anlamlar barındırabilmektedir.

Eşadlılığın oluşmasında iki etkenden söz edilebilir: Bunlardan ilki vaktiyle farklı kavramları karşılayan iki veya daha çok göstergenin zaman içinde geçirdikleri ses veya biçim değişikliği sonucunda birbirine yaklaşmasıdır. Organ adı olan *el* sözcüğü, 13. Yüzyıl'da *elig* biçiminde kullanılırken bugünkü *el* biçimine dönüşmüş *ele güne karşı*, *el kızı* gibi örneklerde yer alan *el* sözcüğü de 13. Yüzyılda *halk*, *ülke*, *devlet* anlamına gelen *il* kelimesinin biçimce değişmesiyle eş adlı hâle gelmiştir. Eşadlılığa neden olan ikinci etken ise yabancı dillerden alınan bir kelimeyle yerli dildeki bir kelimenin birlikte kullanılır durumda bulunmasıdır (Aydın, 2007, s.93).

Günay Karaağaç'ın görüşüne göre; her dil gibi Türk dilinin de çeşitli sözcüklerinde aynı ses değeriyle işaretlenmiş birden fazla biçimlere, yani eş seslilere rastlanır. Türkçenin değişik yer ve zamanlarına ait sözlükler, bu eş biçimleri, bazen çok anlamlı sözler olarak kabul edip aynı madde başı altında verirlerken; bazıları da bunları eş sesli sözler olarak kabul edip, ayrı madde başları açarlar (2013, s.376).

Eş seslilik ve çok anlamlılık, dillerin uzun ömürleri boyunca aynı kalan özellikler değil sürekli değişen özelliklerdir; dillerin belirli yer ve zamanları için geçerlidirler. Eş zamanlı bir olgu olan eş seslilik ve çok anlamlılık, dilin art zamanlı yapısıyla çelişmemekte, art zamanlı zincirin belirli bir yer ve zamandaki uzantıları olan halkalarını oluşturmaktadırlar (Karaağaç, 2013, s.377).

Aksan'a göre çok anlamlılık ile eşadlılık arasında önemli bir fark vardır. Bu fark eşadlı sözcüklerle yazılış olarak aynı olan göstergeler arasında anlam açısından hiçbir ilişki bulunmamaktadır. Çokanlamlı sözcüklerde ise aynı sözcüğün farklı anlamları arasında ilişki vardır (2015, s.192).

Eserde geçen örnekler;

“Gözlerden **yaş** gelene kadar kahkahalar atılıp yaşlar kuruyana kadar da ağlanıyordu” (33 s). [Gözyaşı]

“Kitabı on yedinci **yaş** gününü kutlayan kuzenine hediye ettiğinde, ...karar verecekti” (35 s). [Doğuştan itibaren geçen zaman]

“Battaniyelerini üzerlerine örtüp **koyun** koyuna yattılar” (41 s). [Kollar arası, kucak]

“**Koyun**lar kızarmaya başlamış, ...gelmişti” (220 s). [Küçükbaş hayvan]

“Amaç, şüphe götürmeyecek ilk kesin bilgiye **var**maktı” (45 s). [Ulaşmak]

“Şu durumda bütün bunları gören bir kişi olarak o, **var**dı” (46 s) [Bulunmak]

“Kendisine bir ekmek kapısı arayan bu eski zangoç...lağımçı **ocağına** yazıldı” (53 s). [Yeniçeri teşkilatını oluşturan odalardan her biri]

“**Ocak**lar hazırlandığında ...getirdiler” (71 s). [Ateş yakmaya yarayan, pişirme ısıtma, ısınma vb. amaçlarla yapılan yer]

“Bre adam! Rahatını düşüneneğine bacaklarını **sarkıt**” (79 s). [Bir şeyin sarkmasını sağlamak]

“Bıkıp usanmadan kazıp **sarkıt** ve dikitlerle dolu sayısız mağaraya, ... ulaşmışlardı” (84 s). [Mağaraların tavanında bulunan damla taş]

“Bünyamin’in **kazması** beyaz bir cisme çarptı” (77 s). [Toprağı kazıp kaldırma, düzeltme vb. işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç]

“Dilencilerden bazıları önce Ebrehe’nin mezarını **kazmak** istemişlerdi” (219 s). [Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak]

“Ertesi gün, koltuğunun altında bir **kaz**, ...bir top tereyağıyla kapımı çaldı” (235 s). [Perde ayaklılardan, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş]

“Padişah sert bir **dille** kaleme alınan bu evrakın muhtevasından ziyade yazısının güzelliğiyle, ...kelleyi kurtarmıştı” (23 s). [Anlatma, oluş veya üslup]

“Denildiğine göre Arapçadan başka **dil** bilmiyordu” (205 s). [İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan]

“Büyük Efendi’nin **dili** hemen dışarı fırladı” (217 s). [Ağız boşluğunda yer alan etli, uzun, hareketli organ]

Aynı sesler bütününe sahip fakat anlam açısından farklılık gösteren sözcüklerin yer aldığı eşadlılık başlığı içerisinde toplamda 16 örnek tespit edilmiştir.

Yaş, koyun, var, ocak, sarkıt, kaz, dil... romanda geçen eşadlı sözcüklerdir.

4.5.14. Bağlam

Sözcükler tek başlarına anlam ifade eden yapılardır fakat sözcükler temel anlamları dışında farklı anlamlara da sahip olabilmektedir. Bu anlamlar sözcüğün cümle

içerisindeki kullanım durumuna bakılarak belirlenebilir. Sözcük cümle içerisinde yer alan sözcük ve sözcük grupları ile bağlantılıdır. Bu ilişkiye bağlam denilmektedir.

Aksan bağlamı şu şekilde açıklamıştır bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütüne *bağlam (context)* denilmektedir (Aksan,2021, s.95)

Yazar, bağlamı şu şekilde tanımlamıştır: “Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü” (Vardar, 2002, s.31).

Bağıntılı birimlerin toplamına bağlam denir. Dil kullanımında bir metnin, göndericisi ve alıcısının da içinde bulunduğu bütün şartları ve çevresi, o metnin bağlamını oluşturur. Bir varlık veya olay, kendisini kuşatan başka varlık veya olaylarla birlikte bir bağlam oluşturur. Dış dünyanın bir varlık veya olayı, ancak çevresiyle birlikte algılanabilir; sözler ve cümleler de anlamlarını, ancak ve ancak buldukları çevreden, yani bağlamdan alırlar (Karaağaç, 2013, s.590-591).

“Her sözcüğün bir temel anlamı, bir de bağlamsal anlamı vardır. Her kullanımda anlamı bağlam belirginleştirir ve her durumda ad kesin bir kavramı canlandırır” (Guraud, 1999, s.42).

Eserde geçen örnekler:

“Ortasına da kendisini total bırakan mumcu başının **köpek** dişini hak ettirdi” (26 s).

“Sonunda bir **köpek** leşini teşrih etmeye karar verdi” (26 s).

“Çünkü geride **Fener** ve Galata meyhaneleri kalıyordu” (15 s).

“Gece vakti elinde **fenerle** ... yürüdü” (29 s).

“Fakat sürgünün **yuva**dan kurtulması için azıcık ittirmesi yeterli oldu” (29 s).

“Sincapları uyandırıp **yuvalarındaki** kuşları ürküterek tepeye erişince, dolunay sandığı şeyin, aslında ... gördü” (85 s).

“Büyük küçük aptesler için kullanılan lazımlıkların alındığı küçük kapaklar **açık** bırakıldı” (52 s).

“Batıya sefer açılacağı söylentileri ağızdan ağıza dolaşmaya başlayınca ..., takımında bir eksiklik varsa ne yapıp edip bir adam bularak **açığı** kapatmasını buyurmuştu” (54 s).

“Bu keşmekeşin arasında bir yerde, ... yorganını gırtlığına kadar **çekmiş** bir adam ...uyuyordu” (20 s).

“Neredeyse bir öküzü yere devirecek kadar şiddetli bir diş ağrısı **çekiyordu**” (25 s).

“Kalyoncu taifesinin dişlerini bedavadan **çekiyordu**” (25 s).

“Arapça anlamadığım için onu sorguya **çekemedim**” (205 s).

“Hiçbir zahmet **çekmeyeceğim** söylenmişti” (209-210 s).

“Kendisine huzur veren kokuyu...içine **çekiyordu**” (42 s).

“Battaniyelerini üzerlerine örtüp **koyun** koyuna yattılar” (41 s).

“**Koyun** saatlerini, burun otu...maymunu dayakla eğitti” (41 s).

“**Koyun**lar kızarmaya başlamış, ...gelmişti” (220 s).

“İlle de birini doğrayacaksan al bu veledi **boğazla**, beni tam üç yüz esedi altından etti” (19 s).

“**Boğazı** geçip Üsküdar’a ulaştı” (48 s).

“Sert pazılarından birine...ibarelerini **dövdürmüştü**” (16 s).

“Düşman mektepteki çocuklar tarafından kısıtılıp **dövülen** Alibaz, ...geçiriverdi” (59 s).

“Dünyayı fethetmek üzere başkentinden **ayrıldığında**...vermişti” (60 s).

“Efrasiyab’ın kahramanlıkları düşlerin **ayrılmaz** bir parçası oldu” (60 s).

“Rakıyı zamkla karıştırıp **ayırdıkları** bir tutam barutun üzerine döktüler” (61 s).

“İster **iyi** niyetli ister kötü niyetli olsun, ...biriydi” (87 s).

“Yaşayanlar da karanlığı ölümler kadar **iyi** göremezdi” (199 s).

“Şimdi beni **iyi** dinle” (200 s).

“**İyi** ruhları ve melekleri uzaklaştırmak için, ...kendisiydi” (203 s).

“Kendisiyle görülecek bir **hesabı** olduğunu söylüyordu” (31 s).

“Vardapet bunu uğur telakki edip çıra ışığı altında birtakım **hesaplar** yaptı” (75 s).

“Büyük küçük aptesler için kullanılan lazımlıkların alındığı küçük **kapak**lar açık bırakıldı” (52 s).

“Sağ göz **kapağ**ının yarısı yoktu” (87 s).

Eserde geçen bazı örnekler dipnotta verilmiştir.⁸

Bir kelimenin kullanıldığı cümlede geçen diğer unsurlarla oluşturduğu alan olan bağlam konusunda 39 örnek tespit edilmiştir. Örneklere bakıldığında sözcüklerin cümledeki durumuna göre anlam kazandığı görülmektedir. Köpek dişi sözcüğü bir dişi ismen belirtmek için kullanılırken, başka örnekte bir hayvanı karşılayan kavram olarak kullanılmıştır. Ağır sözcüğü kütle ağırlığı anlamı dışında, cümledeki anlama göre yavaş yavaş kaynamak anlamını almıştır. Kaptan köşkü sözcüğünde kaptanın bulunduğu yer olarak kullanılırken başka örnekte köşk sözcüğü zengin insanların yaşadığı bina olarak kullanılmaktadır bu tamamen cümledeki bağlamsal yönle ilgilidir. Hesap sözcüğü ödeşmek anlamında kullanılırken aynı metinde matematik hesaplaması anlamıyla da kullanılmıştır. Açık sözcüğü bir şeyi aç- fiili ile kullanılırken başka bir örnekte mali hesaplamalarda ortaya çıkan eksik miktar anlamı ile de kullanılmıştır. İyi sözcüğü temel anlamı dışında dikkatli anlamında da kullanılmıştır.

4.5.15. Ters (Zıt) Anlamlılık

Karşıt (zıt) anlamlılık, kendi içerisinde çeşitli sınıflara ayrılarak birbirine en uzak anlamları kapsayan sözcüklerdir. Geleneksel dilbilimin temel konularındandır.

“Anlamları birbirine karşı, zıt sözler *karşıt anlamlılar (antonymous)* diye adlandırılır. Karşıt anlamlılık daha çok vasıf bildiren sözlerle görüldüğü için, eş anlamlılara ve çok anlamlılara göre dillerdeki yayılımı daha dardır” (Ahanov, 2013, s.129).

⁸ “**Oyun**ların kuralları kağıtlara özenle yazıldı” (64 s).

“Kendisine yapılan bu şaka onun ekmeğiyle **ovnamaktı**” (97 s).

“Sadece sonucunu görmek için sahte belgelerle kendince birtakım **ovunlara** girişmişti” (140 s).

“Sadece yanı başlarındaki geminin kaptan **köşk**ünden sarhoş gemicilerin şarkıları kulağa geliyordu” (127-128 s).

“Bununla birlikte...sarayları, **köşk**leri, atlasları ve altınları o anda hiçliğe karışacak olan padişah ...olacaktı” (191 s).

“Bu defter o kadar **ağır**dı ki, ...gıcırdadı” (106 s).

“Odun ateşinde ağır **ağır** kaynayan bu aşın verilme zamanına yakın, çoluk çocuk, kadın erkek, ... duyuluyordu” (109 s).

Anlamaları birbiriyle çelişen, birbirine aykırı olan sözcüklere *uzak anlamlı sözcükler* denir. Bu çelişme, bu aykırılık zıtlık derecesinde ise o zaman bu sözcükler karşıt anlamlıdır. *Bebek, çocuk ve genç* kavramları birbirinden farklıdır, bunlar birbirinden değişik dönemleri anlatırlar. Ama yakın dönemleri anlatırlar. Bu nedenle birbirinin karşıt anlamlısı olmazlar. *Genç* sözcüğünün karşıt anlamlısı *yaşlı* olabilir (Bayraktar, 2017. s.158).

Antonymy terimi, *anlamın zıtlığı* için kullanılmaktadır; birbirinin zıddı olan kelimeler zıt anlamlıdır. Zıt anlamlılık, genellikle eş anlamlılığın zıddı olarak düşünülür; fakat bu ikisinin statüleri birbirinden çok farklıdır. Zira dillerin hakiki eşanlamlılara gerçek anlamda ihtiyaçları yoktur; gerçek manada eş anlamlıların bulunup bulunmadığı şüphelidir. Zıt anlamlılık, dilin normal ve oldukça da doğal bir özelliğidir; dolayısıyla yetecek ölçüde tam ve net bir şekilde tanımlanabilir (Palmer, 2020, s.123).

“Dilbilimciler ters anlamlıların birçok türünü belirlemiştir” (Aksan, 2021, s.103).

Yazar, bu sınıflandırma türlerini kitabında şu şekilde belirtmiştir;

- İkili karşıtlıklar: Kimi bilginlerin kutupsal ters anlamlılık adını verdikleri bu türde Türkçe kökenli ad soylu öğeler önemli bir yer tutmaktadır: *derin/sığ, sulu/kuru, oğlan/kız, somut/soyut*
- Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar: Bu türün örneklerinde Türkçede aynı ya da aynı kökten türemiş sözcüklerin değişik ekler alarak oluşturdukları ters anlamlılar kullanılmaktadır. Bunlar içinde en yaygın olanlar, [+lİ] ve [+sİz] ekleriyle türetilenlerdir: *gerekli/gereksiz, ücretli/ücretsiz, zamanlı/zamansız*
- İlişkisel Karşıtlıklar: Bu öbekte yer alan örnekler birbirleriyle ilgili kavramlar arasındaki karşıtlığı göstermekte, aynı konuyla ilgili ancak ters anlamlı olan sözcüklerden oluşmaktadır. Örneğin *satılık ve kiralık*; bir mal, özellikle de bir taşınmaz için söz konusu olmaktadır. Bu türdekilerine ayrıca; *peşin/taksit, öğretmen/öğrenci, amir/memur* gibi değişik sözcük türlerinden, yerli ve yabancı kökenliler gösterilebilir
- Dereceli Karşıtlıklar: Türkiye Türkçesinde bu türe daha çok, ikili ters anlamlıların arasına giren kimi öğelerle oluşturulan ters anlamlılar örnek gösterilebilir. Örneğin *sıcak/soğuk* ikilisinin derecelenmesi *sıcak/ılık/soğuk* biçiminde genişlemektedir
- Yön Gösteren Karşıtlıklar: Bu öbeğe örnek olarak da Türkiye Türkçesindeki; *kuzey/güney, ön/arka, ileri/geri* gibi ters anlamlılar gösterilebilir. Bu öbeklerdeki örnekler içinden birden çok örneğe girebilecek olanlar vardır: *ön/arka* karşıtlığı hem ilişkisel hem yön gösteren ters anlamlılık olarak düşünülebilir (2021, s. 162-165).

4.5.15.1. İkili Karşıtlıklar

“Gelgelelim **kötü (iyi)** arkadaşları Kubelik’i içkiye alıştırdılar” (23 s).

“Bu **eski (yeni)** kâtip, artık elçilik binasının temizliğinden sorumluydu” (23-24 s).

“**Açık (kapalı)** gözleri sansar yavruları gibi yuvalarında fırıl fırıl dönüyor, sağı solu kolaçan ediyordu” (32 s).

“Hazreti Süleyman’ın mührünü gördüğüne bir kez inanan **ihhtiyar (genç)** kadınlar...aşındırıp duruyorlardı” (44 s).

“Toprak **ıslak (kuru)** olduğu için fazla zorluk çekmedi” (50 s).

“**Kuru (yaş)** ayaza rağmen gece yarısına kadar manzarayı seyretti” (56 s).

“Saray dışında yaşadığı bu **esaretten (özgürlük)** kurtulmanın yollarını arıyordu” (59 s).

“Atış talimleri, güreşler ve **resmi (özel)** geçitler yapıldı” (62 s).

“**Yaşlı (genç)** lağımcı kazmasını sallarken Bünyamin’e, yaz olsun, kış olsun, ...söylüyordu” (74 s).

“Kendisine **yeni (eski)** bir oyunun hazırlandığı ve bu sahiciymiş gibi süslerin ve ayrıntıların da artık tamamlandığı su götürmez bir gerçek olmalıydı” (173 s).

“**Ters (düz)** bir şey yapmaya da kalkma” (211 s).

“O **eski (yeni)** yakışıklı yüzünle, ...istiyorum” (237 s).

Kötü (iyi), eski (yeni), açık (kapalı), ihtiyar (genç), ıslak (kuru), kuru (yaş), esaret (özgürlük), resmi (özel), yaşlı (genç), yeni (eski), ters (düz), eski (yeni)...

4.5.15.2. Biçimsel İlişkili Karşıtlıklar

“**Belli belirsiz** bir horultunun duyulduğu odaya girdi” (20 s)

“Hem **güçsüz (güçlü)**sün hem de ne olduğunu henüz bilmediğim bir üstünlük taşıyorsun” (151 s).

“Zaten **görülen** ve **görülmeven** bütün düşler, bu karanlığın ta kendisi değil miydi?” (238 s).

Güçsüz (güçlü), belli/Belirsiz, görülen/görülmeven

4.5.15.3. İlişkisel Karşıtlıklar

4.5.15.4. Dereceli Karşıtlıklar

“Bir kum tepesinin eteğinde **küçük (büyük)** bir gölcük seçti” (45 s).

“Toprak ıslak olduğu için **fazla (az)** zorluk çekmedi” (50 s).

“Böylece hem kendisi **az (çok)** da olsa kafasını dinleyecek, ...olacaktı” (56 s).

“Kapıyı bu **küçük (büyük)** topla kıracaklardı” (211 s).

Küçük (büyük), fazla(az), az (çok), küçük (büyük)...

4.5.15.5. Yön Gösteren Karşıtlıklar

“Sessizce çalışıp akşama doğru beş kulaç **yukarı (aşağı)** çıktılar” (79 s).

4.5.15.6. Zıt Anımlı Sözcüklerin Aynı Cümlede Bulunduğu Örnekler

“Ellerini öperek **dertlerine derman** bulmasını istirham ediyorlardı” (22 s).

“Her gece yatsı ezanından hemen sonra **er** ya da **geç** günün birinde uyuyacağı umuduyla yatağına gönderiliyordu” (23 s).

“**Sağı solu** kolaçan ediyordu” (32 s).

“Gözlerden **yaş** gelene kadar kahaahalar atılıp yaşlar **kuruyana** kadar da ağlanıyordu” (33 s).

“**Gel** zaman **git** zaman, ...başladı” (43 s).

“Rüyasında türlü sorunun çözümünü, envai çeşit **derdin devası**, ...aşındırıp duruyorlardı” (44 s).

“Gördükleri ister **gerçek** ister **düş** olsun, ...çıkıyordu” (46 s).

“Meydanda kim **var** kim **yoksa** çil yavrusu gibi dağıldı” (50 s).

“**Büyük küçük** aptesler için kullanılan lazımlıkların alındığı küçük kapaklar açık bırakıldı” (52 s)

“Bünyamin’in ağzından **girip** burnundan **çıkarak** onun maceracı ruhunu tutuşturur gibi olmuştu” (56 s).

“**Düş**lerin görülüp **kâbus**ların gerçekleştiği, ...okuyordu” (56 s).

“Yaşlı lağımcı kazmasını sallarken Bünyamin’e, **yaz** olsun, **kış** olsun, ...söylüyordu” (74 s).

“**Sağın** ve **solun kuzeyin** ve **güneyin** olmadığı yönsüz... arıyorlardı” (78 s).

“İster **iyi** niyetli ister **kötü** niyetli olsun, ...biriydi” (87 s).

“Zaten **genc** olsun, **yaşlı** olsun, erkeklerin hemen hepsinin kadidi çıkmış, ...dökülmüştü” (108 s).

“Medrese âlimlerimiz ise neyin **günah** neyin **sevap** olduğunu bilirler” (135 s).

“Çünkü **doğru** ya da **yanlış** olduğu **er** ya da **geç** anlaşıldığında, ...olacağım” (136 s).

“Son derece tehlikeli bir harekâtı gerçekleştirmek için **gecesini gündüzüne** katıyordu” (142 s)

“Onun **ölü** ya da **diri** yakalanmasını istemiş, böylece kuşu elinden kaçırmıştı” (142 s).

“**Sevgiyle nefret** arası bir şey, belki de her ikisiydi” (143 s)

“Ebrehe’nin dua fısıltıları onun **düş** ile **gerçeği** karıştırmasına yol açıp kafasını bulandırmaya devam ediyordu” (149 s).

“Hem **küstahsın** hem de **alcakgönüllü**” (151 s).

“Belki de hem **gerçeği** söylemek hem de söylediğinin **yalan** olduğuna inandırılmak istiyordu” (175 s).

“**Doğru** ya da **yanlış** bilge ona şunları söyledi” (200 s).

“Yaratılmamış boşluğun ta kendisi olan bu paranın dünyada ne **var** ne **yoksa** hepsini, evet hepsini satın almasını beklemeye başladı” (201 s).

“Eğer öğrenirsem, gördüklerimin **hayır** mı **şer** mi olduğunu anlayabileceğim” (227 s).

“Hangimiz **düş** ve hangimiz **gerçek**?” (237 s).

“Sana bu yüzden hem çok **yakın** hem de çok **uzağım**” (237 s).

Dert/derman, er/geç, sağ/sol, yaş/kuru, gel/git, dert/deva, gerçek/düş, var/yok, var/yok, girip/ çıkmak, düş/kâbus, yaz/kış, sağ/sol, kuzey/güney, iyi/kötü, genç/yaşlı, günah/sevap, doğru/yanlış, er/geç, gece/gündüz, ölü/diri, sevgi/nefret, düş/gerçek, küstah/alçak gönüllü, gerçek /yalan, doğru/yanlış, var/yok, hayır/şer, düş/gerçek, yakın/uzak

Anlam bakımından birbirinin karşıtı olan kelimelerin oluşturduğu zıt anlamlılık başlığı kendi içerisinde 6 alt başlığa ayrılmıştır. Toplam olarak 58 örnek tespit edilmiştir.

4.5.16. Bağdaştırma

Cümle içerisinde kullanılan sözcükler kendi içerisinde anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütünlüğe uymayan sözcük, sözcük grupları alışılmamış bağdaştırma içerisine girmektedir. Sözcük ve sözcük grupları uyumlu ise bu da bağdaştırma içerisinde ele alınmaktadır.

Karaağaç’ın tanımlamasına göre; bireysel bir yapısı olan dil kullanımında, biçim birimleri arasındaki tamlayan-tamlanan, niteleyen-nitelenen ve cümle ögeleri arasındaki açıklayan-açıklanan ilişkisinin dilbilgisinin genel kabul görmüş sosyal yapısına uygunluğuna bağdaşıklık denilmektedir (2013, s.169).

Aksan’ın tanımına göre; tamlama, deyim gibi sözcükler içindeki ögeleri ve tümce ya da sözcükleri anlamlı, kabul edilebilir birimler halinde bir araya getirmeye bağdaştırma adı verilmektedir (2021, s.105).

Her dilde bulunan deyimlerde ya da kalıp sözlerde, sözcükler arasında genellikle bağdaştırma olanağı bulunur. *İlk göz ağrısı, bindiği dalı kesmek, yorgunu yokuşa sürmek* gibi bir bütün olarak yeni bir anlamı yansıtan, *deyimleştirme*’ye sahne olmuş örneklerde mantık açısından yine bir uyuşma, özellikler bakımından bağdaştırma söz konusudur. Alışılmamış bağdaştırmalar, anlam belirleyicileri anlam ayırıcıları bulunmayan birleştirmelerdir. Örneğin Türkiye Türkçesinde *körpe patlıcan, körpe fidan* tamlamaları kurulabildiği halde *körpe masa, körpe merdiven* gibi tamlamalar oluşturulmamaktadır. Çünkü *körpe*, ancak bitkiler, yeni bitmiş bitkiler için kullanılan bir sıfattır. Tabii çeşitli aktarmalar yoluyla günlük dile yerleşmiş piç kurusu, laf ebesi gibi alışılmamış bağdaştırmalar bulunmaktadır (Aksan, 2021, s.106).

Eserde geçen örnekler

“Yalı adamlarının dürbünle, yiğitlerin ise **cıplak gözle**, ...söylenegelmiştir” (13 s).

“Cenk anında hasmını olduğu yere mihlayan o **kımiltılı parıltılar** gözbebeklerine yerleşti” (16 s).

“Tolgalarının burunluklarını indirmiş ve yüzlerini **demir peçelerle** örtmüşlerdi” (18 s).

“Sırf elinin ayarını bilemediği için bu kara kuru çocuğa **meydan dayağı** çekemeyen Arap İhsan’ın ganimetteki payı...kalmıştı” (17 s).

“Aradan aylar geçtiği halde **teşrih atlasını** tamamlayabilmiş değildi” (28 s).

“**Ölüm döşegindeki** mirasyediye ve Kefeli ailesinin ince hastalığa yakalanmış son erkek ferdine ulaşması kolay olmayacaktı” (35 s).

“Aylar önce ölen ihtiyar adamın **yorgun iskeletini** gördü” (41 s).

“Geri dönüp bir yandan **yorgunluk kahvemizi** içer, ...izleriz” (54 s).

“Uykusuzluk illeti yüzünden gece düş göremeyen bu çocuğun **gündüz düşlerinde** ise Efrasiyab’ın izi vardı” (61 s).

“Üç kişi bu hengamenin arasından ...**etten duvarı** aşan bir kâfirin kendilerine yetişmek üzere olduğunu fark ettiler” (80 s).

“**Lağımcılık sanatı** ortaya çıkmalı beri yerüstünde olduğu gibi yeraltında da korkunç savaşlar yapıyordu” (76 s).

“Zincir halkalardan örülmüş bir **zırh gömlek** hediye etmişti” (78 s).

“Cinlerin yıkandığı **kaynar çamurları**, ergimiş **kurşun ırmaklarını**, **deliklerden püsküren kibrit buharlarını** geride bırakıp **mıknatıslı bir mağaraya** geldiler” (84 s).

“Çünkü kara alevler **mıknatıslı duvarları** yalıyor, ...inliyordu” (84 s).

“Kadınlar hırsızın hamama sokup yıkamak üzere **göbek taşına** yatırdılar” (96 s).

“**Mutluluk yağmuru** altında kaftansız kalasın” (96 s).

“Çünkü **ölü mevsim** bu tarihten sonra başladılar” (110 s).

“Sakalsız dilenci makbul olmadığı için, yaz boyunca sakal büyütüp beyaza boyamış, gel gör ki böylece kazandığı **saygınlık sermayesini** sonbaharda tepesine düşen bir yıldırım, ...kül etmişti” (112 s).

“Sakat doğan çocukları böylece **istikbal vaat eden dilenciler** olabilirlerdi” (115 s).

“Nihayet **kilit noktalar**daki bazı dilencilere piştov dağıtıldı” (117 s).

“Çünkü Büyük Efendi’nin **keskin bakışları**na uzun süre maruz kalmak onu canından bezdirirken, ...korkutuyordu” (120 s).

“Onu önce **kara hırsızlar** gördü” (123 s).

“Bu yüzden öğrendiklerimi **akıl terazisinde** tartıp doğru olup olmadıklarına bakarım” (122 s).

“İçindeki **günah yüklü paralar** Büyük Efendi tarafından tek tek, kuruşu kuruşuna inceleniyordu” (142 s).

“Servet sahibi tüccarlardan kendi canına kıyamayanlarca “**pişmanlık taşı**” tabir edilen bir mermer bloktu” (156 s).

“Oradan açlık ve susuzluktan ölmeden önce bu **günah kasabasına** bir lanet savurdu” (156 s).

“**İnlemeler vadisi** denilen bir mevkiye geldi” (158 s).

“Bunu bir **anatomi atlası** olduğunu gördü” (163 s).

“Kalplerinde ve kafalarındaki son **duygu kırıntıları** da silinmişti” (164 s).

“Kıyametten yedi yıl önce büyük kentin kuzeyinde **kırmızı bir bulut** görünecek” (177 s).

“Fakat bir sabah yine o **uğursuz nağme** ile uyandım” (178 s).

“Mehdî gelecek, ... **ateş bulutları** kaplayacak, denizler çekilecek, yüzen, yürüyen ve uçan her şey ölecek” (179 s).

“Sağır olduğu halde tayfaların **isyan fısıltılarını**, ...işiten bu adam Galata meyhanelerinin vazgeçilmez sohbet konusu oluverdi” (188 s).

“Bir **serseri kurşunla** daha o sabah ölmüştü” (197 s).

“Onun bitimsiz düşlerini kesmeden yavruladılar” (197 s).

“Çok geçmeden tüccarın gözlerine uyku bulutları çöktü” (234 s).

Roman içerisinde bağdaştırma konu başlığı içerisinde 35 örnek tespit edilmiştir.

Çıplak göz, kımıltılı parıltılar, demir peçe, meydan dayacağı, teşrih atlası, ölüm döşeği, yorgun iskelet, yorgunluk kahvesi, gündüz düşleri, etten duvar, lağımcılık sanatı, zırh gömlek, kaynar çamur, kurşun ırmak, deliklerden püsküren kibrit buharı, mıknatıslı bir mağara, mıknatıslı duvar, göbek taşı, mutluluk yağmuru, ölü mevsim, saygınlık sermayesi, istikbal vaat eden dilenciler, kilit noktalar, keskin bakışlar, kara hırsız, akıl terazisi, günah yüklü paralar, pişmanlık taşı, günah kasabası, inlemeler vadisi, anatomi atlası, duygu kırıntıları, kırmızı bir bulut, uğursuz name, ateş bulutları, isyan fısıltıları, serseri kurşun, uyku bulutları...

"Çıplak" kelimesi, TDK'de üstünde bulunması gereken giysi, örtü vb. şeylerin bulunmaması durumunu ifade eder. Ayrıca, "göz" kelimesi, görme organına verilen bir ismi temsil eder. Ancak, bu iki kelime, cümle dışında kullanıldığında alışılmamış bir bağlamda bir araya getirilmiştir. İki kavram arasında alışılmamış bir ilişki kurularak özgün bir bağdaştırma yapılmıştır. "Kımıltılı parıltılar" kelime grubu içinde, parıltının kımıldamaz göz bebekleri ile ilişkilendirilerek alışılmamışın dışında bir bağdaştırma oluşturulmuştur. "Demir peçe" kelime grubunda, demirden yapılan bir peçeden bahsedilerek, peçenin kumaştan yapılma anlamıyla alışılmamışın dışına çıkmıştır. "Meydan" kelimesi, genellikle bulunulan yer ve çevresini ifade ederken, "dayak" kavramı birini ya da hayvanı dövmek anlamına gelir. Bu iki kavram, ilişki olarak benzer anlam taşımaz, ancak bağdaştırma kurularak alışılmamışın dışında bir bağlam oluşturulmuştur.

"Teşrih atlası" ifadesinde "teşrih" kelimesi bir şeyi en ince ayrıntısına kadar araştırmak anlamına gelirken, "atlas" kelimesi dünya veya bir ülkenin genel yapısıyla ilgili bilgi vermek için bir araya getirilmiş haritalar kitabını ifade eder. "Ölüm" kavramı herhangi bir canlının yaşamının son bulması anlamına gelirken, "döşek" kelimesi uyumak için kullanılan içerisinde yün doldurulan yumuşak yatak anlamına gelir. Bu iki kavram çok farklıdır, ancak birleştirilerek alışılmamışın dışında bir bağdaştırma kurulmuştur. "Yorgun iskelet" ifadesindeki "yorgun" kelimesi sıkı çalışma yüzünden yorulmuş kimseyi temsil ederken, "iskelet" canlılarda kemiklerden oluşmuş yapıyı ifade eder. İki kavram arasında bağdaştırma yapılarak alışılmamışın dışına çıkmıştır.

"Yorgunluk kahvesi" ifadesinde bağdaştırma yapılarak kahveye insana özgü bir kavram yüklenmiştir. "Gündüz düşleri" ifadesinde ise düş kavramı, gece görülen, uyku halinde ortaya çıkan bir şey olarak anılmış ve bağdaştırma kurularak başka bir kavramın ortaya çıkması sağlanmıştır. "Etten duvar" ifadesi, alışılmışın dışında bir tamlama olup, etten yapılan bir duvar olamayacağı için iki kavram arasında bağdaştırma yapılmıştır. "Lağımçılık" kelimesi, bir sanat kolu olmadığı halde bağdaştırma yapılarak farklı bir kullanım oluşturulmuştur. "Zırh gömlek" ifadesindeki "zırh," askerlerin delici silahlardan korunmak için giydiği demirden yapılmış giysi anlamına gelirken, "gömlek" kelimesi günlük hayatta giyilen pamuktan yapılmış giysi anlamına gelir. İki kavram arasında bağdaştırma yapılarak farklı bir anlam oluşturulmuştur.

"Kaynar çamur" ifadesindeki "kaynamak" fiili sıvılar için kullanılan bir eylemi temsil ederken, "çamur" kelimesi batılır duruma gelmiş toprak anlamına gelir. İki kavram arasında bağdaştırma kurularak alışılmışın dışına çıkılmıştır. "Kurşun ırmak" ifadesi, iki farklı kavramı bir araya getirerek bağdaştırma yapmıştır. Kurşundan yapılan bir ırmak olamayacağı için alışılmışın dışında bir kullanım oluşturulmuştur. "Deliklerden püsküren kibrit buharı" ifadesinde, bir eylemin bir isimle bağdaşmadığı, kibrit buharının deliklerden püsküremeyeceği gerçeğine vurgu yapılarak alışılmışın dışında bir kullanım sergilenmiştir.

"Mıknatıslı mağara" ifadesinde mağaranın mıknatıslı olduğu belirtilmiş, aynı şekilde "mıknatıslı duvar" ifadesinde duvarların mıknatıslı olduğu vurgulanmıştır. Her iki kullanım da alışılmışın dışında farklı bir anlam taşır. "Göbek taşı" ifadesi, göbeğin bir taşı olamayacağı halde bu terim bir kavramı ifade eder. Bu kullanım, alışılmışın dışında bir bağlam oluşturmuştur. "Mutluluk yağmuru" ifadesi, şiirsellik barındıran bir bağdaştırmadır ve alışılmışın dışında bir anlam yüklenmiştir. Mutluluğun yağmur gibi yağması düşsel bir ifadedir.

"Ölü mevsim" ifadesinde, "ölü" kelimesi herhangi bir canlının yaşamının son bulması anlamına gelirken, "mevsimler" kavramı ilkbahar, yaz, sonbahar, kış gibi dört bölümden oluşan doğal bir düzeni temsil eder. Bu ifade alışılmışın dışında bir anlam taşır. "Saygınlık sermayesi" ifadesinde, saygınlığın bir duygu olduğu ve sermaye gibi birikerek çoğaldığı vurgulanmıştır. Bu bağlam, alışılmışın dışında bir bağdaştırma içerir. "İstikbal vadeden dilenciler" ifadesinde, dilencilik mesleğinin gelecek vaat etmediği gerçeğine vurgu yapılarak alışılmışın dışında bir bağlam oluşturulmuştur. "Günah yüklü

paralar" ifadesinde, para bir canlı olmadığı için günah yüklü olamaz, ancak bu ifade alışılmışın dışında bir kullanım içerir.

"Pişmanlık taşı" ifadesinde, taş kelimesine insana ait bir duygu yüklenerek alışılmışın dışında bir bağdaştırma yapılmıştır. "İnemeler vadisi" ifadesinde, inlemek canlılara ait bir kavramdır ve bu kavram vadiye yüklenerek alışılmışın dışında bir bağdaştırma kurulmuştur. "Kırmızı bir bulut" ifadesinde, bulut kırmızı renk olamaz, bu sebeple alışılmışın dışında bir bağdaştırma yapılmıştır. "Ateş bulutları" ifadesinde, ateşten yapılan bir bulutun varlığı alışılmışın dışında bir ifade ile vurgulanmıştır. "Serseri kurşun" ifadesinde, serseri kavramı genellikle insanlar için kullanılırken, burada kurşun için kullanılarak alışılmışın dışında bir bağdaştırma yapılmıştır. "Uyku bulutları" ifadesinde, uyumak canlılara özgü bir kavramdır ve bu kavram bulutlara yüklenerek alışılmışın dışında bir bağdaştırma içermektedir.

4.5.17. Eş anlamlılık

Eş anlamlılık, göstergeleri yani sembolleri farklı olduğu halde aynı anlama gelen sözcüklerin bir araya gelerek oluşturduğu anlam olayıdır. Eş anlamlı sözcükler çeşitli yollarla dilimize girmiştir. Eş anlamlı sözcükler farklı dillerden alınan kelimeler sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Bu tür sözcükler yapı bakımından da aynı olmak zorundadır.

Günay Karaağaç'a göre, anlamları aynı veya birbirine yakın olan dil birimleri, eş anlamlı dil birimleri olarak bilinir. Ona göre; eş anlamlılık, sözler kadar, diğer söz dizimi birimleri için de söz konusudur. Dilcilik açısından, eş anlamlı sözler arasında yalnızca değer farkı vardır (2013, s.372-373).

Sesleri ayrı olduğu hâlde birbirine anlamca yakın kavramları anlatan sözcüklere eş anlamlı sözcükler denir. Aslında birden fazla sözcüğün birbirinin tam eşi anlamına gelemeyeceği bütün dilcilerce benimsenmektedir. Bu nedenle, bu tür sözcüklere yakın anlamlı sözcükler denilmesi daha uygun düşer. Çünkü burada anlamların aynılığından çok benzemesi baskındır (Bayraktar, 2017, s.157).

Eş anlamlı sözlerin anlam bakımından yakın veya benzer olmalarının yanı sıra, tamamının aynı söz türünden olması da şarttır. Farklı söz türünden olan sözcüklerden eş anlamlı dizi oluşmaz. Bir eş anlamlı dizinin oluşması için, diziye giren sözlerin ya ad ya sıfat ya da fiil olması gerekir (Ahanov, 2013, s.122).

Dillerde anlam bakımından birbirleriyle bütünüyle örtüşen sözler genellikle bulunmaz. Varsa bile çok seyrek. Eş anlamlı sözler anlam bakımından birbirine benzer olmakla birlikte, birini diğerinden ayıran bir ayrıntıya sahiptirler. Eş anlamlı sözlerin birbiriyle olan anlam yakınlığını açıklamaktan ziyade, anlam farklılıklarını açıklamak daha zordur. Bunun sebebi öncelikle eş anlamlı sözlerin anlam farklılığının çoğu zaman çok ince ayrıntılarda saklanmış olmasıdır. Bu ince ayrıntı açık olarak kavranamaz. İkinci olarak, eş anlamlı sözlerin farklılığının, kullanılma sahasıyla biçim farklılığı olması da mümkündür. Eş anlamlı sözlerin bu yönleri biçimde ayrılarak kendini gösterir (Ahanov, 2013, s.123).

Aksan'a göre; bir dilde, birbirine yakın anlamda olan birçok sözcüğün bulunması o dilin zenginliğini, işlenmişliğini gösteren özelliklerdendir. Örneğin Türkçede darılmak, küsmek, gücenmek, incinmek, alınmak gibi aynı kavram alanından, aralarında ince kullanım ayrımları olan göstergelerin bulunması bunun kanıtlarındandır (2021, s.99).

Eş anlamlı karşılıkları verilen sözcüklerin genel olarak Türkçe karşılıkları verilmeye çalışılmıştır. Türkçe karşılığı olmayan sözcüklerin yerine ise artık Türkçeleşmiş olan alıntı sözcükler kullanılmıştır.

Eserde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

4.5.17.1. Arapça Kökenli Eş Anlamlı Örnekler

“İnsanlar onu **sahiden (gerçekten)** görebiliyorlar mıydı?” (23 s). (TDK).

“Adamlarına erişebilecekleri ilk dışçıyı **yakit (zaman)** geçirmeden getirmelerini buyurmuştu” (25 s). (TDK).

“**Seyyar (gezici)** satıcıların sattıkları mallara göre perdesi değişen tiz ya da pes feryatlarıyla yankılanıyordu” (30 s). (TDK).

“Akla hayale gelmeyecek bir nice **cins (tür)** malla dolu denkler istiflenmiş, ...bekliyordu” (30 s). (TDK).

“Taze ciğerin iştah açıcı kokusunu alan kırk elli kadar kedi ...**muhasara etmiş(kuşatmış)**, ...göz dikmişti” (31 s). (TDK).

“**Cerrahlığa (hekimliğe)** başladıktan bu yana etyemez olan Kubelik'in ciğerlere gösterdiği ilgi hayreti mucipti” (31 s). (TDK).

“**Metruk (terk edilmiş)** evlere girmeksizin doğruca rıhtıma ilerlediklerini anlayan Kubelik'in korkusu ... yatıştı” (31-32 s). (TDK).

“Bunda bir **hikmet (gizli sebep)** olmalıydı mutlaka” (33 s). (TDK)

“Bakışlarındaki **süphe (kuşku)** hâlâ kaybolmadığı halde Arap İhsan, ...koydu” (34 s). (TDK).

“...Şarkiyat **tahsil (öğrenim)** etmeye karar verecekti” (35 s). (TDK).

“Hem de **mesainin (çalışmanın)** bir an önce sona ermesine sebep olup asıl sahibin sıcak yatağına kapağı atıyordu” (39 s). (TDK)

“Bedenleri kesip biçmeye pek **hevesli (istekli)** olan bu adam...görmemişti” (43 s). (TDK).

“Hazreti Süleyman’ın mührünü gördüğüne bir kez inanan **ihtiyar (yaşlı)** kadınlar...aşındırıp duruyorlardı” (44 s). (TDK).

“Ruhun zaten gidebildiği bu yerlere bir de bedeninin kalkıp...**abes (gereksiz)** olurdu” (44 s) (TDK).

“Bu da yapmayı tasarladığı atlas için **fuzuli (gereksiz)** oyalanmalar ortaya çıkarıyordu” (44 s). (TDK).

“Bir kitap **tercümesiydi (çevirisiydi)** bu” (44 s). (TDK).

“Orada kendi **aksi (vansıması)** yerine ...gördü” (45 s). (TDK).

“**Meydanda (aland)** kim var kim yoksa çil yavrusu gibi dağıldı” (50 s). (TDK).

“Alibaz’ı mahalle **mektebine (okuluna)** yazdırıp hocanın başına bela etmeye karar verdi” (56 s). (TDK).

“**Nesilden nesile (kuşaktan kuşağa)** geçen bu **husumet (düşmanlık)** gittikçe bilenir, ...anlatırlardı” (57 s). (TDK).

“Günlük mesailerinin bitiminde ...**kıraathanelerdi (kahvehanelerdi)**” (57 s). (TDK).

“Heyecandan kıvrım kıvrım kıvranan **ahaliye (kalabalığa)** böylece kendi **kadrini (değerini)** bildirirdi” (58 s). (TDK).

“Atış **talimleri (alıştırmaları)**, ... yapıldı” (62 s). (TDK).

“Askerlerin isimleri ve sicilleri bir defterde **itinayla (özenle)** muhafaza ediliyordu” (64 s). (TDK).

“Gece rüyasında yine o **esrarengiz (gizemli)** yeniçerileri görmüştü” (69 s). (TDK).

“Yeniçeriler bunu uğursuzluk telakki edip paşaya **isvan (başkaldırı)** bayrağı çektiler” (71 s). (TDK).

“Bu sırada paşanın **zihnini (belleğini)** başka bir mesele meşgul ediyordu” (71 s). (TDK).

“Durumu paşaya anlatıp **muhafız (koruma)** istemeye karar verdi” (76 s). (TDK).

“Aralarında bir adımdan fazla **mesafe (uzaklık)** olmadığı açıktı, ...geliyordu” (76 s). (TDK).

“Ayın on altısının akşamı, bin bir **zahmetle (uğraşla)** ve sayısız tehlike atlatarak ...gelmişlerdi” (77 s). (TDK).

“**Lağımdan(kanaldan)** içeri girip, ... kontrol ettiler” (79 s). (TDK).

“Tüfek ateşinden korunmak amacıyla **emin (güvenli)** bir yere sığınmaları için yarım dakikaları vardı” (82 s). (TDK).

“Metrislerden gelen yeniçeriler bir ara onu ölü **zannettiler (sandılar)**” (83 s). (TDK).

“Burası, varabilecekleri **nihai(son)** derinlikti” (84 s). (TDK).

“**İsabetli(verinde)** bir karardı bu” (87 s). (TDK).

“Anlattıklarına göre yiğit **suratı(yüzü)** böyle olmalıydı” (88 s). (TDK).

“Bağdat Acem **mülkü(toprağı)** olmadan çok önce ...sefa eyliyordu” (95 s). (TDK).

“Kısa zaman sonra bölgenin en **makbul (beğenilen)** dilencisi olduğunda ünü yedi iklim dört bucağa yayıldı” (97 s). (TDK).

“Hinzıryedi ...kendisinin domuz eti **müptelası (bağımlısı)** olduğu söylentisini bastıramadı” (98 s). (TDK).

“Fakat **iptilasından (düşkünlüğünden)** kendini alamıyordu bir türlü” (98 s). (TDK)

“Ama hemen sevinme, senin de bir günlük **ömrün (yaşamın)** var” (101 s). (TDK).

“Darphanenin tam altındaki gizli odalarda faaliyet gösteren istihbarat **teşkilatına (örgüt)** yıllar sonra girebilecek olan Bünyamin’in hafızasından aylarca çıkmayacak olan bu koku, ...tütüyordu” (102 s). (TDK).

“Sadakayı arttırmak amacıyla...**usullerini (yöntemlerini)** gösteren cerrahi kitaplarından ibaretti” (108 s). (TDK).

“Efrasiyab’ın **zulmü (kötülüğü)** o kadar büyük boyutlara varmıştı ki, ...azarlanıyordu” (117s). (TDK).

“Kilit denen nesneyi, **servetini (varlığını)** korumak amacıyla üç bin yıl önce icat eden Harun’un ruhuna dua ediliyordu” (133 s). (TDK).

Devrin (dönemin) padişahı, ...fark etti” (134 s). (TDK).

“Ama okuma **cihazındaki (avgıtındaki)** 666 rakamı kendisinden başka hiç kimse bilmediği için, ...olabilirdi” (138 s). (TDK).

“Teşkilatın yeni **reisini (başkanını)** yine sınavla seçmeye karar verdi” (140 s). (TDK).

“Oysa sen, **tabiatın (doğanın)** kuvvetlerine sahip olmayı istiyorsun” (151 s). (TDK).

“Üzerinde Rum **lisaniyla (diliyle)** birtakım yazılar vardı” (156 s). (TDK).

“**Talihlerini (şanslarını)** döndürmek için akla sığmaz yollara başvurdular” (157 s). (TDK).

“Gözükmeyen bir kuyruklu yıldızın gökyüzünde kol gezerek talih **sevvarelerini (gezegenlerini)** kararttığını düşünüyor, ...yükliyordu” (157 s). (TDK).

“Gelgelelim bu beyhude **tedbirler (önlemler)** de fayda sağlamayınca, ...başladılar” (157 s). (TDK).

“İnlemeler vadisi denilen bir **mevkiye (vere)** geldi” (158 s). (TDK).

“Açılan talihi **vasıtasıyla (aracılığıyla)** Tahtakale esnafından kırtığı paralarla küçük bir servet biriktirdi” (159 s). (TDK).

“Hem de **muhafaza ettikleri (sakladıkları)** odalarla doluydu” (161 s). (TDK).

“Bu sözleri söyledikten sonra...Büyük Efendi'nin yüzündeki **müstezzi (alaycı)** ifade hâlâ kaybolmamıştı” (162 s). (TDK).

“Ermeni **simsarın (komisyoncunun)** durumu da pek iyi sayılmazdı” (165 s). (TDK).

“O ana dek çekingen oynayan İranlı ile Arap tüccar oyunu yükseltince gerilim **zirveye (doruğa)** ulaştı” (165 s). (TDK).

“Sadece **talihin (şansın)** sana yardım etmedi” (166 s). (TDK).

“İzin verin size **ispat (kanıtlama)** edeyim” (166 s). (TDK).

“Ama bu nankörlük ve küstahlık karşısında kendi **kadrini(değerini)** bildirmek için kumarhanesini tam bir hafta kapatması gerekebileceğini söylüyordu” (167 s). (TDK).

“**Helaya (tuvalet)** gideceğini söyleyip onu ...atmaya niyetliydi” (171 s). (TDK).

“**Mechul (bilinmeyen)** bir yere doğru at koşturan Bünyamin'in arkasından **minnetle (gönül borcuyla)** baktı” (174 s). (TDK).

“Kapkaççılığın kaçınılmaz bir sonucu olan sahici silahların bütün **eserlerini (izlerini)** burada görmek mümkündü” (192 s). (TDK).

“Her çeşit **iktidarın (gücün)** sahibi olan benim üzerimdeydin” (217 s). (TDK).

“O gün **ticarethanesine (dükkânına)** gitmeyip saatler boyunca rüya **tabirleri (yorumlama)** kitaplarını karıştırdı” (226 s). (TDK).

“**Söhreti (ünü)** yedi iklim dört bucağa yayılmış, ...vardı” (228 s). (TDK).

“Eğer bu kişiyi bulup uyandırmayı başarabilirse uykusuzluk **illetinin (hastalığının)** artık onun yakasını bırakacağını söylemişti” (228 s). (TDK).

Eserde geçen bazı örnekler dipnotta verilmiştir.⁹

⁹ “Kendi **rizanla (isteğinle)** geldiğine göre burada seni cezbeden şeyler olmalı, yani merak ettiğin keşfetmek istediğin şeyler olmalı” (174-175 s). (TDK).

“Bu sürenin sonunda günahlarımın cezasını **ebedi (sonsuz)** ıstırapla çekeceğime böylece inandıktan sonra, ...bir kaçış yolu aradım” (180 s). (TDK).

“**Emniyetli (güvenli)** rotalar, **mechul (bilinmeyen)** topraklar, **itimat (güven)** telkin etmeyen maceralar ile ilgili sorular...yazıldı” (188 s). (TDK).

Sahiden (gerçek), vakit(zaman), seyyar (gezici), cins (tür), muhasara (kuşatmak), cerrah (doktor), metruk (terk edilmiş), hikmet (bilgelik), şüphe (kuşku), tahsil (öğrenim), mesai (çalışma), heves (istek), ihtiyar (yaşlı), abes (gereksiz), fuzuli (gereksiz), tercüme (çeviri), aks (yansıma), meydan (alan), mektep (okul), nesil (kuşak), husumet (düşmanlık), kıraathane (kahvehane), ahali(yerli), kadri (kıymet), talim (alıştırma), itina (özen), esrarengiz (gizemli), isyan (başkaldırı), zihin (bellek), muhafız (koruma), mesafe (uzaklık), zahmet (uğraş), lağım (kanal), emin (güvenli), zannetmek (sanmak), nihai (son), mülk (toprak), surat (yüz), makbul (beğenilen), müptela (bağımlı), iptila (düşkünlük) ömür (yaşam), teşkilat (örgüt), usul (yöntem), zulüm (eziyet), servet (varlık), devir (dönem), cihaz (aygıt), reis (başkan), tabiat (doğa) lisan (dil), talih (şans), seyyare (gezegen), tedbir (önlem), mevki (yer), vasıta (araç), muhafaza etmek (saklamak), müstehzi (alaylı), simsar (komisyoncu), zirve (doruk), ispat (kanıtlama), hela (tuvalet), meçhul (bilinmeyen), minnet (gönül borcu), rıza (istek), ebedi (sonsuz), emniyet (güvenlik), meçhul (bilinmeyen), enkaz (yıkıntı), cahil (okumamış), nihayet (sonunda), eser (iz), iktidar (güç), ticarethane (dükkân), tabir (yorumlama), şöret (ün), illet (hastalık)...

4.5.17.2. Farsça Kökenli Eş Anlamlı Örnekler

“Nursuz **çehreli (vüzlü)** birtakım adamların ayaklarına pranga taktıklarını fark etti” (24 s). (TDK).

“Seyyar satıcıların sattıkları mallara göre perdesi değişen tiz ya da pes **feryatlarıyla (çığlıklarıyla)** yankılanıyordu” (30 s).

“Ata **yadigârı (hatırası)** küfürleri imbikten geçirip onları son nezaket kırıntılarında arıtarak... davranıyorlardı” (30 s). (TDK).

“Tekdüzeliğin sadece bir deniz **cengiyle (savaşıyla)** bozulduğu gemi yaşamından sonra Arap İhsan’ın bu **hercümerce (karmaşaya)** alışması kolay olmadı” (31 s). (TDK).

“Çünkü tersane yakınlarındaki gemi **enkazına (yıkıntısına)** bakmak akıllarına gelmedi” (192 s). (TDK).

“Şeytanın **mekânı (yeri)** olan kuzeye ilerlemiş, ... atmıştı” (193 s). (TDK).

“**Cahil (okumamış)** adam merakını **nihavet (sonunda)** tatmin ettikten sonra âlimin elini öptü” (201 s). (TDK).

“Evde olmadığını öğrenince ...insaniyet **namına (adına)** Arap İhsan’a vermesini tembihledikten sonra çekip gitti” (43 s). (TDK).

“Hazreti Süleyman’ın **mührünü (kaşesini)** gördüğüne bir kez inanan ihtiyar kadınlar...aşındırıp duruyorlardı” (44 s). (TDK).

“Serbazlıktan başka hiçbir silaha ihtiyaç duymayan bir **cengâverdi (savaşçıydı)**” (63 s). (TDK).

“Herhalde kaledeki **süvariler (atlılar)** bir karşı saldırıya geçmişlerdi” (81 s). (TDK).

“Adeta bir gulyabani **çehresi (yüzü)** kazanmıştı” (87 s). (TDK)

“Aynı zamanda loncanın **asayişinden (huzurundan)** de sorumluydu” (116 s). (TDK)

“Gelgelelim bu **beyhude (yararsız)** tedbirler de fayda sağlamayınca, ...başladılar” (157 s). (KL).

“Kumarbaz ona **derdini (kederini)** anlattı” (158 s). (TDK).

“Üstelik misafiri için bu **cümbüşe (eğlenceye)** uygun bir kıyafet satın aldırılmıştı” (160 s). (TDK)

“Çünkü planlarını gördüğün bu topaç, boşlukta hareket edeceği için **arzu ettiğim (istediğim)** hıza ulaşır ve karşı hareketi gerçekleştirebilir” (183 s). (TDK)

“Çürümüş tahta zeminde birkaç kan **lekesi (izi)** hâlâ seçilebiliyordu” (192 s). (TDK)

“Arap İhsan’dan **yadigâr (hatıra)** kalan Ayeti Kerimeli yatağan ise hâlâ belindeydi” (193 s). (TDK).

Çehre (yüz), feryat (çığlık), yadigâr (hatıra), cenk (savaş), hercümerç (karmaşa), nam (ad), mühür (damga), cengâver (savaşçı), süvari (atlı), çehre (yüz), asayiş (huzur), beyhude (yararsız), dert (keder), cümbüş (eğlence), arzu (istek) leke (iz) ...

4.5.17.3. Fransızca Kökenli Eş Anımlı Örnekler

“On altı yıl önceki doğum günü **partisine (kutlama)**, ...olmayacaktı” (35 s). (KL.).

“Maymuna özgü merak, daha usturlu ve daha **sistemli (düzenli)** olmak üzere Kubelik’te de vardı” (43 s). (KL).

“Bu da yapmayı tasarladığı **atlas (haritalar kitabı)** için fuzuli_oyalanmalar ortaya çıkarıyordu” (44 s). (TDK).

“Bet benizleri atmış bir **grup (küme)** insanın kendilerine doğru dehşet içinde koştuğunu gördüler” (50 s). (TDK).

“**Stratejik (izlemsel)** önemi son derece fazla olan bilgileri casusları aracılığıyla yine padişahın yatak odasına bıraktıysa da bunun bir sonucunu göremedi” (139 s). (TDK).

“Servet sahibi tüccarlardan kendi canına kıymayanlarca “pişmanlık taşı” tabir edilen bir mermer **bloktu (kütle)**” (156 s). (KL).

“Kendince basit bir **plan (tasarı)** hazırladı” (160 s). (KL).

“Burada **mano (zahmetsiz kazanç)** toplanmıyordu” (165 s). (TDK).

“Ermeni simsar son **meteliğini (madeni parasını)** kaybedip aşağı inince, ...geldiler” (165-166 s). (TDK).

“Barutun patlamasıyla harekete geçen bir çark **sistemiyle (düzeniyle)** döndürülebiliyordu” (179 s). (KL).

Parti (kutlama), sistem (düzen), atlas (haritalar kitabı), grup (küme), stratejik (izlemsel), blok (kitle), plan (tasarı), mano (zahmetsiz kazanç), metelik (madeni para) ...

4.5.17.4. İtalyanca Kökenli Eş Anlamlı Örnekler

“Forsalara **tempo (ezgi)** verdikleri davulu patlatan da yine bu haşarattı” (17 s). (TDK).

“Fî tarihinde yakınlarıyla helalleşen elçi onun tarafından yazılan bir **protestoyu (resmî açıklamayı)** saraya götürmüştü” (23 s). (TDK).

“Nursuz çehreli birtakım adamların ayaklarına **pranga (ayak zinciri)** vardı” (44 s). (TDK).

“Sultanla birlikte Konstantiniyye’ye geldiğinde elinde bir kabul fermanıyla doğruca dilenciler **loncasına (esnaf kuruluşuna)** gitti” (97 s). (KL).

“**Avantasını (kazancını)** aldıktan sonra paraları dilencilere dağıtan Hınzır yedinin merakı günler geçtikçe arttı” (102 s). (TDK).

“Sanırım İspanya’daki adamlarımın bir **listesi (dizelgesi)**” (152 s). (TDK).

“Emniyetli **rotalar (vollar)**, meçhul topraklar, itimat telkin etmeyen maceralar ile ilgili sorular...yazıldı” (188 s). (TDK).

Tempo (ezgi), protesto (bildiri), pranga (ayak kelepçesi), lonca (dernek), avanta (kazanç), liste (dizelge), rota (yol)...

4.5.17.5. Soğdca Kökenli Eş Anlamlı Örnekler

“Ertesi gün sarayın önünde geçit yaptıktan sonra ...bu **kentte (şehirde)** geçireceklerdi” (69 s). (TDK).

“Bağdat Acem mülkü olmadan çok önce bu **kentte (şehirde)**...sefa eyliyordu” (95 s). (TDK).

“Kıyametten yedi yıl önce büyük **kentin (şehirin)** kuzeyinde kırmızı bir bulut görünecek” (177 s). (TDK).

“**Kentte (şehirde)** büyük bir yas vardı” (178 s). (KL.).

“**Kentte (şehirde)** karınca kararınca karşılama hazırlıkları bile yapıldı” (188 s). (TDK).

“Sık sık **borçlarının (vereceklerinin)** ve alacaklarının vadesini unuttur, ...yapardı” (225 s). (TDK).

Pranga (ayak kelepçesi), Kent (şehir), borç (verecek)...

4.5.17.6. Türkçe Kökenli Eş Anlamlı Örnekler

“Ata yadigârı küfürleri imbikten geçirip onları son nezaket kırıntılarından **arıtarak (temizleyerek)**... davranıyorlardı” (30 s). (TDK).

“Tekdüzelığın sadece bir deniz cengiyle bozulduğu gemi **yaşamından** (**hayatından**) sonra Arap İhsan’ın bu hercümerce alışması kolay olmadı” (31 s). (TDK).

“**Enikonu (oldukça)** güç durumda kalmıştı” (31 s). (TDK).

“Padişahın **tuğrasını (işaretini)** taşıyan bu fermanında, ...buyuruluyordu” (42 s). (KL).

“Bu hayvanın **ulağın (habercinin)** boynundan ...edemiyordu” (42 s). (KL).

“Kısa zaman sonra **bölgenin (mıntıkanın)** en makbul dilencisi olduğunda ünü yedi iklim dört bucağa yayıldı” (97 s). (TDK).

“Sağ **yaprak (sayfa)** ise birtakım anlaşılmaz yazılarla doluydu” (152 s). (TDK).

“Defteri üstü **saydam (şeffaf)** kâğıtla kaplı bir kutunun içine yerleştiren Büyük Efendi...aydınlanıverdi” (152 s). (TDK).

“Kasabaya yolu düşen saf bir adam bunu bir **anıt (abide)**, ... sanabilirdi” (156 s). (TDK).

“Bu planı en ince **ayrıntılara (detaylarına)** kadar geliştirdi” (160 s). (TDK).

“Burası seçkin **konukların (misafirlerin)** ağırlandığı yerdi” (165 s). (TDK).

“Çünkü ben hayatımda böyle bir hakaret **işitmedim (duymadım)**” (166 s). (TDK).

“Alibaz olduğunu **hatırladı (anımsadı)**” (194 s). (TDK).

“Haydi! Şimdi **yağma (talan)** zamanı!” (213 s). (TDK).

“Bütün gece uyumamasına karşın kendini **dinç (zinde)** hissediyordu” (227 s). (TDK).

Arıtmak (temizlemek), yaşam (hayat), enikonu (oldukça), tuğra (işaret), ulak (haberci), bölge (mıntıka), yaprak (sayfa), saydam (şeffaf), anıt (abide), ayrıntı (detay), konuk (misafir), işitmek (duymak), hatırlamak (anımsamak), dinç (zinde), yağma (talan)...

4.5.17.7. Eş Anlamlı Sözcüklerin Aynı Cümlede Yer Aldığı Örnekler

“**İlim irfan**la dolu olduğu su götürmez bir gerçek olan şu kitabın içindeydi” (33 s).

“Rendekâr’ın bu **fikri** üzerinde derin **düşünceler**e daldı” (45 s).

“Ona **doğru** ve **gerçek** olanı göstermek ister” (236 s).

İlim/irfan, fikir/düşünce, doğru/gerçek

Anlamları aynı olan sözcüklerin oluşturduğu eş anlamlılık başlığı kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Romanda 75 cümlede Arapça sözcük tespit edilmiştir. Diğer tespit edilen eşanlamlı sözcük sayısı 57’dir.

4.5.18. Argo

Ölçünlü dilin dışında kalan, toplumun belli kesimlerince konuşulan, kendine has sözcük ve anlamlar barındıran, özel bir dildir.

Önce özellikle Fransız dili filolojisinde, sonra kaplamı genişletmek suretiyle de genel dilcilikte, Türkoloji’de ve başka kollarda, dilin tabakalanması bahsinde kullanılan bir terim (...) Eskiden, önce esnafın, sonra da dilenci, serseri, külhanbeyi, hırsız, kaçakçı ve genel olarak şerir takımının kendi yaşayış tarzı isteğine uyarak, etrafındakilerin anlayamayacağı bir şekilde ve kendi aralarında konuştuğu özel ve gizli dil (Aktunç, 2017, s.8).

Eserde tespit edilen örnekler;

“Ziyaretçilerden **bahşiş koparmak** hevesiyle ...ağızdan ağıza dolaşmıştı bir zamanlar” (13-14 s).

“**Zırlamasını** kesmeyip yerlerini Venediklilere belli eden yine oydu” (16 s).

“Kovalamaca sürerken bucurgatın manivelasıyla oynayıp demiri **mayna eden** de ...bu haşarattı” (16-17 s).

“Forsalara tempo verdikleri davulu patlatan da yine bu **haşarattı**” (17 s).

“Höt! **Veledizina** seni! Bırak onları bakayım!” (17 s).

“Harflerdeki kuyruklar ve çengellerle ilgilendiğinden **kelleyi** kurtarmıştı” (23 s).

“Gemiye binmeden önce rıhtımdaki meyhanelerden birinde azıcık **demlenmeye** karar verince olan oldu” (24 s).

“Meyhanenin **micoları** ve paluze tenli gülamlar ... çimdik ve parmaklara aldırmaksızın sakilik yapıyorlardı” (32 s).

“Esir tüccarları bu işte bir **dalavere** olduğuna inanıyor, ...düşünüyorlardı” (24 s).

“Bre **zındık!** Gel çek şu dişi!” (25 s).

“Beriki ise köpürerek, “**zındık** seni! Yarım akçelik iş için elli filuri istenir mi?” (25-26).

“Yemin billah ederek ... bir yakıyı on bir filuriye **yutturmuştu**” (29 s).

“Lisanı ve lügatı **murdar** eylenemişti” (34 s).

“Yalnızca lisan-ı erazilden anladığı için “zeker” yerine “**kullı**,” hasen” yerine “**kıyak**” “hiyle” yerine “**katakulli**” gibi kelimelere eğilimliydi” (34 s).

“**İhtiyar** a canı gönülden bağlı olan ayısı da ...ne **kocakarılar** gibi bayılıyor ne de dilberler gibi raks ediyordu” (39 s).

“Karşısında dünyanın en **sümsük**, en **pısırık** adamını gördü” (43 s).

“Burnu çenesine değmiş bir **acuzeydi**” (44 s).

“Mahallenin diğer **kocakarıları** gibi o da aynı şeyi istiyordu” (44 s).

“Getiren çocuk falakaya yatırılarak adamakıllı **islatılmıştı**” (59 s).

“**Avantasını** aldıktan sonra paraları dilencilere dağıtan Hınzıryedi'nin merakı günler geçtikçe arttı” (102 s).

“Sekiz-on yaşlarındaki kırk dört **veletten** oluşan çetesiyle oyuncakçı dükkanlarını basıp kaynana zırlılarıyla hacıyatmazları talan ediyor, ... haraç istiyordu” (116 s).

“Fiili livata esnasında **alet**lerine sürecekları yağın bulunduğu kutucukları zar gibi yerde yuvarlayıp barbut oynayan bu adamlar, ...süzdüler” (124 s).

“- Bre **melun!** Avrat kılığında dolaşıp onu bunu kahpece zehirleyeceğine ne diye yiğitler gibi kılıcınla döğüşmezsin? Bu yaptığın erkekliğe sığar mı?” (134 s).

“Ziyinet böylece **ütüldüğü** zaman gün çoktan doğmuş olur, ...vururlardı” (156 s).

“Böylece kazandıkları parayla ... **demlenmek** istiyorlardı” (163 s).

“**Dalkavuk** bir uşak onları içeri buyur etmişti” (164 s).

“Burada **mano** toplanmıyordu” (165 s).

Bahşiş koparmak, teklifsiz konuşmada karşımıza çıkan bir ifadedir. Zırlamak sözcüğü ağlamak anlamına gelmektedir ve teklifsiz konuşmada "zırlamak" şeklinde kullanılır. Mayna etmek, durdurmak veya sonlandırmak anlamında argoda kullanılan bir terimdir. Haşarat sözcüğü hakaret içerdiği için kullanılmıştır. Veledizina, piç anlamına gelir. Kelle salak ifadesi, kafası çalışmayan bir kimseyi tanımlar. Demlenme, sarhoş halde sızıp kalmak anlamına gelir. Miço, çocuk meyhaneci. Dalavere; yalan dolanla yapılan gizli oyun, hile veya düzen anlamına gelir. Yutturmak, kandırmak anlamında kullanılır.

Murdar, ölmek anlamına gelir. Kılı, fazla tüylü olmayı ifade eder. Katakulli, hile yapma, dalavereye başvurma veya tuzak anlamına gelir. İhtiyar, yaşlı kimselere yönelik bir ifadedir. Pısırick, teklifsiz konuşmada kılıksız demektir. Sümsük, teklifsiz konuşmada aptal veya mıymıntı anlamında kullanılır. Acuze, yaşlı kadını ifade eder. Islatmak, teklifsiz konuşmada dövmek anlamına gelir. Kocakarı, eş, karı veya zevce anlamına gelir. Velet, piç anlamına gelir. Alet, erkeklik organı anlamına gelir. Melun, mecaz anlamı olan alçak anlamı ile kullanılmıştır ve argo bir ifadedir. Ütölmek, kumarda kaybetmek anlamına gelir. Dalkavuk, çıkar ve yarar beklediği kimselere yaranmaya çalışan kimse anlamında kullanılır. Avanta emek vermeden sağlanan kazanç demektir. Mano da kumar oynatan kişinin kazançtan aldığı pay anlamına gelmektedir.

4.5.19. Buluşma

İki farklı kelimenin bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılama olayına buluşma denilmektedir. İki farklı sözcük hem ses hem de anlamca birbirine karışmaktadır.

Günay Karaağaç’a göre; sözlerin bazen ses, bazen anlam, bazen de hem ses hem anlamca birbirlerine karışmaları, birbirlerini etkilemeleri olayıdır. Sözlerden birinin diğerine hem biçim hem de anlam bakımından etkide bulunması olayıdır (2013, s.214).

“İki sözcük bir arada bulunduğunda birbirini etkileyebilir; bu durumda bulaşmadan söz edilebilir” (Gurraud, 1999, s.179).

Eserde tespit edilen örnekler:

“**Yerçekimine** meydan okuyacak kadar eğri büğrü, ... yılankavi sokaklara daldılar” (18 s).

“Ne var ki onun acıklı feryatları üzerine rıhtımda biriken kalabalıktan **hayirsever** biri durumu balyosa bildirince ...müdahale etti” (24 s).

“Ona **ayaktakımı** dilini öğreten **kabadayı**lar bile zavallı topala acır oldular” (26 s).

“Ne **kocakarı**lar gibi bayılıyor ne de dilberler gibi raks ediyordu” (39 s).

“Birkaç muskadan sonra **vazgeçti**” (43 s).

“**Yeraltı**nda çalışacak kadar sağlam değildi” (54 s).

“Bu yüzden **kıraathaneler**de... rağbet görürdü” (58 s).

“Alibaz bir **akşamüstü** karargâhtan evine döndüğünde ... gördü” (64 s).

“Karnı örttüğü bir çukura düşen altı **serdengeçti** kurtarıldığında, ...görüldü” (71 s).

“Böylece **gözdağı** veren paşa, Vardapet’in gururunu da okşamak istediğinden ona elli filuri ...kaldı” (73 s).

“Lağımçılık sanatı ortaya çikalı beri **verüstünde** olduğu gibi **yeraltı**nda da korkunç savaşlar yapılıyordu” (76 s).

“Yüzüne ve bedenine balmumu ve boyalarla, Halep çıpanı, dolama, şirpençe, siğil, temriye, yenirce, **itdirseği**, isilik, hıyarcık, arpacık, **incitmebeni**, ceriha, bıcılğan ve akarcalar yapıp dilenmeye çıktığı gün, ...topladı” (96 s).

“Ona bir hoş geldin ziyafeti verilmiş ve önüne bir **taskebabi** çıkarılmıştı” (97 s).

“Zaten **çakırkefif** olan adam, bir sır verecekmiş gibi...fısıldamıştı” (103 s).

“Birini konuşturmak için işkenceye **başvurmanın** akılsızlara özgü olduğunu söyleyip, ...zülfüyâra ateş püskürüyordu” (104 s).

“Fakat bu işi bilinçli olarak **üstünkörü** yapmış, ... dikkat etmişti” (105 s).

“Delikanlı **gözyaş**larını zor tuttu” (111 s).

“**Olağanüstü** bir çaba göstermesine rağmen ... arttıkça arttı” (128 s).

“Cesareti de **adamakıllı** kırılmış, ...etmişti” (128 s).

“Yıllar önce ölen Arap İhsan nam **kabadayının** yaşadığına inanıp hır çıkarmak için onu köşe bucak aradığını anlattı” (129 s).

“Sadrazam hem **bassağlığı** dilemek, ...söylüyorlardı” (134 s).

“Dairenin çapına oranını 666 haneye kadar hesaplayabilecek bir **babayiğidin** 10.000 altınla ödüllendirileceği ... duyuruldu” (136 s).

“Hem de bunu bir yandan **örtbas** ederek ...büyütmeliydi” (144 s).

“Değme **babayiğit** onu yerinden bile kıpırdatamaz” (149 s).

“Hem küstahsın hem de **alçakgönüllü**” (151 s).

“Bazıları görünmeyen bir kuyrukluyıldızın **gökyüzünde** kol gezerek talih seyyarelerini kararttığını düşünüyor, bazıları ise suçu **düztabanlara** yüklüyordu” (157 s).

“Esircilerin hem **yazihane** olarak kullandıkları hem de esirleri muhafaza ettikleri odalarla doluydu” (161 s).

“**Dalkavuk** bir uşak ... buyur etmişti” (164 s).

“Zeminde sadece **ayaktakımı** barbut oynuyor ve ...topluyorlardı” (164 s)

“Altının ve mangırın el değiştirdiği bu **batakhanede**, ...yoktu” (164 s).

“**Camgöz**lerinin er ya da geç dübeşe sebebiyet vereceğini düşünürken, üst üste iki talihsiz dubarayla ...okuyorlardı” (164 s).

“Ama bu nankörlük ve küstahlık karşısında ... **kumarhanesini** tam bir hafta kapatması gerekebileceğini söylüyordu” (167 s).

“Onun bu tehdidinden korkan **kumarbazlar** ... onu teselli etmeye kalkışınca Ebrehe küplere bindi” (167 s).

“Konstantiniyye'nin kuzeyinde **olağandışı** bir durum olup olmadığını denetlemesini istedim” (178 s).

“Üçü çeyrek geçe Bayazıt’a vardığında bir **yankesici** onun para kesesini çarpar” (180 s).

“Toprak misketler ezilmiş, **hacıyatmazlar** patlatılmış, kaynana zırlıtları kırılmıştı” (192 s).

“Talancılık ve **kapkaççılığın** kaçınılmaz bir sonucu olan sahici silahların bütün eserlerini...mümkündü” (192 s).

“Ama beklediği **hüsnükabulü** görememişti” (193 s).

“**Ayakaltı**nda dolaşmaması için suratına atılan tokadın izi kaybolmadan, ...akletmişti” (193 s).

“Talan edecekleri ganimetin hesabını yapan yeniçeriler, martalozlar, deliler, **serdengeçtiler**, sipahiler, çorbacılar, **odabaşları**, **vekilharçlar**, bayraktarlar, **başeskiler**...yağdırıyordu” (193 s).

“Bayram yerlerindeki **catapat**lardan kat be kat daha gürültülü metris tüfeklerinin art arda ateşlenip ...başladı” (194 s).

“Kara giysililerden bazıları iki bronz **yarımküreyi** **güçbela** kaldırıp birleştirdiler” (195 s).

“**Anadilimizi** bilmiyorduk” (207 s).

Onun **başucu**na oturup, ... gördü” (225 s)

“Tüccar avlunun çamurlu zemininde **yalınayak** yürüyerek ... gitti” (232 s).

Yerçekimi, hayırsever, ayaktakımı, kabadayı, kocakarı, vazgeçti, yeraltı, kıraathane, akşamüstü, serdengeçti, gözdağı, yerüstü, yeraltı, itdirseği, incitmebeni, taskebabı, çakırkeyif, başvurmak, üstünkörü, gözyaşı, olağanüstü, adamakıllı, kabadayı, başsağlığı, babayiğit, örtbas, babayiğit, alçakgönüllü, gökyüzü, düztaban, yazıhane, dalkavuk, ayaktakımı, batakhane, camgöz, kumarhane, kumarbaz, olağandışı, yankesici, hacıyatmaz, kapkaç, hüsnükabul, ayakaltı, serdengeçti, Odabaşı, vekilharç, başeski, catapat, yarımküre, güçbela, anadil, başucu, yalınayak...

İki sözcüğün yeni bir kelime oluşturması olan buluşma anlam olayında 45 örnek tespit edilmiştir.

4.5.20. Eksilti

“Anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir kelimenin bir kelime grubunun veya bir cümlenin bazı öğelerinin atılıp eksiltilerek kullanılması olayı” (Korkmaz, 1992, s.53).

Mehmet Özmen’e göre, eksilti (Alm. Ellipse; Fr. ellipse; İng. ellipsis; Osm. hazf ü takdir) dilde. En az çaba kuralına bağlı olarak, bir kelimenin. Bir kelime grubunun veya bir cümlenin, herhangi bir öğesinin, herhangi bir anlam karışıklığına yol açmayacak şekilde, düşürülmesi, eksiltilmesi olayıdır (1996, s.71).

Sedat Balyemez’e göre; eksiltinin ortaya çıkmasındaki asıl sebep az söz ile daha çok şey anlatma gayretine bağlı olan “az çaba kuralı” ve tekrara düşmek endişesidir. Bu nedenle her dilde, o dilin kendine özgü kurallarına bağlı olarak ortaya çıkan ya da sınıflandırılan eksilti vardır (2010, s. 152).

Hasene Aydın’a göre eksilti, bazı birimlerin dilin yüzey yapısında kullanılmayıp derin yapıya bırakılması anlamına gelen sıfır tekrar (eksilti), en az çaba ilkesi çerçevesinde gerçekleşen durumlardan biridir (2011, s.2).

Sözcük Paçalarında Eksilti

“Kaçmayı düşündüklerinde sokağın iki **çıkış**ının da tutulduğunu gördüler” (63 s). [Çıkış yolu]

“Üç kişi bu hengamenin arasından sıyrılıp lağım **çıkış**ına yöneldiklerinde ...fark ettiler” (80 s). [Çıkış kapısı]

“**Geçmişin** ve **geleceğin** bütün günahkârları ...inliyordu” (84 s). [Geçmiş zamanın ve gelecek zamanın bütün günahkârları]

“Hanlara hamamlara, **kahvelere** külhanlara, ...girip çıktı” (125 s). [Kahvehane]

“Kayık Haliç’i geçerek **Karaköv’e** ulaştığında Bünyamin rıhtıma atlayıp arkasına baktı” (125 s). [Karaköv iskelesine]

“Çok geçmeden kasaba **girişinde** develerin çingirak sesleri duyulduğunda, ...parlatılırdı” (155 s). [Giriş kapısı]

“Teşkilatın **girişinde**, ... zihni duracak gibi oldu” (203 s). [Giriş kapısı]

Kelime Gruplarında Eksilti

“Haritalar üzerine boyanmış **dağ (resimleri), deniz(resimleri), gemi(resimleri) ve canavar resimlerinden** ... siliyor, parmağına bulaşan mürekkeple de **kasaba(isimleri), liman(isimleri) ve kale isimlerini** ... karalıyordu” (17 s).

“Çekül doğrultusunu çoktan terk etmiş **ahşap evlerin** arasındaki yılkavi sokaklara daldılar” (18 s). [Ahşaptan yapılmış evler]

“Biraz uzaklaştıktan sonra...**tahta duvarı** bangırdattı” (18 s). [Tahtadan yapılmış duvar]

“Uzun kuyruklu maymunu görünce **onun) merakı** kabardı” (19 s).

“**Gökbilim (aletleri) ve denizcilik aletleri,** ..., sarkaçlı ve zembekli saatlerle doluydu” (20 s).

“**Kemiklere kabadayların (adları), kaslara meyhanecilerin adlarını** veriyor, gülamlar ve köçeklere ise damarlar ve bağdokular kalıyordu” (27 s).

“İskelelere **yağ(fıçıları), şarap(fıçıları), zeytin(fıçıları) ve barut fıçıları** ..., sırik hamalları tarafından götürülmeyi bekliyordu” (30 s).

“**Misket (şarapları), Bozcaada(şarapları), Ankona(şarapları) ve Edremit şarapları** devasa kaplardan damacanalara ve ardından sürahilere aktarılıyor, ... ruhları tutuşturuyordu” (32 s)

“**Bu korkuluğun kuşağına, (korkuluğun) venlerine ve (korkuluğun) gömleğine** soktuğu para keselerini, koyun saatlerini, burun otu ve afyon kutularını çarpması için ...eğitti” (41 s).

“**Her iki tarafın da (her iki tarafın) hocalarını, (her iki tarafın) kalfalarını ve (her iki tarafın) talebelerini** kapsayan bu düşmanlık...bilinmezdi” (57 s).

“**Battal Gazi'nin (kahramanlık hikâveleri), Hazreti Ali'nin (kahramanlık hikâveleri) ve Genç Osman'ın kahramanlık hikâvelerini** zevkle dinlerdi” (57 s).

“Duman dağıldıktan sonra **kerpiç duvardan** eser kalmadığı görüldü” (61-62 s). [Kerpiçten yapılmış duvar]

“Çünkü kara alevler **mıknatıslı duvarları** yalıyor, ...inliyordu” (84 s). [Üzerinde mıknatıs bulunan duvarlar]

“**Tuğla ocaklar**da harlayan ateşin kırmızısı ve turuncusu odanın hâkim rengi sayılırdı” (102 s). [Tuğladan yapılan ocaklar]

“Bir başkası küçük defterlere **kamış kalemle** yazdığı duaları satmayı kuruyor ...umuyordu” (109 s). [Kamıştan yapılmış kalem]

“**Attığı zarlar** sebayüdü gelmiş ve masaya sürdüğü **demir asası** ile **demir çark**larını kaybetmişti” (156 s). [Onun attığı zarlar] [demirden yapılmış asa] [demirden yapılmış çark]

“**Çoğu** uğurlarına, bazıları ise zarlarındaki cıvaya güvenirlerdi” (164 s). [Onların çoğu]

“Pahalı **İran halıları**yla döşenmiş bir odaya girdiklerinde içeride eşraftan dört kişiyi ve ...gördüler” (165 s). [İran’da üretilen halılar]

“**Zemin kattakiler** yukarıda büyük bir kumarım döndüğünü ondan öğrenip odanın kapısına geldiler” (166 s). [Zemin kattaki insanlar]

“Fedailerin uzaklaştırmayı başaramadığı kalabalığa baktıktan sonra zarları **ceviz sehpa**ya son bir kez yuvarladı” (166 s). [Cevizden yapılmış sehpa]

“Kendisinin bütün amacının **kumara heves edenlere** gönül borcuyla hizmet etmek olduğunu, ...söylüyordu” (167 s). [Kumara heves eden insanlar]

“İçeriye incelediklerinde **tahta bir havuz** gördüler” (168 s). [Tahtadan yapılmış bir havuz]

“Zemindeki **bakır levhaya** bağlanıp nihayet buluyordu” (169 s). [Bakırdan yapılmış levha]

“Aglaya onu yatağına götürüp yatırdı ve **üzerini** örttü” (172 s). [Onun üzeri]

“Ayna, şimdi de gördüğün gibi bir **cam levha** ile korunuyordu” (176 s). [Camdan yapılmış levha]

“Eğer padişahın fakir olduğunu düşünecek olursa, **(padişahın) sarayları, (padişahın) köşkleri, (padişahın) atlasları ve (padişahın) altınları** o anda hiçliğe karışacak parasız pulsuz biri olacaktı” (191 s).

“Çünkü önceki gün gelip **kırmızı haplardan** alması gerekiyordu” (203 s). [Kırmızı renkli haplar]

“Galata’nın arka tarafında dört fiçı dolusu **kırmızı tozu** yakacaklardı” (209 s).
[Kırmızı renkli toz]

“**Tahta basamakları** sersem sepelek tırmandıktan sonra odasına girdi” (234 s).
[Tahtadan yapılmış basamakları],

“Hanın **tahta merdivenlerinden** yalınayak inerken, bir ucu el biçimindeki **tahta cubukla** sırtını kaşıyordu” (232 s). [Tahtadan yapılmış merdiven] [tahtadan yapılmış çubuk]

Çıkış, geçmiş, gelecek, kahve, Karaköy’e, giriş, dağ (resimleri), deniz (resimleri) gemi(resimleri) kasaba(resimleri), liman(resimleri), ahşap evler, tahta duvar, (onun) merakı, gökbilim(aletleri) kabadayılardan (adları) yağ(fiçıları), şarap(fiçıları), zeytin(fiçıları), Misket (şarapları), Bozcaada(şarapları), Ankona(şarapları) (korkuluğun) yenleri (korkuluğun) gömleği, (her iki tarafın) hocaları, (her iki tarafın) kalfaları, (her iki tarafın) talebeleri, _Battal Gazi’nin (kahramanlık hikâyeleri), Hazreti Ali’nin (kahramanlık hikâyeleri) , kerpiç duvar, mıknaatlı duvar, tuğla ocak, kamış kalem, attığı zar (onun attığı zar), demir asa, demir çark, çoğu (onların çoğu), İran halıları, zemin kattakiler (zemin kattaki insanlar), ceviz sehpa, kumara heves edenler (kumara heves eden insanlar), tahta bir havuz, bakır levha, üzeri (onun üzeri), cam levha, (padişahın) sarayları, (padişahın) köşkleri, (padişahın) atlasları ve (padişahın) altınları, kırmızı hap, kırmızı toz, tahta basamak, tahta merdiven, tahta çubuk... Romanda tespit edilen eksilti örnekleridir.

Özne Eksiltisi

“**Zülfüyâr** elini suya daldırır daldırmaz acıyla kasılıp kaldı. (**Zülfüyârın**) Bütün vücudu titriyor, (**Zülfiyar’ın**) gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi oluyordu” (169 s).

“Aglaya’nın elini hisseder hissetmez **Bünyamin** kendini tutamadı ve (**Bünyamin**) hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. (**Bünyamin**) Eğildi ve başını kızın dizlerine koyarak ...gözyaşı döktü” (172 s).

Valide Hanı yakınlarında bir kıraathanede atını durduran **Bünyamin**, hayvanını bağladıktan sonra taburelerden birine çöktü ve (**Bünyamin**) kendisine bir kahve söyledi. (**Bünyamin**) Oturduğu yerde uzun uzun düşünmesine rağmen karar vermekte zorlanıyordu. (**Bünyamin**) O an, ... gidebilirdi (174 s).

Evet. **Efrasiyab**'tı o. Aylar önce ant içerek kırmızı mürekkepli elini bastığı sancak hâlâ cepkeninin içindeydi. (**Efrasiyab**)Yaklaşık altı haftadır Ordu-yu Hümayunun peşinde, şeytanın mekânı olan kuzeye ilerlemiş, (**Efrasiyab**) pistolu fazla ağır geldiği için ... fırlatıp atmıştı (193 s).

Bünyamin sadece Aglaya'yı düşünüyordu. (**Bünyamin**) onu bir daha asla göremeyeceğine inandığı için Aglaya'nın anısını zihninden türlü yollarla atmaya çalışıyor, fakat başvurduğu bu yollar onu farklı yerlere götürüyordu: (**Bünyamin**) esir kızı unutabilmek için kendini teşkilattaki tuhaf aletleri incelemeye verdiği kafası iyice karışmıştı. (**Bünyamin**) Önce, zehirli küçük oklar atan tütün çubuklarını, taşınabilir işkence aletlerini ve altı namlulu pistolleri merakla inceledi. (**Bünyamin**) Bütün bunları hiçbir engelle karşılaşmadan yapabiliyor, (**Bünyamin**) teşkilatta istediği yere rahatça girip çıkabiliyordu (197 s).

Cümlede Eksilti

- “Bunları sana kimler söyledi?

- ***Nemce istihbarat teşkilatındakiler***” (söyledi) (206 s).

Bir tümcede veya sözcükte anlamını yitirmeden eksilmesi başlığında 43 örnek tespit edilmiştir.

4.5.21. İkilemeler

Tekrarlar ya da ikilemeler anlatımı güçlendirmek, pekiştirmek için aynı, yakın anlamlı veya zıt anlamlı sözcüklerin yan yana dizilmesidir.

Doğan Aksan'a göre ikilemeler, Türkiye Türkçesinde çok çeşitli örneklere sahiptir. Ona göre, “Yunanca *hen dia dyoin* (“iki ile, iki aracıyla bir”) sözcüklerinden kurulan terimle anlatım bulan bu dilbilim kavramı Türkiye Türkçesinde de gerek yapı gerekse sözcük türlerinin kullanımı bakımından çok çeşitli örneklerle ortaya çıkmakta, çok güçlü bir anlatım sağlamaktadır” (2018, s.67).

İbrahim Delice 'ye göre ikilemeler, ya yakın veya zıt anlamlı aynı tür iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ya bir kelimenin ilk sesinin /m/ sesiyle değiştirilerek tekrar edilmesi ya da bir kelimenin ilk hecesinin üzerine /p, s, m, r/ seslerinden birinin

ilave edilerek kelimeyle birlikte söylenmesi yoluyla oluşturulan kelime öbekleridir (2001, s.25).

Yazara göre, ikileme iki kelimenin güçlendirme, abartma, çoğaltma, birliktelik, sıralama, vb. işlevlerle, peş peşe gelmesiyle oluşan kelime grubudur; ancak, üç kelime ile üçleme de olabilmektedir. İkilemeyi oluşturan kelimeler arasında, anlam ilişkisi yanında, kelime türü, ses benzerliği vb. ilişkiler de bulunur (Özmen, 2016, s.74).

Yazara göre, zengin ve köklü bir dil olan Türkçenin sözcük zenginliği denince hemen akla gelen öğelerin başında atasözleri, deyimler, maniler, ikilemeler vb. yer alır. İkilemeler anlatıma zenginlik, renk, çeşitlilik, kıvraklık, hareketlilik, güç ve şiirsellik katan söz parçalarıdır (Akyalçın, 2007, sunuş).

Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır. Tekrarı meydana getiren iki kelimenin tekrara iştiraki tamamıyla birbirine eşittir. Fonksiyonları da şekilleri de vurguları da birbirinden farksızdır. Eksiz yan yana gelirler ve her iki kelime de kendi vurgusunu taşır. Bu kelime grubunun yapısının temelini kelimelerin arka arkaya tekrarlanması teşkil eder (Ergin, 2013, 377).

İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır. İkileme, Türkçenin zenginliğidir, yaratma gücüdür. Türk düşüncesindeki anlam bolluğunu kavram inceliğini karşılamak üzere, sözcük kurar gibi, türlü yönlerden birbiriyle ilgili iki sözcük yan yana getirilir ve yeni bir anlatım yolu yaratılır (Hatipoğlu, 1981, Önsöz).

4.5.21.1. Biri Anamlı Biri Anlamsız Sözcükten Oluşan İkilemeler

Biri anlamlı diğeri anlamsız sözcükten oluşan ikileme grubunda, sözcüklerin biri anlamlı sözcükten oluşurken diğeri anlamsız sözcükten oluşmaktadır.

Eserde tespit edilen örnekler:

“Yerçekimine meydan okuyacak kadar **eğri büğrü**, çekül doğrultusunu çoktan terk etmiş ahaşap evlerin arasındaki yılankavi sokaklara daldılar” (18 s).

“Yığınla **ıvır zıvır** arasından bakırdan yapılmış bir pusula mahfazası, avuç dolusu misket, öksürük şurubu şişesine doldurulmuş rakı ve biraz Arap zankı aldılar” (61 s).

“**Konu komşu**ya sorgu sual edip bir hasarları olup olmadığına dair her ne kadar ağız yokladılarsa da tahmin ettikleri alamayıp rahatladılar” (62 s).

“Odun ateşinde ağır ağır kaynayan bu aşın verilme zamanına yakın, **coluk çocuk**, kadın erkek, genç ihtiyar bütün dilenciler, ... duyuluyordu” (109 s)

“Küfürler **tek tük** yankılanıyor, ... yuvarlanan zarların tıkırtıları duyuluyordu” (113 s).

“**Yarası beresi** olup olmadığına bakıyor, ... çalışıyor” (162 s).

“Kendisi en sonunda **iri yarı** ve al yanaklı bir kadında karar kıldığında, ... seçerdim” (162 s).

“Eğer padişahın fakir olduğunu düşünecek olursa, sarayları, köşkleri, atlasları ve altınları o anda hiçliğe karışacak **parasız pulsuz** biri olacaktı” (191 s).

“Dilenciler para dolu odaya **cümbür cemaat** hücum ederlerken Hınzıryedi, ... *Son isteğini yerin getiriyorum*” (215 s).

“Tahta basamakları **sersem sepelek** tırmandıktan sonra odasına girdi” (234 s).

Eğri büğrü derken çok kıvrımlı anlamı verilmek istenmiştir. İvir zıvır ikileme örneğinde gereksiz birçok şey anlamı verilmek istenmiştir. Konu komşu derken çevredeki insanlar belirtilmek istenmiştir. Çoluk çocuk ikilemesinde birden fazla çocuk olduğu söylenilmek istenmiştir. Tek tük derken küfürlerin azaldığı anlatılmak istenmiştir. Yara bere çürük, ezik, sıyrık denilmek istenmiştir. İri yarı ikilemesinde cüsse olarak büyük olduğu anlatılmak istenmiştir. Parasız pulsuz derken maddi kaynağının yetersiz olduğu anlatılmak istenmiştir. Cümbür cemaat ikilemesinde kalabalık anlamı verilmek istenmiştir. Sersem sepelek derken sersem biçimde anlamı verilmek istenmiştir.

4.5.21.2. Eş/Yakın Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

“Eş/ yakın anlamlı sözcüklerden oluşan ikilemeler, aynı manaya gelen veya çok yakın manalı iki ayrı kelimenin meydana getirdiği tekrarlardır” (Ergin, 2013, 378).

Eserde tespit edilen örnekler

“**Doğru dürüst** yazı yazamadığını görünce Kubelik’in kâtiplik görevine son verdi” (23 s).

“Galen ’in kitabı bu soruya **doğru dürüst** cevap veremiyordu” (26 s).

“Gömleğinden çıkardığı çuvala cesedi soktuktan sonra **zor bela** evine kadar taşıdı” (27 s).

“Kendisini takip eden birkaç arkadaşıyla beraber ... daldı ... **kavga döğüş** patırtı sesleri işitildi” (31 s).

“Konu komşuya **sorgu sual** edip bir zararları olup olmadığına dair her ne kadar ağız aradılarsa da tahmin ettikleri cevabı alamayıp rahatladılar” (62 s).

“Bir işaretiyle adamlar sürgülü bir kapıyı açıp **yaka paça** bağlanmış birini içeri çektiler” (100 s).

“Bina ne kadar büyük olursa olsun...**yersiz yurtsuz** dilenci...zorluk çekti” (108 s).

“Adamın **saçı sakalıyla** birlikte **malı mülkü** de yanıp kül olmuştu” (112 s).

“Yıllar önce ölen Arap İhsan nam kabadayının ...onu **köse bucak** aradığını anlattı” (129 s).

“Hava karardığı halde kâşifin gemisinden **iz eser** olmadığını gören daha azimliler ise akşam namazına yetişmek zorunda kaldılar” (188 s).

“Konstantiniyye ahalisi camilerde yatsı namazını kılarken yüzlerce fırtınanın, sayısız isyanın, **hadsiz hesapsız** kurşunun ve mızrağın izini taşıyan kapkara bir gemi ...yanaştı” (188-189 s).

“Kara giysililerden bazıları iki bronz yarım küreyi **güç bela** kaldırıp birleştirdiler” (195 s).

“Günler, geceler boyu cahil kafasıyla **düşündü taşındı**” (199 s).

“Hiçbir lafı anlamayan bu cahil adamı **sille tokat** kovdu” (201 s).

“**Çalışıp didinmediği** için yorulmuyordu” (225 s).

“Elmacık kemikleri çıkık olan bu adam **ara sıra** elinden kalemi bırakıp ...pışpışlıyordu” (225 s).

“Tüccar **ezilip büzülerek,**

- Affet beni ey uzun adam, dedi” (226 s).

“**Koruyanı kollayanı** olmadığı için bu göreve bir türlü gelemiyordu” (235 s).

“Beni uzun süredir **arayıp sormadı**” (235 s).

Doğru dürüst derken düzgün bir biçimde anlamı verilmek istenmiştir. Zor bela derken güçlükle anlamı verilmek istenmiştir. Kavga dgş derken dövüşerek anlamı verilmek istenmiştir. Sorğu sual derken soruşturma anlamı verilmek istenmiştir.

Yaka paa derken zorla, kuvvet kullanarak anlamı taşımaktadır. Yersiz yurtsuz derken kalacak herhangi bir yeri olmamak anlamı ile kullanılmıştır. İz eser derken herhangi bir belirti taşımamak anlamı ile kullanılmıştır.

Hadsiz hesapsız derken sayılmayacak derecede çok anlamında kullanılmıştır. Düşündü taşındı derken çok fazla üzerinde durup düşünmek anlamı verilmek istenmiştir. Sille tokat derken döverek anlamı verilmek istenmiştir.

alışıp didinmek ikilemesinde kendini yıpratırcasına çalışmak anlamı bulunmaktadır. Ara sıra ikileme örneğinde bazen anlamı bulunmaktadır. Ezilip bzlmek birinin karşısında kendini küçük görmek anlamı taşımaktadır. Koruyanı kollayanı derken sahip çıkanı anlamı taşımaktadır. Arayıp sormadı derken iletişim kurmadı anlamında kullanılmıştır.

4.5.21.3. Zıt Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Birbirinin zıddı olan iki sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu tekrarlardır (Ergin, 2013, s.378).

Eserde tespit edilen rnekler:

“Bellerine kadar gelen uzun çizmeler giymiş bu adamlar kh kıyıda çöplerin içinde, kh suya girerek **tevi beriyi** sırıklarıyla karıştırıyorlardı” (26-27 s).

“Raflarda kırmızı, yeşil, sarı ve mavi tozlarla dolu **irili ufaklı** kavanozla, renk renk sıvıyla dolu boy boy şişe görünüyordu” (102 s).

“Odun ateşinde ağır ağır kaynayan bu aşın verilme zamanına yakın, çoluk ocuk, **kadın erkek, genç ihtiyar** bütün dilenciler, ... duyuluyordu” (109 s)

“Teşkilatta istediği yere rahatça **girip cıkabilivordu**” (197 s).

“**Kkl büyüklü** hatalar yapardı” (225 s).

4.5.21.4. Aynı sözcüğün tekrarıyla yapılan ikilemeler

Bu tür ikilemelerde pekiştirme anlamı vardır. Aynı iki sözcüğün tekrar edilerek kalıcılığı sağlanmaktadır. En fazla kullanılan ikileme yapısı bu şekildedir.

“Bu tür ikilemeler bir kelimenin arka arkaya iki defa tekrarlanması ile yapılan tekrar gruplarıdır. Bu kelime grubu birçok kelime çeşidinden yapılan ve fazlasıyla kullanılan bir gruptur” (Ergin, 2013, s.377).

Eserde geçen örnekler şöyledir:

“Gece yatacak çok sayıda külhan olmasına rağmen **hemen hemen** her bıçkınla kavgalı olduğu için yarenlik faslı Fener’de işlemezdi” (15 s).

“Elindeki Güney Kıtası haritasını efendisi daha iyi görsün diye fenere doğru kaldırıp, **azar azar**, adeta tadını çıkara çıkara, **kıymık kıymık** yırtmaya başladı” (17 s).

“Bünyamin son günlerde **sık sık** gördüğü bu düşten, ... uyandı” (18-19 s).

“Bu düzensiz oda **türlü türlü** eşyalar, ...doluydu” (20 s).

“Pencere önündeki tezgâhta ise **boy boy** ve **cins cins** pergeller **renk renk** mürekkepler, ... görünüyordu” (20 s).

“Oysa **topu topu** iki barka ve bir kalyon kaptanı ile konuşmuştu” (25 s).

“Elinde kerpetenle **sokak sokak** dolaşiyor ve zavallıları dış ağrısından kurtarıyordu” (25 s).

“Açık gözleri sansar yavruları gibi yuvalarında **fırl fırl** dönüyor, sağı solu kolağan ediyordu” (32 s).

“Arap İhsan **derin derin** iç geçirdi” (32 s).

“Gülletopuk nam külhani söylenene bakılırsa **meyhane meyhane** dolaşıp kendisini arıyor, ...ihmal etmiyordu” (32 s).

“Gün batmak üzereyken kefelinin meyhanesi...**tıklım tıklım** dolmuştu” (32 s).

“Kubelik’in **ürkek ürkek** baktığı Arap İhsan gömleğinden bir kitap çıkarıp ...koydu” (33 s).

“Gün boyunca **sokak sokak** dolaşıp ayı oynatan bu adamcağızın çektiği kahır, yaşı yirmiye geçmesine...yüzündendi” (39 s).

“Battaniyelerini üzerlerine örtüp **kovun kovuna** yattılar” (41 s).

“**İçin için** yanan korlara baktı” (46 s).

“Uzun İhsan Efendi ağzından kan sızan oğlunun bedenine kapanmış **hüngür hüngür** ağlıyordu” (48 s).

“Mezara **kürek kürek** toprak atılmaya başlandı” (49 s).

“Bünyamin uykusundan uyandı ve **uzun uzun** esnedi” (49 s).

“**Diri diri** gömülüp ölmekten kurtulmuştu” (50 s).

“Saçları **diken diken** olan bu kişiler Galata’ya girer girmez **teker teker** yere yığıldılar” (50 s).

“Kahvehanedekiler, **zangır zangır** titreyenlere su içirdi” (50 s).

“Heyecandan **kıvrım kıvrım** kıvranan ahaliye böylece kendi kadrini bildirmiş olurdu” (58 s).

“**Hele hele** düşmanları ellerinde mızraklarla metrislerden fırlayıp taş desteğiyle saldırmaya başladığında ne yapacaklarını şaşırıldılar” (63 s).

“Adamların her birine çifte hulufe vaat edilince **isteksiz isteksiz** bölüklerine dönüp yola çıkmaya hazırlandılar” (70 s).

“Ellisine merdiven dayamış lağımcı çok geçmeden **soluk soluğa** kaldı” (74 s).

“Uzun İhsan Efendi ona **tekrar tekrar**, maceranın bir ibadet olduğunu söylemişti” (90 s).

“Raflarda kırmızı, yeşil, sarı ve mavi tozlarla dolu irili ufaklı kavanozla, **renk renk** sıvıyla dolu **boy boy** şişe görünüyordu” (102 s).

“Bu gencin eşkâlini ona **uzun uzun** anlatmış, hatta bir nakkaşın tarif üzere çizip boyadığı resmini bile vermişti” (106 s).

“Asırlar boyunca **ulustan ulusa, nesilden nesile** geçerek sonunda Hınzıryedi’ye erişmişti” (106 s).

“Paralar **cins cins** ayrılıp tasnif ediliyor, ... bu esnada kör bir adam muhasebecinin yaptığı bir çarpım hatasına **bas bas** bağırarak itiraz ediyordu” (109 s).

“Odun ateşinde **ağır ağır** kaynayan bu aşın verilme zamanına yakın, çoluk çocuk, kadın erkek, genç ihtiyar bütün dilenciler, ... duyuluyordu” (109 s).

“İçindeki günah yüklü paralar Büyük Efendi tarafından **tek tek, kurusu kurusuna** inceleniyordu” (142 s).

“Kumarbazın **icin için** ağlayıp kapalı kısmetine yandığını görünce, üfürükçünün yüreği paralandı” (158 s).

“Ebrehe **katıla katıla** gülmekteydi” (169 s).

“Gel gör ki, attığı yapmacık kahkaha bir neşeyi değil, **olsa olsa** büyük bir ızdırabı ifade ediyordu” (169 s).

“Sırtı aşağıya gelmek üzere Ebrehe sofradaki herkesin önünde **teker teker** eğilmeye başladığında akçeler ve altınlar âdet üzere tükürükle ıslatılıp alınına yapıştırılıyordu” (170 s).

“**Hıckıra hıckıra** ağlamaya başladı” (172 s).

“Atını yol boyunca koşturmaktan **soluk soluğa** kalan Bünyamin” (175 s).

“Böylece söylenenlere **kolay kolay** inanmamaya kararlı olduğundan emindi” (175 s).

“**Hemen hemen** bütün el kimyacıların peşinde olduğu sonsuz hayata kavuşmakta, bütün bu şartlara rağmen mümkündü” (180 s).

“Ama bu defa **geri geri** gitmeye başlar” (181 s).

“**Hele hele** Cezayir korsanları...yeni kıtalar keşfede keşfede, ...kentte karınca kararınca karşılama hazırlıkları bile yapıldı” (188 s).

“Demkeşlerden aldığı çakmak, afyon kutusu, mangır, tespih gibi envai çeşit nesneyi havaya kaldırıp...sorulara **tek tek** doğru cevabı yapıştırıveriyordu” (189 s).

“Meyhanedeki herkese hitaben, bunun sihir mihir olmadığını, çünkü **hemen hemen** herkesin cebinde taşıdığı tespih, ...on beş farklı şekilde sorduğunu söyledi” (189 s).

“Renkleri değiştirilebilen küçük uçurtmalar, yakıldıklarında **renk renk** duman çıkarabilen **cesit cesit** tabletler, ...başlıca araçlardı” (198 s).

“Ve onda okuduğum kehanetlerin hepsi **birer birer** çıktı” (207 s).

“Uyurken seni **uzun uzun** seyrettim” (216 s).

“İşini bitirdiğinde Hınzıryedi **nefes nefese** kalmıştı” (217 s).

“Adamları da ister öldürün ister bırakın da **diri diri** yansınlar” (218 s).

“Kapıdan **teker teker** çıkacağız” (218 s).

“Teşkilatta bulunan hadsiz hesapsız parayla alınan **tepsi tepsi** baklavalar sinilere yerleştiriliyordu” (220 s).

“Beşiği andıran bir yatakta **horul horul** uyuyan biriyle, onun başucuna oturup elinde kalem, ... gördü” (225 s).

“Lale soğanlarını altı günde büyüten bu değerli maddeyi sata sata, **diyar diyar** dolaşmaya başladı” (228 s).

“Nihayet, Şam yakınlarında bir kasabaya geldiğinde köylünün biri ona, tam yedi yıldır uyuyan ve karısı tarafından **köy köy** dolaştırılıp meraklılarına üç mangır karşılığı teşhir edilen bir evliyadan bahsetti (228 s).

“Güya **sakin sakin** uyuyor ama, ne düşler görüyordur kim bilir” (233 s).

“Çünkü bu işi yapar yapmaz uzun boylu adamla **burun buruna** gelmişti” (226 s).

“Ben de onun gördüğü düşleri deftere **bir bir** yazıyorum” (227 s).

4.5.21.5. Eylem + Zarf Fiil Eki ile Oluşturulan İkilemeler

İkilemeler bazen zarf fiil ekleri alabilmektedir. Bu örnekler hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde bulunmaktadır. Bu yapıda oluşturulan ikilemeler, durum veya zaman anlamı taşımaktadır.

Vecihe Hatiboğlu Ulaş (Zarf-Fiil) ile oluşturulan ikilemeler ile ilgili olarak, ulaçlar eylem kök veya gövdelerinden türetilmiş eylem soylu sözcükler olduğunu söylemiştir. Onun ifadesine göre; ulaçların olumsuzları, edilgen, ettirgen, işteş biçimleri de ikilemelerde kullanılmaktadır. Aynı eylem kökünden veya gövdesinden *-e* ekiyle türetilmiş ulaçların tekrarıyla kurulan ikilemelerin de çok kullanıldığını söylemektedir. İfadesine göre bu örneklerin olumsuzları da yapılabilmektedir: Koşa koşa gitmek; koşmaya koşmaya ayakları durmak, baka baka veya göre göre, öğrenmek vb. (1981, 44).

Tarihî lehçelerde işlek olan {-I} ve {-A} zarf-fiil eklerinin Türkiye Türkçesi yazı dilinde çok sınırlı bir kullanım alanı vardır. {-I} zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi yazı dilinde sadece *gelivermek*, *alıkoymak* gibi birleşik fiillerin yapısında bulunur. Bu eklerle ikileme yapılmaz. {-A} zarf-fiil eki ise hem *koşabilmek*, *yazadurmak* gibi birleşik fiillerin yapısında hem de *koşa koşa*, *yaza yaza* gibi ikilemelerde yer alabilir. İşlek bir zarf-fiil eki olan {-ArAk}'ın yapısında da {-A} zarf-fiil eki vardır. (Karahan, 2014, s.1)

Eserde tespit edilen örnekler:

“Balçığa **bata cıka** ilerlerken fare ve köpek leşlerine, sivri kemikli at kafataslarına basmamaya dikkat ediyordu” (18 s).

“Duvarlardaki raflarda kurtların **kemire kemire** bitiremediği el yazmaları... vardı” (20 s).

“Babasının yatağında **kivrana kivrana** sayıkladığını fark ettiğinde onu hemen uyandırdı” (22 s).

“Onlara Venedik sefaretinde görevli olduğunu **ağlaya sızlaya** anlatmaya çalıştı” (24 s).

“Ülkesini yâdaden bir şarkıyı **ırlaya ırlaya** meyhaneden çıktığında... fırlattı” (25 s).

“Eli **kesip biçerek** kasları, bağları, damarları ve kemikleri mum ışığında ... çizdi” (27 s).

“Adamın biri çabuk çarpan kötü şarabın insan bünyesindeki bir sonucu olarak dilini döndürmekte zorluk **çeke çeke**, Arap İhsan'ın kadırgasının az önce Haliç'e girdiğini söylüyordu” (28 s).

“Maruz kalacağı şeylerden korkuya kapılan Kubelik **topallaya topallaya** evine döndü” (29 s).

“Kendisine huzur veren kokuyu **sindire sindire** içine çekiyordu” (42 s).

“Lokman Hekim'in reçetelerini ve Hazreti Süleyman'ın mührünü gördüğüne... **yılmadan usanmadan** adamın kapısını aşındırıp duruyorlardı” (44 s).

“Sanki suymuş gibi aynayı dilini **şapırdata şapırdata** içiyor bir taraftan da yan gözle kendisine bakıyordu” (45 s).

“Kahramanlık hikayelerini **dinleye dinleye** okumaya heves etti” (58 s).

“Silahlarını alıp savaş çığlıkları **ata ata** Voyvoda yolundan Kule Kapısı’na doğru koştular” (61 s).

“Alibaz bir akşamüstü karargâhtan evine döndüğünde henüz sokaktayken bir grup yeniçerinin Uzun İhsan Efendi’yi **ite kaka** evden çıkardığını gördü” (64 s).

“Adam zırh gömleğini elinde **döndüre döndüre** onun yüzüne doğru fırlattı” (83 s).

“Celladın yamaklarından biri fermanı **kekeleye kekeleye** okuduğunda, Hınzıryedi nam dilencinin işbu fermanı getiren adamlara teslim edilmesinin emredildiği görüldü” (99 s).

“Barbuta gelen tüccarlar servetlerini ikiye üçe katlayıp **güle oynaya** kasabadan ayrılmaya başlayınca, ...yasakladılar” (157 s).

“Gazanfer böylece ağıt seslerini takip **ede ede** bir köye vardı” (158 s).

“Yemin billah ederek onları Tatarlardan 12.500 filuriye aldığını söylüyor, güzelliklerini zarafetlerini **öve öve** bitiremiyordu” (161 s).

“**Sövüp sayarak**, yaka paça zapt ettikleri birini yerde sürüklüyorlardı” (162 s).

“Adamcağızı ayağa kaldırarak **itip kakmaya** başladıklarında onun topal olduğu anlaşıldı” (162-163 s).

“Zülfüyâr elini suya **daldırır daldırmaz** acıyla kasılıp kaldı” (169 s).

“Burunlarına duman kokusu **gelir gelmez** buradan gitmeleri gerektiğini anladılar” (169 s).

“Tramola sert bir darbeyle **durur durmaz** raks da kesilmişti” (170 s).

“Aglaya’nın elini **hisseder hissetmez** ... kendini tutamadı” (172 s).

“Ona **dokunur dokunmaz** müzik kesildi” (177 s).

“Her sabah **uyanır uyanmaz** koşup aynaya bakıyordum” (178 s).

“Onlar tetiğe **basar basmaz** öldüklerini düşünürler” (182 s).

“Hammalar bu efsaneyi **dinler dinlemez** meyhanelere koşup ayrıntıları mütalaa ettikten sonra, ...düşürüyorlardı” (188 s).

“Hele hele Cezayir korsanları...yeni kıtalar **keşfede keşfede**, ...kentte karınca kararınca karşılama hazırlıkları bile yapıldı” (188 s).

“Bunları **işitir işitmez** dehşet içinde kalan padişahın emriyle söz konusu çocuk aranıp bulunmuş” (191 s).

“Her halde elinden kanlar **aka aka** yerde emekleyerek pencereye erişmiş, buradan denize atlayarak kaçıp gitmişti” (192 s).

“Pistolü fazla ağır geldiği için köyün birinde bu silahı **ağlaya sızlaya** fırlatıp atmıştı” (193 s).

“Gözlerinden yaşlar **akıta akıta** oraya koştu” (194 s).

“**Esneye esneye** üst dallara doğru tırmandı” (197 s).

“Bünyamin, uykusunu getireceğini **bile bile** ... dinlemeye başladı” (199 s).

“**Yakalanır yakalanmaz** tepeden tırnağa domuz yağına bulan bu adam, ...kendisiydi” (203 s).

“Büyük Efendi’yi **tartaklaya tartaklaya** içeriden çıkardı” (213 s).

“Lale soğanlarını altı günde büyüten bu değerli maddeyi **sata sata**, diyar diyar dolaşmaya başladı” (228 s).

“İnanmayacağımı **bile bile** sana söylüyorum” (236 s).

Bata çıka ikileme örneğinde, "bat-" ve "çık-" eylemlerine "-a" zarf-fiil eki eklenerek zorluk ve güçlük içinde ilerlemek anlamı verilmiştir. "Kemire kemire" ikilemesinde ise sürekli olarak bir eylemi yapmak anlamı vurgulanmaktadır. "Kıvrana kıvrana" ikileme örneğinde, bir hareketin devamlı olarak tekrar edilmesi anlatılmaktadır. "Ağlaya sızlaya" ikilemesinde ise çok fazla ağlamak anlamı bulunmaktadır.

"İrlaya ırlaya" örneğinde, "ırla-" fiili şarkı söylemek anlamına gelmektedir. İkileme ile şarkı söylemeye sürekli yapılan iş anlamı katılmıştır. "Kesip biçerek" örneğinde, "-ip" ve "-arak" zarf-fiil ekleri eklenerek birbirine yakın anlamlı olan "kes-" ve "biç-" eylemlerine vurgu yapılarak, bir şeyi kesmek anlamı kazandırılmıştır.

"Çeke çeke" ikilemesinde bir şeyi tekrarlayarak yeniden yapmak anlamı verilmek istenmiştir. "Topallaya topallaya" sözcük grubunda ise pekiştirme anlamı bulunmaktadır. "Sindire sindire" ikileme grubunda, bir şeyi derinlemesine çekmek

anlamı yatmaktadır. "Yılmadan usanmadan" ikileme grubunda ise bıkmadan bir şeyi sürekli olarak yapmak anlamı verilmiştir, bu ikileme "-mAdAn" zarf-fiil eki ile yapılmıştır.

"Şapırdata şapırdata" ikileme grubunda, bir eylemin rahatsız ediciliği tekrar edilerek yapılması anlatılmıştır. "Dinleye dinleye" örneğinde ise bir eylemi sürekli olarak yapmak anlamı verilmek istenmiştir. "Ata ata" ikileme örneğinde ise sesli bir şekilde tekrar ve tekrar çığlık atma anlamı bulunmaktadır.

"İte kaka" örneğinde ise yakın anlamlı eylemlere "-a" zarf-fiil eki eklenmiştir. "Güle oynaya" ikileme örneğinde ise "gül-" ve "oyna-" fiillerine "-a" zarf-fiil eki eklenmiştir. Bu dilbilgisel yapı yoluyla bir şeyi çok mutlu bir şekilde yapma anlamı kazanmıştır.

"Sövüp sayarak" ikileme grubunda ise "söv-" ve "say-" fiillerine "-Ip" zarf-fiil eki ile "-arak" zarf-fiil eki eklenmiştir. Bu yapı ile bir konuda ağzına geleni söyleme anlamı verilmiştir. "Daldırır daldırmaz" kelime grubunda ise "daldır-" fiiline "-Ar-" zarf-fiil eki eklenerek bir şeyin çabuk bir şekilde gerçekleşmesi anlamı taşımaktadır.

"Gelir gelmez" ikileme grubunda ise "-ar-" zarf-fiil eki kullanılarak bir yere ulaşıldıktan sonra hemen gerçekleşen bir olay anlatılmaktadır. "Keşfede keşfede" birleşik fiildir. "-a" zarf-fiil eki alarak birleşik fiil olan "keşfetmek" kelime grubu ikileme yapılarak pekiştirilmiştir. "Ağlaya sızlaya" sözcük grubunda ise birbirine yakın olan sözcüklere "-a" zarf-fiil eki eklenmiştir.

4.5.21.6. İlaveli İkilemeler

Muharrem Ergin'in ifadesine göre, kelime başına ilâve unsur eklenerek yapılan tekrarlardır. Yazar, bu biçimde olan ikilemeleri ikiye ayırmaktadır. 1. kelime başına bir ses ilavesiyle yapılanlar, 2. kelime başına bir veya iki hece ilâvesiyle yapılanlar (2013, s.378).

Eserde tespit edilen örnekler:

"Adamın apış arasını yoklayınca onun **kadın madın** olmadığını gördü" (96 s).

"Gönderildikleri yerde **evrak mevrak** bulunmadığını söylüyordu" (134 s).

“Meyhanedeki herkese hitaben, bunun **sihir mihir** olmadığını, ...söyledi” (189 s).

“Külhani bir ağızla **açık sacık** bir şarkı söyleyerek onlara doğru geliyor, ...neşesinden sağa sola dağıtıyordu” (217 s).

“O yüzden sabaha kadar **yangın mangın** seyredemem doğrusu” (233 s).

4.5.21.7. Deyimlerde Geçen İkilemeler

Mehmet Yastı 'ya göre, deyimlerimiz, içinde barındırdığı ikilemeler açısından oldukça zengin dil malzemeleridir. İkilemeler, deyimlere güzellik, akıcılık, ahenk ve etkili bir anlatım gücü katarak onların zihinde kalmasını kolaylaştırdığı için deyimlerde sıkça tercih edilmiştir (2007, 53).

Eserde tespit edilen örnekler:

“Elindeki Güney Kıtası haritasını efendisi daha iyi görsün diye fenere doğru kaldırıp, azar azar, adeta **tadını çıkara çıkara**, kıymık kıymık yırtmaya başladı” (17 s).

“Rüzgârın şişirdiği bir flock yelkenin halatını germeye kalksa, bu el **kan revan içinde kalırdı**” (20 s).

“**Beti benzi atmış** hekimi ona doğru iteklediler” (50 s).

“**Pir pak olan** kurbanın boynuna bir urgan bağlayıp onu Eminönü'ne doğru götürürken, arkalarında idamı seyretmek isteyen bir kalabalık birikmişti” (98 s).

“Delikanlı zamanla ustasının **huyunu suyunu öğrendi**” (115 s).

“**Kanlı bıçaklı bir kavganın** başladığı odadan çıkıp, ...indiler” (168 s).

“Darphanenin yanındaki kıraathaneden teşkilata açılan dehlizi geçtiğinde **kan ter içindeydi**” (174 s).

“Hele hele Cezayir korsanları...yeni kıtalar keşfede keşfede, ...kentte **karınca kararınca** karşılama hazırlıkları bile yapıldı” (188 s).

“Bu kişilerin kollarına yapışıp olup biteni **kaşla göz arasında** sır veriyormuşçasına anlatır anlatmaz, aradılar” (190 s).

“Yakalanır yakalanmaz **tepeden tırnağa** domuz yağına bulan bu adam, ...kendisiydi” (203 s).

Tadını çıkara çıkara örneğinde tadını çıkarma deyimi kullanılmıştır. Bir şeyi keyif alarak yapmak anlamı taşımaktadır. Beti benzi atmış örneğinde aşırı korkmak anlatılma istenmiştir. Pir pak Farsça bir ikileme örneğidir. Tertemiz anlamı taşımaktadır. Huyunu suyunu örneğinde ise karşıdaki kişinin nasıl biri olduğunu çok iyi bilmek anlamı taşımaktadır.

Kanlı bıçaklı olmak deyimi, iki insanın birbirini öldürecek derecede kavgalı olması anlamında kullanılmaktadır. Kan ter içinde olmak deyimi çok fazla yorulmak anlamı taşımaktadır. Karınca kararınca deyimi yetebildiği kadar anlamı taşımaktadır. Kaşla göz arasında deyimi hızlı bir şekilde anlamı taşımaktadır. Tepeden tırnağa deyimi bütünüyle tamamen anlamı taşımaktadır.

Bir kelimenin peş peşe tekrarı ile anlatımı kuvvetlendirme amacı taşıyan ikilemeler başlığı kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Toplamda 147 ikileme örneği tespit edilmiştir

4.5.22. Gelişmeli Anlambilim Açısından Anlam Olayları

Bir kelimenin anlam değişimi sürecini incelemek, sözcüğün tarihsel evrimine odaklanmayı gerektirir. Dil, toplum içindeki değişimlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu dil evrimi, zaman içinde kısa veya uzun bir süreçte gerçekleşebilir. Toplumsal etkileşimler, savaşlar ve ticari anlaşmalar gibi faktörler, dilin evrimine etki edebilir ve sözcüklerin anlamında değişikliklere yol açabilir. Bu değişimler, kimi zaman hızlı ve belirgin bir şekilde ortaya çıkarken, bazen uzun zaman sürecinde yavaşça meydana gelebilmektedir.

Doğan Aksan’a göre, anlam değişimleri her dilde uzun bir sürede, bazen birden fazla yüzyıl içerisinde gerçekleşebilir. Onun ifadesine göre, anlam değişimleri kimi durumlarda, toplumdaki değişimler sebebiyle daha kısa sürede de gerçekleşebilmektedir. Türkiye’de Türk Dili Devrimi süreci içerisinde dili özelleştirme sırasında gerçekleşmiş olan dil planlaması çabaları nedeniyle çok daha kısa zaman dilimi içinde gerçekleşmiştir (Aksan, 2021, s.116).

Sözcüklerin ömürleri boyunca bir dizi anlam değişimleri olur; yer aldıkları ortamlarda farklılıklar görülür. Bu da bize sözlerin anlamlarının sabit noktalar değil, değişken alanlar halinde olduğunu öğretir. Bu canlı, hareketli ve değişken alanlar halinde olduğunu öğretir. Bu canlı, hareketli ve değişken alanlar, kendi içlerinde bölünmeler, komşu sözlerin anlam alanlarını kısmen veya tamamen içine almalar gibi özellikler gösterirler (Karaağaç, 2013, s.540).

Anlam değişimlerine sebep olan pek çok faktörden söz edebiliriz. Temelde bu faktörler, *dil içi* ve *dil dışı* olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Dil içi faktörler, dilin içyapısındaki gelişim sürecinden; dil dışı faktörler ise siyasi, sosyal sebeplerle temasta buldukları yabancı kültürlerle bu konudaki etkileşimler ve ödünçlemeler, tarihî, toplumsal, ruhsal vb. değişikliklerdir (Atmaca, 2011, s.1538).

Gelişmeli anlambilim başlığı altında, başka anlama geçiş, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam genişlemesi, anlam daralması ve genelleşme olayları ele alınmıştır.

4.5.22.1. Başka Anlama Geçiş

Zeynep Korkmaz'ın tanımına göre, bir kelimenin gösterdiği anlamdan az veya çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanması olayına başka anlama geçiş denilmektedir. Geniş kapsamlı olarak anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi gibi değişme olaylarını da içine alabilirse de asıl bir anlamdan başka bir anlama geçiş, yani bir kavramdan başka bir kavrama geçişle ilgili anlam değişmelerini içine almaktadır (Korkmaz, 2010, s.20).

Burun otu ve afyon kutularını çarpması için maymunu dayakla **eğitti** (41 s). [OT igit- 'beslemek, doyurmak, bakmak' anlamındayken bugün TT eğit- 'birinin akla uygun, fiziksel ve moral gelişmesi üzerine etki ederek çeşitli davranış yatkınlıkları, bilgi ve görgü aşılayarak önceden tespit edilmiş amaçlara göre onun belirli bir yönde gelişmesini sağlamak, birini terbiye etmek anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.171)].

“O güne **dek** kazdıkları bir kulaç yüksekliğindeki dehlizin uzunluğu yüz on yedi adımı bulmuş, ...zayıflamışlardı” (75 s). [OT teg 'gibi' anlamındayken bugün TT dek 'kadar' anlamında kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.172)].

“Allah seni **karı** şerrinden azat eylesin” (96 s). [OT karı 'yaşlı kadın' anlamındayken bugün tamamen anlam değiştirmiştir (Bayraktar, 2020, s.171)].

“Kahveci hem kulampara hem de azılı bir katil olarak şöhretli biri olduğundan bu mekâna ayak **basan** pek olmuyordu” (99 s). [OT bas- 'baskın yapmak, bastırmak' anlamında kullanılırken günümüzde bu fiil bas- 'ayak tabanını vücudun veya bacağın

ağırlığını verecek biçimde bir yere veya bir şeyin üstüne koymak anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.171)].

“Güvenilir biri değilsen bile **üzülme**” (100 s). [OT üz- ‘kırmak, koparmak’ anlamındayken bugün üz- ‘üzüntü vermek; bir şeyi gerip çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak’ (Halk. Umut üz- arkaik anlam korunuyor) (Bayraktar, 2020, s.172)].

“Görevlerinden biri...eğer bu adamın yanına **genç** biri yaklaşacak olursa ...bildirmektir” (105 s). [‘Genç’ sözcüğü Divan-ü Lügat-it Türk’te “çocuk” anlamındadır (Bayraktar, 2020, s.171)].

“Bu defter o kadar **ağır**dı ki, ...gıcırdadı” (106 s). [OT ağır ‘değerli’ anlamında kullanılırken günümüzde ‘tartıda çok çeken’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.171)].

“Fakat Zülfüyârın ona **sakın** unutmamasını tembih ettiği bir ismi hatırladı” (107 s). [OT sakın- ‘düşünmek; kaygılanmak’ anlamında kullanılırken günümüzde bu anlamını kaybederek sakın- ‘herhangi bir korku veya düşünceyle bir şeyi yapmaktan uzak durmak’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.172)].

“Bütün binayı bir korku ve **öfke** uğultusu kaplayıverdi” (111 s). [Öfke (<öbke) sözcüğünün Eski Türkçedeki anlamı ‘ciğer’dir (Kerimoğlu, 2019, s.210)].

“Bir atışta düşüş düşüren efendimizin hayatını demek bu **genç** kurtardı” (124 s). [‘Genç’ sözcüğü Divan-ü Lügat-it Türk’te “çocuk” anlamındadır (Bayraktar, 2020, s.171)].

“Sihirbazlarca **uğur** telakki edilmedi” (124 s). [OT ‘zaman, vakit’ anlamında kullanılan sözcük günümüzde ‘bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirdiğine inanılan belirti veya bazı nesnelere var olduğuna inanılan iyilik kaynağı; meymenet, kadem’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.172)].

“Muhakkak ki ORAYA **yarmak** üzereydi” (192 s). [OT bar- ‘gitmek’> TT var- ‘erişilmek istenen yere ayak basmak, vasıl olmak’ (Bayraktar, 2020, s.171)].

“Onu bir daha asla göremeyeceğine inandığı için Aglaya’nın anısını zihninden türlü yollarla atmaya çalışıyor, fakat başvurduğu bu yollar onu farklı yerlere **götürüyordu**” (197 s). [OT kötür- ‘kaldırmak, yükseltmek’>TT götürmek ‘taşımak, ulaştırmak veya koymak’ (Bayraktar, 2020, s.171)].

Eğit-, dek, karı, bas-, üz-, genç, ağır, sakın-, öfke, uğur, var-, götür- ...
örneklerinde anlam değişimi tespit edilmiştir.

4.5.22.2. Anlam İyileşmesi

“(Amelioration) *anlambilim* bir sözcüğün eski anlamından daha iyi bir anlamı yansıtır duruma gelmesi olayına anlam iyileşmesi denilmektedir” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s.27).

“Allah **yavuz** dilden kem nazardan saklasın” (96 s). [OT yabız ‘kötü, fena’ anlamında kullanılırken bugün iyileşmeye uğrayarak ‘güçlü, çetin, iyi, güzel’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.172)].

“Hakk Teala **yavuz**, yüzüstü, utanmaz avrat kazasından saklasın” (96 s). [OT yabız ‘kötü, fena’ anlamında kullanılırken bugün iyileşmeye uğrayarak ‘güçlü, çetin, iyi, güzel’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.172)].

“Her halde elinden kanlar aka aka yerde **emek**leyerek pencereye erişmiş, buradan denize atlayarak kaçıp gitmişti” (192 s). [OT emgek ‘ıstırap, eziyet’> TT emek ‘bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü’ (Bayraktar, 2017, s.172)].

Yavuz, emek sözcüklerinde anlam iyileşmesi tespit edilmiştir.

4.5.22.3. Anlam Kötüleşmesi

“(Pejoration) *anlambilim* anlam iyileşmesinin tersine sözcüğün eskiye göre daha kötü bir anlamı yansıtır duruma gelmesi, sözcüklerin anlamında çeşitli nedenlerle zamanla olumlu anlam yerine olumsuz, istenmeyen bir anlam ortaya çıkması durumudur” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s.28).

“Haritalar üzerine boyanmış dağ, deniz, gemi ve **canavar** resimlerinden gözünün tutmadıklarını tükürüğüyle farkına varmadan siliyor, ... karalıyordu” (17 s). [Far.da /ca: n-ver/ ca: nva: r/ biçimindeki, “canlı, yaşayan, çabuk, hayvan” gibi anlamlara gelen sözcük Türkçede de 14.-15. Yüzyıllarda bu anlamıyla kullanılmışken sonradan belirgin bir anlam kötüleşmesine uğramıştır (Aksan, 2021, s.171)].

“Sonunda balyos, Kubelik’i bin iki yüz filuriye, yani ud çalıp ustaca raks eden bakire bir Çerkes **dilberi** fiyatına satın aldı” (24 s). [‘Eskiden gönül alıcı, güzel kadın’

anlamında kullanılırken günümüzde gönül eğlendirilen kadın anlamını karşılamaktadır (Demirci, 2021, s.232)].

“Bu yüzden **kıraathaneler**de, bahis konusu kitapları vaktiyle okuyup hatmetmiş olan taş mektep hocaları rağbet görürdü” (58 s). [Geçmişte ‘okuma evi’ olarak kullanılan bu sözcük günümüzde okey, tavla, kâğıt vs. oynama salonu anlamını karşılamaktadır (Demirci, 2021, s.233)].

“Galata’daki her **kıraathane** sohbetinin haftalardır süren ana konusuydu” (89 s). [Geçmişte ‘okuma evi’ olarak kullanılan bu sözcük günümüzde okey, tavla, kâğıt vs. oynama salonu anlamını karşılamaktadır (Demirci, 2021, s.233)].

“Odun ateşinde ağır ağır kaynayan bu aşın verilme zamanına yakın, çoluk çocuk, **kadın** erkek, ... duyuluyordu” (109 s). [OT katun ‘hatun, kağanın eşi’ anlamında kullanılırken bugün ‘kadın’ sözcüğü tüm kadınlar için kullanılır duruma gelmiştir (Bayraktar, 2020, s.173)].

“Demek Zülfüyârın **efendisi** bu köse, kara giysili, çatlak sesli kişiydi” (120 s). [Efendi ‘saygın insan, yönetici’ anlamından ‘kapıcı, temizlikçi, çaycı vs. unvanı’ anlamına dönüşmüştür (Demirci, 2013, s.92)].

“Sadece sonucunu görmek için sahte belgelerle kendince birtakım **oyunlara** girişmişti” (140 s). [Geçmişte ‘küçük bir senaryosu olan eğlence’ anlamını taşıyan bu sözcük, günümüzde ‘hile aldatma vs.’ anlamlarında kullanılmaktadır (Demirci, 2021, s.233)].

“Hint’te ve deniz **canavarları** diyarında bitimsiz pazarlıklar sonucu kazanılan onca para kaybedilmeye başlandığında misafirlerin aklı başına gelirdi” (156 s). [Far.da /ca: n-ver/ ca: nva: r/ biçimindeki, “canlı, yaşayan, çabuk, hayvan” gibi anlamlara gelen sözcük Türkçede de 14.-15. Yüzyıllarda bu anlamıyla kullanılmışken sonradan belirgin bir anlam kötüleşmesine uğramıştır (Aksan, 2021, s.171)].

“Pınarlarda testilerini dolduran **kadınlardan** dağlarda sürülerini otlatan çobanlara kadar herkes ağlıyor, feryatlar göğe varıyordu” (158 s). [OT katun ‘hatun, kağanın eşi’ anlamında kullanılırken bugün ‘kadın’ sözcüğü tüm kadınlar için kullanılır duruma gelmiştir (Bayraktar, 2020, s.173)].

“Önce bu **oyun** sandım” (177 s). [Geçmişte ‘küçük bir senaryosu olan eğlence’ anlamını taşıyan bu sözcük, günümüzde ‘hile aldatma vs.’ anlamlarında kullanılmaktadır (Demirci, 2021, s.233)].

“**Bardak**taki sıvıyı sonuna kadar içip bitirdi” (196 s). [Eskiden, topraktan ya a ağaçtan yapılan ve bugünkü ölçünlü dilden farklı olarak “testi, küçük testi” anlamına gelen bardak, bugün Anadolu’nun batısından kuzey ve güneyine kadar pek çok yerdeki ağızlarda eski anlamında kullanılmaktadır (Aksan, 2021, s.117)].

Canavar, dilber, kıraathane, kadın, efendi, oyun, bardak... sözcüklerinde anlam kötüleşmesi tespit edilmiştir.

4.5.22.4. Anlam Daralması

“(Semantic restriction) anlambilim tarihsel süreç içinde, bir sözcüğün ya birimin anlam kapsamının sınırlı biçime dönüşmesi, genel anlamdan dar kapsamlı bir anlama geçişi; sözcüğün eskiden anlattığı şeyin yalnızca bir bölümünü anlatır duruma gelmesi durumudur” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s.26).

“Bu esir taş çatlasa yedi yaşında gösteren sünnetsiz bir **oğlandı**” (16 s). [OT oğlan ‘oğullar, kız ve erkek evlatlar anlamında kullanılırken günümüzde anlam daralması sonucu oğlan ‘erkek çocuk’ anlamında kullanılmaktadır (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Neredeyse bir öküzü yere devirecek kadar şiddetli bir diş **ağrısı** çekiyordu” (25 s). [OT ağrı- ‘(genel olarak) hastalanmak> TT ağrı ‘(vücudun bir yeri) ağrılı olmak’ (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Sürahilerden kadehlere döküldükten sonra ehlikeyfin midesinde **konaklayıp** bedenlere yayılarak ruhları tutuşturuyordu” (32 s) [OT kon- ‘konmak, yerleşmek’> TT kon- ‘(kuş, kelebek, uçak, toz vb.) bir yere inmek’ kon-uş-lan-dır-, kon-ak, kon-şu (Bayraktar, 2020, s.168)]

“Kafesin arasından bir duman gibi sızarak dolunaya doğru **uçtu**” (47-48 s). [OT uç- ‘uçmak; vefat etmek’> TT uç- [kuş, kanatlı böcek vb. için) hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak; Halk. Uçakla bir yerden bir yere gitmek (Bayraktar, 2020, s.169)].

“**Diri** diri gömülme korkusunu yaşadıkları ilk anda kendisini yalnız bırakıp kaçacakları belliydi” (54 s). [Bugünkü dirilmek eylemi ise Eski Türkçede hem “yaşamak” hem de “öldükten sonra canlanmak” için kullanılıyordu; “yaşamak” anlamının Türkiye Türkçesindeki diri sözcüğünde sürdüğünü görüyoruz (Aksan, 2021, s.168)].

“Sonunda Uzun İhsan Efendi, Alibaz’ı mahalle **mekteb**ine yazdırıp hocanın başına bela etmeye karar verdi” (56 s). [Ar.dan Türkçeye giren mektep (<mekteb) kaynak dilde “yazıhane, büro” anlamını taşıırken dilimizde yalnızca “okul” anlamıyla kullanılmıştır (Aksan, 2021, s.117)].

“Akıncılara delikanlının eşkalini tarif ederek onu ölü ya da **diri** getirmelerini buyurmuş ...ödül koymuştu” (86 s). [Bugünkü dirilmek eylemi ise Eski Türkçede hem “yaşamak” hem de “öldükten sonra canlanmak” için kullanılıyordu; “yaşamak” anlamının Türkiye Türkçesindeki diri sözcüğünde sürdüğünü görüyoruz (Aksan, 2021, s.168)]

“Fakat dilencilik **töresi** gereği bu, yılda sadece bir kere, ...olurdu” (110 s). [OT töreü ‘sözlü yasa, töre; tören merasim’ anlamında kullanılırken günümüzde töre ‘bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.168)].

“**Kara** sarığını sarmış, zifiri cübbesini giymişti” (119 s). [OT kara ‘alelâde, avam, kara’ anlamında kullanılan sözcük günümüz Türkçesinde kara ‘en koyu renk, siyah’ anlamında kullanılmaktadır (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Mebunlar ve utanmaz **oğlanlar** ise bin bir naz ve işveyle kırıp göz süzdükleri gence davetkâr gözlerle ve edalarla bakıp ona ücretlerini fısıldadılar” (124 s). [OT oğlan ‘oğullar, kız ve erkek evlatlar anlamında kullanılırken günümüzde anlam daralması sonucu oğlan ‘erkek çocuk’ anlamında kullanılmaktadır (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Uzun İhsan Efendi sanki düşüncelerini **okumuş** gibi oğluna, ...söylüyordu” (127 s). [“Okumak” sözcüğü bildiğimiz anlamları dışında eskiden “çağırarak, davet etmek” anlamına da geliyordu (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Kilitli tencerelerin iki anahtarından biri aşçıbaşında, diğeri ise **ev** sahibinde bulunuyor, ...dua ediliyordu” (133 s). [OT eb ‘çadır, yurt; karargâh, ordugâh

'anlamındayken günümüzde bu sözcük ev 'yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı' anlamında kullanılmaktadır (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Özellikle “zamanı” anlattığı bahsi defalarca **okuyup** hatmetmişti” (141 s). [“Okumak” sözcüğü bildiğimiz anlamları dışında eskiden “çağırmaq, davet etmek” anlamına da geliyordu (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Kasabaya yolu düşen saf bir adam bunu bir anıt, mezar taşı yahut altar **sanabilirdi**” (156 s). [Bugün ölçünlü dilde “zannetmek” anlamındaki sanmak Karahanlı döneminde “saymak” la birlikte, “düşünmek” demektir (Aksan, 2021, s.168)]

“Kurtubî'nin tezkiresinde Mağrip **il**lerinden çıkıp geleceği bildirilen, ...çalkalanıyordu” (187 s). [OT il 'halk, ülke, devlet'> TT il 'merkezî yönetimin; coğrafya durumuna, ekonomik şartlara, kamu hizmetlerinin gereklerine göre ülke üzerinde yayılmış bir vali yönetimindeki en önemli bölümü; vilayet' (Bayraktar, 2020, s.168)].

“Kapıyı bu **küçük** topla kıracaklardı” (211 s). [OT küçük 'küçük; az, pek az, hiç'> TT küçük 'boyutları benzerlerinkinden daha ufak olan' (Bayraktar, 2020, s.168)].

Oğlan, ağrı-, kon-, uç-, diri, mektep, töre, kara, oku-, ev, san-, il, küçük... örneklerinde anlam daralması tespit edilmiştir.

4.5.22.5. Anlam Genişlemesi

Korkmaz'ın tanımında anlam genişlemesi için anlam kapsamı az olan bir kelimenin zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayı tanımını yapmıştır. Örnek olarak Alan sözünü ele almıştır. Başlangıçta yalnız *orman içindeki düz ağaçsız yer* anlamında iken sonradan anlam genişlemesi ile TT'de *bölge, branş, bilim kolu* anlamlarını kazanmıştır (2010, s.20).

“Kendisine Venedik'e gitmesi için tam otuz duka **yolluk** verildi” (24 s). [“Yolluk” sözcüğünün köken anlamı “dügünde gelin evinin damada gönderdiği halı, evlerde girişe serilen uzun, dar halı, kilim” dir. Anlam genişlemesiyle kelime günümüzde “yola giden kimseye verilen akça, yiyecek” anlamlarını da kazanmıştır. (Sav, 2003, s.14)].

“Fakat Arap İhsan’ın yaramazlık yapmasın diye kulağını bırakmadığı o **cocuk** gelince tekrar azdı” (43 s). [Çocuk sözcüğü Kaşgarlı ‘da “domuz yavrusu, küçük” anlamında kullanılırken bugün “yavru, insan yavrusu” için kullanılmaktadır (Kerimoğlu, 2019, s.209)].

“**Uzun** İhsan Efendi ağzından kan sızan oğlunun bedenine kapanmış hüngür hüngür ağlıyordu” (48 s). [OT uzun ‘uzak’ anlamını karşılarken günümüzde bu anlam, anlam genişlemesine uğrayarak ‘iki ucu arasında fazla uzaklık olan; başlangıcıyla bitimi arasında fazla zaman aralığı olan; çok süren’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.169)].

“Macera kitaplarındaki ilme irfana hevesini gören hoca da kısa zamanda **cocuğa** okumayı söktürdü” (58 s). [Çocuk sözcüğü Kaşgarlı ‘da “domuz yavrusu, küçük” anlamında kullanılırken bugün “yavru, insan yavrusu” için kullanılmaktadır (Kerimoğlu, 2019, s.209)].

“**Cevredekiler**, bir çocuk gürhununun patlamanın olduğu dükkâna dalıp kaynana zırlıklarını, ...hayretle gördüler” (65-66 s). [Bir şeyin yakınına anlatan bu öge zamanla “muhit, ortam, geometri terimi...” kavramlarını yansıtmaya başlamıştır (Aksan, 2021, s.169)].

“Merakı kabaran Vardepetle birlikte **cevresindeki** toprağı ...gördüler” (75 s). [Bir şeyin yakınına anlatan bu öge zamanla “muhit, ortam, geometri terimi...” kavramlarını yansıtmaya başlamıştır (Aksan, 2021, s.169)].

“Akıncılara delikanlının eşkalini tarif ederek onu ölü ya da diri getirmelerini buyurmuş **...ödül** koymuştu” (86 s). [Ödül eskiden yalnızca güreşlerde verilen “mükâfat” iken bugün bununla birlikte, ‘yarışma (müsabaka) anlamını da karşılamaktadır (Aksan, 2020, s.214)].

“Onun cüzzamlı olduğunu hükmeden hamam ahalisinin feryatları **göklere** vardı” (96 s). [OT kök ‘mavi’ anlamında kullanılırken günümüzde gök ‘içinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza; gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi’ (Halk. Gök gözlü) anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.169)].

“Yıllardan beri başını bir **dam** altına sokamayan bu adamın an büyük özlemi, ...gönül ferahlığıyla uyumaktı” (112 s). [OT tam ‘duvar’ anlamında kullanılan sözcük

Türkiye Türkçesinde dam ‘yapıları dış etkilere korumak amacıyla üzerlerine yapılan, çoğu kiremit kaplı bölüm; ev’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.169)].

“Neredeyse sayısız fiç, sandık ve denk, gemilere **yüklenmek** üzere sağa sola yığılmıştı” (127 s). [Yük sözcüğü de “ağırlık” anlamına ilaveten “bohça, hayvanların taşıdığı şey, rahimdeki çocuk, sorumluluk” gibi anlamlar kazanmıştır (Kerimoğlu, 2019, s.209)].

“Dairenin çapına oranını 666 haneye kadar hesaplayabilecek bir babayiğidin 10.000 altınla **ödüllendirileceği** bütün Konstantiniyye’ye duyuruldu” (136 s). [Ödül eskiden yalnızca güreşlerde verilen “mükâfat” iken bugün bununla birlikte, ‘yarışma (müsabaka) anlamını da karşılamaktadır (Aksan, 2020, s.214).

“Darbukacı o sırada **uzun** bir tramola çektiği için Büyük Efendi Bünyamin’in önünde bir kez daha eğilmedi” (171 s). [OT uzun ‘uzak’ anlamını karşılarken günümüzde bu anlam, anlam genişlemesine uğrayarak ‘iki ucu arasında fazla uzaklık olan; başlangıcıyla bitimi arasında fazla zaman aralığı olan; çok süren’ anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.169)].

“Çünkü hemen hemen herkesin **cebinde** taşıdığı tespih, çakmak benzeri ıvır zıvırın sayısının taş çatlasa on beşi geçmediğini...söyledi” (189 s). [Cebin temel anlamı, ad aktarması yoluyla (métonymie) “trafiği kolaylaştırmak için yaya kaldırımlarında veya yollarda yapılan taşıt yanaşma yeri” anlamına gelir, günümüzde bu sözcük, giysin belli bir yer açılarak içine yerleştirilen astardan yapılmış parça anlamında da kullanılır (Sav, 2003, s.14)].

“**Gökte** bir tek yıldız bile yoktu” (201 s). [OT kök ‘mavi’ anlamında kullanılırken günümüzde gök ‘içinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza; gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi’ (Halk. Gök gözlü) anlamını kazanmıştır (Bayraktar, 2020, s.169)].

“Sabahın Oğlunun **yurduna** doğru kuvvet yürüdü” (201 s). [Yurt kelimesi Eski Türkçede yaşama, konaklama yeri, oba, çadır anlamındayken bugün öğrencilerin yaşama yeri anlamını da kazanmıştır (Demirci, 2021, s.229)].

“İlk **nesil**den kim varsa, manastırdaki sırrın selameti için öldürüldü” (206 s). [Nesil” sözcüğü Arapça “nesl = uçkur, bel bağı, kuşak” sözcüğünden gelir. “Genç

kuşaklar, kuşak çatışması” deyişlerindeki anlamını sözcük, Dil Devrimiyle birlikte kazanmıştır (Sav, 2003, s.14)].

“Belli ki ondan işkenceye **başlamasını** istiyordu” (210 s). [OT başla- ‘liderlik etmek, başta olmak’> TT başla- ‘bir işe girişmek, harekete geçmek’ (Bayraktar, 2020, s.169)].

Yolluk, çocuk, uzun, çevre, ödül, gök, dam, yük, cep, yurt, nesil, başla- ... örneklerinde anlam genişlemesi tespit edilmiştir.

Gelişmeli anlambilim açısından anlam olayları başlığı altında incelenen örneklerde sözcüklerin zaman içinde ilk taşıdığı anlamından uzaklaşarak yeni bir anlam kazanması olayına anlam olayları denilmiştir. İncelenen romanda 60 tane sözcüğün ilk anlamının değiştiği tespit edilmiştir.

SONUÇ

Anlam kavramının tarihi kökleri oldukça eskiye dayanmaktadır ve bu kavram, bireyin düşünce yapısına, yaşam tarzına ve çevresine bağlı olarak şekillenir. Anlam bilimi ya da anlambilim, sözcüklerin veya ifadelerin anlamını araştıran ve kullanılan dil ile anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalıdır.

Kutsal kitapların doğru anlaşılması ve içerdikleri dini kavramların doğru bir şekilde kavranması, anlam araştırmalarının başlamasına önyak olmuştur. Özellikle din kavramı bu noktada önem teşkil etmektedir. İlk çalışmalar içerisinde Kuran-ı Kerimi anlamaya çalışma isteği gösterilebilmektedir. Bu bağlamda, anlamlandırma çalışmaları, ilk olarak dinî metinlerin anlaşılması ve yorumlanması üzerine odaklanmıştır demek yanlış olmayacaktır.

Anlambilim alanı için önemli olan bir diğer unsur da coğrafi keşiflerdir. Coğrafi keşifler, anlam alanının gelişiminde etkin rol oynamıştır. Farklı kültürleri tanıyıp öğrenme isteği insanoğlunun ilgisini çeken bir konudur. Bu öğrenme isteği de alanının ilerlemesine katkı sağlamıştır. Bu gibi önemli gelişmeler anlambilim çalışmalarını çok eskiye götürmektedir.

En eski dil çalışmaları ilk olarak Eski Hint daha sonra da Eski Yunana dayandırılmaktadır. Eski Yunanda Sokrates ve Platonun konuyla ilgili düşünceleri önemlidir. Platon'un Kratylos adlı eseri onun dil ile ilgili görüşleri açısından önem arz etmektedir. En eski kaynaklara bakıldığında dinin itici güç olarak yer aldığı görülmektedir. Özellikle Eski Hint kültüründe yer alan dil çalışmalarında dinin etkisi daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Bahsi geçen önemli bilginler, sözcükleri kendi düşünce kalıplarına sokarak anlamlandırmaya çalışıp fikirlerini yaymak istemişlerdir.

20. yüzyıl başlarında ise Saussure ile bambaşka bir dönem başlamıştır. Saussure, dilin sistemli bir bilim olduğunu açıklamış ve bunu kanıtlamaya çalışmıştır. Saussure çağdaş dilbilimin kurucusu olarak gösterilmektedir. Anlambilimin ilk temellerini, bu önemli gelişmelerden sonra 19.yüzyılın önemli dilcilerden biri olan alman dilci K. Reisig atmıştır. Reisig ile anlambilim çalışmalarının temeli atılmıştır. Reisig'in attığı temeller 70 yıl sonra, M. Bréal tarafından sağlamlaştırılarak, Anlambilim alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Önemli yazarlarımızdan İhsan Oktay Anar, İstanbullu bir ailenin çocuğu olup Yozgat'ta doğmuştur. Edebiyat anlayışı, post modern edebiyata yakındır. Bu çalışmada İhsan Oktay Anar'ın en önemli eserlerinden biri olan Puslu Kıtalar Atlası anlambilim sınırları içerisinde incelenmiştir.

Yazarın ilk romanı olan bu eser, içerisinde birçok yönden kültürden izler taşımaktadır. Ağırlıklı olarak Osmanlıca deyimler kullanmayı tercih eden Anar, bu ustaca kullanım ile tarihi bir hava yakalamayı başarmıştır. Bu eser içerisinde kültürel izler barındırması, içerisinde farklı sözcük ve sözcük gruplarının yer almasından ötürü anlambilim açısından incelemeye uygun görülmüştür.

İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası adlı romanının sözcük anlambilimi açısından incelenmesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Romanın baş kahramanı Uzun İhsan Efendi, hayal gücü yüksek olan bir bireydir. Düşler aracılığıyla gezmek, farklı yerler görmek isteğindedir. Gördükleri ile bir atlas hazırlamayı planlamaktadır. Gördüğü düşler romanı ilerleten unsurlardır. Bir bakımdan kitabın yazarının görevini üstlenmektedir. Hikâyenin gidişatını belirleyen yaratıcı konumunda görülmektedir.

Gösterge, herhangi bir simgeye yüklenen özel anlama denilmektedir. Romanda simgeye yüklenen özel anlam gösterge kavramı ile ele alınmıştır. Bu başlıkta 8 örnek tespit edilmiştir.

Her sözcük ayırıcı ve belirleyici özelliklerine göre ayrılmaktadır. Anlam ayırıcılar ve belirleyiciler romanda çok sık karşılaşılmaktadır. Romanda geçen anlam belirleyici örnek sayısı toplam 215'tir Anlam belirleyici örnekler yapısına göre çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. İlgi(tamlayan) hali eki +In, +nIn ve +Im şeklindedir. İlgi ekiyle oluşturulmuş anlam belirleyiciler, ilgi hali (Tamlayan) eki düşmüş anlam belirleyiciler, tamlayan ögesinin düşmüş olduğu örnekler, Çok unsurlu yapılarla oluşturulan örnekler ayrı başlıklar altında incelenirken, +DAn eki ile kurulmuş örnekler ile Nispet eki (+I) ile oluşturulan anlam belirleyiciler bir başlık altında ele alınmamıştır. Anlam ayırıcılar 131 örnekte görülmektedir.

Temel anlam kelimenin sözlükteki ilk anlamıdır. Bu örneklerin geçmiş olduğu örnek sayısı 55'tir.

Tasarım ve imgeler bir kelimenin kullanıldığında zihinde oluşturduğu diğer anlamlı görsellerdir. Bu başlıkta 43 cümlede geçen örnekler verilmiştir.

Duygu Değeri açısından romanda çok zengin örnekler bulunmuştur. Romanda çeşitli duygular bir arada verilmiştir. Özellikle Bünyamin'in başına gelen olaylarda merak, ilgi, korku, üzüntü, düşündürücü, öfke duyguları; kullanılan kelimeler sayesinde çok canlı tutulmuştur. Duygu değeri başlığında toplam 738 örnek tespit edilmiştir.

Duygu değeri açısından özel adlara romanda sıkça yer verilmiştir. Bu başlık 2 alt başlığa ayrılmıştır. Yer adları başlığı altında 51 cümlede geçen örnekler gösterilmiştir. Kişi adları başlığı altında 31 cümlede kişi adı örnekleri verilmiştir.

Sözcüğün ilk anlamından uzaklaşmadan oluşturduğu yan anlam başlığında 12 örnek bulunmuştur.

Sözcüğün temel anlamından tamamen uzaklaşarak oluşturmuş olduğu yeni anlama mecaz anlam denilmektedir. Bu yeni anlam kuvvetlendirme amacı taşımaktadır. Romanda 60 cümlede tespit edilmiştir.

Terim anlamlı kelimelere romanda sıkça rastlanmaktadır. Çeşitli kimya terimleri romanda birçok kez kullanılmaktadır. Romanda toplamda 36 terim anlamlı sözcük tespit edilmiştir.

Benzetme sanatı romanda önemlidir. Benzetme anlamı hem benzeyen hem de benzetilen öğeleriyle beraber kullanılmaktadır. Bazı duygu durumları benzetme edatı ile oluşturularak verilmek istenen duygu belirtilmiştir. Benzetme başlığında toplam 28 cümlede örnekler tespit edilmiştir.

Aktarmalar başlığı deyim aktarmaları ve ad aktarması şeklinde iki alt başlıkta incelenmiştir. Deyim aktarmaları benzetme yoluyla oluşturulmuş olan aktarma türleridir. Romanda deyim aktarmasına çok fazla yer verilmemiştir. İnsandan doğaya deyim aktarmasına 2 örnekte rastlanmaktadır. Doğadaki nesnelere arasında yapılan deyim aktarmalarına örnekler 3 cümlede geçmektedir. Somutlaştırma yoluyla yapılan deyim aktarmalarına 11 cümlede yer verilmektedir. Duyular arasında oluşan deyim aktarmaları ile ilgili 2 cümlede örnekler tespit edilmektedir. Ad aktarması başlığı altında 20 cümlede çeşitli örnekler görülmektedir. Güzel adlandırmaya 1 örnek verilmektedir.

Bir kelimenin farklı birçok anlama sahip olması birçok dilde görülmektedir. İlk başta tek bir anlamı karşılayan sözcük zamanla farklı anlamları da karşılayacak duruma

gelmektedir. Bu anlamda romanda çok anlamlı 20 farklı cümlede çeşitli örnekler bulunmuştur.

Çok anlamlılıktan farklı olarak dilde varoluşları tesadüfi bir şekilde olan eşadlı kelimeler de önemli bir yere sahiptir. Romanda 16 örnek tespit edilmiştir.

Cümlelerde geçen kelimelerin anlamlarının oluşturduğu bir bağlam vardır. Sözcüğün cümledeki anlamına göre kullanılır. Bağlam başlığında 39 örnek tespit edilmiştir.

Ters (zıt) anlamlı kelimeler altı alt başlığa ayrılmıştır. İkili karşıtlıklar başlığında 12, biçimsel karşıtlar başlığında 3, ilişkisel karşıtlıklar başlığında 0, dereceli karşıtlıklar başlığında 4, yön gösteren karşıtlıklar başlığında 1, zıt anlamlı sözcüklerin aynı cümle içerisinde kullanıldığı örnekler başlığında 28 farklı örnek tespit edilmiştir.

Bağdaştırma cümle içerisinde bütünlüğe uymayan sözcük, sözcük gruplarını bütünlüğe uygun bir şekilde kullanmayı sağlamaktadır. Bu başlıkla ilgili örnekler dikkat çekici örneklerdir. Toplam 35 cümle içerisinde yer alan çeşitli örnekler sıralanmıştır.

Eserde eş anlamlı sözcükler çokça kullanılmıştır. Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Soğdca, kökenli kelimelerin varsa Türkçe karşılıkları verilmiştir. Türkçe karşılığı olmayan kelimelerin artık Türkçeleşmiş olan karşılıkları verilmiştir. Arapça kökenli 75 sözcüğün, Farsça kökenli 16, Fransızca kökenli 10, İtalyanca kökenli 7, Türkçe kökenli 15, sözcüğün eş anlamlı karşılıkları verilmiştir. Eş anlamlı sözcüklerin aynı cümlede kullanıldığı cümleler başlığında 3 örnek tespit edilmiştir.

Romanda argo sözcüklere çok fazla başvurulmamıştır. Roman içerisinde 27 cümlede bu sözcükler görülmektedir.

Buluşma, iki farklı sözcüğün bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılayan anlam olayıdır. Romanda geçen 45 farklı buluşma örneği sıralanmıştır.

Bir kelimenin veya kelime grubunun anlamını kaybetmeden kısalmasına eksilti denir. Romanda toplamda 43 eksilti örneğine rastlanmıştır.

Anlamı güçlendiren ikilemeler romanda çok sık geçmektedir. İkilemeler kendi içerisinde 7 başlığa ayrılmıştır. Biri anlamlı diğeri anlamsız ikilemeler başlığında 10, eş/yakın anlamlı sözcüklerden oluşan ikilemeler başlığında 19, zıt anlamlı sözcüklerle oluşan ikilemeler başlığında 5, aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler başlığında 57,

Eylem+ Zarf-fiil Eki ile oluşturulmuş ikilemeler başlığında 40, ilaveli ikilemeler başlığında 5, deyimlerde geçen ikilemeler başlığında 10 örnek tespit edilmiştir.

İlk ortaya çıktığı zamandaki anlamını zaman içinde kaybeden, genişleten, daraltan, iyileştiren, kötüleştiren sözcükler Gelişmeli Anlambilim açısından ele alınmıştır. Kelimelerin değişimine göre Eski Türkçe ve Orta Türkçe döneminde kullanılan karşılıkları parantez içinde verilmiştir. Başka anlama geçiş başlığında 13, anlam iyileşmesi başlığında 3, anlam kötüleşmesi başlığında 11, anlam daralması başlığında 16, anlam genişlemesi başlığında 17, farklı örnek tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, sözcükler dilin içinde yaşayan önemli birer yapıtaşlarıdır. Her sözcüğün kendine ait bir anlam alanı vardır. Fakat bu anlam bazı insanlara veya durumlara göre farklılık gösterir. Sözcüklere kültürel anlamlar yüklenebilmektedir. Çünkü dil kültürün taşıyıcısı konumundadır. Romanda yer alan sözcüklerin anlambilim açısından Türkçeye büyük katkı sağlayacak nitelikte oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahanov, K. (2013). *Dilbilimin Esasları*. Çev. Murat Ceritoğlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 6.baskı.
- Aksan D. (2020). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları. 7. Baskı.
- Aksan, D. (2021). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2018). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Aksan D. (2006). *Anadilimizin Söz Denzinde* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Dil, Şu Büyülü Düzen*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akşehirli, S. (2004). *Temel Anlambilim Kavramları Üzerine Bir İnceleme*. İzmir: Yüksek Lisans Tezi.
- Aktunç, H. (2017). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akyalçın, N. (2007). *Türkçe İkillemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Alkayış, A. (2018). *Dil Felsefesi Bağlamında Wittgenstein'in Tractatus Logica-Philosophicus ile Felsefi Soruşturmalar Döneminin Karşılaştırılması*. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi.
- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Anar, Oktay, İ. (2016). *Puslu Kıtalar Atlası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atmaca, E. (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları Birinci Cilt*. Sakarya: Doktora Tezi.
- Aydın, H. (2011). "Dilde En Az Çaba İlkesi" Üzerine. IJSES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi. Cilt. 1 Sayı.1 Sayfa. 1-6 ss.
- Aydın, M. (2007). *Dilbilim El Kitabı*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Balyemez, S. (2010). *Bağdaşıklık ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde Bağdaşıklık Görünümleri*. Türkiyat Araştırmaları Dergisi. Cilt. 5, Sayı. 4. Sayfa.133-173

- Bayraktar, N (2020). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık 7. Basım.
- Bayraktar, N. (2017). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık 5.baskı.
- Çınar, B (2008). *Teşbih (Benzetme) Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım*. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. Cilt.5 Sayı.1
- Delice, İ. (2001). *Türkçe Söz Dizimi*. Sivas: Dilek Matbaası.
- Demiralp, O. (2011). *Beşibiryerde*. Notos, S:30.
- Demirci, K. (2021). *Türkoloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yayınevi.
- Demirci, K. (2013). *Türkoloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yayınevi.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık. 1. Baskı.
- Eyüboğlu, Zeki, İ (1988). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.1. Baskı.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Gümüş, S. (2011). *Bunlar Roman, Belgesel Değil*. Notos, S:30
- Gümüş, S. (2011). *İhsan Oktay Anar Romanına Açılan Kapılar*. Notos, S:30
- Gümüştam, G. (2013). *Eksiltim (Ellipsis) ve Türkçede Eksiltim Türleri*. Turkish Studies, C:8 S:1.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları Genişletilmiş 2.baskı.
- Huber, E. (2008). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- İdiz, E. (2022). *Sözün Başladığı Yer Etimoloji: Kelimenin Yara Olduğunu Öğreten Bilim* İstanbul: Profil Kitap.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İnci, H. (2011). *Anar'ın Romanlarında Bengal Kaplanları*. Notos, S:30
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlenmeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Karahan, L. (2014). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında{-I} Zarf Fiil Ekli İkilemeler*. İstanbul, Bildiri Kitabı, 2014, C.II, s. 75-84
- Kaygıl, Cemal, O. (2019) *Argo Lugatı*. İstanbul: İndie Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2019). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kocakoğlu, A. (2008). *İhsan Oktay Anar, Hayatı-Eserleri-Sanatı*. Konya: Yüksek Lisans Tezi
- Korat, G. (2011). *Minyatür ve Roman Estetiği*. Notos, S:30.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı, Erişim tarihi: 20 Eylül 2023
- NotosÖykü. (2011). *İhsan Oktay Anar, sözün, sözcüklerin, tarihin büyücüsü*. C:30.
- Özmen M. (2016). *Türkçenin Söz Dizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Özmen, M. (1996). *Bir Eksilteli Cümle Tipi Üzerine*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:4 S:4.
- Palaz, Elif, B. (2022). *Alper Canıgüz'ün "Oğullar ve Rencide Ruhlar" Adlı Romanının Sözcük Anlambilimi Açısından İncelenmesi*. Karabük: Yüksek Lisans Tezi.
- Palmer, Robert, F. (2020). *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. Çev. Ramazan Ertürk. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Parlatır, İ. (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Perrot, J. (1998). *Dilbilim*. Çev. Emel Ergun. İstanbul: İletişim Yayınları. 1.Baskı.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Sav, B. (2003). *Anlambilim Değişmeleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme*. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C:23 S:1.
- Tamba-Mecz. Irene (1998). *Anlambilim*. Çev. Necmettin Sevil. İstanbul: İletişim Yayınları. 1. Baskı.
- Toklu, O. (2013). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basım Evi.
- Türk Dil Kurumu, Erişim tarihi: 21 Ocak 2024
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.

Yastı, M. (2007). *Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (21), 51-87.

URL-1, Filizok, R. (2018). *Metin Anlambilimi*. www.turkceindirilisi.com, Erişim Tarihi, 13.10.2022.

ÖZGEÇMİŞ

Didem GÖK ilkokul, ortaokul ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2014 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans eğitimine başladı. 2020 yılında mezun oldu. 2021 yılında aynı üniversitede yüksek lisans eğitimine başladı.